

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

На правах рукопису
УДК 908 (477) “1860–1917”

Чуйко Інна Степанівна

**ГРОМАДСЬКА ТА ПАРЛАМЕНТСЬКА
ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВГЕНА ОЛЕСНИЦЬКОГО
(1860–1917 рр.)**

07.00.01 – Історія України

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Науковий керівник:
Матейко Роман Михайлович,
кандидат історичних наук,
доцент

Тернопіль – 2007

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА АНАЛІЗ ЇЇ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ	8
РОЗДІЛ II. ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ І ПРОФЕСІЙНЕ ЗРОСТАННЯ ЄВГЕНА ОЛЕСНИЦЬКОГО	
§ 1. Дитячі та юнацькі роки.....	23
§ 2. Університетські студії й початок громадсько-політичної діяльності.....	32
§ 3. Адвокатська практика.....	47
РОЗДІЛ III. УЧАСТЬ У ГРОМАДСЬКОМУ ТА ЕКОНОМІЧНОМУ ЖИТТІ	
§ 1. Роль у діяльності “Просвіти”.....	61
§ 2. Участь у кооперативному русі.....	80
§ 3. Внесок у розвиток товариства “Сільський господар”.....	95
РОЗДІЛ IV. ПАРЛАМЕНТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ	
§ 1. Депутат Галицького сейму.....	116
§ 2. Праця в австрійському парламенті.....	151
§ 3. Участь у боротьбі за демократизацію виборчої системи.....	174
ВИСНОВКИ	191
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	199

ВСТУП

Актуальність теми. Формування громадянського суспільства в Україні посилило зацікавлення широкого загалу українства, перш за все науковців, вітчизняною історією. Глибоке та критичне осмислення подій минулого, увага до народних традицій і культурних надбань, вивчення досвіду господарської діяльності та аналіз результатів політично-державницьких прагнень українців, особливо в період національного відродження другої половини ХІХ – початку ХХ ст., усвідомлюються нині як консолідуючі фактори суспільства. При цьому пріоритетного значення набуває звернення до творчої спадщини знакових постатей української історії, повернення із забуття правди про сподвижників національної ідеї, адже людський вимір є тим критерієм, який визначає духовність, потяг до історичної правди. Необхідність подолання такого історіографічного явища як “обезлюднення історії” підсилює потребу в дослідженні особистості та її творчості.

Серед постатей, що віддано працювали на теренах українського національного відродження Східної Галичини, а згодом замовчувалися або несправедливо не визнавалися владою, виділяється Євген Олесницький – визначний суспільно-політичний діяч, адвокат, економіст, кооператор, політик, парламентарій, журналіст, редактор, видавець, літератор, перекладач, публіцист, письменник, театральний та просвітницький діяч. Він упродовж кількох десятиліть був одним із лідерів та організаторів громадсько-економічного і національно-політичного життя Східної Галичини.

Дослідження діяльності Є.Олесницького має чималу наукову цінність, пізнавально-виховне і практичне значення для нинішнього й наступних поколінь. Тому актуальність дисертаційної теми продиктована необхідністю створення цілісної наукової біографії політика. Робота сприятиме глибшому розумінню специфіки суспільного та політичного розвитку України на зламі ХІХ–ХХ ст. Навіть при загальному ознайомленні з багатогранною і різнобічною діяльністю Є.Олесницького вражає широкий спектр його інтересів.

Він користувався незаперечним визнанням і авторитетом, беручи активну участь або будучи у провіді культурно-просвітницьких, кооперативних, економічних та громадсько-політичних товариств і організацій краю, успішно виконував свою суспільну місію як депутат Галицького сейму й австрійського парламенту.

Для теперішніх українських правників велике значення має вивчення професійної праці Є.Олесницького як адвоката. Кооперативна діяльність, нагромаджений ним досвід захисту економічних прав селян, організаторські здібності як керівника та члена багатьох галицьких господарських товариств і установ слугуватимуть прикладом для сучасних економістів. Крім того, може послужити взірцем для українського депутатського корпусу плідна робота Є.Олесницького у вищих законодавчих органах влади краю і держави. Донині зберігають актуальність його наукові розвідки з юриспруденції, культури, економіки, політики. Великий та цінний досвід громадської та парламентської діяльності Є.Олесницького важливо глибоко і ретельно вивчати для сьогодення українського державотворення.

Однак різнобічна праця визначного українського громадсько-політичного діяча на сьогодні ще не вивчена. Це зумовлює потребу в ґрунтовному і цілісному дослідженні, неупередженому та об'єктивному висвітленні даної проблеми. Залучення в науковий обіг значного комплексу нових архівних джерел, які раніше були недоступними, підсилює актуальність пропонованого дослідження. Таким чином, аналіз впливу багатогранної й плідної діяльності Є.Олесницького на процеси творення української державності, національне самоусвідомлення широких мас українського суспільства та осмислення його місця в історії України є одним із важливих завдань сучасної історичної науки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дисертаційне дослідження – складова частина комплексної наукової теми “Україна в контексті всесвітньої історії” кафедри нової і новітньої історії та методики її викладання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 4 від 24 грудня 1998 р.).

Об’єкт дослідження – місце і роль Є.Олесницького в національно-політичному й економічному житті Східної Галичини на зламі ХІХ–ХХ ст.

Предмет вивчення – основні напрямки і зміст громадсько-політичної, господарської та парламентської діяльності Є.Олесницького, його вплив на економічні, культурні й політичні процеси кінця ХІХ – початку ХХ ст. на тлі національно-державницьких прагнень українців Східної Галичини.

Мета роботи – реконструкція життєвого і творчого шляху Є.Олесницького; комплексне й об’єктивне висвітлення його багатогранної діяльності; з’ясування ролі у піднесенні господарського і культурно-просвітницького рівня життя краю, у пробудженні національної свідомості галицьких українців, захисті їх національних інтересів; розкриття важливих аспектів теоретичної спадщини; з’ясування значення його постаті у вітчизняній історії.

Для досягнення мети авторка поставила **завдання** дослідити такі аспекти біографії Є.Олесницького:

- стан історіографічної розробки теми та її джерельне забезпечення;
- основні чинники формування світогляду й активної громадської позиції;
- процес професійного зростання;
- особливості діяльності як організатора суспільно-політичного життя;
- зміст і результати роботи у товариствах “Просвіта”, “Сільський господар”, кооперативних інституціях;
- політичні переконання та участь у передвиборчих кампаніях краю;
- основні напрямки і результати діяльності як депутата Галицького сейму, австрійського парламенту, члена Української національно-демократичної партії (УНДП) та Загальної Української Ради;
- участь у боротьбі за демократизацію виборчої системи.

Хронологічні межі дисертації охоплюють 1860–1917 рр.: тербовлянський (1860–1870), тернопільський (1870–1878), львівський (1878–1891), стрийський (1891–1909), 2 львівський (1909–1915) і віденський (1915–1917) періоди життя та діяльності Є.Олесницького. Цілісний хронологічний

підхід дає змогу повніше з'ясувати і визначити його внесок у суспільний та політичний розвиток Східної Галичини, окреслити місце в національній історії.

Методологічні засади роботи – принципи об'єктивності, історизму, системності, всебічності, які ґрунтуються на пріоритеті документів.

Дослідження зумовило використання таких **методів**: аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, систематизація, логічний, проблемно-хронологічний, порівняльний, ретроспективний, біографічний.

Наукова новизна дисертації полягає у комплексному аналізі громадської й парламентської діяльності Є.Олесницького, створенні його цілісної політичної біографії. У процесі підготовки роботи дисертантці вдалося виявити і ввести у науковий обіг значну частину неопублікованих матеріалів, раніше недоступних і невідомих або маловідомих першоджерел. Це дало змогу об'єктивно висвітлити основні етапи життя, різнобічної суспільно-політичної діяльності Є.Олесницького, ґрунтовно розкрити його внесок в економічну розбудову краю, з'ясувати роль у піднесенні національної свідомості українського народу, визначити місце Є.Олесницького у тогочасній дійсності Східної Галичини, проаналізувати участь у загальноукраїнському процесі національного відродження.

Практичне значення дисертації визначається тим, що зібраний фактологічний матеріал, теоретичні положення, основні ідеї, висновки можуть бути використані при написанні праць з історії України, історіографічних і краєзнавчих видань, посібників, спеціальних статей, у практичній викладацькій та краєзнавчій роботі, впровадженні у вузівські навчальні дисципліни “Історія України”, “Економічна історія України”, “Історичне краєзнавство”, при побудові експозицій у краєзнавчих музеях.

Апробація основних положень дисертаційного дослідження відбулася на таких конференціях:

1. Всеукраїнська науково-теоретична конференція “Суспільство, історія, методологія дослідження, практика” (Тернопіль, 18 червня 2004 р.);

2. Міжнародна науково-практична конференція “Гуманізм і освіта” (Вінниця, 21–23 вересня 2004 р.);

3. XII щорічна Міжнародна науково-практична конференція “Соціально-економічні, політичні та етнонаціональні чинники буття народу в системі українознавства” (Київ, 22–23 жовтня 2004 р.);

4. Третя наукова краєзнавча конференція “Історичні пам’ятки Галичини” (Львів, 19 листопада 2004 р.);

5. 58-ма конференція молодих вчених “Каразінські читання”, присвячена 60-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні (Харків, 22 квітня 2005 р.);

6. Всеукраїнська наукова конференція “Українська історична біографістика: забуте і невідоме” (Тернопіль, 25–26 травня 2005 р.);

7. П’ята Буковинська Міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 130-річчю заснування Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича (Чернівці, 29 вересня 2005 р.);

8. Наукова конференція “Тернопіль: час, події, люди”. До 465-річчя від першої писемної згадки (Тернопіль, 23 грудня 2005 р.);

9. Четверта наукова краєзнавча конференція “Історичні пам’ятки Галичини”. До 150-річчя від дня народження І.Франка (Львів, 10 листопада 2006 р.).

Результати дослідження обговорено також на щорічних звітних наукових конференціях викладачів, аспірантів та студентів Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (кафедра нової і новітньої історії та методики її викладання).

Основні положення роботи викладено у монографії “Євген Олесницький: сторінки життєпису. Історико-біографічний нарис” (2005) та 11 статтях, 5 з яких опубліковано у фахових виданнях ВАК України.

Структура дисертації побудована за проблемно-хронологічним принципом, що сприяло розкриттю основної мети та розв’язанню поставлених завдань. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів (дев’яти параграфів),

висновків та списку використаних джерел і літератури (638 позицій). Обсяг основного тексту дисертації – 198 сторінок.

РОЗДІЛ І. ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА АНАЛІЗ ЇЇ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ

Історіографічний огляд. Досліджуючи громадську та парламентську діяльність одного з провідних лідерів Східної Галичини зламу ХІХ–ХХ ст. Є.Олесницького, варто сказати, що в українській історіографії ця постать не знайшла ґрунтового й об’єктивного висвітлення. Ім’я відомого українського діяча свідомо замовчувалося з ідеологічних міркувань. Тому постала потреба у всебічному і комплексному вивченні його праці на основних ділянках життя галицьких українців межі ХІХ–ХХ ст. Певною мірою проблема представлена у тогочасній, радянській, діаспорній та сучасній українській літературі.

Перші спроби дослідження окремих проявів і аспектів багатогранної діяльності Є.Олесницького відносяться до 20–30-х рр. ХХ ст. Так, К.Левицький висловлював думку про нього як впливового політика, знаного депутата Галицького сейму та австрійського парламенту у працях “Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914” [490, 491] та “Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів” [492–494]. У них автор на основі власних спостережень висвітлив деякі політичні виступи, запити та інтерпеляції Є.Олесницького у вищих законодавчих органах влади краю і держави. Тобто К.Левицький простежив певні аспекти його формування як зрілого парламентаря. У ґрунтовній праці М.Творидла про економічну діяльність “Просвіти” та інших тогочасних українських громадсько-господарських товариств автор описав заходи Є.Олесницького щодо реформування “Сільського господаря” і перетворення його у впливову господарську інституцію краю [592]. У такому ж контексті здійснено дослідження І.Хоткевича [604] та Є.Храпливого [605].

Певний інтерес у контексті дослідження становлять ювілейні альманахи. Зокрема, видання Союзу Українських Адвокатів вшанувало найвідоміших правників кінця ХІХ – початку ХХ ст. – яскравих представників “адвокатської ери” українського національного відродження [205]. Знаково, що

Є.Олесницького віднесено до “найзаслуженіших і найвизначніших” адвокатів того часу. У статті М.Волошина “Тим, що відійшли від нас у боротьбі за право” вперше зустрічаємо думку про необхідність змістовної монографії, яка б могла “...зобразити багаті висліди всесторонньої праці д-ра Євгена Олесницького...” [201: 81]. Ювілейний альманах “Центросоюзу” зупинився на деяких аспектах діяльності громадсько-політичного діяча на чолі Крайового союзу господарсько-торговельних спілок [259, 351]. Ювілейне видання “Просвіти” згадувало Є.Олесницького як одного зі своїх почесних членів [152, 266, 342].

Першою спробою більш-менш систематизованої оцінки життя і діяльності Є.Олесницького була брошура В.Бачинського “Народний трибун” (1938). Автор фрагментарно простежив багатий та повчальний життєпис політика від народження і до смерті. У стислій формі відтворено громадську, адвокатську, парламентську й економічну діяльність “народного трибуна”, в якій, як охарактеризував один з перших біографів Є.Олесницького, “червоною ниткою пробивається... розбуджування національної свідомості” [407: 30].

У роки радянської влади історична наука розглядала особистість Є.Олесницького як українського буржуазного націоналіста. Тогочасні ідеологічні принципи диктували таку оцінку діяча і його економічних поглядів, які знаходимо у монографії С.Злупка “Економічна думка на Україні” (1969) [461]. “Відомим соціалістичним агітатором” називають Є.Олесницького автори іншої праці (1968) [594]. Проте комуністичний режим переважно замовчував ім’я громадсько-політичного діяча, намагаючись витравити його з народної пам’яті.

За таких обставин центр вивчення наукової спадщини і багатогранної діяльності Є.Олесницького перемістився в діаспору. Тому певну групу дослідників його життєпису складають зарубіжні науковці українського походження. Першою працею в еміграції, де згадувався діяч, була брошура А.Качора “Роля “Просвіти” в економічному розвитку Західної України”, в якій автор дав позитивну оцінку господарської діяльності Є.Олесницького (1960) [472]. В інших дослідженнях А.Качор фрагментарно відтворив заходи

економіста щодо розвитку українського кооперативного руху Східної Галичини [470, 471].

Біографічні дані, факти з життя відомого українця містять наукові розвідки в історико-краєзнавчих збірниках, які висвітлюють історію Стрийщини, Тернопільщини, Чортківщини, Терехівщини, Збаражчини, Івано-Франківщини тощо. Так, деякі аспекти культурно-просвітньої діяльності Є.Олесницького розкрито у статтях В.Лисого [496], М.Влоха [434], І.Боднарука [412, 414], Я.Падоха [556], І.Пеленської [560]. Окремі прояви громадсько-економічної праці діяча відтворили А.Мілянчик [522], А.Качор [473]. Є.Олесницький як адвокат зацікавив Я.Падоха [554]. Свої оцінки щодо певних аспектів його діяльності дали О.Залізняк [454], В.Бабій [406], Л.Шанковський [619] та інші [423].

У діаспорі вийшла також низка публікацій, зокрема у журналі “Квітучі Береги”, автором яких був І.Боднарчук. У його статтях зроблено спробу висвітлити основні напрямки діяльності Є.Олесницького у стрийській період життя (1967, 1968) [413, 415]. Важливою розвідкою, що досліджувала змагання українських депутатів у віденському парламенті за загальне виборче право, була стаття Т.Цюцюри у журналі “Український Історик”, що вийшла 1980 р. Залучаючи у науковий обіг джерельні матеріали, автор розкрив історію боротьби галицьких українців за демократизацію виборчої системи, а також вказав на важливу роль Є.Олесницького у цьому процесі [607].

Відомості про діяльність Є.Олесницького у “Сільському господарі” знаходимо у статтях ґрунтового діаспорного видання “Крайове Господарське Товариство “Сільський господар” у Львові 1899–1944” (1970) [448, 572, 606].

Приклади діяльності політика на ниві українського відродження наведено у науковому доробку І.Сохоцького. В окремій статті 1961 р. автор дослідив родовід Є.Олесницького, простежив деякі спроби його громадської праці в Тернопільській гімназії, Львівському університеті та на адвокатській ниві, охарактеризував політичні переконання діяча й певні аспекти його діяльності як парламентарія. Дослідник наголошував на тому, що Є.Олесницький був

одним із найвизначніших провідників Східної Галичини на межі ХІХ–ХХ ст., активно працюючи на всіх головних ділянках національного життя галицького українства. Автор робив основний акцент на політичну діяльність Є.Олесницького, характеризує його як знаного депутата, впливового й авторитетного політика свого часу, який помітно вирізнявся серед колег хоча б вже тим, що зумів вийти на прямі контакти і домовленості з галицьким намісником А.Потоцьким [582].

Важливе місце у циклі діаспорних праць, що дали оцінку деяким аспектам діяльності Є.Олесницького, займає ґрунтовна монографія І.Витановича “Історія українського кооперативного руху” (1964). Автор – активний учасник громадського життя та господарсько-кооперативного будівництва Східної Галичини – простежив важливі напрями і результати праці Є.Олесницького в організації громадської агрономії й сільськогосподарської кооперації галицьких українців, а також розкрив особливості його взаємин з іншими впливовими суспільними діячами того часу, з якими він активно співпрацював у господарській сфері. Дослідник вказав на вагомий внесок Є.Олесницького у налагодження економічного життя українців Східної Галичини, у розвиток українського села завдяки переходу аграріїв до цивілізованих і прибуткових методів господарювання та організації громадської самопомоги [433].

Отже, до початку 1990-х рр. дослідженням даної проблеми займалися в основному зарубіжні науковці. Спеціальні фонди архівів і бібліотек, які могли пролити світло на життя і спадщину Є.Олесницького, залишались недоступними. 1991 рік започаткував новий етап історіографічних досліджень багатогранної діяльності східногалицького громадсько-політичного діяча.

На сторінках періодичних видань з’явилися публікації про Є.Олесницького науково-популярного характеру, що мають чималу інформаційну цінність. До перших статей в незалежній Україні, автори яких намагалися відкрити ім’я Є.Олесницького широкому загалу нинішнього покоління українства, належали розвідки: Б.Фур [600, 601], Б.Мельничука

[517], Р.Матейка [504, 509], М.Ващишин [429]. У 2000 р. на Тернопільщині відзначено 140-річчя від народження відомого діяча. Та це вдалося зробити завдяки енергійним зусиллям окремих ентузіастів. До ювілею Є.Олесницького у періодиці знову появилася низка невеликих за обсягом публікацій: Р.Матейка [505], М.Ващишин [427, 428], С.Злупка [460] та інших дослідників [417, 422, 444, 474, 516, 519, 565]. Стрийський краєзнавчий музей “Верховина” присвятив пам’яті земляка окремий спецвипуск свого часопису [602, 603].

Важливі аспекти життєвого шляху Є.Олесницького містять дослідження сучасних науковців. Так, Р.Матейко у своїй розвідці “Євген Олесницький: ретроспективний погляд на деякі сторінки життя та діяльності” (2003) високо оцінює патріотичні переконання діяча, які були надійним стимулом його громадської праці. Автор доводить необхідність достойного вшанування цієї непересічної постаті в історії України [508]. Подібні оцінки звучать в іншій статті Р.Матейка “Парламентська діяльність Євгена Олесницького в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.” (2004) [511]. Його праці “Колиска кооперативного молочарства” (1997) [513], “Віхи історії українського кооперативного молочарства” (2001) [506] та “Роль товариства “Просвіта” у становленні та розвитку української молочарської кооперації Східної Галичини (1904–1914)” (2005) [514] коротко висвітлюють вклад Є.Олесницького у розвиток кооперативного руху Східної Галичини. У такому ж контексті здійснено дослідження Я.Заніка “Євген Олесницький і початок української молочарської кооперації в Галичині” (1998) [456]. Об’єктивному вивченню економічних поглядів Є.Олесницького та оцінці його організаторських спроб присвячена розвідка С.Злупка “Не плакати на руїнах” (1997) [459]. Чимало фактів про багатогранну діяльність Є.Олесницького та його творчу спадщину систематизовано і проаналізовано у статтях: Т.Гелей і Я.Заніка “Євген Олесницький (1860–1917)” (1999) [438], В.Качкана “З корифеїв українського руху (суспільно-культурна праця Євгена Олесницького)” (1994) [468, 469] і В.Плисюка “Громадсько-політична діяльність Євгена Олесницького” (2004) [564]. Дослідження О.Аркуші “Шлях українського політика з провінції до

Львова: політичні дилеми Євгена Олесницького” (2005) вирізняється новизною підходів, оригінальним поглядом і неординарною критичною оцінкою. Авторка фрагментарно простежила життєвий і творчий шлях Є.Олесницького, а докладніше зупинилася на розвитку його політичної кар’єри, зокрема як національного лідера Стрийщини, сформованого народовського діяча, що мав підстави претендувати на лідерство в українській політиці, авторитетного парламентарія і керівника українського клубу крайового сейму, впливового члена УНДП. Увагу О.Аркуші привернули також обставини ймовірної номінації Є.Олесницького віце-маршалком Галицького сейму, членом Крайового Виділу та очолення ним товариства “Сільський господар”. Дослідниця наголошує, що на зламі XIX–XX ст. громадсько-політичний діяч опинився на провідних ролях в українській політиці, проте це анітрохи не пов’язувалося з його особистими амбіціями. Ключові моменти біографії Є.Олесницького історик нанизує на схему: переїзди політика з провінції до Львова і навпаки [402]. Характерна особливість даних досліджень – їхня наукова цінність. Автори зробили спробу визначення основних етапів громадської й політичної діяльності Є.Олесницького та з’ясування його ролі у тогочасному житті Східної Галичини. Важливі дані про окремі аспекти праці Є.Олесницького на політичній, культурній або економічній ниві знаходимо у статтях: Л.Пинди [563], С.Гелея і Р.Пастушенка [437], що вийшли у 1998 р., З.Струк [586], Л.Родіонової [571], С.Шевельової [622], опублікованих 2001 р. та І.Василик (2003) [424–426], а також в останніх дослідженнях О.Аркуші (2000–2004) [396, 398–401]. У них постать громадсько-політичного діяча показана у загальному контексті подій.

Досить цінними для дисертаційної проблеми є монографії сучасних дослідників. Так, важливі матеріали про дитинство та юнацькі роки Є.Олесницького знаходимо у праці О.Збожної “Учнівські та студентські “Громади” – школа виховання української національної еліти” (2003). Це – ґрунтовна розвідка з історії тернопільської “Громади”, з якою пов’язаний чи не найважливіший етап формування світогляду галицько-українського політика.

Автор фрагментарно висвітлює перші спроби громадської діяльності Є.Олесницького в період його навчання у Тернопільській гімназії [458].

Книга І.Андрухів та П.Арсенича “Українські правники в національному відродженні Галичини: 1848–1939 рр.” (1996) розкриває історію національно-культурного відродження у Східній Галичині в період так званої “адвокатської доби”, коли головну роль в культурно-освітньому, суспільно-політичному та економічному житті краю відігравали українські правники, у тому числі Є.Олесницький. Подано високу оцінку цієї постаті в контексті українського національного відродження [395].

Вагомим доповненням до названої літератури є роботи широкопланового характеру, що вводять нас у розуміння тогочасного національно-культурного становища галицького краю і місця у його духовному житті товариства “Просвіта”. У них автори розкривають окремі аспекти просвітницької діяльності Є.Олесницького, визначають його вклад у просвітньо-економічний розвиток краю. Йдеться про наукові розвідки М.Алексієвця й І.Зуляка “Діяльність “Просвіти” у національно-культурному відродженні Східної Галичини (1868–1914)” (1999) [393], Б.Головина “Нації незгасний смолоскип. Статті. Інтерв’ю. Спогади” (2003) [439], Ж.Ковби “Просвіта” – світло, знання, добро і воля українського народу” (1993) [476].

Факти про діяльність Є.Олесницького на чолі товариства “Сільський господар” наведені у дослідженні Л.Рєви-Родіонової “Українське товариство “Сільський господар” 1899–1944 рр. Історія. Досвід” (2000). Крім того, автор зупинилася на висвітленні внеску громадсько-політичного діяча в історію української аграрної економічної думки [568]. У контексті нашого дослідження зацікавлення викликає брошура О.Кузьмінця і О.Цапка “Діяльність “Просвіт” в галузі кооперації та господарського виховання українського народу в кінці ХІХ – початку ХХ століть” (1998), в якій розглядаються деякі заходи Є.Олесницького на ниві соціально-економічного і просвітньо-господарського розвитку східногалицьких земель [483].

У монографіях О.Дроздовської “Українські часописи повітових міст Галичини (1865–1939 рр.): Історико-бібліографічне дослідження” (2001) [447], Ю.Шаповала “Діло” (1880–1939 рр.): Поступ української суспільної думки” (1999) [620], Ю.Шаповала “Літературно-Науковий Вістник” (1898–1932 рр.): Творення державницької ідеології українства” (2000) [621], а також в інших бібліографічних виданнях [431, 432, 561, 569, 570] наведено цінні відомості про діяльність Є.Олесницького як публіциста, журналіста, редактора і видавця галицьких народовських періодичних видань.

Не оминули увагою його багатогранну громадсько-політичну діяльність автори таких монографій: І.Чорновол “Українська фракція Галицького крайового сейму. 1861–1901 (нарис з історії українського парламентаризму)” (2002) [608] та О.Аркуша “Галицький сейм: виборчі кампанії 1889 і 1895 рр.” (1996) [397]. І.Чорновол у своїй книзі простежив основні напрямки та методи діяльності українських парламентаріїв у крайовому законодавчому органі, чисельний склад депутатів, їхні політичні уподобання, життєві шляхи. Він висвітлив починання Є.Олесницького як парламентарія у Галицькому сеймі, дав коротку біографічну довідку про громадсько-політичного діяча тощо. Вагомим науковим здобутком О.Аркуші є згадана монографія, в якій аналізуються передумови “нової ери”, політичні проблеми українських та польських депутатів у крайовому сеймі, вивчається розстановка політичних сил у краї напередодні виборів 1889 р. і 1895 р., висвітлюються методи проведення передвиборчих кампаній, в тому числі й посилення міжнаціональної конфронтації. Дослідниця звернула увагу на участь Є.Олесницького у “баденівських” виборах 1895 р., зокрема охарактеризувала обставини висунення його кандидатури, оцінку виборчої програми і самого Є.Олесницького польською пресою та політичними опонентами, а також події 1900 р., пов’язані з обранням політика депутатом Галицького сейму. Дані монографічні дослідження відзначаються широким використанням першоджерел, а також великою ерудованістю їх авторів.

У контексті досліджуваної проблеми помітне місце займають сучасні краєзнавчі розвідки, серед яких виділимо праці І.Боднарука [411], Ю.Бородавки [419, 420], З.Матисякевича [515], М.Мандрика [501–503], Л.Бойцун [416]. У теоретичному аспекті корисними є праці підручничого характеру та монографії, які вводять у розуміння тогочасної галицької дійсності й звертають увагу на постать Є.Олесницького [404, 405, 442, 449, 457, 462, 463, 465, 477, 478, 482, 488, 489, 500, 521, 526, 558, 566, 579, 580, 589, 591, 593]. У довідковій літературі невеликі за обсягом біографічні відомості містяться у “Малій енциклопедії етнодержавознавства” [549], у довіднику “Українська журналістика в іменах” [467, 552] та в інших виданнях [450, 451, 481, 485, 486, 497, 518, 548, 550, 583].

Певним внеском у вивчення громадської та парламентської діяльності Є.Олесницького є праці авторки цієї дисертації [609–612, 614–618]. У монографічному дослідженні “Євген Олесницький: сторінки життєпису. Історико-біографічний нарис” (2005) зроблена спроба дослідити головні напрями діяльності Є.Олесницького, визначити його місце у галицькій дійсності кінця XIX – початку XX ст., популяризувати і вшанувати ім’я відомої постаті [613].

Отже, на сучасному етапі розвитку української історичної науки дана проблема все більше цікавить дослідників. Проте у всіх названих працях основна увага приділена загальним аспектам різнобічної діяльності Є.Олесницького, багатьом із них притаманна вузькість джерельної бази. У вітчизняній історіографії досі бракує роботи, у якій би цілісно й ґрунтовно досліджувались головні віхи життя і широкомасштабної праці Є.Олесницького. Ці обставини, а також політична актуальність даної проблеми вимагають подальшого предметного і комплексного розгляду багатого та повчального життєпису Є.Олесницького, а також з’ясування його ролі в українському національному відродженні.

Варто підкреслити, що досліджувана проблема частково представлена у польській історичній літературі. В.Найдус у двотомному виданні “Нариси з

історії Галичини” (1958, 1960) приділила увагу вивченню соціально-економічних відносин, розвитку політичних партій і рухів у краї, особливо соціалістичного. Дослідниця зафіксувала перші депутатські запити Є.Олесницького з приводу виборчої реформи, а також факт його домовленостей з галицьким намісником А.Потоцьким [634, 635]. У праці Е.Хорнової “Український табір поступовий і його співпраця з польською лівицею суспільною в Галичині 1876–1895” (1968) зустрічаємо короткий матеріал про захист у суді Є.Олесницьким депутата Т.Окуневського [632]. За скрупульозність і об’єктивність у вивченні змагань навколо виборчого закону Ю.Бушко удостоївся визнання не лише серед співвітчизників, але й українських науковців. Він найближче підійшов до питання українсько-польських взаємин. У роботі “Сеймова реформа виборча в Галичині 1905–1917” (1956) Ю.Бушко простежив деякі кроки Є.Олесницького на шляху боротьби за демократизацію виборчої системи [629]. Із іншого дослідження історика “Поляки у парламенті віденському 1848–1918” (1996), присвяченого історії польського парламентаризму австрійської доби, дізнаємось про те, від яких виборчих округів Є.Олесницький був обраний до австрійського парламенту [628]. До загальних досліджень з історії галицького краю відносяться і монографії С.Гродзиського, зокрема у виданні “Сейм Крайовий галицький 1861–1914” (1993) автор звернув увагу на кілька депутатських запитів Є.Олесницького [630]. Серед останніх доробок польських істориків виділяються праці Ч.Партача, який вивчає події політичної історії галицького краю, конфлікти між поляками й українцями в Галицькому сеймі. Зростання національних домагань українців він вважає основною причиною міжнаціональної конфронтації в краї. Науковець називає українців гайдамаками, за що одержав негативну оцінку українських істориків. У книзі “Від Баденього до Потоцького. Стосунки польсько-українські в Галичині в роках 1888–1908” (1996) Ч.Партач проаналізував участь Є.Олесницького у кількох партійних зборах, політичних вічах, деякі виступи в сеймі. Дослідник описав перебіг конфлікту 1904 р. між Є.Олесницьким та його колегами – націонал-демократами, а також його

депутатський звіт перед стрийськими виборцями. Знаково, що історик назвав Є.Олесницького розважним, у поглядах поміркованим політиком, вважаючи критику на його адресу несправедливою і невинуватою. Крім того, він фрагментарно передав сюжет про приїзд намісника А.Потоцького до Є.Олесницького у Стрий [636]. Фактично у польській історичній науці лише Ч.Партач дав оцінку постаті та діяльності Є.Олесницького. Згадують його і польські дослідники А.Мейснер [633], А.Вонтор [638]. Попри те, що у польській літературі ім'я громадсько-політичного діяча звучить переважно в загальному контексті подій, усі згадані праці є цінними для вивчення даної проблеми.

Характеристика джерел. При з'ясуванні різних аспектів діяльності відомого українського адвоката, економіста, парламентарія, публіциста і громадського діяча Є.Олесницького особливе значення має вивчення джерельної бази досліджуваної проблеми. Всебічний, детальний та неупереджений підхід до всієї сукупності джерел дає змогу здійснити науковий аналіз різнобічної суспільної й парламентської діяльності цієї непересічної постаті в історії України.

Широкий джерельний масив опублікованих і неопублікованих матеріалів, використаних у дисертації, міститься в провідних архівах Києва, Львова і Відня (24 фонди 8 архівів) та в бібліотечних фондах України і Польщі. Йдеться про:

- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України): Ф. 4465 Колекція окремих документальних матеріалів українських націоналістичних емігрантських установ, організацій та різних осіб. 1901–1945; Ф. 3807 Жук Андрій – український емігрант, член президії “Спілки визволення України”;

- Центральний державний історичний архів України у місті Києві (далі – ЦДІА України у м. Києві): Ф. 1235 Грушевські – історики, лінгвісти;

- Центральний державний архів громадських об'єднань і організацій України (далі – ЦДАГО України): Ф. 6 Центральний Комітет Комуністичної партії Західної України;

- Центральний державний історичний архів України у місті Львові (далі – ЦДА України у м. Львові): Ф. 348 Товариство “Просвіта”, м. Львів. 1868–1939 рр.; Ф. 146 Галицьке намісництво; Ф. 408 Греко-католицький ординаріат, м. Львів; Ф. 746 Українська парламентська репрезентація в австрійському парламенті, м. Відень; Ф. 309 Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів. 1873–1939, 1941–1944 рр.; Ф. 382 Романчук Юліан – письменник; Ф. 302 Крайове господарське товариство “Сільський Господар”, м. Львів. 1898–1944 рр.; Ф. 358 Шептицький Андрій, Олександр, граф, митрополит греко-католицької церкви 1865–1944 рр.; Ф. 440 Загальна Українська Національна Рада, м. Відень; Ф. 363 Левицький Володимир Лукич (псевд. Василь Лукич), нотаріус, письменник, літературознавець, культурно-освітній діяч, дійсний член НТШ. 1856–1938 рр.; Ф. 810 Центральний передвиборчий комітет до Крайового сейму у Львові;

- Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО): Ф. 26 Львівський королівський університет ім. Франца І (1817–1918). Університет ім. Яна Казимира у Львові (1919–1939);

- Парламентський архів у республіці Австрія [71–75];

- інститут рукописів Центральної наукової бібліотеки НАН України ім. В.Вернадського (далі – ЦНБ НАН України ім. В.Вернадського): Ф. 114 Товариство “Просвіта”;

- відділи рукописів та україніки Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника НАН України (далі – ЛНБ ім. В.Стефаника НАН України): Ф. 59 Козловські; Ф. 168 Марков О.; Ф. 154 Партицький О.; Ф. 17 Бучинський М.; Ф. 11 Барвінські; Ф. 9 Окремих надходжень;

- відділ україніки Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І.Франка;

- Львівська державна обласна універсальна наукова бібліотека;

- відділ фондів Тернопільського обласного краєзнавчого музею;

- Тернопільська державна обласна універсальна наукова бібліотека;

- Народова бібліотека Польщі та Наукова бібліотека Варшавського університету.

Джерела, які дають змогу науково осмислити концептуальні аспекти громадської та парламентської діяльності Є.Олесницького слід поділити на такі друковані та рукописні матеріали: 1 – документація органів державної влади та управління Австро-Угорщини; 2 – матеріали і документи тогочасних громадсько-політичних та економічних інституцій; 3 – праці Є.Олесницького; 4 – епістолярна спадщина; 5 – мемуари; 6 – періодичні видання.

Особливо цінними для написання дисертаційного дослідження були архівні матеріали. У документах цієї групи, щоправда розпорошених по різних фондах, розкрито загальну суспільно-політичну ситуацію у Східній Галичині, подано відомості про громадсько-політичні й економічні товариства та участь у них Є.Олесницького.

Вагоме місце в дослідженні займає добірка матеріалів вищих органів державної влади та офіційних установ Австро-Угорщини, з якої, зокрема, почерпнуто чимало інформації про університетський період навчання Є.Олесницького [58–70]. Проте найбільшу цінність для дослідження з даної групи джерел становлять документи про діяльність Галицького сейму [106–142] й австрійського парламенту [71–75]. Це пояснюється тим, що опубліковані стенограми засідань вищих законодавчих органів влади подають дослівні виступи, репліки, питання й відповіді галицько-українських політиків, у тому числі й Є.Олесницького, а протоколи сесійних засідань Галицького сейму фіксують послідовний хід і результати роботи крайового представництва.

Джерельну основу роботи істотно доповнює документація тогочасних українських культурно-просвітніх та господарських товариств, з якими співпрацював Є.Олесницький. Йдеться про видані чи неопубліковані статuti товариства “Сільський господар” [55, 57, 105], звіти про діяльність цієї установи [34–37, 93–96] і товариства “Просвіта” [14, 91, 92] та інші діловодчі матеріали [8, 15, 27–29, 46, 98, 104].

Важливу групу джерел, опрацьованих дисертантом, становлять ґрунтовні розвідки Є.Олесницького, його науково-популярні та публіцистичні статті, а також виступи і меморандуми, відправлені у владні установи. Значна частина їх

була опублікована на сторінках тогочасних часописів. Чимало праць і промов виходили окремими брошурами [528–537, 539, 540, 542–547]. Як правило, це розвідки на економічно-правову тематику та виступи Є.Олесницького як депутата. Іншу частину джерел даної групи можна знайти у матеріалах архівних фондів. Це, наприклад, інтерпеляція Є.Олесницького до міністра залізниць [16], лист Міністерству сільського господарства [17], реферат Є.Олесницького про діяльність філій “Сільського господаря” [52], меморандум українського парламентського представництва, складений Є.Олесницьким [32], уривок його реферату [51], депутатські запити Є.Олесницького [44, 86, 87] тощо.

До одних із найчисельніших та найрізноманітніших за змістом джерел слід віднести листування Є.Олесницького з відомими тогочасними українськими дослідниками, культурними, економічними діячами і політиками. Лише незначна частина епістолярного матеріалу про громадську і парламентську діяльність Є.Олесницького опублікована на сьогодні, зокрема, листи І.Франка й І.Шрага до Є.Олесницького [97], Г.Цеглинського й Є.Олесницького до К.Студинського [88–90], А.Чайковського до М.Павлика [103], І.Франка [101, 102] і М.Коцюбинського [100], Н.Кобринської до В.Гнатюка [99]. Авторка дисертації широко вводить до наукового обігу неопублікований епістолярій Є.Олесницького, як правило, рукописний і представлений у роботі архівними матеріалами з особистих фондів українських діячів. Пильної уваги в контексті даного дослідження заслуговують листи Є.Олесницького до М.Грушевського [4], О.Барвінського [81–83, 85], М.Бучинського [80], О.Маркова [78], О.Партицького [79]. Дисертанту також прислужилися неопубліковані листи В.Білецького, О.Даниловича, Д.Донцова, Г.Величка, П.Огоновського, В.Вітра, К.Волянського, М.Грушевського [18], М.Новаковського, С.Пеленського, Д.Савчака, А.Стасини, П.Мадея [22], А.Жука, Л.Мишуги, С.Шухевича, В.Литвина, О.Гадзевича, К.Мацюка, А.Мусяковича, В.Темницького, М.Томашека, І.Чупрея, Е.Омелянського [21] та інших до Є.Олесницького. Чималий інтерес становить листування

Є.Олесницького з групою української студентської молоді [24] та листи-звернення до Ю.Романчука і всієї парламентської репрезентації в цілому [13].

Значний інтерес для дослідження життя та діяльності Є.Олесницького становлять його мемуари “Сторінки з мого життя”, які у двох частинах були надруковані в “Ділі” (1934), а згодом вийшли окремим виданням (1935). Смерть не дозволила автору завершити книгу спогадів. У ній, окрім іншого, йдеться про український національний рух кінця XIX ст. у Тернополі, Львові, Стрию та на галицько-українських землях у цілому [41, 42, 84, 387, 388]. Вагомим доповненням для дослідника виступають спогади А.Чайковського [383, 385, 386], Л.Цегельського [389], К.Левицького [384], О.Барвінського [382] та С.Василевського [390].

Істотним компонентом джерельної бази роботи послужила тогочасна періодика – публікації Є.Олесницького або згадки про нього і різні аспекти його діяльності у “Ділі”, “Часописі правничій”, “Правді”, “Господарській часописі”, “Господарі і Промисловці”, “Економісті”, “Самопомочі”, “Підгірській Раді”, “Стрийському Голосі”, “Літературно-науковому вістнику”, “Зеркалі”, “Новому зеркалі”, “Землі і волі”, “Київській Раді”, “Господарсько-кооперативному часописі”, “Сільському господарі”, “Українському агрономічному вістнику”, “Кооперативному молочарстві”, “Кооперативній Республіці”, “Вістнику Союзу визволення України”, “Ілюстрованому календарі товариства “Просвіта”, “Ілюстрованому господарському календарі “Сільський Господар” (українська преса) та у польській періодиці (“Monitor”, “Gazeta Narodowa”).

Цінними для дослідження стали матеріали щодо вшанування пам’яті Є.Олесницького [1, 26], огляди функціонування “Просвіти” [5, 76, 77] і “Сільського господаря” [38, 50], звіти про економічні конгреси початку XX ст. [2, 3], діяльність української репрезентації у віденському парламенті на прикладі меморандумів австрійській владі [11, 30, 31, 33, 53, 54], діяльність Загальної Української Ради [48], дані щодо побудови українського театру [43], звернення українських студентів до парламентської репрезентації [12, 49],

заходи Є.Олесницького в рамках чергової виборчої кампанії 1908 р. [45], стосунки Є.Олесницького з А.Шептицьким [10], відвідини ним 1912 р. кабінету міністрів Австро-Угорщини [39] та участь в нарадах УНДП 1907 р. [9] тощо.

Таким чином, проведений джерелознавчий аналіз підтверджує, що в процесі дослідження використано доволі обширну та різноманітну за походженням джерельну базу. Її опрацювання має вирішальне значення при дослідженні дисертаційної проблеми, оскільки дає можливість за допомогою нових матеріалів здійснити об'єктивний науковий аналіз і узагальнення. Опрацьовані різноманітні джерела дозволяють автору скласти докладне уявлення про зміст, характер, результати і зумовленість діяльності Є.Олесницького стосовно українського національного руху Східної Галичини в кінці XIX – на початку XX ст. Не всі джерела є рівнозначними, але їх сукупність робить джерельну базу цілком достатньою для досягнення поставленої мети та завдань. Незважаючи на існування значної кількості джерельного матеріалу, тема “Громадська та парламентська діяльність Є.Олесницького” досі не досліджувалася комплексно й концептуально, а тому потребувала ґрунтовної та глибокої науково-дослідної розробки. До цього й покликане дане дисертаційне дослідження.

РОЗДІЛ II. ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ І ПРОФЕСІЙНЕ ЗРОСТАННЯ ЄВГЕНА ОЛЕСНИЦЬКОГО

§ 1. Дитячі та юнацькі роки

Євген Олесницький, ім'я якого повертається до нас із забуття, – галицько-український громадсько-політичний діяч, адвокат, економіст, перекладач, публіцист, промовець, що жив і творив наприкінці XIX – на початку XX ст. Історики вважають, що за змістом громадсько-політичної діяльності він стояв на рівні з К.Левицьким (провідним українським політиком, відомим державним і суспільним діячем).

Практично немає такої сфери політичного, громадського, культурного чи економічного життя галицького українства, до яких не доклав своїх зусиль Є.Олесницький. Сформувавши своє життєве кредо на основі поглядів М.Драгоманова, І.Франка, В.Навроцького, В.Барвінського та інших він був відданий ідеї служіння рідному народові та прогресу суспільства [549: 871].

Без комплексного і неупередженого вивчення життєвого шляху Є.Олесницького не можливо по-справжньому поцінувати його заслуги перед українським народом, увіковічнити пам'ять, адже, за словами відомого дослідника української історії І.Витановича: “Постать, діяльність, заслуги й задуми Є.Олесницького – це велика міра в нашій історії” [159: 2].

Народився Є.Олесницький 5 березня 1860 р. у с. Великий Говилів на Тернопільщині у сім'ї священика [509: 3]. Під час правління монархії Габсбургів на західноукраїнських землях Говилів Великий і Говилів Малий належали Гусятинському повіту до 1914 р., опісля Копичинецькому. Під владою Польщі в 1935 р. прилучили обидва Говилови до збірної громади у Мшанці і включили до Теремовлянського повіту [475: 579]. Батько Євгена – Григорій (1816–1905) був у цьому селі греко-католицьким парохом з 1842 до 1905 рр. [623: 32]. Довголітній декан Гусятинського деканату помер у 90-річному віці [423: 39]. Мати Софія (1821–1881) походила з попівського роду Познанських [427: 112].

Родина Олесницьких вела свої коріння з польського шляхетського роду зі Сандомира, а його члени займали в Польщі з XII до XVIII ст. високі посади, зокрема каштелянів, воєводів, коронних маршалків і т. п. Із цього роду походили Збігнєв Олесницький – краківський архієпископ, кардинал і канцлер Польщі (XV ст.) [627: 146], Завіша Олесницький – повірений королеви Ядвіги [402: 80]. Олесницькі мали земельні маєтки на Волині. Прадід Євгена – Ілля переселився до Східної Галичини й був греко-католицьким священиком. Батько Євгена вступив до Духовної семінарії у Львові, де під впливом своїх товаришів М.Шашкевича й М.Устияновича перейнявся ідеями українського національного відродження, а потім став парохом. Був посвоячений з усіма священицькими родами на Поділлі. Це теж сприяло тому, що в його домі панувала українська патріотична атмосфера [582: 118].

У родині Олесницьких було семеро дітей. Із них троє померло в дитячому віці, залишилося двоє синів та дві доньки. Найстарша, Юлія вийшла заміж за священика Івана Барвінського, рідного брата відомих у той час своєю громадською діяльністю Олександра, Осипа та Володимира Барвінських. Сестра Олена одружилась зі священиком А.Туркевичем. Брат Іван також став парохом. Євген був наймолодшим у сім'ї [428: 2].

Отець Григорій не любив згадувати про свій родовід. Він мав старі родинні записки й документи, але все це загубилося. Сестри Євгена часто розповідали про те, що докази їхнього шляхетського походження мати використала для господарських потреб [428: 2].

“Дух у нашій хаті, – зазначав Є.Олесницький у своєму життєписі, – був руський. У давніших часах говорили родичі між собою, як взагалі в попівських родинях, по польськи, та опісля, в часах, які я зтямив, говорили по українськи. Одначе з нами, дітьми, говорили всі лиш по українськи...” [388: 27].

Батько передплачував усі тогочасні українські часописи, що виходили в Східній Галичині з 1848 р., але надавав перевагу “Слову”, “Неділі”. Домагався справедливості під час виборів, за що здобув авторитет і повагу серед селян [469: 161]. Отець Григорій був членом тодішніх організацій, збирав кошти на

всякі народні потреби, зокрема на львівський Народний дім, членом якого став із часу заснування, та на українські бурси (гуртожитки); організовував у повіті школи та ширив просвіту серед народу [427: 112]. Мати була доброю господинею: вставала вдосвіта, ткала полотно, робила свічки [469: 160]. Отже, жили й трудилися Олесницькі за кращими традиціями визначних просвітницьких діячів-гуманістів. Цілком зрозуміло, чому в 1907 р. І.Франко з особливим пієтетом згадував священицькі родини Олесницьких, Свідзінських, Чернявських, Прислопських, де плекалася літературна мова, де леліявся мовний діалект, де творилося загалом “цікаве огнище освіти...” [468: 122].

Тут, у сім'ї, почали западати в дитячу душу перші зерна “здорового українського духу”, які згодом поставили Є.Олесницького на одне з перших місць між борцями за права рідного народу.

Із раннього віку Євген почав здобувати знання. Першим його вчителем був місцевий учень Тимко Киба. Відтак навчався два роки в сільській школі Великого Говилова, де діти читали і писали українською, польською та німецькою мовами, студіювали математику і катехизм. У той час Євген переглядав усе, що потрапляло в руки: “Поезії” М.Устияновича, “Ластівку” І.Наумовича, тижневик “Неділя”. Захоплювався також географією та історичними творами, котрі публікувалися на сторінках “Галичанина” й в додатку до “Слова” [427: 113].

У п'ять років хлопчик вже читав у церкві “Апостола” і “Вірую”, а в семирічному віці не раз заступав батькові піддячого. За два роки Євген вивчив “всі книжки” в місцевій сільській школі. У 1867 р. батьки віддали його на навчання до Тереховлі [508: 75–76]. Із того часу життєва стежка повела Є.Олесницького з рідного села у світ, проте він ніколи не забував своєї малої батьківщини. Український діяч відвідував Поділля і за життя батька, і після його смерті. Останній раз це було в 1910 р., про що Є.Олесницький згадував у своїх спогадах зворушливими словами [423: 39].

У Тереховлі він став одним із кращих учнів. Але хлопець почував себе невпевнено через неукраїнське оточення. Саме в цей час у народних школах

почали впроваджувати польську мову, тоді як раніше викладовою була німецька [411: 58]. Юнак потрапив у прикре становище при вступному іспиті, бо до екзамену готувався найбільше з німецької, а не з польської мови: “Іспит випав нещасливо. Казали мені поодинокі слова з “коменіюша” перекладати з німецького на польське. “Der Hund bellt” переклав я по довгій надумі на “pies hawka”, на що дістав резолюцію з місця: “Będziesz ty hawkaw jeden rok jeszcze w trzeciej klassie” [580: 528–529]. Євген став жертвою нової політики: не склав іспит з польської. Тому був змушений повторити третій клас [411: 58].

Про цей період Є.Олесницький згадував так: “В липні 1870 р. закінчив я Тереховлянську школу. В кінці навчального року приїхав до Тереховлі на канонічний візит польський львівський архієпископ Верхлейський. Він відвідав школу і наказав привести до нього найкращих учнів, щоб нагородити їх молитвениками. Вчитель покликав з четвертого класу мене і Головацького, і нам вручили польські молитвеники. Тоді виникла в мене думка протесту, і я сказав: “My estesmy rusini i molimy sie po rusku” (“Ми русини і молимося по-руськи”). Усі вчителі остовпіли на таку зухвалість. Однак архієпископ звернувся до свого капеляна: “No, to das im najprzekniejsze obrazki” (“Ну, то дати їм найкращі образки”). Від нас забрали молитвеники, а дали образки. Я сам опісля дивувався своїй сміливості. Ця демонстрація не спричинила для мене яких-небудь негативних наслідків. Мій батько, довідавшись про це, був, очевидно, дуже задоволений” [427: 113].

Після школи Є.Олесницький розпочав свої восьмилітні студії в Тернопільській гімназії (1870–1878). Він виявився обдарованим юнаком: з першого прочитання запам’ятовував цілі сторінки поезії або уривки прозових творів. Починаючи з шостого класу, Євген підучував молодших гімназистів, за що одержував добру платню. Впродовж усіх років навчання вважався найкращим учнем і закінчив навчальний заклад з високими оцінками.

Хоча гімназія була польською (українських в той час у Тернополі не існувало), вона, як зрештою й інші, стала осередком таємних молодіжних організацій, які заклали основи українського відродження у Східній Галичині.

Із навчального закладу виходили молоді люди, борці за національну ідею, які згодом втілювали її в життя діяльністю серед української громадськості. “Та ще більшого значення, – згадував Є.Олесницький, – мала Тернопільська гімназія для нас, українців, не лише тим, що з неї вийшло найбільше з усіх галицьких гімназій – після Львова і, може, також Перемишля – інтелігентів, але й тим, що була це справжня твердиня українського духу. У ній молодь гартувалася, формувала національний світогляд, ідеали, що берегли її й перед москвофілами, і перед поляками. Тернопільські учні мали в цьому плані добру славу: були борцями українського руху в Галичині. Жила там традиція організованого студентства, що на кожному кроці маніфестувало свою українську національність, – демонструвало словом, піснею, козацькими строями та українським світоглядом” [481: 173].

У гімназіях гуртувалася молодь у “Громадах”, ідею яких приніс з Наддніпрянщини одеський студент В.Бернатович. Її підхопив Д.Танячкевич, і його заходами таємні “Громади” були засновані по всіх гімназіях Східної Галичини. Вони ставили завдання виховувати молодь у національному дусі, готувати її для корисної громадської праці на благо народу [551: 247].

На сторінках життєпису І.Пулюя – засновника тернопільської “Громади” (1863), відомого українського громадсько-політичного діяча, перекладача, фізика, електротехніка, винахідника – читаємо: “Ціль товариства була: жити в чистоті моральній; добре вчитись в школі; познайомитись з історією свого народу і його літературою; ставати в обороні рідного слова проти ворожих заходів москвофілів (святоюрців) і поляків; говорити всюди рідною мовою; допомагати бідним учням...”. І далі І.Пулюй наголосив: “Ціль товариства була висока, моральна, гарна і патріотична” [458: 66]. З певністю можна сказати, що це тогочасна програма підготовки української національної еліти.

За висловом О.Барвінського (вихованця тернопільської “Громади”, відомого галицького громадсько-політичного й культурно-освітнього діяча, історика, педагога), “Громада” була “рідною школою”. У ній “громадяни” (так називав І.Пулюй членів тернопільської “Громади”) вважалися одночасно

учителями й учнями, бібліотекарями і читачами, режисерами й акторами, збирачами коштів і їх розподілювачами, вихователями молодших, опікунами бідних і сиріт [458: 3–4].

Кожна з гімназій Східної Галичини мала свою “Громаду” і власні традиції, а Тернопільська – одні з найкращих. “Кобзар” Т.Шевченка, який переписувався вручну членами товариства сотні разів, став для них “Євангелією”. Тому “громадяни” вступали у вищі навчальні заклади вже з виробленим світоглядом і з чималим досвідом у громадських справах [415: 14].

Члени товариства сприяли пробудженню національної свідомості у гімназистів і міщан: влаштовувати Шевченківські свята, вечорниці, концерти, сприяли успішним гастролям “Руської Бесіди” тощо. “Громада” стала національною школою для Є.Олесницького, братів Барвінських, Горбачевських, І.Федоровича, М.Галушинського, М.Чайковського, А.Січинського, М.Михайлевича, Є.Куриловича, В.Ганкевича, О.Білінського, К.Куницького та інших відомих тогочасних діячів [416: 172].

Під час навчання в Тернопільській гімназії Є.Олесницький став активним учасником національного руху. Вже як учня четвертого класу приймають його у члени “Громади”. Було це для хлопця неабияким досягненням, бо, як правило, у товариство приймалися перевірені й надійні учні-четвертокласники і старші.

Гімназисти готували Євгена до вступу в “Громаду” від тоді, як він прийшов до першого класу. Давали йому читати книжки, проводили бесіди про прочитане. І ніколи не обмовилися й словом про “Громаду”. Сам Є.Олесницький згадував: “Бібліотека була досить велика – заповнювала одну більшу шафу. Містилася там уся тодішня українська література: твори Т.Шевченка, Г.Квітки, І.Котляревського, П.Куліша “Чорна Рада”, “Записки о Южной Руси” і “Хмельниччина”, петроградська “Основа”, “Правда”, “Мета”, “Русь”, “Нива”, “Вечерниці” й взагалі всі галицько-українські видання. Так, уже в першому році я прочитав багато української літератури і значно розширив світогляд. Я відразу втягнувся в гурток ідейної молоді, й старші учні

звикли дивитися на мене як на “певного”, розмовляли зі мною, позичали мені книжки й допускали до свого товариства” [480: 55–56].

Ще в другому класі Євген почав передплачувати львівську “Правду” під редакцією доктора О.Огоновського в переконанні, що всі українці повинні читати українські газети і триматися разом, щоб визволитися з-під панування чужих народів [582: 119].

Кожен член “Громади”, а також і Євген, складав присягу такого змісту: “Ніколи не зраджу таємниць товариства і все життя буду працювати на користь рідного українського народу й народної справи” [411: 58]. Із висоти прожитих літ Є.Олесницький згадував, що з усіх присяг, які він складав у своєму житті, жодна не зробила на нього такого враження, як та. Він завжди був їй вірний і виконав якнайкраще, адже усе життя служив рідному народові.

Як член “Громади” Євген став активним її учасником. Серед молоді вирувало нове життя: вона цікавилася всіма проявами і ділянками загально-національних справ [407: 6]. Є.Олесницький, як і багато народовців, вбачав у просвіті народу свій головний громадський обов’язок і, маючи літературні та мистецько-театральні зацікавлення, пірнув у цю роботу, віддаючи тим данину “Громаді” і своїй молодості [159: 4].

Вже в п’ятому класі (1875) Є.Олесницький став головою учнівської “Громади” й очолював її до останнього дня існування (липень 1877 р.). Функції війта товариства юнак виконував добросовісно. За головування Є.Олесницького кожен член “Громади” був зобов’язаний передплачувати найпопулярніший тоді український часопис “Правда”. Число його читачів сягало п’ятидесяти. Студії української історії та літератури, зібрання з рефератами і дискусіями, щорічне відзначення днів пам’яті Т.Шевченка з промовами, декламаціями й співами народних пісень виховували членів товариства в дусі українського патріотизму, готували їх до активної праці на всіх ділянках національного життя [582: 120].

Молодіжні “Громади” вже від початку свого існування підтримували між собою зв’язки. Так, тернопільське товариство контактувало з самбірським, станіславівським, бережанським, львівським [385: 274]. Є.Олесницький про це

вказав: “Ми почали отримувати листи зі Львова з інструкціями, як маємо поводитися, чим займатися і що читати. Деякі гімназійні “Громади” видавали писані газетки, якими обмінювалися між собою. Найбільшою і найкращою була станіславська “Зірка” [458: 86]. У 1876 р. почалась публікація газети “Сніп” [416: 172]. “Ми писали її в кількох примірниках, матеріали з неї читали привселюдно на зібраннях “Громади”. На жаль, номери газеток, виданих членами тернопільської “Громади”, не збереглися” [458: 86]. У них друкувались літературні твори, оригінальні поезії й оповідання, деякі переклади, вісті про “громадівський” рух та інформація про важливі місцеві події [580: 556].

Зазначимо, що активна діяльність молодіжних “Громад” відбувалася в період, котрий сам Є.Олесницький влучно назвав “справді скандальною епохою рутенської політики” (друга половина 70-х рр. ХІХ ст.). У цей час серед нечисельної української інтелігенції панувала зневіра і небажання працювати в національному напрямі. У священицьких родинх переважала польська мова. Українські представники в австрійському парламенті “трималися централістичного хвоста і йшли за урядом насліпо” (вислів Є.Олесницького) [590: 162–163].

Із гімназійних викладачів Є.Олесницький добрим словом згадував вчителів історії Д.Людкевича і В.Загайкевича, “професора філології” П.Левицького, Є.Згарського, який “був улюблений молоддю і мав на неї позитивний вплив”, філолога і германіста Й.Чарнецького, що “давав учням справжню класичну освіту”. Але найбільше схилявся Є.Олесницький перед вчителем української мови К.Горбалем: “Це один із найпомітніших людей українського відродження 60-х рр. У Львові був редактором видань “Нива” і “Русь”, отже, одним із корифеїв національного руху. У Тернополі групувалася навколо нього молодь. Його лекції не можна назвати годинами науки, а швидше дискусіями, на яких обговорювались різні питання. У нього не було сухого професорського викладу. Ми почали цінувати К.Горбаля лише тоді, коли подорослішали і зрозуміли його краще. У старших класах він поведився з нами по-товариськи. Уже п’ятикласником я бував у нього вдома, отримував

книжки, вільно розмовляв на будь-які теми. Завдячую йому і в розвитку національної свідомості, і в загальній освіті” [480: 48–52]. Це був не гіперболізм, а дійсно об’єктивне пошанування словом праці свого навчителя.

Закінчив гімназію Є.Олесницький зрілою молодою людиною, сповненою творчих сил, благородних намірів. Це дало підстави йому даний період свого життя оцінити так: “Можу сміливо назвати Тернопіль моєю Вітчизною, бо там я виріс, дозрів, розвинувся фізично і розумово, там заклав не лише основи науки й освіти, але також і світогляду та всієї моєї майбутньої життєвої програми і діяльності” [438: 156]. Є.Олесницький часто повторював: “До Тернополя прийшов я хлопцем-дітваком, а вийшов – зрілим молодим людиною, свідомим свого становища і своєї задачі в світі” [388: 55].

Слід зазначити, що розвиток шкільництва Східної Галичини у ХІХ ст. став предметом дослідження Є.Олесницького вже у зрілому віці. Результатом цієї праці була книга “Конкуренція шкільна...” (1890). Критики доволі позитивно оцінили її вихід у світ [257: 2].

Все сказане дає змогу зробити висновок, що Тернопілля в ХІХ ст. дало Україні та світові велику кількість визначних людей. У цьому неабияка заслуга Тернопільської гімназії та особливо її учнівської “Громади”, що виховала чимало представників майбутньої української національної еліти. Серед них виділяється постать Є.Олесницького. Свої багаті знання, талант, патріотичні переконання він черпав із сімейного середовища, шкільного та гімназійного оточення, що стали для нього джерелом національного духу, заклали основи формування світогляду та активної громадсько-політичної позиції. Хоча це був період романтизму, але він став твердим ґрунтом для реальної діяльності Є.Олесницького у майбутньому та причинився згодом до його політичних успіхів.

§ 2. Університетські студії й початок громадсько-політичної діяльності

Із початку 80-х рр. XIX ст. у громадсько-політичному і суспільно-культурному житті українського населення Східної Галичини активну роль відігравала плеяда юристів, джерелом патріотичних переконань яких стало студентське середовище. “Адвокатська доба” українського національного відродження розпочалася з діяльності “Кружка правників”, створеного 1881 р. при львівському студентському товаристві “Дружній Лихвар”. Майбутні юристи збирали фахову літературу, виступали з лекціями перед студентами факультету. На початку 1882 р. за ініціативи професора О.Огоновського була створена комісія з шести чоловік, яка мала зайнятися укладанням української правничої термінології. Завданням гуртка було виховання високопрофесійних фахівців, які б поповнювали ряди свідомого громадянства [395: 8].

При виборі майбутнього фаху Є.Олесницький вагався між філософським і правничим відділеннями. Після розмірковувань він дійшов висновку, що як юрист зможе успішніше послужити народній справі. Про свій вибір Є.Олесницький ніколи в житті не жалкував [305: 5].

Національно загартований в учнівській “Громаді” Тернопільської гімназії, 1878 р. Є.Олесницький став студентом юридичного факультету Львівського університету. Як відомо, доступ до багатьох відділів вищих навчальних закладів Австро-Угорщини був для українців обмежений, тому значна кількість молоді вступала на правничий факультет у Львові, тим більше, що ці студії були найдешевші та ще й готували до громадської діяльності.

Інтеграція сповненого патріотичних поривань юнака у львівське середовище істотно різнилася від вимріяних у дитинстві “вогнів великого міста” [402: 81]. Аналізуючи національну ситуацію у Львові кінця 70-х рр., майбутній правник згадував: “Місто видалося мені майже повністю польським. Уся влада, школи, університет, театр, написи були польськими. Торгівля перебувала в руках поляків та євреїв... Якщо хтось наважувався заговорити по-українськи, то на нього всі звертали здивовані погляди” [427: 114].

У політичному житті Східної Галичини співіснувало кілька напрямів: святоюрсько-москвофільський та народовсько-український, в якому виділялися національно-консервативний і радикально-соціалістичний. Пануючою вважалася течія москвофілів. Народовці були нечисленними.

Є.Олесницький закріпився у Львові безпосередньо після соціалістичного процесу І.Франка, М.Павлика та інших (1877), коли ідеї М.Драгоманова розворушили новизною українське громадянство, особливо молодь [264: 1].

У таку ситуацію потрапив Є.Олесницький, приступаючи до громадської праці. Очевидно, низька національна свідомість українського населення, активність поляків і москвофілів могли зламати гарт навіть найенергійнішої людини.

Слід зазначити, що студентство на початку 1878 навчального року також перебувало в невизначеному становищі. Після об'єднання москвофільського “Академічного Кружка” й українофільського “Дружнього Лихваря” у 1877 р. верх у новоутвореному товаристві взяли радикали. Діяльність “Дружнього Лихваря” було припинено. Однак після арешту І.Франка, М.Павлика та інших соціалістів-народовців “Академічний Кружок” знову перейшов у руки москвофільської молоді й у ньому запанувала реакція [388: 139–140].

Народовське студентство, в тому числі й Є.Олесницький, сконцентрувалось у “Руській Бесіді”. Старші діячі товариства були налякані соціалістичними процесами радикалів та їх арештом, тому застерігали молодь від знайомств і зв'язків з І.Франком та його однодумцями. Однак діяльність письменника, його погляди приваблювали студентів-народовців [603: 3].

Під час реорганізації “Дружнього Лихваря” в полеміці верх над радикалами взяли консерватори-народовці. Це призвело до того, що постало питання про виключення з громади І.Франка і його товаришів. Є.Олесницький, який симпатизував письменникові, виступив в його захист. Цей випадок додав відваги майбутньому політику, він забажав особисто познайомитись з неоднозначною для тогочасної громадської думки постаттю І.Франка [603: 3].

Нагода для цього трапилась в університеті, а вже через кілька днів Є.Олесницький побував в гостях у І.Франка. Із того часу між ними почались добрі взаємини, які помітно вплинули на остаточне формування світогляду Є.Олесницького в дусі модерного українства. Користуючись бібліотекою І.Франка, він читав “Вісник Європи”, “Отечественные записки”, твори М.Щедріна, В.Белінського, М.Добролюбова, Е.Золя, Г.Флобера, Г.Спенсера, Ф.Лассаля, М.Драгоманова, П.Мирного, формуючись як політик [305: 131].

У зрілому віці Є.Олесницький згадував: “На Галицькій Україні не було людини, що мала б такий вплив на сучасну молодь, який мав свого часу І.Франко. Знайомство з ним вводило нас в інший світ. В моєму житті не мав я періоду таких рішучих еволюцій у світогляді, який пережив я як студент перших двох років навчання під впливом І.Франка. Школа останнього навчила по-іншому розуміти українофільство, показала його правдивий зміст, а критика М.Драгоманова поглиблювала його ще більше і викликала реакцію проти формального українства, яким проявлялося воно досі в Галичині” [388: 144].

У “Дружньому Лихварі” Є.Олесницький підтримував І.Франка “як апостола нових ідей” [386: 185]. Проте він не поділяв соціалістичних і крайньо радикальних поглядів гуртка поета. Йому швидше імпонувала яскрава індивідуальність І.Франка, його начитаність, здатність до конструктивної критики формального українства, притаманного більшості тодішніх народовців. Крім того, тактика Є.Олесницького сприяла тому, що І.Франко поволі змінив світогляд. Він відкинув крайні ідеологічні погляди, став поміркованішим, розважливішим.

Зазначимо, що письменник відтворив образ свого приятеля у творі “Перехресні стежки” [599: 173–459]. У повісті І.Франко в особі доктора Є.Рафаловича висвітлив деякі аспекти громадської діяльності Є.Олесницького на початку його професійної праці.

Помітний вплив на формування світогляду майбутнього адвоката мали й інші відомі діячі того часу. Зокрема, В.Навроцький – народовський соціолог, економіст-теоретик, перший статистик, а також В.Барвінський – провідник

українофільської громади, що започаткував вічем 1880 р. у Львові акцію масової політичної організації. З останнім Є.Олесницького єдали дружні та родинні зв'язки. Думки цих людей і реальні дії, що протиставлялись сентиментальному й формальному українству, були для майбутнього політика прикладом. Мала вплив на його світогляд також співпраця з передовими тогочасними адвокатами: К.Левицьким, Т.Кормошем, С.Федаком та ін. [159: 4].

Навчаючись в університеті, Є.Олесницький сумлінно оволодівав фахом правника. Викладання здійснювалось польською мовою, за винятком німецького права, яке читав професор Буль. І лише лекції з цивільного та кримінального права молодь слухала по-українськи. Їх викладали доктори О.Огоновський та І.Добрянський [388: 147–148]. Без сумніву, цей факт сприяв піднесенню національної свідомості майбутнього адвоката.

Є.Олесницький відвідував також заняття з церковного, спадкового римського і державного права, історії Австро-Угорської монархії [60: арк. 93 зв.], історії цивільного римського процесу [61: арк. 91 зв.], австрійського права загального приватного і зобов'язального, суспільної економії, історії руської літератури, опису населення [62: арк. 89 зв.], міжнародного і фінансового права, історії Галицько-Волинської Русі [63: арк. 83 зв.], австрійського права торговельного і сімейного, судово-цивільного процесу, адміністрації [64: арк. 85 зв.], загальної історії XVIII ст. [65: арк. 80 зв.] та ін.

Студенти юридичного відділення нерідко подавали заяви керівництву університету про звільнення від оплати за навчання. Звертався з подібним проханням і Є.Олесницький. Як дізнаємось з архівних матеріалів, йому було відмовлено на першому, четвертому і п'ятому роках студій у навчальному закладі [69: арк. 9], [70: арк. 31 зв., 40], [67: арк. 7]. Проте на другому і третьому курсах майбутнього адвоката звільнено від половини або від цілої оплати [68: арк. 17 зв., 26 зв.], [70: арк. 10 зв., 20 зв.]. На нашу думку, цього він досяг завдяки своїй сумлінній та успішній навчальній діяльності.

Про складання Є.Олесницьким деяких іспитів знову ж таки дізнаємось з архівних джерел. 18 листопада 1880 р. він був визнаний урядовою

екзаменаційною комісією “здібним” (трьома голосами проти одного) при здачі державного екзамену з історії права [66: арк. 201 зв.], а 15 липня 1882 р. і 26 січня 1883 р. успішно склав чергові іспити [58: арк. 88], [59: арк. 109].

Попри необхідність багато вчитися, майбутній правник брав активну участь у студентському житті. Разом з друзями взявся вже з перших днів перебування в університеті за відновлення діяльності “Дружнього Лихваря”. Його обирають до виділу (правління) товариства як скарбника [388: 142].

На вічі членів “Дружнього Лихваря” й “Академічного Кружка” Є.Олесницький як речник першого товариства полемізував з М.Королем, речником другого, критикуючи поведінку консервативних лідерів – репрезентантів Східної Галичини [358: 330]. Цей епізод свідчить про опозиційність тодішніх поглядів Є.Олесницького.

Восени 1879 р. на загальних зборах “Дружнього Лихваря” вибрано, крім виділу, окрему комісію, яка мала готувати звітні доповіді. У її склад входили І.Франко, С.Данилович, Є.Олесницький та ін. Комісія призначила останнього своїм головою [388: 166].

У 1881 р. Є.Олесницький став керівником “Дружнього Лихваря”. Після цього життя гуртка активізувалося. Щотижня влаштовувалися доповіді з декламаціями і музичними творами, товариські зустрічі. За ініціативи голови у десятиліття свого існування “Дружній Лихвар” видав “Антологію Руську” – збірник творів українських поетів, які сам Є.Олесницький вибрав [358: 330]. Упорядковували видання І.Франко, І.Белей та В.Левицький [466: 109–110].

На вечори, влаштовувані товариством, запрошували діячів “Руської Бесіди”. Так започаткувалось зближення старшого громадянства з І.Франком. Бажаними гостями були навіть члени “Академічного Кружка”.

У 1880–1881 рр. зближенню “Дружнього Лихваря” й “Академічного Кружка” сприяло як всенародне віче у Львові (30 листопада 1880 р.), так і те, що головою “Кружка” був Р.Бачинський, гімназійний товариш Є.Олесницького. “Приязнь голов товариств, – писав останній, – впливала також на добрі

відносини самих товариств. Дійшло до того, що взимі 1881 р. порішили оба товариства влаштувати спільний баль у саді “Народнього Дому” [579: 576–577].

У цьому ж 1881 р. Є.Олесницький став діяльним учасником виділу “Кружка правників”, де під протекторатом професора О.Огоновського він працював поруч з К.Левицьким, А.Чайковським та ін. [201: 81]. Про ці події відомий тогочасний діяч А.Чайковський згадував так: “Було се восени 1881 р. Тоді боролися в “Лихварі” дві партії: консервативна, в якій був я і К.Левицький, і радикальна під проводом Є.Олесницького і В.Коцовського. Ми перли на голову К.Левицького, тамті ж – В.Коцовського. Рівність голосів рішив тодішній голова Є.Олесницький за В.Коцовським. Ми, розуміється, не робили сецесії (відокремлення – І. Ч.), але хотіли знайти якийсь інший осередок, де би ми працювали самі в своїм гурті... І К.Левицький піддав гадку заснувати кружок правників. ...ми стали пильно коло того заходитися... Такий рух не міг лишитися без наслідків. Наші відчити мали повну салю слухачів, а з того вийшло, що й товариші з партії В.Коцовського заінтересувалися нашим кружком” [383: 168].

Завдання гуртка К.Левицький сформулював так: “...відбувся тоді перший політичний процес сепарації (відокремлення – І. Ч.) українських студентів від русофільських студентів, – та цим ділом ми зайнялися оба: я з А.Чайковським, а до нас приступили відтак: Є.Олесницький, В.Коцовський і Ю.Стефанович... заснували ми наш “Кружок Правників” для фахового формування студентів правників, як також підготовлення їх до ширшого і глибшого завдання: оборони прав українського народу. Отсе був зав’язок нашої провідної політичної думки, що політику мають взяти у свої руки наші незалежні люде, – значить українські адвокати. Звідси вийшов опісля тип новітніх українських адвокатів... як національних діячів, політиків і послів (депутатів – І. Ч.)...” [384: 133].

У 1882 р. “Дружній Лихвар” перетворився на “Академічне Братство” [579: 576]. Додамо, що його активній діяльності сприяли матеріальні надходження від окремих членів, у тому числі й Є.Олесницького [383: 167].

Пригадуючи 1904 р. університетський період свого життя, Є.Олесницький назвав його важливим етапом формування світогляду, епохою еволюцій, що відбувались “на арені думок”. Тому “...нема певно нікого з нас, хто не згадував би мило тих часів, хто не спомянув би з подякою тих людей, яким судилось у свій час сіяти між нас дорогоцінний посів мисли” [305: 132].

Після закінчення університету всього вісім років Є.Олесницький перебував у Львові, де займався адвокатською практикою, культурно-просвітницькою і громадсько-політичною діяльністю. Він виступив як журналіст, перекладач, літератор, публіцист, редактор, видавець, а також як діяльний член “Просвіти”.

Є.Олесницький тісно співпрацював з галицькими періодичними виданнями, зокрема з “Батьківщиною” [358: 330]. Він був редактором трьох випусків відновленого 1888 р. журналу “Правда” [541], у якому друкувалася “Любка”, перекладена Є.Олесницьким з російської мови, а також його “Перегляд літературно-науковий” та “Анкета гімназіальна. Уваги над програмою науки в гімназії”. У 1885 р. він почав редагувати гумористичний журнал “Нове зеркало” [452: 2–3], а згодом редагував “Зеркало” [358: 330]. У 1884–1886 рр. виходила окремими книжками, на зразок німецької бібліотеки “Реклама”, “Русько-українська бібліотека”, видавана Є.Олесницьким за його кошти [579: 589]. У ній у 1884 р. було опубліковано повість В.Барвінського “Сонні мари молодого питомця” [452: 2]. Останньою книгою цього видання став твір А.Свидницького “Люборадські. Сімейна хроніка А.Свидницького” [577]. 1885 р. у “Русько-українській бібліотеці” Є.Олесницький видав збірку поезій У.Кравченко “Prima vera”. Зібравши 38 віршів молоді стрийської поетеси, він познайомив українців з її творчістю [414: 66]. На той час вийшло 14 томів “Русько-української бібліотеки” з творами І.Нечуя-Левицького, В.Барвінського, С.Руданського, А.Свидницького, І.Франка та ін. [467: 138]. Чимало книг журналіст видав власним накладом, як-от “Поетичні твори С.Руданського” (1886) [469: 165].

У 1880 р. Є.Олесницький став співзасновником української народовської газети “Діло” [620: 23], у якій працював у 1885–1890 рр. Спочатку він вів рубрику політичного життя, писав статті на правову тематику, театральні рецензії, а згодом з-під його пера більше виходить праць на економічні теми [438: 157]. На сторінках “Діла” Є.Олесницький опублікував ряд наукових розвідок, таких як: “Крайове дорожнє законодавство в Галичині”, “Крайовий консумпційний податок як средство зменшення недобору в крайовім фондї” (1887) [469: 163], “Примусова асекурація” [213–219], “Нові робітничі закони в Австрії” [222–228], “Новий податок від цукру і його економічно-політичне значення” [147–148], “Новий податок від горілки й інтереси пропінації” [143–146], “Право пропінації в Галичині” (1888), “Конкуренція шкільна на підставі обов’язуючих законів”, “Школа історична політичної економії і її ювілей в літературі”, “Другий з’їзд польських правників і економістів”, “Право приватне й інтереси убогих кляс на основі праці д-ра Менгера” (1889), “Конкуренція шкільна”, “Рух людності в Австрії в р. 1888” [469: 163], “Письма із села в справах економічних” [271–273], “Право приватне й інтереси убогих кляс” (1890) [294–302] та ін.

Журналіст належав і до керівництва Видавничої Спілки “Діла” [452: 2].

У 1889 р. Є.Олесницький разом з однодумцями – докторами К.Левицьким, О.Огоновським, А.Горбачевським, С.Федаком та М.Шухевичем започаткував видання першого у Східній Галичині українського правничо-фахового журналу “Часопись правнича” (виходив раз у місяць). Є.Олесницький як співредактор перших двох річників відповідав за економічну рубрику [438: 158]. Він написав та опублікував у журналі чотири статті: “Школа історична політичної економії та її ювілей в літературі” [304], “Австрійське законодавство державне в 1889 р.” [292], “Крайове законодавство Галичини в 1889 р.” [293]. Одну із публікацій “Рішення Трибуналу адміністраційного...” громадсько-політичний діяч підписав під псевдонімом Д-р Є.О-й [303], [443: 279].

“Часопись правнича” внесла значний вклад у пропаганду юридичних знань. У слові до читачів йшлося, що даний журнал – перша спроба наукових

можливостей у сфері правознавства й розвитку правничої термінології. Крім того, автори видання писали статті українською мовою [395: 12].

Зазначимо, що плідною виявилась наукова діяльність Є.Олесницького щодо вдосконалення української правничої термінології та поглиблення теоретичних основ цивільного права. За це у 1889 р. він був обраний дійсним членом Наукового товариства ім. Т.Шевченка (НТШ) і став учасником історично-філософської секції товариства [395: 55].

Численні архівні матеріали, зокрема листи Є.Олесницького до М.Бучинського, О.Партицького, О.Маркова, О.Барвінського та інших діячів, підтверджують думку, що журналіст значну частину творчого життя віддав часописам і журналам. Наприклад, у листі від 1 лютого 1888 р. Є.Олесницький повідомляв О.Барвінського про свою зайнятість у редакції “Діла”, називав кільканадцять найактивніших кореспондентів з міст, повітових центрів, на кого можна опиратися в щоденній журналістській практиці [469: 163].

У публіцистиці Є.Олесницького спочатку переважали політичні та правові проблеми тогочасного життя. Статті ґрунтовно аналізували та коментували діюче австро-угорське законодавство. Не було такого закону, про який не з’явилася б його розвідка в “Ділі”, “Часописі правничій” чи окремим виданням.

У цілому правові, соціально-економічні праці Є.Олесницького відзначалися глибокою фактологічною основою, незаперечною силою аргументації й блискучою стилістикою викладу. Його публікації мали успіх як у рядових читачів, так і в професіоналів. У статті “Селянські заворушення з приводу шляхового закону” (1887) І.Франко посилався на аналітичну статтю Є.Олесницького у “Ділі” під назвою “Наше шляхове законодавство”, вважаючи, що саме така публікація давала найкраще уявлення про стан відповідних справ. Висвітлюючи історію галицького краєзнавства, І.Франко серед праць про суспільно-економічні відносини назвав ряд досліджень та відоме на той час “Право пропінації в Галичині” Є.Олесницького (1889) [438: 157–158], [529].

Іноді журналіст виступав як критик і літературознавець. Фахівці дали високу оцінку таким його публікаціям у “Ділі”: “Володимир Навроцький, його значення і заслуги” (1888) [197–200], “Історія літератури руської О.Огоновського: Критичний огляд” (1889) [467: 137]. У цьому ж році Є.Олесницький разом з В.Коцовським опублікував літературну оцінку “Лимерівни” П.Мирного [452: 4]. Публіцист часто виступав критиком творів А.Чайковського, про що дізнаємось з листа А.Чайковського до І.Франка від 24 вересня 1904 р. [101: 154], драм Г.Цеглинського (лист останнього до К.Студинського від 30 квітня 1903 р.) [90: 102] тощо.

Починаючи зі студентських років і впродовж усього життя літератор чимало трудився над перекладами з багатьох мов. Однією з перших його літературних спроб був переклад за порадою І.Франка “Авторитету виховання” М.Добролюбова. Твір вийшов коштом Є.Олесницького у “Дрібній бібліотеці” (1879) [452: 1]. Про це писав І.Франко: “Із інших молодих галицьких письменників тут уперше виступив Є.Олесницький, переклав з російської статтю Добролюбова “Значення авторитету в вихованні”...” [598: 379].

Є.Олесницький перекладав твори Ч.Діккенса. Як стверджував І.Франко, товариші називали літератора “Скруджем” (персонаж повісті Ч.Діккенса “Святий вечір”) [469: 162]. У 1879 р. публіцист переклав з німецької мови історичну повість “Каленик” Надхина про останні часи Запоріжжя, яка вийшла у “Правді” [452: 4]. Його переклад німецької повісті Ю.Стінде “Родина Бухгольців, образки з родинного життя німців” друкувався в літературному додатку “Діла” – “Бібліотеці найзнаменитіших повістей” (1888) [585]. Н.Кобринська написала критику даного твору. У цьому виданні публікувався переклад Є.Олесницького німецької повісті В.Гілера “Власними силами” про швейцарське життя [452: 2].

Є.Олесницький написав чимало перекладів для українського театру. Так, протягом 1884–1890 рр. він переклав лібретто (словесний текст музично-драматичного твору) дев’яти драм, комедій та опер польських, німецьких і російських авторів [469: 162]. З-під його пера вийшли такі лібретто, як

“Циганський барон”, “Дівчина з чужини” [452: 4], “Галька”, “Кавалерія рустікана”, “В світі судьби”, “За звіриною”, “Донька Фабріці”, “Лена”, “Пан Бенет”, “Свояки”, які з успіхом ставились на сценах галицьких театрів [555: 80].

Знаково, що порадами Є.Олесницького як літератора користувалися інші відомі письменники. У 1890-х рр. А.Чайковський написав повість із життя “ходачкової шляхти” “Олюнька”. За порадою Є.Олесницького він надіслав твір на конкурс Крайового Виділу (виконавчого органу Галицького сейму), де повість отримала першу премію [525: 234]. Роман “Сагайдачний” А.Чайковський присвятив “незабутній пам’яті мого найкращого товариша і друга доктора Є.Олесницького” [601: 2]. Високу оцінку перекладацькій практиці публіциста дав І.Франко в листах до визначних громадських і культурно-освітніх діячів кінця XIX – початку XX ст. – М.Павлика, М.Драгоманова, О.Барвінського [438: 157].

Ще в молодому віці Є.Олесницький писав вірші, які друкував у періодичних виданнях “Боян”, “Временник”, “Новий пролом” [469: 162]. 1887 р. буковинські українці святкували 25-літній ювілей літературної праці С.Воробкевича. В урочистостях брали участь О.Барвінський і Є.Олесницький, як делегати від галицьких українців. Останній виголосив свій вірш у честь ювіляра, що був надрукований в “Ділі”. У збірнику В.Лукича (товариша Є.Олесницького) “Рідний зільник” публікувалася поезія Є.Олесницького під назвою “Товариству “Просвіта” (1891) [452: 4].

Слід зазначити, що виїхавши у 1891 р. зі Львова, Є.Олесницький продовжував займатися публіцистичною діяльністю. Він співпрацював з журналом “Украинская жизнь”, який С.Петлюра видавав у Москві напередодні Першої світової війни. 20 липня 1912 р. С.Петлюра писав до Д.Донцова: “Одночасно з вашою статтею про кінець сесії йде стаття Є.Олесницького про університетську справу” [452: 3]. У цьому ж році літератор агітував за підтримку українського часопису “Київська Рада”, приєднавши до нього у Східній Галичині 500 передплатників [438: 159].

Є.Олесницький увійшов у історію української культури і як театральний діяч. Він був референтом театральних справ (театральним критиком) у відділі “Руської Бесіди” (1887–1891), а також у “Народному Театрі”, оскільки вважав театр важливим засобом народної освіти [320: 1].

Театральним мистецтвом Є.Олесницький цікавився ще з гімназійних часів, коли артисти приїжджали з виставами до Тернополя. Особливо приваблювала його гра на сцені “живого українця” М.Кропивницького, з яким він познайомився особисто [307: 6]. “Не треба й казати, – пригадував Є.Олесницький, – як дуже захоплена була ним (М.Кропивницьким – І. Ч.) молодь. Це стояв перед нами оригінальний українець... втілення української літератури й мистецтва в одній особі. Ми слухали його з запертим віддихом... стрічі з Кропивницьким я не забуду ніколи” [580: 593].

Є.Олесницький доклав чимало зусиль для того, щоб у репертуарах тодішніх театрів були не лише зразки світової й української класики, а й твори галицьких та буковинських авторів, зокрема С.Воробкевича, Г.Цеглинського, К.Устияновича, О.Огоновського, О.Барвінського. Як референт Народного дому при “Руській Бесіді”, у 1887 р. він приїжджав до Чернівців на ювілей С.Воробкевича, де познайомився з багатьма громадсько-культурними діячами, зокрема з лінгвістом С.Смаль-Стоцьким. Ще з 1888 р. Є.Олесницький листувався з М.Лисенком для того, щоб опера композитора “Різдвяна ніч” була поставлена у львівському театрі [438: 159–160].

Слід зазначити, що у 80-х рр. театральне мистецтво перебувало на високому рівні розвитку, тому даний період Є.Олесницький назвав “золотим віком” українського театру в Східній Галичині [412: 277]. 28 вересня 1900 р. за його ініціативи та за активної участі В.Шухевича у Львові відбулася нарада широких кіл української інтелігенції, на якій йшлося про реформування національного театру. Є.Олесницький виголосив реферат, у якому звернув увагу на недостатню народну основу театру, його економічну скруту [438: 160]. Доповідач підкреслив, що всі дотеперішні товариства й комітети, які повинні були займатися будівництвом приміщення для українського театру, лише

загальмували справу. Тому референт запропонував заснувати господарську спілку і доручити їй вести дані театральні справи [411: 63].

У 1901 р. Крайовий Виділ оголосив конкурс на оригінальні українські сценічні твори, до комісії якого запросив, між іншим, і Є.Олесницького, як доброго знавця мистецтва [411: 63]. Саме в цей час мала місце його суперечка з І.Франком. 1905 р. Є.Олесницький опублікував спростування висунутих йому поетом звинувачень. Він писав, що ідея будівництва приміщення для українського театру у Львові не належала йому, бо ще перед 1903 р. була відома широкому загалу [306: 76]. У цьому році Є.Олесницький разом з К.Левицьким і В.Шухевичем очолив крайовий комітет будівництва національного театру [582: 133], на нарадах якого обговорювався проект Є.Олесницького щодо розв'язання даної справи. Комітет доручив останньому організувати збори української інтелігенції у містах краю для ознайомлення громадськості з цим питанням. “Супротив того нестійним є заміт І.Франка, що справа та була ким будь форсована без обдумання і без прилюдної дискусії”, – пояснював Є.Олесницький. Крім того, він спростував звинувачення в тому, що нібито мав намір скористатися сеймовою субвенцією на будівництво театру, якої так і не було виділено [306: 76–78]. На зібрані кошти комітет купив ділянку землі, проте Перша світова війна перешкодила звести на ній омріяну будівлю [582: 133].

Проживаючи у Стрию, Є.Олесницький заснував при філії “Просвіти” аматорський гурток, який ставив українські сценічні вистави. Режисером колективу був сам театральний діяч. Він заохочував стрийських інтелігентів організувати такі ж гуртки при сільських читальнях [411: 63].

Кілька статей у галицькій пресі Є.Олесницький присвятив висвітленню театральних справ, як-от “Іван Гриневецький” (1891), “Драматичний конкурс галицького Крайового Виділу” (1893), “Ще кілька слів про драматичний конкурс Виділу Крайового” (1896) [412: 276], “Руський народний театр і konieczність його реформи” (1900) [316], “П'ятдесятилітній ювілей українського театру в Галичині” (1914) [314–315].

Ставлення Є.Олесницького до театрального мистецтва влучно засвідчують його слова, які він виголосив на першому українському просвітньо-економічному конгресі (лютий 1909 р.): “Кожда хоч трохи культурна людина чує нині і розуміє те, що театр єсть такою самою культурною потребою суспільности як книжка або часопись” [104: 220].

У 1909 р. законодавчий орган Галицького сейму оголосив конкурс на оригінальні сценічні твори, написані українською мовою. До журі знову запросили Є.Олесницького [220: 637]. У 1911 р. товариство письменників створило комісію драматичних конкурсів Крайового Виділу, до складу якої увійшов весь цвіт українського письменства, у тому числі й Є.Олесницький [626: 426].

Є.Олесницький належав і до кураторії Національного музею [558: 282].

У Львові юрист послідовно пройшов щаблі фахового формування – закінчив університет, відбув адвокатську практику, здобув ступінь доктора права [402: 81]. Склавши всі державні іспити, у 1883 р. він розпочав однорічну судову практику, маючи намір відтак зайнятися адвокатурою [388: 183]. Незабаром йому випала нагода вперше виступити в суді публічно. Проходячи у 1884 р. практику в одній з адвокатських канцелярій, правник видавав “Русько-українську бібліотеку”, кілька випусків якої було конфісковано за антишляхетську спрямованість. Проте Є.Олесницький виступив на захист своєї праці: “Я зажадав апеляційної розправи і боронив інкримінованих уступів (пунктів – І. Ч.), виступаючи осьтак уперше публічно в суді. Виступ випав дуже добре. Трибунал признав мою оборону дуже світлою і висказався з великим признанням про мої кваліфікації на оборонця, одначе зніс конфіскату лиш щодо деяких інкримінованих уступів, а деякі затвердив...” [388: 192–193].

У 1885 р. Є.Олесницький став практикантом в адвокатській канцелярії доктора К.Сушкевича, а згодом доктора І.Попеля у Львові, де працював до закінчення практики [388: 200–201]. Будучи редактором журналу “Зеркало”, майбутній політик знову ж таки змушений був публічно захищати видання від конфіскацій прокуратури. Про це він згадував у своїх мемуарах: “Я домагався

при кожній конфіскації апеляційної розправи... приходила на ті розправи численна публіка і слухала із задоволенням моїх промов” [388: 196–197].

Навесні 1891 р. Є.Олесницький склав адвокатський іспит, результат якого оголосили під оплески всієї комісії [387: 3]. Тоді йому довелося вибирати місце роботи і проживання. Щоб не створювати конкуренції своїм товаришам – докторам К.Левицькому й С.Федакові, які за рік до цього розпочали адвокатську діяльність у Львові, Є.Олесницький на запрошення стрийських громадян, точніше їх тодішніх провідників – професора гімназії І.Вахнянина й отця О.Бобикевича, відкрив канцелярію в Стрию на Львівщині [320: 1–2]. Причина цього крилася в тому, що правник “ніколи не лучив праці своєї для народу з рахунками на якінебудь почесті, або відзначення... На канцелярію свою не дивився лише як на джерело прожитку й доходів, а радше як на станицю, через яку він має виконати своє суспільне завдання як громадянин і українець, показати на тому місці свою вартість для громадянства...” [160: 45–46].

Слід сказати, що у Львові Є.Олесницький одружився і тут народилася його єдина донька Софія.

Аналізуючи львівський період діяльності Є.Олесницького, сучасний дослідник історії Стрийщини І.Боднарук зазначив, що “в інших обставинах, в іншому суспільстві людина з такими здібностями й різnorodними зацікавленнями мала б стати визначним публіцистом і письменником, чи ученим... Розпрощався (Є.Олесницький – І. Ч.) з багатьма речами, що становили зміст його духовного життя в часи побуту у Львові в 1878–1891 роках. Мусів розпрощатися, коли не хотів “змарнуватися” [411: 62].

Інший дослідник із західної діаспори о. І.Сохоцький припускав: “Коли б залишився у Львові, став би либонь з часом у проводі всього українського національного життя. Бо Є.Олесницький завдяки прикметам свого характеру, природним здібностям і довголітній праці над собою був ідеальним кандидатом на народного провідника. Характеризували його високе почуття особистої й національної гідності, відданість українській справі...” [582: 122–123].

Таким чином, Є.Олесницький вступив у Львівський університет свідомий свого громадського призначення. Українська студентська молодь, і зокрема Є.Олесницький, плекала свої національні почуття, гуртуючись навколо “Руської Бесіди”, “Просвіти” та “Дружнього Лихваря”. Саме з активною участю в діяльності останнього було пов’язане формування народовських переконань Є.Олесницького, розвиток його особистості. Власні світоглядні засади майбутній адвокат будував на прикладі життя і діяльності І.Франка, В.Барвінського, В.Навроцького, К.Левицького та інших відомих тогочасних діячів, погляди й ідеї яких мали безперечний вплив на вироблення його світобачення в дусі модерного українства та спрямування на шлях “органічної” праці. Вдало поєднуючи культурно-просвітницьку, суспільно-політичну, журналістську, редакторсько-видавничу, наукову, літературну, перекладацьку, театральну діяльність з успішним відбуттям юридичної практики, майбутній правник став на одне з чільних місць серед представників “адвокатської ери” українського національного відродження Східної Галичини.

§ 3. Адвокатська практика

В останній чверті XIX ст. українські юристи, відкривши адвокатські канцелярії, захищали права своїх клієнтів у цивільних і кримінальних справах. Крім того, вони почали закладати й розбудовувати основи національного, культурного, економічного й політичного життя українського народу.

“В тих часах, – як згадував доктор М.Волошин, – зачали вибиватися молоді кандидати адвокатури, що оживлені новим творчим духом з молодечим вогнем, не жахаючись ніяких трудів і праці почали захоплювати усі ділянки життя народу і його поступу на шляху змагань до відродження нації”. М.Волошин називає даний період початком “золотого віку” української адвокатури, який продовжувався до Першої світової війни [201: 79–80].

Після проходження правничої практики у Львові Є.Олесницький відкрив юридичну канцелярію в Стрию (серпень 1891 р.). “Виїхав на провінцію не тільки з солідним фаховим знанням адвоката, але... з великим запасом всестороннього знання, з виробленим поглядом на світ, на жите і людей”, – відзначав відомий український вчений, публіцист і політичний діяч М.Лозинський [264: 1].

Невипадково вибір стриян випав на Є.Олесницького. По-перше, він був знаний громадською роботою і публікаціями з економічної, політичної, юридичної проблематики; користувався доброю репутацією серед студентської молоді та в культурно-просвітницьких товариствах. По-друге, суспільно-політична ситуація в Стрию вимагала сил, свідомих національного обов’язку [602: 3].

Серед населення міста переважали євреї, їх було більше, ніж поляків та українців разом узятих [411: 55]. Чисельність останніх дорівнювала 3923 жителям. На кінець XIX ст. українці становили 70–78 % населення повіту. Проте їх політичне життя було слабке в порівнянні з поляками чи євреями. У повітській раді вони належали до меншості. У Стрию не існувало жодної народної школи, філії “Просвіти”, діяльної читальні [602: 3]. Інтелігенція в особі духовенства здебільшого сповідувала москвофільські погляди [411: 55].

Щодо українського міщанства, то його стільки не нараховувало, крім Тернополя, ніяке з великих міст Східної Галичини. Але в міських жителів, за деяким винятком, було відсутнє почуття національної гідності. Це, зокрема, стосувалося вживання української мови. Населення на вулицях і в установах користувалося виключно польською мовою. Є.Олесницький у своїх мемуарах пригадує випадок, коли хотів міщанинові С.Васильчишину написати лист до суду по-українськи. У відповідь той обурився: “Або я хлоп, щоб мав писати по-руськи” [429: 2].

Українська інтелігенція в Стрию гуртувалася у польському товаристві “Сокіл”. Заснована 1890 р. політична організація “Підгірська Рада” на чолі з С.Дубравським практично не функціонувала. Активнішим вважалося “Руське Касино” під керівництвом І.Вахнянина [619: 131–132].

У місцевій українській громаді були люди, які вирізнялися національною гідністю й активною громадською діяльністю ще перед приїздом Є.Олесницького до Стрия, та які відтак працювали з ним у різних сферах суспільного життя. Згодом вони стали добрими приятелями: професор гімназії І.Вахнянин, гімназійний катехит о. Ю.Федусевич та о. О.Бобикевич, співробітник у Стрию [429: 2].

Водночас з роботою на громадській ниві Є.Олесницький активно займався професійною діяльністю. Щоб відразу чітко розставити акценти, діловодство в своїй канцелярії він почав вести не польською, а українською мовою. Це стало незаперечним та обов’язковим правилом адвоката. Такі дії викликали протести й обурення серед колег-юристів та неприємності й докори з боку різних чиновників, що, мовляв, на старість змушені вчитися української мови. Але ці труднощі разом з деякими проблемами конкуренції (у Стрию було ще семеро адвокатів) не схитнули Є.Олесницького. Кілька разів йому відкидали подання до суду українською мовою, та всі протести він зводив на жарти. Через деякий час його наполегливість дала результати: судові, скарбові й автономічні урядники перестали обурюватись і почали приймати україномовні документи. Також і селяни припинили вносити подання по-польськи, відчуваючи, що у

випадку завданої кривди матимуть допомогу з боку адвоката. Отож, доктор Є.Олесницький домігся, щоб суд у Стрию працював з українськими клієнтами їх рідною мовою та видавав нею письмові відповіді й судові рішення.

Без реклами, без вербування клієнтів, силою своєї праці й знань правник завоював собі авторитет у місті, повіті та в цілому окрузі вищого суду. Ось як описував І.Франко в повісті “Перехресні стежки” загальну думку в тутешнім суді про Є.Олесницького (Є.Рафаловича): “Такого оборонця наша адвокатура давно не мала”. Сам президент після розправи, виходячи з суду, сказав до прокурора: “З таким оборонцем – то приємно провадити розправу”. А прокурор йому на це: “О так, се одна з найясніших голів у галицькій адвокатурі. Шкода, що не пішов на судію, міг би був зробити кар’єру” [599: 180–181].

Уже через кілька місяців канцелярія Є.Олесницького помітно розвинулася. Адвокат не рвався до надто швидкої й дешевої популярності, але спокійно та розважливо проводив свою роботу. Дуже часто йшлося про давно програні справи через недбальство попередніх адвокатів. Не раз Є.Олесницький змушений був відправляти клієнтів ні з чим. Проте у своїй роботі він керувався правилом: говорити людям лише правду, не дурити нікого марними надіями.

Найгучніша, відома на весь край справа доктора Є.Олесницького – це “справа Т.Окуневського”, яку суд розглядав 10 вересня 1894 р. у Коломії. Адвокат захищав депутата Галицького сейму Т.Окуневського, звинуваченого в підбурюванні людей проти намісника краю К.Бадені [438: 158].

Справа була пов’язана з такими подіями. На останній сесії Галицького сейму 1894 р. граф К.Бадені заявив, що вважає своїм обов’язком дбати про добро всього краю, а, отже, й українців. Але буде це робити або з українськими депутатами, або без них. Після сесії Т.Окуневський складав звіт у Коломії. Один з виборців запитав його, чи правда, що намісник на сесії виголосив названі слова, і почув у відповідь: “Так! Це правда, одначе ми, русини, мусимо усі сили злучити, щоб того бутного шляхтича навчити розуму” [387: 57–58]. За це депутат отримав звинувачення й попросив захисту Є.Олесницького. Для останнього це був перший виступ перед присяжними.

Про “справу Т.Окуневського” докладно повідомляло “Діло” [321–323]. Після одноголосного вердикту присяжних “не винен” політичний процес у Коломиї проти Т.Окуневського закінчився звільненням звинуваченого. Даною справою зацікавилися навіть поляки. Особливою обставиною слід вважати те, що серед присяжних не було ні одного українця (10 поляків і 2 єврея) [632: 142]. Сенсацію викликала заява Т.Окуневського, що він і сьогодні, стоячи перед виборцями, зробив би те саме, як і тоді, після закінчення сеймової сесії. Взагалі, звинувачений і його захисник в цьому процесі виступили так достойно, що мали б здобути собі повагу навіть у політичних опонентів [322: 1].

У заключному слові з огляду на політичний характер справи Є.Олесницький закликав присяжних з подвійним обов’язком зіставити всі дані з буквою закону, щоб остаточний вердикт був виявом суспільної думки вільних громадян конституційної держави. На переконання оборонця, енуціяція (заява, донос) може кваліфікуватися як провина, коли вона спрямована проти представників влади при здійсненні ними службових обов’язків. У період відсутності владних повноважень, як це було в даному випадку, виступ проти намісника не може вважатися провиною. Далі адвокат розкрив суть § 300 Кримінального кодексу Австро-Угорщини, згідно з яким виділялося три спрямованих проти представника влади вчинки, що кваліфікувалися як провина, а саме: приниження гідності, висміювання та неправдиве подання або перекручення фактів. Т.Окуневський звинувачувався у неправдивому поданні слів графа К.Бадені. Однак, щоб будь-який текст виступу перекрутити, слід його повторити й навести в іншій формі, ніж він був виголошений. Черговий пункт спростування адвокат закінчив таким риторичним запитанням: “Чи у відповіді Т.Окуневського “так” може міститися перекручення слів К.Бадені?” Звинувачення також полягало в тому, що депутат, назвавши виступ намісника булою (бунтом) шляхтича, висміяв його. Проте навіть авторитетні польські історики вживали такі й подібні терміни щодо аристократичної верхівки Польщі, зокрема “królewięta” (королев’ята). Нарешті, Т.Окуневському було інкриміновано те, що він заявив про помсту графу К.Бадені. Цей пункт

Є.Олесницький спростував так: “Тут, очевидно, не йдеться про помсту в звичному розумінні цього слова, а про консолідацію українських сил з метою протидії політиці, яку крайова влада здійснювала протягом кількох років проти галицько-українського населення. Закликати народ до такої акції мав цілковите право звинувачений як депутат” [323: 2–3].

Адвокат завершив свою промову словами, актуальність яких зберігається і до сьогодні. Апелюючи до високих громадянських почуттів присяжних, він сказав: “У конституційній державі опозиція – звичне й дозволене явище. Приклади з історії свідчать, що політичні партії не лише виступають проти влади, але й змушують її представників іти у відставку. Мав право й звинувачений як політик закликати до опозиції проти крайового уряду, а також вільно висловлюватись про те, що вважає його діяльність некорисною для українського народу. Проголошувати свої погляди дозволяє конституція. Дивна річ, що в правовій державі за таке слід ставати перед судом [323: 3]. Звинувачений був переконаний, що захищає не лише свою честь, але й основи конституції. Абсолютно природньо, що він цим закликав до опозиції, адже народ, який добивається своїх прав, вище за все ставить конституційні свободи”. Закінчувалась стаття інформацією про те, що промова Є.Олесницького, виголошена з незвичайним ораторським завзяттям, справила величезне враження на присутніх [321: 2].

Звернімося до характеристики Є.Олесницького як адвоката, висловленої самим Т.Окуневським: “Це найсвітліша стаття в історії розвитку нашої української палестри (адвокатури – І. Ч.) і нашого політичного життя... Перший раз почув я його як адвокатського конципієнта (практиканта – І. Ч.) на одному вічу в Стрию. Мені видалось, що з уст його пливе Дунай. Подібне вражіння мав я ще раз у життю, коли вперше почув спів Сальомеї Крушельницької. Така могутність слова і пісні у тих двох людей” [201: 80–81].

Адвокатська діяльність доктора Є.Олесницького ставала відомішою. Навіть польські друковані органи звернули на неї свою увагу. Ось уривок із статті “Д-р Олесницький. (Сильветка)”, поміщеної у соціал-демократичному

часописі “Monitor”: “Вибравши Стрий місцем проживання, (Є.Олесницький – І.Ч.) зумів у короткому часі набути собі велику хлопську клієнтуру таким чином, що десятки хлопських справ полагоджує безплатно, зовсім незацікавлено, як правдивий опікун і патрон селян. Тому селяни Стрийського, Жидачівського й суміжних повітів горнутья до нього як до батька і його голос є вирішальним. Надзвичайно доступний у поведінці, при цьому поважний, співрозмовник без фраз, послужливий, на рідкість, є зразком правдивого хлопського захисника перед несправедливістю і кривдою. Водночас він дуже перевантажений працею і проводить кільканадцять годин щоденно за своїм столом, переглядаючи папери і полагоджуючи справи... Має він незвичайний організаторський та агітаторський талант. Своєю промовою вміє прикувати й загірті слухачів. Під час його промов на зборах тишина, а після закінчення буря окликів: “Славно, славно!” [369: 2].

Необхідно спинитися на тому, що у 1897 р. відбулися сумнозвісні “баденівські” вибори до віденського парламенту, відомі своїм терором. У виборчій акції взяли активну участь нові адвокати. На публічних зборах вони закликали народ до боротьби за свої громадянські й національні права. Після виборів відбулась низка репресивних політичних процесів, учасником яких як оборонець став Є.Олесницький. Його захист врятував не одну людину від тюрми. “Моя канцелярія, – писав адвокат, – була засипувана щоденно жалобами, щоденно вносили ми протести...” [387: 99].

Під час виборів в с. Черніїв на Станіславщині (тепер Тисменецький район Івано-Франківської області) убито місцевого господаря П.Стасюка та заарештовано більше двадцяти п’яти селян. У червні 1897 р. в Станіславові проти них був відкритий судовий процес [427: 119]. Захисниками звинувачених виступили доктори В.Дудикевич, А.Чайковський і Є.Олесницький. Кульмінаційною точкою процесу стала промова останнього, завершена такими словами: “На цвинтарі в Черневі стоїть свіжо висипана могила, яку ця весна першою покрила муравою. В тій могилі лежить тяжка, неекспіована

(неспокутувана – І. Ч.) ще кривда народу, а над нею уноситься кроваве марево страшного болю, окроплене сльозами, спливаюче кровю...” [205: 43].

Місцевий краєзнавець В.Харитон у книзі “На Чорній Бистриці село” про цю подію написав статтю, в якій відзначив: “Найбільше враження на присутніх справила промова захисника Є.Олесницького – всі поголовно плакали, – і тільки він один стояв як скеля, блідий і поважний. Адвоката після двогодинної промови першим привітав сам прокурор, а потім весь трибунал, присутні судові чиновники, а серед них – радник Крафт, німець, який, потискуючи руку нашого захисника, сказав: “Я служу вже багато років, а таку промову, як ваша, мені ще слухати не доводилось!” Вирок суддів був однозначний – звільнити селян. Величезний натовп на площі в центрі Станіслава влаштував імпровізоване віче, на якому глибоку вдячність захисникам-адвокатам висловив український посол пан Гурик. Промову у відповідь виголосив Є.Олесницький” [427: 119].

В одному із своїх листів до І.Франка адвокат А.Чайковський про ці події писав так: “...були кроваві баденівські вибори і тьма повиборових процесів, в яких кацапські і наші адвокати виступали согласно і прекрасно. Нпр., в процесі черніївським в Станіславі боронили Олесницький, Дудикевич і я. Тоді консолідація так гарненько цвила, що Дудикевич говорив “шановні панове присягли”, а на бенкеті, в нашу честь устроєнім, співав враз з нами: “Ще не вмерла...”. То було таке гарне время...” [102: 184].

Трагічні вибори в с. Черніїв на Станіславщині стали темою гумористичної поеми О.Бобикевича “У небі”, який був близьким другом Є.Олесницького [40: арк. 19–27].

Правник взяв участь у політичних судових процесах у Стрию, Львові, Станіславі, Тернополі, Золочеві, Коломиї й Перемишлі [552: 282].

Характеристику Є.Олесницького як адвоката, пов’язану зі ще одним судовим процесом, подав у своїх спогадах і вчитель з Голобутова П.Кобат: “Місяць по моїм приїзді в Стрийщину 1900 р. визвано мене за свідка до суду в справі бійки двох селян з мого рідного села... Між юрбою вешталися адвокати, які годили своїх клієнтів, потішали, грозили та намовляли до рекурсів –

відкликання до вищої інстанції. Нагло юрба заметушилася, розділившись на дві лави. Неначе на команду, відкрила голову перед людиною, що йшла приспіненою ходою. Я глянув на цього чоловіка й відрухово склонив перед ним голову, а не люблю перед ким небудь здіймати капелюха, а перед ним мусів. Був це мужчина високий... Сині очі витягали з душі навіть те, що містилося в утробі противника. Чоло високе мало відвагу не відступати навіть перед найбільшою небезпекою. Я... довідався, що то д-р Олесницький... Слова, що виходили з його шляхетних уст, подібні були до блискавиці, яка роздирає нічну темряву й освічує шлях блукаючим подорожним” [411: 56].

Незабаром канцелярія Є.Олесницького виросла до чималих масштабів. Послугами адвоката користувалися клієнти не лише зі Стрийщини, але й з цілого краю. Юристи вважали за честь відбувати у нього практику, оскільки вони мали нагоду не тільки набути досвіду, але також навчитися моральних якостей, що характеризують гідність адвокатського стану [201: 81].

Окрему, перехідну групу правників утворювали адвокатські конципієнти. Щоб стати адвокатом, треба було відбути п'ятирічну практику. У Стрию відбували судову й адвокатську практику юристи, що згодом відкривали свої канцелярії за межами Стрийщини [554: 166]. У конторі Є.Олесницького набирали досвіду чимало юристів. 1901 р. у Золочеві зупинився адвокат І.Дрогомирецький. Після відбуття судової практики у Відні та адвокатської в канцеляриях В.Дудикевича й Є.Олесницького, він став здібним захисником [387: 89]. 1904 р. у Дрогобичі відкрив свою контору Я.Олесницький, що “адвокатські лицарські остроги добував” в канцелярії свого родича Є.Олесницького [201: 92]. До передових стрийських адвокатів належав В.Калуський, який проходив практику в конторі Є.Олесницького, виконуючи при цьому відповідальну функцію особистого секретаря останнього [554: 165]. Між ними склалися приязні взаємини. Є.Олесницький ділився із співробітником особистими планами. До кінця життя В.Калуський не міг без зворушення згадувати свого навчителя [595: 463]. Конципієнтами в конторі

Є.Олесницького були також В.Охримович [454: 431], А.Говикович [473: 350], Ю.Олесницький [597: 627], С.Витвицький [395: 31].

Галицький правник користувався незаперечним авторитетом серед своїх колег-адвокатів. До нього звертались за професійними порадами, до його думки дослухались. Прикладом цього, зокрема, є листи, адресовані Є.Олесницькому. Так, борщівський адвокат Д.Савчак описував своєму колезі подробиці справи, пов'язаної з виборами до Галицького сейму в місцевому окрузі 1908 р. Із одного листа ми дізнаємось, що він надсилав Є.Олесницькому копію протесту проти вибору посла Чарковського [22: арк. 1]. В іншому Д.Савчак повідомляв про події щодо його справи, а саме: про подання до Тернопільської прокуратури відповідного донесення; про сформулювання останньою звинувачення, спрямованого проти зловживань комісії, що проводила вибори; про невідворотність судового процесу [22: арк. 2–2 зв.]. На нашу думку, Д.Савчак, повідомляючи колезі подробиці власної справи, сподівався на його фахове схвалення.

Не нехтував професійними порадами Є.Олесницького й адвокат А.Чайковський. Саме за його пропозицією він вибрав містечко Сколе Стрийського повіту для проживання. Активно працюючи, А.Чайковський мав тут добре матеріальне забезпечення. Незабаром адвокат здобув серед населення авторитет і довір'я, його навіть обрали членом Стрийської повітової ради (віце-маршалком був Є.Олесницький) [525: 230].

Сучасники Є.Олесницького позитивно оцінювали його адвокатську діяльність. Зокрема Ф.Федорців зазначав: “З невеликого містечка широко лунає слава знаменитого адвоката. Першорядний правник, він вскорі стає між найкращими оборонцями в справах карних в Галичині. Не було лави присяглих, котра не піддалась би переконуючій силі його аргументації, не було судів, котрі з запертим віддихом не прислухувались би його виводам, не захоплювались чаром його прегарних, суцільних і викінчених бесід. Той чар його бесіди приковував до нього сотки і тисячі людей, що готові були довгими годинами – як загіпнотизовані – ловити кожне його слово, вслухуватись в

кожний звук його мови, слідити принадні рухи його величної постаті, що як сильна колумна вистрілювала в гору понад голови окруження. Се був справдішній оратор, один з тих, що мали власть над юрбою, що мали силу корити й підносити, запалювати і розпромінювати, кликати з низин на вершини, закликати до праці і організації, єдності – але також і втикати оруже в руки” [358: 331].

Ось оцінка адвоката ще одним очевидцем: “Його мова плила, як хрустально чисті води гірських потоків, та поривала усіх. Заслухувались у його промови навіть такі, які десятки літ просиділи на судовій салі. Коли Олесницький одного разу скінчив свою оборонну мову, судовий прокуратор сказав: “Пане меценасе (покровителю – І. Ч.), говоріть ще дальше” [427: 119].

Одночасно при веденні судових адвокатських справ правник знайомився з людьми, їх становищем та інтересами. Упоравшись з канцелярською роботою, складав у єдине ціле спостереження над обставинами й людьми, оцінював суспільні сили, збирав дані для аналізу характерів окремих селян, священиків, міщан і обмірковував, яку роботу можна з ними розпочати.

У той час поява на провінції освіченого українського правника автоматично покладала на нього обов’язки місцевого національного лідера [402: 82]. Відкривши адвокатське бюро, Є.Олесницький не залишився осторонь громадсько-політичного та культурного життя міста, повіту, всього краю. Роки його проживання в Стрию (1891–1909) були в історії Стрийщини етапним періодом, який можна назвати “ерою доктора Євгена Олесницького” [619: 130].

Проаналізувавши стан справ, зорієнтувавшись у ситуації, адвокат зрозумів, що зачинателі політичного життя серед українців Стрия І.Вахнянин, О.Бобикевич і Ю.Федусевич лише заклали фундамент для майбутніх працівників. Тому вже у вересні 1891 р. Є.Олесницький зібрав свідомих українців міста та околиць і познайомив зі своєю програмою щодо створення сильної національної організації на провінції відповідно до концепції “органічної праці” [602: 3]. “Цей плян, – згадував адвокат, – обіймав політичну організацію, а передусім перестрій і скріплення діяльності “Підгірської Ради”,

відтак освітню діяльність через заснування в Стрию філії “Просвіти” і систематичне закладання читалень, ведення їх і надзір над ними, вкінці економічну через заснування в Стрию руського задаткового товариства й організацію кредитову в повіті” [413: 24].

Оскільки всі ці завдання були нелегкі й вимагали чималих зусиль і завзяття, то за згодою громади керівництво роботою покладено на Є.Олесницького за підтримкою та допомогою інших активних стриян.

Організацію політичного життя українців Стрийщини Є.Олесницький почав з відновлення діяльності товариства “Підгірська Рада”, яке очолив у жовтні 1892 р. Тоді ж було засновано стрийську філію “Просвіти” [508: 76]. Його зусиллями у листопаді 1893 р. створено “Міщанську Бесіду”, яка розгорнула культурно-просвітницьку роботу. Її перші загальні збори відбулися у присутності двох сотень людей. Відкрив їх Є.Озаркевич, вів Є.Олесницький. Даному товариству належала ініціатива створення у Стрию “Каси задаткової” (1894), при ньому було організовано театральний і науковий гуртки, хор (1901), “Руську Захоронку” (1908) [560: 393]. У 1893 р. адвокат виступив ініціатором спорудження у Стрию Народного дому. Є.Олесницький заклав підвалини громадсько-економічних організацій краю. За його допомогою 1895 р. українці оволоділи “Касою задатковою”, яка до того часу була у поляків. Завдяки активній участі Є.Олесницького у вересні 1905 р. при філії товариства “Просвіта” в Стрию виник Союз руських (українських) молочарських спілок [508: 76–77]. Докладніше про ці інституції – у наступних параграфах дослідження.

Для Стрийщини Є.Олесницький став провідником. Інтелектуал високого рівня, з широкими культурними зацікавленнями, поліглот і людина витончених товариських манер, кваліфікований адвокат та промовець, політично гнучкий і передбачливий, він зорганізував у Стрию підвалини українського громадсько-політичного, економічного й культурного життя, здобувши цим загальне визнання й пошану громадян міста та округи [619: 131].

Завдяки довголітній організаторській діяльності Є.Олесницького Стрий і цілий повіт мали заслужену славу народної фортеці у Східній Галичині, що вирізнялася національною свідомістю українського населення та прикладною його організованістю в усіх ділянках громадського життя [619: 136].

У Стрию галицький діяч згуртував невелику групу людей, що співпрацювала з ним для загального добра. До неї належали вже згадані О.Бобикевич (“чоловік дуже ідейний, з чуткою поетичною вдачею, гарячий і свідомий українець”), І.Вахнянин (“душа національного почину”), Ю.Федусевич (“гарячий і невтомний народний діяч”) [411: 158], а також О.Нижанківський [581: 97, 100], А.Могильницький, І.Бачинський, В.Охримович, Є.Озаркевич, А.Гарасимів та ін. Їх праця будувалась на спільних ідеалах, довірі. Багато заслуг, приписаних Є.Олесницькому, належали цим людям [413: 23].

У некролозі з приводу смерті Є.Олесницького газета “Діло” відзначала: “Адже всі ми знаємо, що чим стала Стрийщина, тим стала завдяки його починові. Очевидно, не зменшує се заслуг всіх наших; але що він був зпоміж них найдіяльніший, се знають і признають усі” [264: 1].

Стрияни масово звертались до свого нового провідника за порадами й допомогою, виявляючи йому довір'я. Проте москвофіли й поляки, передбачаючи майбутню роль Є.Олесницького, відразу поставилися до нього неприхильно. У присвяченій йому повісті І.Франка “Перехресні стежки” цей факт виявляється в промові старости до адвоката: “Тішуся дуже, що наш повіт дістав такого здібного адвоката, але... Пан меценас не візьмуть мені то за зле, коли скажу по щирості. Я старий чоловік і хотів би мати в повіті спокій у політичних справах. Жодних там віч, зборів, читалень, агітацій, товариств. Я чув, що пан меценас мають троха демагогічні амбіції... Я мусив би виступити против того якнайостріше, а в такому разі не сумніваюся, що й канцелярія пана меценаса мусила б потерпіти. А користі з того і так не буде ніякої” [599: 188].

Сам Є.Олесницький розумів складність і неоднозначність свого становища в Стрию: “Я привіз з собою марку дуже завзятого русина, ворога

поляків, з яких деякі уважали мене москвофілом, деякі радикалом, а всі разом прочували в мені дуже несподіваного організатора, що мав збудити русинів з апатії і поцувати полякам їх спокійне панування і верховодство в повіті. Тому згори вже з недовірям і неприязним оком гляділи на мою діяльність” [387: 34].

Відрадно, що серед місцевих поляків були і такі, котрі все-таки визнавали працю та заслуги Є.Олесницького. Так, стрийський польський чиновник С.Василевський зазначав у своїх мемуарах, що Стрий був “результатом” роботи Є.Олесницького. Цей “запальний прапорносець і будитель” закликав селян на зібрання з таким поривом, що у ньому можна було впізнати його далекого предка біскупа Олесницького часів Ягайла [390: 104].

Попри напружений ритм життя, Є.Олесницький не цурався й опікунських справ. Так, через І.Франка він добився стипендії для учня другого класу Стрийської гімназії О.Дереша, що походив із сім’ї малоземельного селянина [602: 3].

Клопотав Є.Олесницький і про долю стрийських вчителів. Неодноразово він звертався до К.Студинського – члена Крайової Шкільної Ради в Львові (1905–1914), відомого українського суспільного діяча, вченого, письменника, педагога – із відповідними проханнями. В одному із листів адвокат просив, “...щоб ласкаво підперли прошення учителя з Стрийщини Іполита Решитила, котрий старався о посаду при школі 4-клясовій в Яворові” [89: 195]. В іншому листі Є.Олесницький повідомляв К.Студинського, що при укладенні пропозицій на вакантні місця вчителів у Стрийській жіночій школі св. Кінги Крайова Шкільна Рада безпідставно оминула В.Сквіржинську лише за те, що вона була свідомо українка. “Прошу зробити все можливе, щоб она одну з тих посад дістала”, – підсумував Є.Олесницький [88: 174].

1897 р. активну участь у передвиборчій кампанії в Стрию брав конципієнт Є.Олесницького – В.Охримович. За це місцевий староста наказав заарештувати його на період виборів. Попереджений В.Охримович знайшов притулок у будинку Є.Олесницького, куди жандарми не мали права і відваги заходити, шукаючи особу, яка насправді там не мешкала [454: 432]. Даний

епізод підтверджує, якою повагою користувався Є.Олесницький у представників влади Стрия та у місцевих жителів вже на шостому році своєї діяльності у місті.

За власним визнанням адвоката, громадська праця вимагала від нього такої віддачі, що невдовзі почалися проблеми зі здоров'ям [387: 61]. У 1902 р. в особистому житті Є.Олесницького трапилося нещастя: єдина 14-літня дочка Софія захворіла на кір, після цього – на запалення легенів і померла 25 травня. А незабаром – нова втрата: смерть найближчого друга О.Бобикевича (8 грудня). Дружина покійного Осипа Бобикевич згадувала про це: “Приїхав і брат др. Євгена Олесницького Іван, старший священник. По похороні підійшли обидва до мене. Каже о. Олесницький: “Я вас прошу, скажіть Геньови, що ви хочете мати в нім опікуна ваших дітей, Геньо по смерті Зоні дуже нещасливий. Як опікун ваших дітей, буде мати зміст життя”. Я послухала його, кинула тих кілька слів, не надаючи жодної ваги тому”. Є.Олесницький дотримав свого слова: допомагав дітям покійного товариша, допоки вони не стали дорослими. Син О.Бобикевича сам підтвердив це словами: “Батько мій... помер молодю (мені було 14 років) та завдяки моєму опікунові, Є.Олесницькому, закінчив я в Стрию гімназію та мешкав відтак, в часі університетських студій в його мешканні у Відні” [409: 272].

У 1909 р. провідник Стрийщини переселився до Львова, щоб повністю присвятити себе діяльності в очоленому ним товаристві “Сільський господар”. Для цього він навіть згорнув свою правничу роботу й закриття канцелярію в Стрию, хоча ще деякий час працював разом з доктором І.Коссом у Львові на адвокатській ниві [201: 82].

Те, що Є.Олесницький зробив для Стрия, дає підстави вважати його почесним громадянином міста [602: 3]. Підтвердженням цього є вислів “золотоустий провідник Стрийщини” – так земляки назвали відомого українця [556: 141].

Нині іменем адвоката названа одна з центральних вулиць Стрия [435: 36]; в його будинку з 1948 р. функціонує краєзнавчий музей “Верховина” [575: 40].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що розпочавши роботу на адвокатській ниві, Є.Олесницький незабаром став кваліфікованим спеціалістом. Пріоритетами в його діяльності були професіоналізм, чесність, виваженість, наполегливість. Він силою слова послідовно й настирливо долав будь-які труднощі, за що завоював авторитет промовця та пошану як серед простого народу, інтереси й права якого послідовно захищав, так і серед політичних опонентів. Висока оцінка його адвокатської праці польським друкованим органом та громадської діяльності місцевим польським інтелігентом – чи не найбільший цьому доказ. Успішний захист соціальних, національних і громадянських прав українців Східної Галичини в гучних політичних судових процесах зламу XIX–XX ст. вписав ім'я Є.Олесницького в історію вітчизняної адвокатури. Юрист зумів виробити власний особливий стиль праці – поєднання професійного покликання з обов'язком громадської діяльності. Такий моральний стиль став надійним стимулом національної роботи Є.Олесницького.

РОЗДІЛ III. УЧАСТЬ У ГРОМАДСЬКОМУ ТА ЕКОНОМІЧНОМУ ЖИТТІ

§ 1. Роль у діяльності “Просвіти”

Товариство “Просвіта” впродовж тривалого часу було втіленням духовної культури українського народу. Внаслідок багатогранної громадсько-політичної та просвітницької діяльності організації радикально змінився світогляд широких мас українців, котрі ставали національно-свідомими громадянами, формували навички цивілізованого господарювання, прилучались до здобутків світової культури та глибинних джерел національних традицій [393: 3–4].

1875 р. у с. Великий Говилів на Тернопіллі, звідки походив Є.Олесницький, розпочала свою діяльність читальня “Просвіти”, заснована заходами його батька – Г.Олесницького. При читальні функціонували хор, бібліотека [406: 388–390]. Вже у зрілому віці Є.Олесницький згадував: “На селі у нас читали охоче видавану “Просвітою” “Зорю”, опісля видання Наумовича “Науку” і “Руску Раду”, які через свою популярність находили широкий попит. ...ті видавництва причинялися значно до піднесення освіти народа” [387: 36]. Отже, покровителем просвітньої діяльності у Великому Говиліві був місцевий священик Г.Олесницький, досвід та ідеали якого перейняв його син – Є.Олесницький. Підтвердженням спадкоємності у поглядах можна вважати вже те, що два сини Г.Олесницького найперші з села вступили на навчання до університету.

Із 1891 р. “Просвіта” формувалася у триступеневу організацію. Заснування читалень перетворило її в одне з наймасовіших товариств, що охоплювало своїм впливом культурне й економічне життя Східної Галичини [56: арк. 1–12].

Компетенція “Просвіти” визначалася її статутами, в розробці яких брав участь і Є.Олесницький. Виконуючи рішення загальних зборів від 29 червня 1906 р. і 8 червня 1908 р., Головний відділ товариства присвятив чимало зусиль для зміни статуту. Із цією метою було утворено статутну комісію, у склад якої

увійшли члени проводу “Просвіти”, а також діячі, що не належали до керівництва, з-поміж яких і Є.Олесницький [14: арк. 6–6 зв.].

Варто зауважити, що “Просвіта” передала бібліотеці НТШ книгозбірню Є.Олесницького (2450 книг) [484: 26].

Очолювали товариство відомі українські постаті [578: 426]. Був удостоєний посади керівника “Просвіти” і Є.Олесницький. Його поважали за реальне ставлення до справ, відповідальність, професіоналізм. Ще 2 лютого 1894 р. під час вибору Головного віділу він отримав один голос на посаду голови “Просвіти”, хоча тоді лише починав працювати у стрийській філії [46: арк. 11–12].

Є.Олесницького обрали головою товариства без його участі [476: 82]. Сталося це так. На кінець головування Ю.Романчука для “Просвіти” виникла життєва необхідність предметно зайнятися економічною діяльністю. Потрібна була кандидатура на майбутнього голову проводу, щоб цю ділянку підняти на належний рівень. На загальних зборах товариства 29 червня 1906 р. всі висловились, що найавторитетнішою людиною, яка могла б зрушити цю справу, був доктор Є.Олесницький – тодішній керівник стрийської філії “Просвіти” [439: 55]. Спочатку В.Бачинський вніс пропозицію, щоб Є.Олесницького обрати у склад Головного віділу на місце І.Чернявського. Але проти виключення останнього висловились К.Левицький і М.Петрицький. Відтак В.Шухевич доводив, що замість К.Левицького слід поставити Є.Олесницького. Прозвучав ще один варіант ротації: на місце В.Загайкевича – Є.Олесницького. Нарешті Головний віділ було обрано [27: арк. 27]. У його склад увійшов і Є.Олесницький [27: арк. 39, 40]. Далі розпочалось обговорення кандидатури керівника організації. В.Бачинський запропонував обрати головою Є.Олесницького. Його підтримав П.Онишкевич. Ю.Романчук набрав 42 голоси, тоді як Є.Олесницький – переважаючу більшість і став шостим головою матірної “Просвіти” [27: арк. 27 зв.].

Проте до виконання своїх обов’язків Є.Олесницький так і не приступив. Він все добре обдумав і вирішив, що ведення адвокатської канцелярії,

керівництво діяльністю багатьох організацій у Стрию, депутатська праця в Галицькому сеймі не дадуть йому можливості повністю віддатися багатогранній роботі товариства [562: 67]. Тому вже 30 червня 1906 р. Є.Олесницький звернувся з листом до Головного віділу, в якому зазначив, що, дізнавшись про його обрання головою проводу без його ж відома, відчув з одного боку “незаслужену почесність”, а з іншого – невідповідність вибору своїм можливостям. Він обіцяв віддячити за висловлену йому довіру ще інтенсивнішою працею у стрийській філії “Просвіти” [27: арк. 34–35 зв.].

Із листа Є.Олесницького до редакції “Діла” від 10 вересня 1906 р. дізнаємось, що він все-таки відмовився від повноважень керівника і члена проводу вже на першому засіданні Головного віділу “Просвіти” 13 липня [29: арк. 2].

Є.Олесницький звернувся листом 10 вересня 1906 р. до Головного віділу організації, у якому прохав про скликання надзвичайних загальних зборів для обрання голови. Їх необхідність обґрунтовувалась такою причиною: чимало людей у краї помилково вважали Є.Олесницького керівником центрального проводу “Просвіти” [29: арк. 4]. Вже на наступний день керівництво товариства відповіло на його лист. Визнаючи актуальність порушених Є.Олесницьким питань, Головний віділ призначив на 2 листопада надзвичайні загальні збори [29: арк. 6]. На них обирались члени віділу замість Є.Олесницького і К.Паньківського, заступник на місце В.Гукевича, а також голова [29: арк. 1, 7].

Товариство “Просвіта” розв’язувало завдання культурного відродження краю шляхом проведення курсів для неписьменних, голосних читань, вечорниць, фестин, віч, маніфестацій, влаштування театральних вистав, святкування ювілеїв визначних українських діячів тощо [439: 15].

Був активним учаником подібних заходів і Є.Олесницький. Так, з нагоди мандрівки студентства на Поділля, організованої окремим комітетом “Академічного Братства” у Львові, 2 серпня 1885 р. у замковій залі Тернополя відбувся вечір філії “Просвіти” і “Руської Бесіди”, присвячений пам’яті М.Костомарова. У склад комітету входив і Є.Олесницький [496: 50].

Ще 1891 р. Є.Олесницький мав намір з членами львівського товариства “Боян” відвідати Прагу. Але фінансова скрута стала на заваді [468: 126]. 1895 р. він разом з о. В.Давидяком їздив на етнографічну виставку до Праги. Про свої враження щодо чеського народного театру Є.Олесницький написав у “Ділі” і “Стрийському Голосі” [276: 1].

Із нагоди 25-літнього ювілею творчості І.Франка у 1898 р. львівські громадські діячі планували видати альманах. Є.Олесницький запропонував іншу ідею, якою поділився з М.Грушевським. У листі до нього від 1 січня він повідомив, що доцільно було б подбати про матеріальне становище письменника, зокрема викупити двір з городом у с. Щирець на Львівщині. Маєток у той час продавався. Є.Олесницький розраховував на схвалення такої ідеї, обіцяв сам дещо полагодити. Разом з тим просив зберігати усе в таємниці, щоб не допустити викриття акції недоброзичливцями І.Франка [4: арк. 3–4]. Підтвердженням цих намірів був лист Н.Кобринської до В.Гнатюка (28 лютого 1898 р.) [99: 40].

У 1904 р. Є.Олесницький перебував у Києві на ювілеї М.Лисенка [388: 70]. Добрими враженнями про святкування він поділився з А.Чайковським (лист останнього до М.Коцюбинського від 12 лютого) [100: 146].

1908 р. Є.Олесницький був запрошений на слов'янський з'їзд у Петербурзі, а також у склад комітету, що створювався з числа слов'янських депутатів. У цій справі він просив поради у М.Грушевського (лист від 3 червня). Його хвилювало, чи буде на з'їзді українська делегація визнана та представлена як окрема на рівні з репрезентаціями інших слов'янських націй, і як поведуть себе українці з Наддніпрянщини, делеговані на з'їзд. Є.Олесницький зауважив, що українські політики не бажають залишатися осторонь від слов'ян, тому могли б взяти участь у з'їзді. Але спочатку радяться з М.Грушевським [4: арк. 14–16].

У справі спорудження пам'ятника Т.Шевченку в Києві Є.Олесницький також переписувався з М.Грушевським. У листі від 7 жовтня 1912 р. він прохав

професора зустрітися з його знайомим різьбярем, який виготовив свою модель для монумента видатному поету і бажав її запропонувати [4: арк. 19].

28 вересня 1913 р. у м. Винники відбулося відкриття першого пам'ятника Т.Шевченку на українських землях. На свято завітали близько 500 гостей, серед яких був і Є.Олесницький. У виступі він зазначив, що українцям довелось перший пам'ятник свого генія відкривати у Винниках, а не у Львові чи Києві, де всім подібним заходам чинився спротив [434: 195–197]. Подобиці визначної події докладно описала тодішня галицька преса [161: 2].

Останнім публічним виступом Є.Олесницького у Східній Галичині була промова на концерті, влаштованому 9 березня 1914 р. у спортивній палаті Львова з приводу 100-ліття від дня народження Т.Шевченка. Він назвав це дійство “святом епохи”. Доповідач, який сам формував свою національно-політичну ідеологію під впливом Шевченкових творів, підкреслив роль поета для українського народу [346: 1–2]. Є.Олесницький сказав: “Та не однаково приходить ся всім українським землям стрічати сей день великий. Закована Україна і старинний наш Київ стрічають сі великі роковини глухою мовчанкою. Побідна пісня, яка лунає на тих землях, – що їм державний устрій дає, коли не повну свободу, то бодай культурні її форми – мішаєть ся з брязком тяжких оков, наложених на український народ...” [491: 698]. І далі: “Воля здобуває ся жалобою, не скаргою але працею і жертвою. Всі стремім одностайно, односердно стати, за волю стати, за народ, за Україну” [193: 1].

Варто наголосити, що найголовнішою ділянкою роботи “Просвіти” було видання і розповсюдження друкованого слова.

У 1882 р. з метою поліпшення змісту популярної літератури складено видавничу програму завдяки діяльності літературної комісії у складі О.Барвінського, А.Вахнянина та Є.Олесницького. Згідно програмного “Плану видань” щомісячні видання поділялися на вісім категорій. Це дало можливість вдосконалити їх зміст та форму, подавати матеріал з врахуванням економічних, культурних і політичних потреб українського народу, рівня його освіченості

[393: 64]. Діяльність літературної комісії особливо привертає увагу в зв'язку з участю у ній Є.Олесницького – тоді ще студента Львівського університету.

На засіданні Головного віділу 16 жовтня 1906 р. (формально очоленого у той час Є.Олесницьким) започатковано реформу видавництва “Просвіти”. Для її здійснення проведено опитування для виявлення читацького попиту, який мав стати основою при складанні відповідного плану товариства. Видавнича комісія головною метою визначила піднесення рівня освіти і розбуджування національної та громадянської свідомості українського народу [47: арк. 7].

Опитування виявило значні розбіжності між членами “Просвіти” стосовно рівня знань. Це враховувалося при складанні видавничого плану, який затвердив Головний віділ, поділивши усі видання на дві категорії [47: арк. 8]. До першої належали книжки, призначені для малоосвічених селян. Друга група готувалася для української інтелігенції [524: 39]. Така диференційованість сприяла інтенсивнішому поширенню літератури, зорієнтованому на масового читача.

Тобто товариство послідовно розв'язувало проблеми видавничої сфери своєї діяльності. Схоже, у 1909 р. Є.Олесницький надто категорично висловився, сказавши, що “не один раз пробовано завести для видавництв “Просвіти” певну систему, не один раз уложено і публіковано програму для тих видавництв, – мимо того однак та система не увійшла ніколи в жите” [104: 31].

Важливе місце у видавничій діяльності товариства, займало видання календарів [524: 34]. Матеріали, що друкувались на їх сторінках, обговорювались на засіданнях видавничої комісії, участь у роботі якої, крім членів Головного віділу, брали відомі діячі українського політичного і національно-культурного руху, як-от М.Грушевський, Є.Олесницький, А.Чайковський, І.Франко, В.Дорошенко, І.Крип'якевич та ін. [20: арк. 4–12]. На сторінках календарів публікувались і літературно-наукові розвідки Є.Олесницького [266: 54].

Поширення економічних знань стало тим напрямком діяльності “Просвіти”, який сприяв не лише формуванню національної самосвідомості українців, але й піднесенню рівня їх матеріального добробуту.

У статуті 1891 р. ідеї господарського виховання українського народу зайняли провідне місце. Згідно з його положеннями “Просвіта” повинна була організовувати при своїх філіях і читальнях крамниці та ощадні каси, рільничо-господарські спілки, промислові підприємства, шпихліри тощо [56: арк. 3].

Праця почалась 1895 р., коли у Перемишлі за ініціативи товариства було скликане перше господарське віче [265: 55]. Про зростання популярності економічних закладів “Просвіти” свідчать такі дані. У 1895 р. при читальнях нараховувалося 14 позичкових кас і 25 крамниць [483: 7], а 1912 р. – вже 236 і 540 відповідно [568: 59]. Це було багато, коли реально оцінювати можливості товариства. Воно навчало своїх членів господарської азбуки, або, як казав Є.Олесницький, “осторожна мати “Просвіта” призвичаювала своїх дітей ходити по нерівному ґрунті, бо наш нарід був за бідний, щоб міг ризикувати” [472: 18].

Виконуючи за влучним висловом Є.Олесницького “роль матері, доки не навчить дитину самостійно ходити” [47: арк. 50 а], “Просвіта” сприяла формуванню самостійних кооперативних установ, не претендуючи на пальму першості в цій галузі [483: 7]. Створені нею громадсько-економічні заклади були надійною основою для багатьох господарських інституцій Східної Галичини.

Із часом ставала очевидною неможливість паралельного повноцінного здійснення товариством цілого комплексу видавничих і економічних функцій. Просвітяни обговорювали дану проблему на численних засіданнях з тим, щоб знайти спосіб розмежувати два напрямки діяльності. У результаті в листопаді 1906 р. було створено господарсько-промислову комісію для координації роботи “Просвіти” з українськими кооперативними установами [592: 59].

Ще 29 червня 1906 р. відбулися звичайні загальні збори товариства, які відкрив заступник голови К.Левицький. У своїй промові він підкреслив значення “Просвіти” у справі освіченості народу і наголосив на заслугах

стрийської філії, особливо її голови Є.Олесницького. Останній розпочав розмову про економічну діяльність “Просвіти”, звернувши увагу на піднесення гуцульського промислу. Далі він вніс пропозицію обрання, крім проводу, господарсько-промислової секції з голів філій і 7–9 членів, яка б готувала звіти на засідання Головного віділу [27: арк. 26–26 зв.]. Члени секції мали збиратись раз у місяць [27: арк. 30]. Згодом дана пропозиція була прийнята [27: арк. 27].

У листі Є.Олесницького до Головного віділу від 10 вересня 1906 р. автор підкреслив, що нарис проекту економічної організації “Просвіти”, написання якого йому доручив провід товариства, уже складений і відісланий для прочитання М.Коцюбі. Після його рецензування і відповідного редагування автором останній обіцяв запропонувати текст нарису центральному віділу [29: арк. 4]. Отже, на пропозицію Є.Олесницького було створено господарсько-промислову комісію. Він же розробив програму її організації й діяльності.

Основною метою комісії було “планове и интенсивне ...піднесення економічного добробуту руського народа” [47: арк. 3]. У її компетенцію входило: “обняти пляною, систематичною, а тревалою акцією всі області економічного життя руського народа в Галичині. Акція має стреміти до організації рільництва і рільничого промислу, промислу домашнього і в дальній консеквенції (послідовності – І. Ч.) фабричного, торгівлі продуктами рільництва і промислу, як не менше селянського кредиту, – будити на всіх тих полях духа кооперації, давати почин до заснування спілок і інституцій господарських, промислових і торговельних, виєднувати для них підмоги з фондів публичних, старати ся о теоретичне і практичне образованє до сих задач людей...” [47: арк. 5]. За змістом і обсягом діяльності: хліборобство, ремесло, промисли, торгівля, домашнє господарство, кредитна справа – комісія прагнула систематизувати і координувати розвиток усіх галузей економічного життя [568: 59].

2 листопада 1906 р. на загальних зборах “Просвіти” Є.Олесницький пропонував віддати частину господарських функцій іншим кооперативним об’єднанням, які перебували під її опікою і вже достатньо зміцніли в

матеріальному та фінансовому відношеннях [47: арк. 12]. Відтепер “Просвіта” могла проводити інтенсивнішу господарську діяльність без шкоди для просвітньої.

Своєрідним підсумком багатогранної праці товариства став перший просвітньо-економічний конгрес, який відбувся у Львові 1–2 лютого 1909 р. з нагоди 40-літнього ювілею “Просвіти” [604: 44]. Завданням з’їзду було критично оцінити дотеперішню просвітньо-економічну діяльність товариства, зіставити здобутки, знайти шляхи, способи для спланованішої та всесторонньої продуктивної органічної праці на майбутнє [3: арк. 9]. У президії конгресу засідав сам “мозок” України: І.Горбачевський, М.Грушевський, О.Кобилянська, Н.Кобринська, Олена Пчілка, К.Левицький, І.Пулюй, Ю.Романчук, С.Смаль-Стоцький, І.Франко, Є.Чикаленко, І.Шраг, Є.Олесницький та ін. [472: 21].

Конгрес відкрив заступник голови “Просвіти” Є.Озаркевич з виголошенням порядку денного: обрання почесної старшини, зачитання привітань, реферат Є.Олесницького, звіт секретаріату, опрацювання пропозицій [6: арк. 13–14].

Одним із організаторів і керівників конгресу став Є.Олесницький [438: 160]. Визнанням чималих заслуг перед українським народом було обрання його членом почесної старшини представницького форуму. На першому засіданні конгресу Є.Олесницький виступив із доповіддю [104: 28–48], яка заслуговує особливої уваги. Його реферат “Про організацію “Просвіти” був ґрунтовним аналізом різних сфер праці товариства та свідчив про глибокі знання автором суті справ, розуміння проблем, а також бачення шляхів виходу з них.

Щодо просвітньої сфери діяльності товариства, то, на думку Є.Олесницького, найбільшою проблемою було те, що видання популярної літератури або викладання для народу хибно трактувалося простою справою. Важливою умовою успішної популяризації наукових знань слід вважати доступність у викладі матеріалу. Є.Олесницький слушно зазначив: “Ми народа свого добре не знаємо... Навіть ті, що прямо з народа вийшли, відчужують ся часом від нього... Ми приходимо між нарід нераз з цікавими темами, але

формою подавання тих тем народови затемнюємо саму річ”. Тому референт радив просвітнім діячам займатись самоосвітою і докладно пізнавати народ. При цьому він наголошував, що “популяризація, се легкість форми, але не легкість змісту. Просвіта народа, – се річ за поважна, – за велика, – щоби її трактувати зі становища дитячої педагогії”. А найголовнішою засадою при виборі тем повинна стати об’єктивність і правдивість матеріалу [104: 32–34].

Далі Є.Олесницький намагався подати програму видань і викладів. На його думку, перше місце мала займати популяризація наукових знань, які розширюватимуть світогляд і виховуватимуть риси справжнього громадянина. З інтересом народ читав праці історичного характеру, особливо монографічні, без сухих дат, з цікавим зображенням подій, а також культурно-суспільних відносин тієї чи іншої епохи. На першому плані, як підкреслював Є.Олесницький, повинна стояти історія України, але не виключно. У тогочасному житті українців чи не найважливіше місце займали політичні події й проблеми. І хоча “Просвіта” не вважалася політичною організацією, їй заборонена була будь-яка агітація, проте обов’язком товариства мусило залишатись пояснення широкому загалу основ політики. На переконання Є.Олесницького, слід поширювати і художню літературу. Тут знову на перше місце референт ставив історичні твори, які найбільше сприятимуть піднесенню національної свідомості [104: 34–36].

У тій частині виступу Є.Олесницького, яка стосувалася економічної діяльності товариства, доповідач перш за все вказав на тривалі суперечки з приводу того, чи варто просвітницькій організації братися за господарську працю. Він простежив історію цих дискусій [604: 45–46], і на дану проблему дивився так. Якщо б галицькі українці вже мали сильну економічну організацію на зразок ц. к. (цісарсько-королівського) Галицького товариства господарського із системою філій і делегатів, то вилучення економічної роботи зі сфери діяльності “Просвіти” не принесло б шкоди населенню, лише б посилювало просвітницьку працю. Проте подібної організації не існувало, а господарські потреби чекати не можуть. Крім того, “ніяким другим способом не можна так

привязати народа до організації просвітної і так оживити філії і читальні, як роботою економічною, в котрій народ бачить наглядно свій інтерес” [104: 43]. У результаті Є.Олесницький підсумував, що просвітній і економічний напрямки діяльності “Просвіти” визнаються рівнозначно важливими [604: 46].

Резюме доповіді Є.Олесницького містило такі пункти. Просвітня організація у Східній Галичині мала даліше опиратись на товариство “Просвіта”. Ця робота повинна здійснюватися поряд з економічною. Головна умова успішності діяльності – демократизація українського суспільства, зближення інтелігенції з народом, розуміння і відчуття його потреб, інтересів, а також дальший інтенсивний розвиток суспільства під гаслом “вперед з народом”. Продовження цього постулату – обов’язок кожного свідомого громадянина бути членом “Просвіти” і приєднувати нових. Видання товариства повинні нести правдиву європейську освіту – подавати науковий матеріал у популярній формі, а також художні твори, що “підносять дух” народу, розширюють світогляд, особливо з історії. У містах потрібно засновувати народні пересувні університети з найкращими фахівцями. Філіям “Просвіти” слід згуртовувати український загаль. На засіданнях відділів мають обговорюватися усі просвітньо-господарські справи, вишукуватися шляхи поліпшення економічної роботи. Кожна філія мусить утримувати платного люстратора, що перевіряв би й організовував читальні, бути посередницею між членами і централею. Усі інтелігенти кожної громади повинні зараховуватись у члени читалень. Філії й люстратори, крім викладів, святкувань, аматорських вистав, музичних і декламаторських творів, мають дбати і про господарські потреби села. Слід забезпечити органічний зв’язок: читальня – філія – центральний відділ із секціями. Саме ці основи просвітньо-економічної організації, на думку Є.Олесницького, “...в силі дійсно утворити одне велике просвітне тіло, котрого живими членами відчуються всі члени суспільства, – котре зможе ясністю ідеалу народної служби внести в ряди наші дві головні речі конечні в розвитку народів: карність і працю. А це дасть народові силу

внутрішню перебороти зовнішні лихоліття і стати паном на своїй землі” [3: арк. 13].

Отож, із певністю можна стверджувати, що реферат Є.Олесницького відобразив пануючу течію галицько-української думки щодо основних видавничих, господарських та просвітньо-організаційних питань діяльності товариства.

За критичними зауваженнями А.Жука – відомого українського кооператора, редактора, перший просвітньо-економічний конгрес не виконав поставлених завдань, бо не зіставив здобутків, не оцінив дотеперішньої роботи українства і не зміг показати чітких шляхів роботи на майбутнє. Далі А.Жук навів конкретні приклади. У рефератах, присвячених просвітньо-економічним справам, Є.Олесницького, Е.Калитовського, С.Томашівського та інших неважко знайти чимало важливих думок, але вони не пов’язувалися з конкретними фактами, не об’єднувались у цілісну систему, яка б допомагала виробити плани практичної роботи. Тому цілком негативно слід оцінити доповіді рільничо-економічної і другої комісії просвітньо-організаційної секції [3: арк. 9–11]. Саме в останній виступав Є.Олесницький. На наш погляд, така критична оцінка дещо упереджена й необ’єктивна, адже реферат просвітянина здобув високу оцінку присутніх, а запропоновані резолюції були одногосно прийняті.

Однак сам А.Жук визнавав, що конгрес свідчив про зростання національної свідомості та культурного розвитку українського народу, розшматованого кордонами. Крім того, з’їзд здійснив спробу внести якусь планомірність і систематичність у просвітньо-економічну роботу, висвітлив багато сторін життя народу [3: арк. 12]. А про те, що чимало постанов просвітньо-економічного конгресу не виконувались, А.Жук часто нагадував у своїх статтях [2: арк. 18]. На його переконання, резолюції форуму хоч формально нікого не стосувалися, але морально мали зобов’язувати “Просвіту” й інші національні організації, які брали у ньому участь [3: арк. 1].

Слід зазначити, що конгрес приділив увагу й українській кооперації. Делегати визнали, що в основу економічної самодіяльності українців слід

покласти ідею демократичної кооперації. Нарада кооперативів, яка відбулася під час конгресу, прийняла постанову про скликання щорічних кооперативних форумів. Перший планувалося провести 1910 р. у Львові [437: 63].

Як ми переконаємось згодом, результати діяльності численних кооперативних спілок і союзів, а також товариства “Сільський господар” на початку ХХ ст. свідчили все-таки про те, що чимала частина постанов першого просвітньо-економічного конгресу у Львові була виконана.

Додамо, що на другому засіданні конгресу був присутній митрополит А.Шептицький, якому Є.Олесницький подякував за допомогу. У відповідь митрополит заявив, що і надалі сприятиме “Просвіті” [403: 252].

У вересні 1909 р. “Просвіта” через своїх делегатів взяла участь у святковому відкритті першої хліборобської виставки в Стрию, організованої заходами місцевої філії. Товариство продемонструвало свої експонати [14: арк. 6] і виділило 200 крон допомоги керівництву виставки [14: арк. 15].

Є.Олесницький вважав, що центром, у якому кристалізується уся національна робота, мусить бути кожна філія “Просвіти”. Саме тут повинні виникати нові проекти, оформлятися нові напрямки діяльності товариства [104: 41–42]. Виходячи з таких міркувань, Є.Олесницький організував працю стрийської філії “Просвіти” так, що її випереджала в інтенсивності народного руху лише найрозвиненіша у краї тернопільська філія на чолі з О.Барвінським.

У 1891 р., коли Є.Олесницький оселився у Стрию, тут не було ні філії, ні читальні “Просвіти” [388: 12]. Виконуючи програму організаційної праці в освітній сфері, він разом з професором гімназії С.Дубравським та о. О.Бобикевичем розпочав заснування філії товариства [501: 9]. На загальних зборах 29 серпня 1892 р. Є.Олесницький доповідав про економічну організацію “Просвіти”. Піднесений настрій і зацікавлення у присутніх сприяли тому, що до товариства записалося одразу понад 100 членів [388: 39]. Першим головою було обрано С.Дубравського на пропозицію Є.Олесницького [501: 11]. Останній очолював стрийську філію “Просвіти” від 14 червня 1904 р. до 1908 р. [501: 142].

Головну увагу виділ звернув на розвиток читалень через люстрації, збільшення видань, ведення бібліотеки. Із цією метою у 1909 р. було створено філіальну канцелярію. Для постійного обліку стану і розвитку читалень керівництво завело “книгу родоводу і люстраційну” [14: арк. 47 зв.–48].

Виділ філії розпочав влаштовувати виклади з різних ділянок знання разом з хоровими виступами і декламаціями шкільної молоді [582: 124]. “Руське Касино” стало центром дискусій між москвофілами і народовцями. Такі заходи мали значний вплив на пробудження національної свідомості народу, його освітній і культурний рівень [388: 40]. Зацікавлення населення просвітньою справою дало можливість створювати читальні у кожному селі повіту.

Часто Є.Олесницький не лише організовував виклади, але й сам доповідав. Так, у березні 1904 р. для інтелігенції було влаштовано систему рефератів: Є.Олесницького, К.Студинського, І.Франка [92: 19].

Для “оживлення” викладів правління філії організувало доставку з Відня скіоптікону – спеціального приладу для унаочнень, який демонстрували доповідачі [91: 4]. Вартість скіоптікону дорівнювала 600 крон [14: арк. 48].

Просвітня діяльність стрийської філії передбачала скликання віч. Так, 12 липня 1903 р. відбулося віче, на якому виступав Є.Олесницький у справі організації народної школи у Стрию з українською мовою викладання [92: 18–19]. Ще 1868 р. стріяни звернулися з листом до австрійської влади про відкриття вищої реальної школи. Та лише у 1908–1909 навчальних роках при сприянні Є.Олесницького та інших було дозволено організувати паралельні українські класи. Українську гімназію у Стрию відкрито 1919 р. [503: 441].

Просвітні діячі у Стрию влаштовували також ювілейні концерти, дні пам’яті відомих українських діячів [92: 19]. Щоб вшанувати їх імена, виділ філії організував акцію перейменування назв вулиць по селах повіту. Для цього керівництво домовилось з львівською фірмою “І.Шапіра – Син” про виготовлення і придбання таблиць, на яких були написи назв вулиць Т.Шевченка, М.Шашкевича і т. д. 19 січня 1906 р. у с. Синевідське Вижне на Сколівщині відбулось урочисте прибиття таблиць у присутності голови філії

Є.Олесницького та кількох тисяч гостей. Все це здійснювалося з метою надати селам європейського вигляду і продемонструвати їх національний характер [91: 30]. Із нагоди 25-річного ювілею творчості І.Франка 1898 р. його прихильники на Стрийщині зібрали 100 крон, які Є.Олесницький надіслав М.Грушевському, повідомивши про це у листі від 28 жовтня 1898 р. [4: арк. 5]. Із метою вшанування пам'яті Т.Шевченка філіальний відділ 1909 р. зібрав 100 крон серед селян на зведення пам'ятника поету в Києві [14: арк. 48]. 17 травня 1914 р. в урочистій обстановці на східному фасаді Народного дому в Стрию у честь 100-річчя від дня народження Т.Шевченка вмуровано пам'ятну таблицю з викарбуванням на ній написом: “В пам'ять століття уродин генія України Тараса Шевченка 1814–1914 рр. Стрийщина”. На відкритті Є.Олесницький виголошував промову. Пам'ятна таблиця збереглася і донині [419: 55].

Окрім згаданих напрямків діяльності у просвітній сфері, стрийська філія на чолі з Є.Олесницьким організувала роботу безплатної бібліотеки [91: 4]. У 1904 р. створено селянську бурсу, яка містила 35 дітей, що ходили до міських шкіл. Гуртожиток отримував 400 крон щорічної субвенції від повітової ради, а також 100–200 крон – від місцевих фінансових товариств [14: арк. 48].

Проте популярність у Стрию “Просвіта” здобула не лише просвітницькою роботою, але й господарською діяльністю. І в цьому неабияка заслуга Є.Олесницького, який усвідомлював вирішальне значення економічної праці для піднесення добробуту народу. Про це він говорив вже на перших зборах філії товариства. Неправильною слід вважати думку, як стверджував Є.Олесницький, що освіта, тобто заохочування населення купувати книжки, передплачувати газети, засновувати читальні тощо, цілком достатня для самопізнання народу, піднесення його духовності й моральності, національно-політичного розвитку і поліпшення добробуту [544: 3–4]. Він не втомлювався часто підкреслювати, що економічна організація повинна і може проводитись лише поряд з просвітою народу [544: 16].

Початок господарської праці Є.Олесницький бачив у читальнях, які, крім освітніх, мали стати економічними установами. При читальнях слід

засновувати крамниці зі вкладів членів, добровільних внесків тощо, які б постачали селян необхідною продукцією без торговельних посередників. Із доходів крамниця могла б забезпечувати аграріїв насінням, щепами, сільськогосподарськими знаряддями за зниженою ціною, організувати гуртову торгівлю збіжжям й іншу господарську допомогу. Але найважливішим завданням такої універсальної спілки-читальні мусило стати збільшення доходів землі й старання, щоб остання не відчужувалась від селян. Крім того, треба організувати колективні роботи, від яких аграрії та спілка не лише отримали б матеріальну вигоду, але й відчуття господарської спільності. Вони показали б, що вміють цінувати не тільки свою землю, а й працю, яка може замінити капітал [544: 2–23]. Усі ці завдання, на думку Є.Олесницького, реальні для здійснення, якщо українська інтелігенція усвідомить, що економічна допомога народу – головна умова його просвіти і культурного розвитку. Програму ж економічної роботи містив статут “Просвіти” 1891 р., на який слід опиратись, щоб “...зъ долины будувати сей будынокъ народного гаразду, будынокъ красшой долъ нашего народу” [544: 33].

Філія “Просвіти” у Стрию, посилаючись на зібрані статистичні дані про господарський стан у повіті, прийшла до висновку, що тут існували найкращі умови для розвитку молочарства і ткацтва [77: арк. 34], оскільки подністрянські околиці Стрийщини мали добрі пасовиська, а також садівництва і городництва (у підгірських районах на територіях поблизу Стрия, Дрогобича, Борислава) [433: 151]. При філіальному виділі була створена ткацька секція, що готувала відкриття механічної ткальні й ткацької школи [14: арк. 48].

Докладніше про розвиток молочарської кооперації на Стрийщині – у наступних параграфах. Зазначимо лише, що вона відбувалась за ініціативи і при допомозі місцевої філії “Просвіти” на чолі з Є.Олесницьким. А результатом цієї діяльності стало створення Крайового союзу господарсько-молочарського у Стрию [77: арк. 35]. Хоча товариство передало молочарські справи відповідній фаховій установі, однак продовжувало брати участь у розвитку молочарства шляхом агітаційних викладів [14: арк. 16 зв.]. У 1909 р. організація позичила

2000 крон Крайовому союзу господарсько-молочарському [14: арк. 62].
Результати допомоги не забарились.

Економічна діяльність філії “Просвіти” у Стрию включала також справу меліорації пасовиськ і сіножатей, насінневий, деревний і дахівкарський промисли, допомогу в заснуванні кас Райфайзена [91: 4], ініціативу в організації розплідних сільськогосподарських приміщень, купівлю та збут сільськогосподарської продукції тощо [568: 66].

На дахівкарство виділ філії на чолі з Є.Олесницьким отримав фінансову допомогу від товариства “Дністер” у сумі 1000 крон (1904–1906) [91: 6]. У місті функціонувала дахівкарня під керівництвом М.Тюка, що виробляла цементову дахівку [14: арк. 48]. Даною справою просвітяни повіту зайнялися у зв’язку з численними випадками пожеж через непристосоване до вогню покриття будинків. Це зумовило посилений попит на цементову дахівку. Філія “Просвіти” у Стрию заключила контракт з німецькою фірмою про поставки спеціального обладнання для виробництва цементової дахівки. Пропонувалось навчання дахівкарської справи за 3–5 днів [158: 4]. Така своєрідна реклама просвітян повинна була гарантувати розвиток дахівкарського промислу в повіті, зокрема організації спілкових дахівкарень.

Справа меліорації пасовиськ і сіножатей для Стрийського повіту стала особливо актуальною. Виділ філії “Просвіти” на чолі з Є.Олесницьким розпочав влаштовувати виклади з даної галузі знань, для чого був запрошений О.Гарасевич зі Львова. У березні 1906 р. він виступив з рефератами перед громадами, що мали найбільші простори пасовиськ [91: 31–32]. Доповіді зацікавили селянський загаль. Далі виділ здійснив потрібні заходи для заснування дослідних станцій меліорації в окремих селах повіту [91: 39].

Водночас з приходом до Стрия Є.Олесницький ініціював заходи щодо будівництва у місті Народного дому, в якому містилися б українські інституції, зал для зборів, віч, виставок, товариських зібрань тощо. Адже досі публічні заходи відбувалися у “Руському Касино” і єврейському готелі “Під Чорним Орлом” [388: 36–37]. Є.Олесницький виголосив чимало промов про потреби

побудови Народного дому на різних вічах, зібраннях, говорив з багатьма людьми, навіть заручився особистою підтримкою І.Франка [602: 3]. Будучи головою організаційного комітету, йому вдалося знайти ділянку землі під забудову. Незабаром почали надходити перші пожертвування. За проектом професора І.Левинського у стилі емпіричного історизму і була створена будівля. 1 січня 1901 р. відбулося її святкове відкриття. Спершу будинок посвятили, потім інженер-архітектор Т.Ільницький виступив з промовою і передав ключі від Народного дому головному ініціатору спорудження Є.Олесницькому [502: 21]. Звернувшись до гостей, останній сказав: “Здійснилось бажання, прийшла та хвилина, коли Стрийщина може сказати словами поета: “У своїй хаті своя й правда, і сила, і воля”. У розвитку нашої культури ми піднялися ще на один ступінь вище. Ми не приписуємо окремі заслуги подвигам одиниць. Органічна сила цілого українського народу покликана до життя нову інституцію. Українському народу, його культурі й просвіті, його праці для економічного піднесення, його цивілізаційним прагненням, його мові, пісні буде служити цей будинок” [268: 2]. 3 січня 1901 р. у будинку завирувало культурно-мистецьке життя. Протягом десятків років Народний дім був культурним і духовним центром українців Стрийщини [419: 53–56]. А для Є.Олесницького став ще й результатом реалізації його задуму, до якого він йшов цілих 9 років [602: 3]. 8 березня 1992 р. відбулося святкове переосвячення Народного дому в Стрию з нагоди відродження його діяльності [419: 57].

На кінець 1909 р. у Стрийському повіті було 70 читалень “Просвіти” з 3768 членами, 17 власних читальняних домів, 3 хори, 6 драматичних гуртків, 23 крамниці [14: арк. 56]. Безперечним є факт, що завдяки зорганізуванню Є.Олесницьким і його колегами у регіоні громадсько-політичного, культурного та господарського життя повіт почав змагатися і випереджати Тернопільський щодо інтенсивності освітньо-культурної й громадсько-економічної діяльності.

Матірня “Просвіта” належно оцінила заслуги Є.Олесницького перед товариством. Особливе звання – почесний член – ніякого матеріального

забезпечення, ордену не передбачало. Але організація намагалася вшанувати відомих українців хоч моральною винагородою за їхню працю у вигляді почесного членства, яке вважалося найвищим національним визнанням [476: 104]. Товариство присвоїло також і Є.Олесницькому таке звання на загальних зборах 19 травня 1902 р. [28: арк. 20]. Крім того, у 1890 р. організація видала працю Є.Олесницького “Конкуренція шкільна...” накладом 2500 примірників [537].

Саме діячі “Просвіти” найбільше займалися організацією похорону почесного свого члена. Так, вже 27 жовтня 1917 р. Головний відділ скликав засідання з причини смерті Є.Олесницького. Голова товариства І.Кивелюк, повідомивши сумну звістку, перерахував заслуги покійного на ниві народної просвіти. Було вирішено вшанувати його пам’ять вивішенням чорного прапора на будинку “Просвіти”, виданням посмертних плакатів, надісланням телеграмиспівчуття вдові просвітянина, відправленням делегації на похорон до Стрия тощо [318: 3]. В окремому листі-оголошенні, виготовленому “Просвітою” вказувався час перевезення тіла Є.Олесницького з Відня до Стрия, а також дата похорону (30 жовтня) [26: арк. 7]. Щоб обговорити справу спільного заупокійного богослужіння, керівництво товариства просило усі найважливіші установи Східної Галичини направити своїх делегатів на нараду 11 листопада у зал засідань “Просвіти” [26: арк. 9]. Головний відділ повідомляв і дирекції львівських навчальних закладів про відправлення поминального богослужіння 8 грудня і просив бути його учасником [26: арк. 12]. Усі фінансові розтрата узяла на себе “Просвіта” разом з іншими українськими установами [26: арк. 16–17]. У листі вдові Є.Олесницького – Марії Олесницькій, також членкині товариства з 26 травня 1896 р. [8: арк. 71 зв.], говорилося, що “Просвіта” висловлювала глибокий жаль з приводу втрати “найвірнішого сина України” [26: арк. 1].

Таким чином, батьківські уроки національно-культурного гарту Є.Олесницького проявилися ще у студентські роки, коли він активно прилучився до видавничої діяльності у “Просвіті”. Проте найбільше почесний

член товариства прислужився йому на чолі філії у Стрию (1904–1908), за що 1906 р. був обраний головою матірної “Просвіти” у Львові. Він брав участь у всіляких урочистих публічних заходах організації, днях пам’яті відомих українців, на яких виголошував змістовні промови. Господарсько-промислова комісія, ініціатором заснування і автором програми якої був просвітянин, чітко розмежувала видавничий та економічний напрями роботи товариства та інтенсифікувала останній. Є.Олесницький доклав чимало зусиль для підготовки першого українського просвітньо-економічного конгресу у Львові. Виступ просвітянина на форумі засвідчив його всебічну обізнаність у справах товариства, розуміння і накреслення шляхів розв’язання поточних проблем і, нарешті, цілковиту відповідальність за долю українського народу, прагнення поліпшити його матеріальне, національне та духовне становище за допомогою просвітньо-економічних форм і методів. Теоретичні міркування Є.Олесницького знайшли своє цілковите втілення на практиці. Саме на Стрийщині повністю розкрилися його просвітньо-організаторські здібності, що сприяло розвитку освітньо-культурного та економічного життя повіту. Вивчення даного історичного досвіду, на нашу думку, було б актуальним і доцільним у сучасних умовах розбудови Української держави, у її політиці формування ринкової економіки і пошуку місця серед європейської спільноти. Багата і просвічена Європа буде нас оцінювати у першу чергу за розумом, рівнем освіченості та культури наших громадян. Саме ці чинники стануть мірилом нашої цивілізованості й змусять європейські народи шанувати нас.

§ 2. Участь у кооперативному русі

У другій половині XIX – на початку XX ст. на західноукраїнських землях виникали різні форми економічної самооборони громадянства, які ґрунтувалися на багатовікових народних традиціях. Найважливішою з них стала кооперація, як рух самозахисту і самопорятунку економічно слабких і соціально принижених верств населення [488: 215].

Ініціаторами раціоналізації аграрного виробництва були приватні особи і створені ними собі на допомогу товариства сільського господарства.

Негативні явища галицького села, посилені світовою сільськогосподарською кризою, сприяли формуванню української економічної думки, творцями якої були переважно юристи і письменники (Є.Олесницький, Ю.Бачинський, В.Будзиновський, М.Павлик, О.Терлецький, І.Франко), оскільки професійних українських агрономів і економістів тоді майже не існувало [568: 58].

Від початку 1880-х рр. у галицьких народовців стало популярним гасло так званої “органічної праці” – усвідомлення необхідності доповнювати національні прагнення культурно-освітньою та громадсько-економічною організацією, яка мала б створити підстави для політичних змагань. Активними поборниками української національної ідеї були В.Навроцький і В.Барвінський [433: 80–81]. Слід зазначити, що вони мали значний вплив на Є.Олесницького.

Ідеологію громадсько-господарського життя галицької України впродовж 90-х рр. XIX – на початку XX ст. розробили представники нової генерації громадських діячів, народовців, які очолили національно-політичний рух і працю з економічної розбудови села: Є.Олесницького, К.Левицького, А.Жука, К.Паньківського, С.Федака, Т.Кормоша, Т.Бережницького, В.Нагірного, О.Саєвича, І.Гарасимовича, О.Нижанківського, М.Коцюби, А.Ничая [568: 59].

Є.Олесницький, теоретично обґрунтувавши свою позицію у статтях, що з’явилися в західноукраїнській пресі, зробив вагомий внесок у формулювання основ розвитку економічної та політичної думки галичан. Ще навчаючись у Львівському університеті, майбутній правник студіював, крім інших наук,

політичну економію, система якої приваблювала його. “Мене, – згадував Є.Олесницький, – цікавила особливо вже від університетських часів політична економія, і в тій ділянці я працював дуже радо” [388: 216].

Кооператор вважав, що стабільність, міцність держави залежали від економічного становища її громадян. Він стверджував, що “сила держави лежить в господарській силі горожан – в багатстві народнім – в економічній силі податників – і для того держава при помочи средств політики торговельної стремить до осягнення найвисших користий для господарства своїх горожан...” [284: 1]. Є.Олесницький виділив три системи ведення державної торговельної політики, а саме прогібіційна (заборона ввозу або вивозу з країни тих чи інших товарів), вільно-торговельна і протекційна, з яких остання постала на основі двох інших. Її метою був захист крайової продукції й праці, загальний господарський розвиток, а не забезпечення тимчасової вигоди для консументів (споживачів) [285: 1–2]. Протекційну політику покликана держава здійснювати у формі митно-автономічних тарифів або (і) торговельних трактатів [286: 2]. Суть таких методів зовнішньо-економічної політики кваліфікований юрист пояснював для того, щоб з’ясувати специфіку їх застосування щодо селянства. Він вважав, що занепад рільництва, зумовлений низькими цінами на худобу і збіжжя, був негативним не лише для хлібороба, а й для цілого суспільства. Адже від забезпеченості сільського населення залежали масштаби використання іпотечних позик, страхових послуг, тобто становище фінансових інституцій і їхньої клієнтури. Зубожілий рільник переставав утримувати найманих робітників у своєму господарстві, не купував промислових виробів, що відбивалося на розвитку торгівлі й промисловості у містах. Забезпечення ж добробуту селянської верстви залежало до деякої міри від впровадження державними органами влади охоронної митної політики щодо продукції сільського господарства, тобто накладення відповідного мита на привізні товари [287: 1–2]. Очевидно, що високі тарифи на імпордне збіжжя задовольняли місцеве сільське населення, але не відповідали потребам міщан, що завжди бажали дешевого хліба. Несподівано Є.Олесницький прийшов до

висновку про необхідність тимчасового скасування мита на зерно в інтересах тих же селян, які в описаний період володіли невеликою кількістю збіжжя на продаж, майже цілком використовуючи його у власних потребах [288: 4–5]. Категоричніший кооператор у критиці торговельних трактатів Австрії з Румунією, Сербією, Угорщиною та іншими країнами, які дозволяли їм вільно ввозити на австрійські ринки живу худобу, а також м'ясо, що абсолютно не задовольняло селянську верству [289: 2–4].

Економіст одним із перших почав доводити безнадійність державницької боротьби без опори на економічно заможне громадянство. Виступаючи за зміцнення селянської верстви, він стверджував, що “...хлібороб, той, що сам на землі робить, – єсть на кожен випадок основою найважливішої галузі продукції” [459: 245]. На його думку, кожен мав звернути особливу увагу на “організацію хліборобства, сеї головної основи і будучности нашого народу” [547: 4].

Є.Олесницький був переконаний, що національний розвиток вимагав перш за все повної незалежності тих, хто брався за публічні справи. Однак такий стан міг бути забезпечений лише за умови добробуту й економічної незалежності. Саме остання вважалася “першим і найконечнішим умовом розвитку народного або національного” [561: 74].

Як бачимо, Є.Олесницький відстоював незалежність селянина від поміщицького двора, оскільки до деякої міри ототожнював створення міцної селянської верстви з національним розвитком.

Викликають захоплення висловлені ще у 1888 р. думки про економічну свободу і демократію. “Поміж здобутками, які для людськості приніс ХІХ вік, – стверджував Є.Олесницький, – займає одне з перших місць свобода в господарськoм економічнoм життю”. Такі погляди відповідають українській традиції в господарюванні та економічному мисленні, вони співзвучні з поступом європейської економічної думки [459: 246].

Програмні засади економічної діяльності, на думку Є.Олесницького, повинні складатися з двох частин: перша – це політичний захист прав українського народу в рамках тодішніх можливостей, а друга – розвиток

господарської самопомоги. Під економічною організацією він розумів необхідність поширення просвіти між селянством і міщанством, а також створення господарських спілок або товариств, які допомагали б хліборобам у реалізації їх економічних потреб, працювали б для піднесення агрокультури селянських господарств, організації спільної праці тощо [544: 16].

У черговому рефераті Є.Олесницький проголошував (1906): “Наш нарід в дев'ять десятих частинах рільничий, а мимо того рільництво не стоїть нігде так низько як у нас. Плоди землі не можуть викормити місцевого населення. І тому у нас є привіз збіжжа до краю, а з краю вивозимо тільки людей (еміграція)... Наш хлібороб виставлений всюди на визиск посередників... Де наш хлібороб міг би купити землю, або де йому треба допоміти, там він стрічається тільки з перешкодами... Але рятунок мусить бути. Держава нічого не дасть, бо вона кермується політикою. Цю поміч мусимо дати ми самі. Треба конечно організації кооперації, треба хліборобських спілок...” [407: 27]. Економіст виходив з того, що “дух асоціації проникнув в нашій віці всі галузі суспільного життя” [460: 3].

Є.Олесницький розпочав свою працю на Стрийщині, Підгір'ї та близькій Бойківській Верховині під гаслом “з бідним політики робити не можна”, яке часто повторював [433: 150]. Буваючи у селах Підгір'я, проводив просвітницьку роботу, виголошував на вічах реферати з найрізноманітніших галузей життя, зокрема із суспільно-економічної проблематики [467: 138].

Особливі стосунки склалися в Є.Олесницького з жителями с. Синевідська Вижнього на Сколівщині. Захищаючи їх інтереси в австрійському парламенті, депутат придбав собі політичних прихильників [515: 63]. Він правдиво описав заняття синевідських бойків – єдиної торговельної громади у Східній Галичині серед хліборобського населення, що традиційно займалася торгівлею овочами, молочними продуктами. Закупівля здійснювалась в Угорщині, Румунії, Бесарабії, Каринтії, Крайні, Італії, у Східній Галичині й Буковині, реалізація товару відбувалась у західноукраїнських містах, у Яссах, Бухаресті, Кишеневі,

Пешті, Відні, Одесі, Києві, Москві, Варшаві, Петербурзі й навіть Парижі [290: 5–7].

Перейдемо до розгляду української кооперації, головною формою якої була кредитна, оскільки кредит вважався важливою і найлегшою для опанування кооперативами стороною економічного життя [527: 19].

У розвитку кредитної кооперації активно проявив себе і Є.Олесницький. Стверджуючи, що “хлібороб є основою суспільности і удержанє сего стану повинно належати до перших задач держави”, він в одній із своїх статей акцентував увагу на організації процесу кредитування. На його думку, кредит мав бути низькопроцентним, таким, повернення якого частковими платежами відповідало б матеріальному становищу боржника. Найкраще, коли господар самостійно для себе визначить суму позики, наданої під заставу майна. Але найважливішим пунктом у справі рільничого кредиту мало стати встановлення відповідної межі ґрунтової екзакуції (виконання судового рішення – продаж землі). Якщо для чиновника зафіксований такий рубіж щодо його платні, стосовно ремісника-промисловця був перелік засобів виробництва, що не підлягали екзакуції, то хлібороб у цьому плані юридично не захищений. Проте економіст вважав, що лише до мінімальної частини господарства не повинно застосовуватись виконання судового рішення про продаж майна [277: 1–2].

Намагаючись піднести економічний добробут селян Стрийського повіту, 1894 р. Є.Олесницький разом з однодумцями заснував “Руську задаткову касу” (товариство зареєстроване з обмеженою відповідальністю) і став членом її правління [350: 16–17]. Він перетворив її у надійну фінансову інституцію, яка виділяла кошти селянам на купівлю землі, розвиток ремісництва і дрібного промислу, заснування дрібних кооперативів [456: 169]. Є.Олесницькому і його колегам вдалося реорганізувати установу, яка на загальних зборах 1895 р. перейшла від поляків до українців [433: 141]. Така праця, як згадував кооператор, здійснювалась на добровільних засадах [387: 54–55].

Завдяки сумлінній роботі керівництва “Задаткова каса” стала однією з найбільших кредитних установ Стрийщини перед Першою світовою війною. За своїм значенням вона була на другому місці після перемиської “Віри”.

Зазначимо, що, крім широкої громадської діяльності у Стрийському повіті, Є.Олесницький не відмовлявся від праці у львівських економічних установах. Так, 1892 р. він був одним із засновників асекураційного (страхового) товариства “Дністер” (“Товариство взаємних забезпечень від вогню, крадіжки та влому “Дністер”) [479: 50]. Є.Олесницький став від початку створення членом наглядової ради “Дністра”, а з 1909 р. – членом його дирекції [582: 133].

На засіданні 12 липня 1894 р. наглядова рада асекураційної компанії “Дністер” (у складі з Є.Олесницьким) прийняла рішення про створення товариства з обмеженою відповідальністю “Дністер” [553: 159]. Відтак, із 1895 р. почав функціонувати кооперативний банк (ощадно-позичкове товариство) “Дністер” [464: 53]. Його створення слід вважати економічно виправданим, оскільки частину зібраних коштів страховій компанії потрібно було ввести в грошовий обіг, щоб вона не залишалась “мертвим” капіталом [553: 159].

Зростання чисельності кредитних спілок зумовило заснування 1898 р. Крайового союзу кредитового у Львові (КСК) – першого західноукраїнського кооперативного союзу, який об’єднав і підпорядкував собі значну частину українських кредитних кооперативів [488: 217]. КСК започаткував формування автономної системи української галицької кооперації [437: 61]. Спочатку осердям своєї діяльності установа визначила створення нових кооперативів, забезпечення їм кредиту, консультацій, контроль за веденням господарських операцій, передбачалася і праця у сфері парцеляції землі [404: 229]. Саме страховій компанії “Дністер” належала ініціатива організації союзу кредитних кооперативів. Так, ще 25 вересня 1896 р. на засіданні наглядової ради товариства, членом якої був і Є.Олесницький, вирішено доручити дирекції взяти на себе зобов’язання щодо створення такого союзу [464: 54]. Кооператор також взяв участь у заснуванні КСК. Відомо про обурення Є.Олесницького тим,

що не було враховано його порад і, як наслідок, накреслено кредитовій установі обов'язки організовувати кооперативи різного типу і проводити у них ревізії [522: 299]

У 1902 р. австрійський прем'єр-міністр Е.Кербер спонукав представників українського національного проводу заснувати у Львові парцеляційний банк, обіцяючи свою допомогу. На посаду директора установи передбачалося обрати Є.Олесницького. Такий банк так і не створили. Проте 1910 р. з'явився Земельний банк іпотечний, до числа організаторів якого увійшов останній, будучи членом його наглядової ради [582: 133].

На початку ХХ ст. частину функцій Крайового союзу кредитового перейняли новостворені товариства. Обов'язок ревізувати кооперативи перейшов у відання спеціальної ревізійної установи – Крайового союзу ревізійного (КСР). Із 1904 р. він став ідейно-організаційним центром українського кооперативного руху в Східній Галичині [437: 61]. Головним завданням КСР було проведення ревізій [421: 337]. До сфер діяльності установи належали й інформування іноземної преси про ті чи інші сторони життя українського народу, надання товариствам юридичної допомоги [604: 108–110], організація участі КСР у просвітньо-економічному конгресі у Львові та хліборобській виставці в Стрию [604: 102]. Під час останньої планувалося скликання зборів з приводу кооперативного конгресу в Львові [76: арк. 1].

Щодо даного заходу, то КСР, як центральна організація всіх спілкових товариств та їх союзів у Східній Галичині, взяв на себе ініціативу здійснити основні приготування для влаштування першого всеукраїнського національного кооперативного конгресу 1910 р. Нарада в Стрию 21–22 вересня 1909 р. мала визначити час, місце, програму організації форуму. Щоб розширити представництво українських кооперативів на нараді, планувалося запросити гостей з Наддніпрянської України. Як наслідок, було вислано делегатів з Києва до Стрия [76: арк. 1–2]. На стрийській нараді вирішено скликати конгрес восени 1910 р. Новостворений організаційний комітет при союзі зайнявся його підготовкою. Активну участь у приготуваннях брали й наддніпрянські

кооператори [76: арк. 4–4 зв.], зокрема А.Жук. Безпосередньою підставою для нарад про майбутній конгрес став його реферат “Програма першого національного кооперативного конгресу”. Проте планований захід так і не відбувся й А.Жук часто у своїх статтях нагадував про це [2: арк. 17 зв.–18].

На щорічних загальних зборах КСР (пізніше називався Ревізійний союз українських кооперативів) делегати від його членів обирали голову товариства і 12 членів ради [404: 239]. До складу перших членів ради, окрім інших, входив і Є.Олесницький [244: 1], [365: 26–27].

На сторінках одного з номерів журналу “Економіст” (органу КСР) читаємо пояснення умов отримання кредиту в різних фінансових установах Східної Галичини. Так, для одержання позики у Крайовому банку Львова необхідна була наявність власного капіталу (не менше 10000 крон), добре розвиненого вексельного портфелю, зразкового фінансового становища і діловодства, про що б засвідчила ревізія КСР. Відповідність таким вимогам дозволяла товариствам отримати кредит (до 10000000 крон), який надавала дирекція банку разом з комітетом цензорів в особі 16 членів. Зауважимо, що у склад даного комітету поряд з іншими входив і Є.Олесницький [274: 14].

Із усіх видів виробничої кооперації у Східній Галичині найбільше розвинулась молочарська. Її розгортанню передувала чимала організаторська й пропагандистська робота, яку очолила стрийська філія “Просвіти”. Її головою у 1904–1908 рр. був Є.Олесницький. Молочарство стало тією галуззю кооперації, до створення якої він найбільше прилучився. “Батьком” молочарського промислу на Стрийщині, правда, вважають хорového диригента і композитора о. О.Нижанківського. Але варто погодитись із думкою І.Витановича, що саме під впливом Є.Олесницького О.Нижанківський вирішив “сховати на час диригентську батуту до футерала й замінити її молочарською кружлівкою” [433: 151].

Інженер Ю.Павликовський (учень Є.Олесницького) згадував, що 1904 р. знизились ціни на збіжжя, м’ясо, а зросли на масло – один з основних продуктів

селянських господарств. Є.Олесницький використав цю кон'юнктуру для втілення в життя планів щодо розвитку молочарства [473: 353].

Вперше він поставив питання про створення українського кооперативного молочарства на засіданні стрийської філії “Просвіти” (грудень 1903 р.) [514: 257]. На скликаній ним конференції у лютому 1904 р. ухвалено конкретну програму практичних дій. Основні положення її резюме: організацією молочарства повинна займатись філія “Просвіти” у Стрию; необхідно влаштовувати виклади по селах про цей вид промислу та практичні курси з демонстрацією технічних засобів; слід створювати молочарські спілки з виділення сметани, виробництва масла та їх продажу; для цих завдань варто фахово підготувати людей [92: 25].

У населених пунктах почались виклади на молочарські теми. Виступав учитель господарства при Головному відділі “Просвіти” у Львові О.Гарасевич, який поділився думками про стан молочарських спілок у Данії, Німеччині [229: 5]. Молочарським справам був присвячений рільничо-економічний курс для священиків 28–30 вересня 1904 р. Про досвід роботи розповів поляк Ян Бедронь, який у 1902 р. створив у Західній Галичині самостійну молочарську спілку. У статтях “Економіста”, авторами яких був К.Паньківський, галицькі селяни заохочувалися до оволодіння наукою молочарства. Протягом 1904–1905 рр. на сторінках газети “Діло” неодноразово піднімалися такі питання Є.Олесницьким [513: 9]. Він пропонував дрібним селянським господарствам підміських сіл спеціалізуватися на городництві, садівництві та молочарстві, виходячи з чималого попиту в перспективних промислових осередках – Стрию, Дрогобичі, Бориславі, що забезпечувало прибутковість селянських господарств [404: 235].

Пропаганда переваг кооперативних молочарських спілок серед галицького українства незабаром принесла перші практичні результати. Так, у с. Завадів Стрийського повіту в жовтні 1904 р. при місцевій читальні “Просвіти” почала діяти перша українська молочарська спілка на чолі з

О.Нижанківським [624: 3]. Незабаром робота цього кооперативу дала свої позитивні плоди, кількість надоїв тут зросла майже у 4, 5 рази [47: арк. 15].

Збільшення числа таких товариств викликало необхідність створення організаційного центру для їх керівництва. Із цією метою Є.Олесницький ініціював нараду стрийської філії “Просвіти”, на якій засновано Союз руських (українських) молочарських спілок (вересень 1905 р.) на чолі з О.Нижанківським [513: 9–10]. Нарада відбулася із вступним словом Є.Олесницького. До правління союзу увійшли О.Нижанківський, Л.Горалевич, С.Борачок, В.Павлюк і Є.Олесницький. Його завданнями визначено заснування нових молочарських спілок, нагляд за існуючими за допомогою інструкторів, посередництво у збуті їх продукції, відання складом технічних засобів молочарства, влаштування практичного навчання фахових спеціалістів у молочарських кооперативах тощо [91: 45–46]. Союз підтримував зносини з Крайовим Виділом, Бюром Патронату, Краківським товариством молочарським, ц. к. Галицьким товариством господарським, а також торговельне співробітництво з різними фірмами і фабриками у краї і за кордоном, зокрема у Копенгагені, Відні, Празі, Кракові і т. д. [91: 52]. Відділи при сільських закупівельно-збутових кооперативах приймали 200–400 л молока щоденно. Із нього вироблялося максимально близько 20 кг масла [625: 21]. Значних успіхів у справі молочарства стрийська філія “Просвіти” досягла у 1906 р. Її здобутки незабаром стали відомі на всій території західноукраїнських земель. Молочна продукція галицьких спілок за якістю зовсім не поступалася продукції польських та німецьких, зате ціна її була дешевшою [483: 9].

У вересні 1907 р. Союз руських молочарських спілок із відділу стрийської філії “Просвіти” перетворився на самостійну статутну організацію – Крайовий союз господарсько-молочарський у Стрию. Лише створення фахової установи з кваліфікованими спеціалістами могло реалізувати потенційні можливості української молочарської кооперації [506: 160]. Швидке реформування союзу зумовлювалося ще й активністю поляків у створенні молочарень під опікою Патронату при Крайовому Виділі. Першими директорами товариства стали

О.Нижанківський, Л.Горалевич, М.Тюк. На його загальних зборах обрано першу наглядову раду на чолі з Є.Олесницьким (серпень 1908 р.) [513: 10].

Успіхи молочарської кооперації у краї сприяли зростанню коштів союзу і як наслідок – масштабів його діяльності. Установа визначила своїм завданням організацію товариств і молочарень, їх технічне оснащення, пошук ринків збуту для продукції молочарських кооперативів [438: 160], піднесення рівня агрокультури українського селянства, надавання членам молочарських спілок дешевого кредиту тощо [514: 261].

Союз одержував значні дотації від австрійського Міністерства сільського господарства і крайових державних установ [449: 259]. Про позитивні наслідки діяльності молочарських спілок свідчать статистичні дані. У 1909 р. було 42 молочарні [483: 10], наприкінці 1910 р. нараховувалось вже 58, а напередодні Першої світової війни їх кількість становила біля 100 при річній переробці 7500000 л молока і виробництві 300 т масла, яким союз успішно торгував у межах Австро-Угорщини та вивозив за кордон [513: 10]. 1910 р. установа мала 6 крамниць (у Львові, Стрию, Перемишлі, Станіславі), 17 молочарень володіло власними будинками, а оборот доходів до 5000000 крон [472: 23].

У 1908 р. союз розпочав будівництво холодильні у Стрию, 1909 р. влаштував першу хліборобську виставку, за яку отримав срібну медаль від австрійського Міністерства сільського господарства, заснував пасічницьку секцію. У 1913 р. почала працювати молочарська школа у Стрию [404: 235–236].

Товариство, діючи у дусі просвітянської стратегії, займалося також справами господарського виховання народу. 1903 р. у Перемишлі було організовано 3-тижневий практичний курс з питань молочарства, книговедення, сільської торгівлі, кредиту, промислу тощо. Курс проводився у 3 напрямках: торговельному, касовому, молочарському [483: 10]. У 1911 р. при установі започатковано щорічні курси бухгалтерства та молочарства [449: 259].

Отже, Крайовий союз господарсько-молочарський у Стрию завдяки зусиллям Є.Олесницького став однією з найпотужніших економічних структур,

що висунула Східну Галичину в число провідних експортерів молочних продуктів, зокрема масла в Європі. Прибутки з молочного господарства почали становити чималу суму в загальному бюджеті західноукраїнського селянства.

Історія постачально-збутової кооперації почалася 1899 р. зі “Спілки для господарства й торгівлі” у Перемишлі [568: 61]. Задля кращої організації торговельно-посередницьких операцій при крайовому господарському товаристві “Сільський господар” у Львові (очоленому Є.Олесницьким у 1909–1913 рр.) виник спеціальний синдикат [568: 73]. У той час філії “Сільського господаря” проводили активну співпрацю зі “Спілкою для господарства і торгівлі” та її відділами, які налагодили зв’язки з партнерами у Східній Галичині, Буковині, на Закарпатті, контактували із закордоном [404: 233]. 1911 р. врешті було вирішено об’єднати торговельний синдикат “Сільського господаря” зі “Спілкою для господарства і торгівлі” в єдиний “Крайовий союз господарсько-торговельних спілок, Синдикат товариства “Сільський господар” у Львові” [437: 62]. Основні завдання установи: створення господарсько-торговельних товариств, організація для них закупівлі й посередництво при збуті рільничої продукції, їх захист перед владою та технічний контроль [464: 58]. Користуючись субвенціями “Сільського господаря”, товариство мало сприятливі умови розвитку.

В обіжнику (циркулярі) Крайового союзу господарсько-торговельних спілок за 1912 р. читаємо, що установа здійснила заходи для військових поставок і закликала сільськогосподарські спілки збирати потрібні продукти з цією метою [37: арк. 1]. У період стихійних лих 1912–1913 рр. товариство взяло на себе місію допомоги потерпілим господарствам населення Східної Галичини [351: 10]. У травні 1913 р. союз домовився з першорядною і солідною фірмою про закупівлю цементу для потреб селянських дахівкарень [37: арк. 11].

Головним директором установи 1911 р. став Т.Кормош. Головою наглядової ради товариства обрано Є.Олесницького [351: 18–19]. Він виконував цю функцію протягом 1911–1912 рр. [259: 3–4].

Варто зазначити, що філії та гуртки “Сільського господаря”, очолюваного Є.Олесницьким, також виявляли щораз більшу ініціативу в кооперативному житті. Зростання чисельності товариств для закупівлі й продажу худоби та їх торговельних операцій викликало потребу об’єднання в межах краю. У березні 1911 р. при сприянні очоленого Є.Олесницьким “Сільського господаря” засновано Крайовий союз для хову (розведення) і збуту худоби у Львові під керівництвом Я.Литвиновича та Б.Дуткевича [433: 155]. Є.Олесницький став головою управлінської ради [95: 186]. Завданням установи було опікуватися спілками, допомагати їм у діловодстві та пошуках ринків збуту худоби. Для ведення справ вона одержала допомогу на суму 30000 крон від Міністерства сільського господарства [404: 234].

Поставки, організовані Крайовим союзом для хову і збуту худоби, могли впливати на ринкові ціни. Свідченням цього був факт, що у 1911 р. установа закупила і відправила на віденські ринки 73575 голів, головним чином свиней [527: 18], ставши основним постачальником м’яса у Відень не лише зі Східної Галичини, але й з усїєї імперії. Проте успішна діяльність союзу не стала предметом зацікавлення владних структур. Ця обставина дивувала і хвилювала Є.Олесницького, про що він зазначав у одному із своїх депутатських виступів [534: 10–11]. Водночас з продажу худоби українські кооператори не мали значних прибутків. Це було пов’язано із складністю організації даної справи, а також із конкуренцією з Балканськими країнами, Угорщиною, Данією на внутрішньому і на європейських ринках [404: 235].

Слід також зазначити, що у 1911 р. “Сільський господар” розпочав заснування у Львові біржі для збуту збіжжя. У 1912 р. така спілка була створена, членом її ради обрано Є.Олесницького [93: 19].

У сфері бджільництва працювала окрема секція “Сільського господаря”. Ще під час першої хліборобської виставки у Стрию (вересень 1909 р.) відбувся з’їзд українських пасічників, які заснували своє самостійне товариство Пасічничо-торговельний союз у Львові (8 грудня 1909 р.). Із метою залучення до нього нових членів “Сільський господар” на чолі з Є.Олесницьким звертався

у лютому 1910 р. до філіальних громад з проханням дізнатися у місцевих бджолярів, чи не хотіли б вони вступити у згаданий союз [34: арк. 2].

Як бачимо, у Східній Галичині виникла ціла мережа сільськогосподарської кооперації, об'єднаної трьома установами: Крайовий союз господарсько-молочарський у Стрию, Крайовий союз господарсько-торговельних спілок, Крайовий союз для хову і збуту худоби у Львові, які були організовані за ініціативи й активної підтримки Є.Олесницького.

Охарактеризувавши їх діяльність у доповіді на окружній конференції “Сільського господаря” (листопад 1912 р.), кооператор підкреслив, що товариство відчувало за них моральну відповідальність. Хоча праця Крайового союзу для хову і збуту худоби в певний період приносила негативні результати внаслідок зменшення цін і зниження експорту (цьому сприяли кон'юнктурні причини), через що були нарікання членів, все ж союз “війшов в відносини торговельні з заграничними товариствами, котрі купують більше наших продуктів за готівку. Нині експорт наш не тільки є звернений на Відень і Прагу, але є много иньших таких місць” [52: арк. 8–8 зв.].

Що стосувалося Крайового союзу господарсько-торговельних спілок, то зустрічаємо подібну оцінку. Є.Олесницький визнав, що одна торговельна операція, пов'язана з буряками, була провалена союзом. Нарікання щодо високих цін на деяку продукцію також справедливі. Проте слід мати на увазі, що союз лише за перший рік своєї роботи створив 11 торговельних спілок і влаштував поставки зібраної сільськогосподарськими кооперативами продукції для війська. Тому, на думку Є.Олесницького, не варто перебільшувати тимчасові негаразди у діяльності кооперативних союзів і робити поспішні висновки, але всілякі незадоволення членів повинні бути розглянуті [52: арк. 8 зв.]. Голова “Сільського господаря” особливо підкреслив той факт, що обидва союзи вважалися інституціями зовсім окремими, мали свої власні органи, дирекції, так що у правовому відношенні товариство за них не відповідало. Внаслідок цього нарікання загалом на “Сільський господар” через помилки у

діяльності союзів були невинуватими і свідчили про нерозуміння завдань та характеру головної господарської інституції Східної Галичини [52: арк. 3 зв.].

“Сільський господар” не переставав опікуватися союзами з часу їх заснування. Це в першу чергу проявлялося в істотній фінансовій допомозі, про яку згадував голова товариства Є.Олесницький 25 березня 1912 р. [238: 98].

Необхідно спинитися на тому, що Львів був центром видавничої діяльності українських кооперативів [437: 62–63]. Основні сільськогосподарські союзи, що керували системою українського кооперативного руху, також мали власні друковані органи. Так, з січня 1904 р. КСР почав видавати часопис “Економіст”, навколо якого згуртувалася група теоретиків і практиків кооперації під керівництвом К.Паньківського [488: 217]. Його вихованець А.Жук став редактором популярного часопису союзу “Самопоміч”, який виходив з 1908 р., а також “Економіста” (1909) [2: арк. 16 зв.]. У 1909 р. Крайовий союз господарсько-молочарський налагодив видання власного друкованого органу “Господар і промисловець” [404: 236]. У статті “Яким задачам має служити “Господар і Промисловець” Є.Олесницький чітко визначив основні завдання журналу: подальша пропаганда ідей уже втілених із заснуванням Крайового союзу господарсько-молочарського і в його діяльності, задоволення практичних потреб читачів, а також обговорення нових планів у зв’язку з розширенням сфер праці інституції на інші види продукції [291: 2]. Двотижневик повинен був боротися за покращення матеріального становища українських хліборобів, ознайомлюючи їх із раціональними методами господарювання. Вихід газети Є.Олесницький назвав новим кроком у розвитку української економіки [447: 25].

Перша світова війна і воєнні дії, що відбувалися на території Східної Галичини, призвели до занепаду західноукраїнського кооперативного руху. Із розпадом Австро-Угорської імперії закінчився перший період його розвитку.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що серед галицьких громадсько-політичних діячів, які прислужилися українській кооперації, вирізняється постать економіста-правника Є.Олесницького. Він – заслужений організатор,

творець і провідник громадсько-економічних товариств Стрийщини („Задаткова каса”, Крайовий союз господарсько-молочарський) і краю (Крайовий союз господарсько-торговельних спілок, Крайовий союз для хову і збуту худоби у Львові), а також член дирекцій страхового товариства “Дністер”, Земельного банку іпотечного та Крайового союзу ревізійного. Будучи переконаним, що матеріальна забезпеченість, господарська стабільність українства є основою національної політики і державницького розвитку, головну увагу в своїй діяльності кооператор звернув на задоволення потреб і захист інтересів галицького селянства. Завдяки власним розумовим здібностям, організаторському хисту і наполегливій практичній праці на ниві кооперації Є.Олесницький разом зі своїми однодумцями сприяв поліпшенню економічного добробуту селян Стрийщини і краю. Теоретичні засади, аналітичні оцінки, організаційно-програмні пропозиції, що відображені у творчій спадщині кооператора, свідчать про його помітне місце в історії української економічної думки, досягненнями якої повинні повною мірою скористатися будівничі незалежної України.

§ 3. Внесок у розвиток товариства “Сільський господар”

Вихід з економічного зубожіння українського села в кінці XIX – на початку XX ст. був знайдений на шляху громадської просвітньо-економічної самоорганізації й самооборони. У Східній Галичині термін “громадська агрономія” засвоївся під впливом товариства “Сільський господар” [568: 24–26].

Практична громадсько-економічна діяльність “Просвіти” і кооперативних союзів, позитивно впливаючи на господарську працю селян, не презентувала інтересів хліборобського стану і не мала доступу до аграрної політики Австро-Угорщини. Провідники українського економічного життя розуміли життєву необхідність заснування окремого сільськогосподарського товариства, яке займалося б агрокультурним поступом і організацією виробничого процесу селянських господарств, взяло б на себе агрономічну допомогу та захист прав селян.

Таку необхідність розумів і Є.Олесницький: “Ми закладали розмаїті товариства, з котрих дійсно користали і хлібороби, однак жадне з них не було виключно їм і їх інтересам посвячене, жадне не було спосібне до організації, до зєднання цілого хліборобського стану в одну цілість” [547: 4].

Відповідним товариством став “Сільський господар”, заснований 1899 р. у м. Олеську Золочівського повіту заходами священників Томи та Юліана Дуткевичів з метою поліпшення добробуту селян шляхом піднесення сільського господарства і захисту селянських інтересів [392: 2830]. У 1899–1903 рр. товариство працювало як садівничо-городницьке [568: 62–63].

Із самого початку існування “Сільський господар” опирався на підтримку “Просвіти”. Вона постачала бібліотеку товариства та його членів економічною і просвітньою літературою, надсилала своїх референтів [77: арк. 29].

Зрозумівши значення господарського товариства для економічного розвитку села, громадські діячі розпочали працю з його реорганізації, щоб тереном діяльності була ціла Східна Галичина. Із цією метою “Сільський господар” перебудовано з місцевого у крайовий із центром у Львові (грудень

1903 р.) [362: 48]. Рішення про це було прийнято ще на спільному господарському з'їзді “Просвіти” і “Сільського господаря” (11 червня 1903 р.) [77: арк 29–30].

У той час у пресі відбувалася дискусія: чи потрібно “Сільському господарю” розширювати сфери своєї діяльності на цілий край, чи впливова, фінансово сильна “Просвіта” має поглиблювати економічну організацію [77: арк. 30].

У 1904 р. “Сільський господар” перетворився на дворівневе товариство з центральним правлінням (централєю) в Львові та правом створювати філії на території Східної Галичини. Проте діяльність організації, в основному технічно-рільничо й агропросвітницька, не виходила за межі Бродівського та Золочівського повітів і залишалась малопомітною [392: 2830]. Бракувало фінансових засобів. Так, влада не задовольнила клопотання Є.Олесницького 1907 р. про надання товариству 12000 крон субвенцій [353: 7].

“Сільський господар” продовжував опиратися на матеріальну допомогу “Просвіти”, у будинку якої навіть розміщував свій осідок [77: арк. 30–31].

Такі проблеми змушували шукати шляхи подолання організаційного хаосу в економічній праці. Все частіше лунали заклики про необхідність створити інституцію, яка зібрала б воєдино розрізнені почини громадської агрономії, сільської кооперації, а також станового представництва селян.

Проте іноді звучали і діаметрально протилежні думки. Про це писав М.Творидло (референт господарських справ “Сільського господаря”): “У нас можна було почути голоси, що “Сільський Господар” не конче потрібний, бо те все може зробити кооперація... сповнити “Просвіта”. Аж найшовся чоловік, що своєю енергією доконав цього, що “Сільський Господар” відіграв перед війною і в часі війни, велику роллю в сільсько-господарському поступі” [352: 152–153].

Практичне реформування “Сільського господаря” очолив саме Є.Олесницький. Він запропонував перебудувати товариство у свідому своїх станових і національних інтересів корпорацію українського селянства, яка стала б представницею інтересів рільництва у Східній Галичині, відстоювала

головні вимоги аграріїв, боролася за власну українську економічну політику в межах Австро-Угорщини, сприяла б радикальній організаційно-технологічній перебудові селянських господарств, отримувала державну допомогу за прикладом польських товариств [568: 66].

Загальні збори “Сільського господаря” 10 червня 1909 р. розпочали реформування товариства. Воно стало становою селянською організацією з такими завданнями: дбати про піднесення добробуту українського народу шляхом розвитку сільського господарства і домашніх промислів; захищати хліборобські й промислові інтереси населення перед владою та законодавством; засновувати споживчі, виробничі, кредитні, рільничо-промислові та інші спілки; поширювати серед населення знання про економічні справи за допомогою мандрівних вчителів, шляхом видання часописів, організацією читалень, бібліотек і шкіл; влаштовувати з'їзди, віча, курси, виставки; створювати зразкові господарства, розплідні стайні, дослідні станції; призначати нагороди за зразкове ведення господарства, давати стипендії на економічні студії; бути посередником при купівлі та продажі землі, сільськогосподарської техніки, домашніх тварин; рекомендувати способи заробітку, прищеплювати любов до праці тощо [57: арк. 1–2].

Фінансовий фонд “Сільського господаря” включав членські та добровільні внески, ресурси від влаштування музично-декламаторських вечірок, концертів, театральних аматорських вистав і т. д. [57: арк. 2–2 зв.].

За статутом 1909 р. товариство було реформоване на трирівневу організацію: центральна у Львові – повітові філії – “кружки” (гуртки) у селах. Відповідно основними органами “Сільського господаря” були загальні збори, Головний відділ, філіяльні відділи і господарські “кружки” [105: 1–23].

Головний відділ товариства мав вносити меморіали до крайових і центральних органів правління, висловлювати думки у справах аграрної політики уряду, дбати про репрезентацію “Сільського господаря” в органах господарської адміністрації [433: 153]. Основними завданнями загальних зборів

були вибори Головного віділу і прийняття звіту діяльності товариства [57: арк. 4 зв.–5].

10 вересня 1909 р. у Львові видано відозву “До руських селян-хліборобів...”, в якій укотре акцентувалося на необхідності захисту економічних інтересів українського селянства окремим товариством [34: арк. 1].

Реформування господарської інституції Східної Галичини збіглося в часі з першою хліборобською виставкою у Стрию (19–27 вересня 1909 р.). Її організаційний комітет очолював Є.Олесницький [419: 54–55], який відіграв важливу роль у підготовці та проведенні заходу, виконуючи функції директора [98: 4]. Виступаючи на її відкритті, він відзначив: “Ведені бажанєм висунути економічну роботу на перший плян нашої народної акції, заохочені успіхами своїх дотеперішних починів в сім напрямі, зважили ся стрийські народні інституції... вивести перед ширший сьвіт результати дотеперішньої праці руского хлібороба, показати плоди його трудів в області рільництва” [153: 3]. Є.Олесницький закінчив промову високою оцінкою селянства, в ім’я якого був проведений захід.

На перших порах ідея організації виставки здавалась нездійсненною. Лише активна підтримка української громадськості зробила її доконаним фактом. Те, що можна було побачити у Стрию, свідчило про розвиток матеріальної культури і духовної творчості народу [438: 161].

Хліборобська виставка, на думку Є.Олесницького, здатна впливати на творчі сили народу та створення сприятливих умов не тільки економічного, а й політичного, духовного розвитку. Такий захід загалом повинен стати важливим чинником подальшого реформування селянського господарства як необхідної умови змагань за ідеал економічної незалежності [438: 161].

Виставка пройшла на високому рівні, який зробив би честь і великому місту. Виданий каталог заходу на 80 сторінках складався з трьох розділів: інформаційного, переліку експонатів та рекламного. Були зайняті 17 залів Народного дому Стрия, а частина експонатів розміщувалась на подвір’ї. Всього

разом їх налічувалось майже 4000. Колекціонери-городники, землероби, птахівники, пасічники, мисливці представили свої експонати [419: 55].

Господарську виставку протягом 18 днів роботи відвідало 32000 чоловік, у тому числі й гості з-за кордону [509: 3]. Для Є.Олесницького це був особливий момент, адже захід підсумовував результати його багаторічної праці: “Маю це почуття і пересвідчення, і чує це певно з нами і цілий український нарід, що стоїмо перед моментом, що запишеться незаперечними буквами в історії нашого культурного розвитку” [407: 24]. Слова Є.Олесницького стали пророчими.

Під час роботи виставки 23 вересня 1909 р. у Стрию відбулися надзвичайні загальні збори “Сільського господаря”, що започаткували новий етап його історії [360: 1]. Засідання відкрив заступник голови інституції Т.Дуткевич. Він оголосив тему реферату Є.Олесницького і запропонував обрати його керівником зборів. Ці пропозиції було одногolosно прийнято [344: 11].

Є.Олесницький подякував А.Шептицькому за висловлені ним думки, а відтак привітав гостей з Наддніпрянщини і Буковини. Далі він разом з С.Онишкевичем обґрунтували необхідність крайового сільськогосподарського товариства, виклали його завдання і програму діяльності. Так, Є.Олесницький виголосив реферат про цілі “Сільського господаря” та організацію хліборобів з метою піднесення їх добробуту. Промова С.Онишкевича ґрунтувалася на оцінці статистичних даних [344: 11].

Зупинимося докладніше на доповіді Є.Олесницького на тему “Задачі нашої краєвої хліборобської організації”, в якій автор охарактеризував ті причини, які викликали необхідність реформування “Сільського господаря” як представницької інституції українського селянства. Якщо промисловці, купці, ремісники, чиновники мали свої фахові організації, партії, то “...хлібороб-мужик, найбільше потребуючий помочи має її найменше, а властиво не має її зовсім”. У той час, коли чеські або німецькі селяни об’єдналися у товариства, які здійснювали вплив на постанови обраних від народу депутатів, то у Східній

Галичині діяло ц. к. Галицьке товариство господарське, як репрезентація селянства, але фактично лише польського. Якщо промисловець, купець встановлював ціну на свою продукцію, то селянин не міг захищати власне право на працю без допомоги станової інституції. Політичні інтереси примушують Австро-Угорщину заключати угоди, шкідливі для аграрія, з чим останній самотужки не в силі боротися. Державне відшкодування рільникам за торговельні угоди з балканськими країнами опиниться в руках ц. к. Галицького товариства господарського, якщо йому не буде протиставлено хоч приблизно рівносильної інституції. Внутрішня державна політика у сфері сільського господарства (уладнання ветеринарських проблем, меліорації, регуляції рік, залізничних тарифів тощо) також може здійснюватись у залежності від того, як інтереси селян будуть представлені у Галицькому сеймі та віденському парламенті. Однак заходи депутатів, що добиваються асигнувань для українських селян, приречені на невдачу, оскільки парламентарі не мають повноважень отримувати і розпоряджатися такою допомогою. Вони чують як докір слова: “Ви не маєте свого товариства, котре би репрезентувало хліборобський стан! Ми знаємо в Галичині лише “ц. к. Товариство господарське!” [278: 6–8]. Таким чином, існування крайової селянської організації, на думку Є.Олесницького, мало як економічне, так і політичне значення. Перед нею постали такі завдання: утримання малих і середніх рільничих господарств через допомогу в набутті землі, конверсія (заміна) іпотечних селянських боргів, контроль за здійсненням парцеляції. Дані функції інституція покликана виконувати у вищій фазі свого розвитку. А до цього моменту вона повинна займатися розведенням і реалізацією худоби; влаштуванням дослідних полів для обробітку сіножатей, пасовищ, полонин, а також вирощування кормових рослин, збіжжя; піднесенням продуктивності праці у садівництві, городництві, пасічництві; забезпеченням селян штучними добривами, насінням, знаряддями праці; меліорацією необроблених земель; влаштуванням господарських шкіл, курсів, викладів і т. д. [279: 3–5]. Ось

такими Є.Олесницький бачив передумови і перспективи розвитку “Сільського господаря”.

На пропозицію кооператора ухвалено утворити п’ять відділів: економічно-правничий, господарсько-технічний, розведення худоби, садівничо-городничо-пасічницький і торговельний [344: 11].

Був обраний Головний віділ “Сільського господаря”. Є.Олесницький став президентом (головою) [269: 2] та очолював товариство протягом 23. 09. 1909 – 12. 05. 1913 рр., до 1917 р. залишався заступником голови і провідником правничо-економічної секції [568: 336]. І.Витанович зауважив: “Нарешті станова організація й економічні справи українського села об’єднуються в Крайовому Товаристві “Сільський Господар”, а на його чолі стає може найкращий вибранець громадянства – д-р Євген Олесницький” [433: 152].

Зразу ж почалася праця щодо створення організаційної мережі товариства [568: 67]. Є.Олесницький із рядом своїх однодумців об’їжджав східногалицькі повіти, створюючи місцеві осередки установи, яка вже через кілька місяців мала 57 філій у 43 повітах [269: 2]. Напередодні Першої світової війни гуртки товариства діяли у двох третинах українських громад краю [456: 169].

Тепер, коли керівництво установою взяв у свої руки Є.Олесницький, вона вже не потребувала підтримки з боку “Просвіти”. Навпаки, “Сільський господар” полегшив її завдання, виключивши з діяльності економічний напрямок. “Просвіта” могла зосередитись на праці в інших сферах [77: арк. 31].

Із 1909 р. “Сільський господар” проводив субвенційовану державою роботу, яка відповідала інструкціям Міністерства сільського господарства [34: арк. 23]. Головний віділ на чолі з Є.Олесницьким у 1911 р. констатував, що успішність праці товариства над піднесенням рільничої культури в краї зумовлена активною діяльністю філій і гуртків. Із огляду на це вони повинні докласти максимум зусиль для отримання власної фінансової допомоги [169: 336].

Важливими фактами в історії “Сільського господаря” були такі події. У 1909 р. віденський парламент заключив торговельні угоди з Румунією і

балканськими державами про ввезення худоби на землі імперії [289: 3]. Як відшкодування за збитки для сільського господарства Австро-Угорщини, спричинені угодами, влада виділила для галицьких (українських і польських) економічних організацій 400000 крон. У цій справі, попри старання українських депутатів, у тому числі Є.Олесницького, працювала й очолена ним правничо-економічна секція “Сільського господаря”. Вносилися відповідні звернення до крайового сейму та віденського парламенту, що констатували шкідливість даних угод [547: 10]. Врешті було виділено 1/3 суми українцям, а 2/3 – полякам.

Дотація організації, призначена Міністерством сільського господарства від 19 грудня 1910 р. з державних фондів на суму 133333 крони, вважалася найважливішою [96: 15]. Товариство вперше отримало державну субвенцію (1911), яка зразу ж дала можливість поглибити економічну працю [364: 69]. “Сільський господар” став однією з найбільших господарських організацій Австро-Угорщини, що розгорнула свої сфери впливу на цілу Східну Галичину. 1911 р. державна і крайова влада фактично визнала інституцію репрезентацією інтересів українського селянства. Цей факт підкреслив президент товариства на чергових загальних зборах 25 березня 1912 р. [238: 97].

Крайове господарське товариство “Сільський господар” під головуванням Є.Олесницького розгорнуло послідовну та систематичну працю з громадської агрономії серед українців Східної Галичини. Чи не найважливішим напрямком його діяльності було тваринництво, яке внаслідок сприятливої кон’юнктури (дешеве збіжжя і зростання попиту на м’ясо) могло стати важливим фактором рентабельності селянських господарств [34: арк. 5].

Щоб раціонально використати державні асигнування, Головний виділ установи, очолений Є.Олесницьким, закликав філії 9 жовтня 1910 р. здійснити організаторську роботу для будівництва стаєнь і гноєсховищ. Надавалось значення і підготовці інспекторів для розведення худоби [34: арк. 5–5 зв.].

Товариство приділяло увагу і реконструкції вже збудованих сільськогосподарських приміщень. Так, відповідні рішення годівельної секції затвердив Головний виділ на чолі з Є.Олесницьким 1 січня 1912 р. [35: арк. 11].

Використовуючи частину державних субвенцій, “Сільський господар” на 1912 р. збудував уже 30 взірцевих стаєнь [52: арк. 7 зв.–8]. 1912 р. гноєсховищ було 40 [52: арк. 1], а в 1913 р. споруджено ще 8 [96: 107].

Часто виникали проблеми, пов’язані з нестачею або відсутністю державних субвенцій. Так, попри старання товариства і парламентської репрезентації 1911–1913 рр. не було допущено “Сільський господар” до участі в державних і крайових годівельних субвенціях [93: 5]. Про цю проблему згадував Є.Олесницький у своїх виступах [52: арк. 5 зв.], [238: 98].

У жовтні 1910 р. запропоновано Міністерству сільського господарства і Крайовому Виділові подання громад про закуплення для них бугаїв високопродуктивних порід [35: арк. 2], [34: арк. 6]. Ними вдалося забезпечити 29 громад у 1911 р. [238: 98] і 6 у 1913 р. [96: 105].

Значну увагу приділяло товариство також влаштуванню на свої кошти хлівів для розплоду тварин [238: 98].

Виходячи з того, що найголовнішим продуктом збуту селянських господарств були свині, товариство 15 серпня 1911 р. закликала своїх членів не легковажити з хворобами тварин. Щеплення мало здійснюватись на кошти Крайового Виділу [34: арк. 14–14 зв.].

Слід зазначити, що, будучи кваліфікованим правником, Є.Олесницький неодноразово намагався дати доступний для широких верств населення, у першу чергу для селян, коментар тих чи інших діючих юридичних актів зі сфери сільського господарства. Так, у 1909 р. його увагу привернули ловецький (мисливський) закон і закон про заразу (інфекційні хвороби) худоби. Є.Олесницький пояснював хліборобам, хто має право займатись полюванням, які повноваження у мисливської спілки, як здійснюються відшкодування за заподіяні під час полювання шкоди тощо. Підсумовуючи викладене, юрист зазначив, що новий ловецький закон ще цілком не відповідав інтересам селянства і вимогам українських депутатів австрійського парламенту. Та все ж він був істотним кроком уперед [280: 1–4]. Важливість другого законодавчого акта визначалася, на думку Є.Олесницького, необхідністю захистити аграріїв

від збитків в одній з найважливіших галузей їхнього господарства – в тваринництві. Тому він зупинився на аналізі основних положень закону [281: 1–2]. Особливу увагу правник приділив роз'ясненню способів боротьби з інфекційними хворобами тварин [282: 1–2]. Він підкреслив, що члени української фракції віденського парламенту під час обговорення проекту даного законодавчого акту домоглися деякого пом'якшення покарань. Проте закон зберіг свої позитивні і негативні сторони. Коментар юриста, власне, і був спрямований на те, щоб селяни могли скористатися першими й оберегтись від других [283: 1–3].

20 березня 1911 р. головний відділ установи на чолі з Є.Олесницьким надіслав своїм осередкам заклик засновувати пасічнічі секції [34: арк. 8].

Додамо, що “Сільський господар” виділяв окремо ресурси із своїх фондів для проведення виставок худоби у великих містах [34: арк. 6].

Частину державних субвенцій товариство призначало на дослідні поля. Їх закладення велось з метою ознайомлення селян з результатами використання добрив і розповсюдження маловживаних кормових рослин [237: 75].

Технічно-господарська секція виходила з обґрунтувань філій щодо доцільності організації дослідних полів у тій чи іншій місцевості задля обробітку сіножатей, пасовиськ і вирощування кормових рослин [34: арк. 5 зв.–6]. Діяльність показових полів контролювали інспектори [34: арк. 9]. Їх звіти іноді свідчили про необдумане використання насіння і добрив окремими членами товариства. Тому Головна рада на чолі з Є.Олесницьким зверталась до своїх відділень 21 вересня 1912 р. з проханням ретельно відбирати зголошення [170: 287].

Товариство здійснювало також меліорацію громадських пасовищ [568: 71]. У одному з рефератів (листопад 1912 р.) Є.Олесницький підкреслив, що у справі меліорації на галицьких землях мало зроблено, у той час як дане питання вимагає розв'язання, а, отже, й обговорення на зборах філій [52: арк. 5].

2 лютого 1911 р. відбулося засідання технічно-рільничої секції, яке відкрив президент товариства Є.Олесницький. Основною темою на порядку

денному була меліорація пасовищ. Секція закликала Головний відділ звернутися до владних структур із пропозицією про утворення окремого фонду в сумі 5000000 крон, з якого населення могло би брати безпроцентні позики для проведення меліорації громадських пасовищ і полонин [237: 73].

Пов'язана з попередньою справа водних ресурсів і регуляцій рік також була предметом аналізу на засіданнях правничо-економічної секції “Сільського господаря”. Так, з даного питання на чергових зборах запропоновано підготувати реферати Є.Олесницькому та інженерові А.Корнелі. 10 жовтня 1912 р. відбулось їх обговорення за участю запрошених експертів [93: 38].

Виступаючи у листопаді 1912 р. на конференції, президент “Сільського господаря” навів приклад спустошень від негативних впливів рік і невпорядкованих водних відносин [52: арк. 5]. Свідченням того, що дана проблема особливо хвилювала Є.Олесницького, є його праця “Регуляція каналових рік в Галичині” (1905) [528]. Голова товариства навіть звертався до Міністерства сільського господарства у Відні з листом від 19 жовтня 1912 р. у справі концесій на сплав лісу по ріці Черемош та його притоках [17: арк. 1–4].

8 вересня 1913 р. відбулася крайова конференція “Сільського господаря” у справах акції допомогової, на якій обговорювалися питання будівництва водних шляхів і регуляції рік. На основі реферату Є.Олесницького прийнято резолюції, що ввійшли в меморіал, який був відправлений до владних структур [96: 39]. Основною причиною стихійних лих у Східній Галичині член Головної ради Є.Олесницький вважав саме відсутність регуляції рік та меліорації полів, сінокосів і пасовиськ [604: 85–86].

Починаючи з 1909 р., крайове господарське товариство “Сільський господар” під керівництвом Є.Олесницького розгорнуло активну посередницьку діяльність, забезпечуючи селян необхідними засобами виробництва і допомагаючи збувати продукти їхньої праці [34: арк. 22–22 зв.].

У листі від 9 квітня 1911 р. керівництво “Сільського господаря” на чолі з Є.Олесницьким і головою рільничої секції О.Гарасевичем повідомляло одну з філій про виконання прохання щодо надіслання ланцюгової борони для

обробітку пасовищ і сіножатей у безкоштовне користування. Висувалась єдина вимога – звітувати про результати використання борони [34: арк. 10].

Головний віділ давав пояснення щодо доставки селянам грису з військових магазинів за половину ціни (березень 1911 р.). Кількість зголошень на цей корм для худоби в 10 разів перевищила реальний його обсяг. Тому вдалося врахувати лише потреби філій і деяких гуртків [163: 79]. Для уникнення таких прорахунків у розподіленні корму для худоби між окремими осередками, Головний віділ закликав філії подати йому до 20 січня 1912 р. поіменний список членів, які зголосилися на грис [176: 362–363]. Щодо забезпечення селян льоном, то Головний віділ товариства під головуванням Є.Олесницького вирішив на своєму засіданні 11 грудня 1911 р. розпочати цю акцію. У зверненнях до осередків “Сільського господаря” звучала та ж заява про збір і надіслання зголошень до централі не пізніше 15 січня 1912 р. [176: 363].

У червні 1911 р. товариство здійснювало поставки військовому відомству. При цьому його члени – продавці різних товарів, щоб посвідчити власну продукцію, повинні були мати спеціальне свідоцтво, яке видавали органи “Сільського господаря”. Військова влада висунула таку вимогу, щоб лише членам товариства дати змогу здійснювати поставки. Право підтверджувати документом власну продукцію свідчило про престиж і авторитет “Сільського господаря” [34: арк. 12–13].

Товариство на чолі з Є.Олесницьким часто намагалося укласти вигідні для українських селян угоди. Зокрема, це стосувалося вирощування і продажу за кордон корму для риб – лубіну (вовкині). Австрійське Товариство годівлі риб запевнило Головну раду “Сільського господаря”, що може закуповувати лубін без посередників в українських продуцентів і переправляти його у Німеччину. Вигідність контракту була очевидна – вирощування рибного корму обходилося селянам недорого і могло принести хороший дохід. Про це філії були поінформовані у лютому 1913 р. [37: арк. 6–6 зв.], [36: арк. 1].

Економічна просвіта населення завжди залишалася однією з найважливіших функцій товариства “Сільський господар”, якій воно приділяло багато часу і ресурсів. Зокрема, активно розвивалося сільськогосподарське шкільництво. Так, у Скнилові під Львовом інституція розпочала організацію постійної садівничо-городничої школи на землях, подарованих членом Головного відділу “Сільського господаря” о. Й.Фолісом, та господарської школи у Коршеві під Коломиєю на ділянці, презентованій митрополитом А.Шептицьким (1911). Проте через фінансову незабезпеченість організація цих шкіл не була завершена [568: 69]. Крім цього, 1911 р. товариство одержало від професора І.Левинського земельні ділянки у Косові та Янові біля Львова. У промові на чергових загальних зборах “Сільського господаря” від 25 березня 1912 р. Є.Олесницький висловив жертовникам глибоку подяку [238: 99].

При допомозі чеського відділу Крайової Ради культури у Празі протягом кількох років організація відсилала селянських синів на господарську практику до Чехії. Головний відділ на чолі з Є.Олесницьким у зверненні до філій від 21 грудня 1911 р. давав докладну інструкцію, як повинна поводитись молодь, працюючи у взірцевих чеських господарствах [34: арк. 21–21 зв.]. У 1913 р. Крайова Рада культури у Празі запропонувала товариству вичерпні звіти про кожного практиканта, з яких можна було зробити висновок, що акція повністю відповідала покладеним на неї завданням [96: 37–38].

Президент товариства в одній із своїх доповідей 25 березня 1912 р. відзначив доброзичливе та зацікавлене ставлення чеського відділу Крайової Ради культури у Празі до українських селянських синів, за що висловив йому подяку від імені “Сільського господаря” [238: 99].

Щоб охопити економічною освітою і старших віком господарів-хліборобів, товариство влаштовувало їх поїздки на господарські виставки. Так, у травні 1912 р. 71 український селянин отримав нагоду побачити приклади поступу на рільничій ниві у Чехії та Моравії [93: 4]. Крайова Рада культури у Празі на прохання “Сільського господаря” опікувалася українськими гостями [35: арк. 5–6 зв.]. У 1911 р. товариство взяло участь у рільничій виставці в

Одесі, надіславши туди свої видання. Виставковий комітет нагородив “Сільського господаря” похвальним дипломом. У 1912 р. товариство виділило 1000 крон допомоги на влаштування виставки домашнього промислу в Коломиї, на якій Є.Олесницького обрали одним із почесних голів [93: 19].

Потрібні заходи були здійснені Головною радою і в організації поїздки на київську господарську виставку (травень 1913 р.) [36: арк. 2–2 зв.], [177: 92]. Є.Олесницький навіть переписувався з М.Грушевським з приводу даної справи. Так, він вніс пропозицію, щоб професор надіслав запрошення на виставку і “Руській Щадниці” у Перемишлі (лист від 10 вересня 1912 р.). Отримавши чергову відповідь від М.Грушевського, Є.Олесницький обіцяв завітати до нього для обговорення справ, що стосувалися київської виставки (лист від 30 січня 1913 р.) [4: арк. 20].

Система позашкільної освіти “Сільського господаря” включала й інші заходи: бесіди, виклади, систематичні лекції, курси, конференції тощо.

Основним референтом філій товариства був Г.Величко, член Головної ради. У зв’язку з великою кількістю осередків він один не міг виконувати свої функції. Тому керівництво часто призначало додаткових делегатів, у тому числі з членів Головної ради. Так, Є.Олесницький побував з викладами 27 грудня 1909 р. у Станіславові [94: 17], 3 березня 1911 р. у Тернополі [95: 22], 21 жовтня 1912 р. у Дрогобичі, 27 листопада 1912 р. у Бережанах [93: 29].

Основним джерелом поширення фахових знань стали загальногосподарські та спеціалізовані курси, на яких теоретичні заняття поєднувалися з практичними завданнями, екскурсіями для ознайомлення з передовими господарствами [568: 70]. Часто Є.Олесницький брав участь у їх роботі й був присутнім на закритті таких заходів [93: 129], [164: 304]. 15 лютого 1912 р. товариство розпочало семи тижневий господарський курс для інтелігенції та студентів у Львові. Голова “Сільського господаря” реферував з таких питань: про значення науки суспільної економії (15 лютого), про селянську власність на землю у Східній Галичині (20 березня) [93: 27].

Окружні конференції, влаштовані товариством, доповнювали функції лекцій і курсів. У 1912 р. відбувались вони у Львові (1 листопада), Перемишлі (2 листопада) і Тернополі (11 листопада). Є.Олесницький виголошував на них доповіді про завдання й обов'язки філіальних рад [93: 28].

Період функціонування “Сільського господаря” під керівництвом Є.Олесницького характеризувався активізацією видавничої діяльності, яка з 1909 р. йшла у двох напрямках: видання серії “Бібліотека “Сільського господаря” у вигляді різних книг, брошур, підручників; видання господарських часописів і календаря “Сільський господар” [563: 84].

23 грудня 1909 р. загальні збори товариства у Стрию на чолі з Є.Олесницьким ухвалили видавати сільськогосподарський часопис. У січні 1910 р. вийшов перший номер двотижневика “Господарська часопись” (1910–1918, 1920). У програмній статті наголошувалось, що цей часопис має бути посередником між центром товариства і його членами “для піднесення нашого хліборобського стану з того занепаду, в якому він знаходиться сотнями літ, із якого ще й нині двигнутися не може” [563: 86–87]. У редакційний комітет обрано й Є.Олесницького [94: 33].

Центральне відділення “Сільського господаря” у Львові мало велику фахову бібліотеку, менші – у філіях і гуртках, які постійно поповнювались новою літературою. Керівництво товариства випустило чимало брошур із серії “Бібліотека “Сільського господаря” [433: 154]. Авторство трьох з них належало Є.Олесницькому [547], [536], [534].

Органи “Сільського господаря” слідкували, щоб філії та гуртки постійно передплачували періодичні видання товариства. Зокрема, відповідні вказівки містили рішення, прийняті на засіданні Головного відділу 13 листопада 1911 р. [34: арк. 19]. Щоб спонукати членів громад до створення бібліотек, інституція надсилала у безкоштовне користування своїм філіям і гурткам примірники господарських підручників [34: арк. 23–23 зв.]. Оскільки видання книг супроводжувалося значними фінансовими витратами, Головний відділ на чолі з

Є.Олесницьким закликав у листопаді даного року віднести до справи їх розповсюдження достатньо відповідально [169: 336].

Важливою сферою діяльності “Сільського господаря” була практична допомога селянським господарствам, які потерпіли від негативних наслідків стихійних лих, зокрема весняних повеней і осінніх злив 1912 р. Спочатку необхідно було зібрати докладний статистичний матеріал про обсяги шкоди, щоб представити його місцевій і крайовій владі, а відтак вимагати відшкодування [170: 287]. Із відповідними закликами товариство зверталось до своїх членів, просячи якомога швидше надіслати потрібну інформацію, адже “доси одна лиш Рада повітова бібрецка вислала на руки нашого голови Др-а Евгена Олесницького до парламенту дуже докладний виказ, з котрого він зробив сейчас ужиток”, – читаємо в одному з обіжників товариства за травень 1912 р. [34: арк. 7]. Пришвидшило “акцію ратункову” з боку властей і відповідне звернення Є.Олесницького як депутата віденського парламенту від 22 жовтня 1912 р. [93: 43]. Як наслідок, Міністерство внутрішніх справ рішенням від 27 січня 1913 р. виділило кредит у сумі 600 крон на доставку зерна селянам для весняної сівби [16: арк. 2]. 30 січня 1913 р. Президія Галицького намісництва скликала засідання крайового комітету допомогового, на якому прийнято рішення про надання населенню безвідсоткового кредиту та продаж грису за зниженою ціною [36: арк. 5–6]. Вартість військового міністерство визначило по досить головоломній системі, переведення якої у цифри показало несподіваний результат – ціни виявились завищеними. Потрібна була ще одна уже особиста інтерпеляція (запит) голови “Сільського господаря”, щоб міністерство знизило вартість грису, а також зюбру [604: 77]. Галицьке намісництво постановою від 11 лютого 1913 р. призначило “Сільському господарю” фінансову допомогу у сумі 200000 крон на покриття різниці між ціною закупівлі та реалізації за зниженою вартістю збіжжя на посіви. Із цією ж метою Міністерство залізниць знизило ціну на перевезення насіння, штучних добрив, жита, пшениці, вівса, ячменю тощо для галицьких рільників [16: арк. 2–2 зв.]. Про зниження тарифів на перевезення штучних добрив клопотався і безпосередньо сам

Є.Олесницький, вносячи звернення до міністра залізниць [16: арк. 6–7]. Як наслідок, відповідне розпорядження про 50-% знижку було дане 11 березня 1913 р. [604: 78].

1913 рік приніс нові стихійні лиха, особливо на Гуцульщині. Головна господарська інституція Східної Галичини знову взялась за допомогу населенню. Зразу ж товариство розпочало акцію доставки голодуючим кукурудзи, влаштування публічних робіт для отримання заробітку потерпілим населенням, відкриття рахунку для пожертвувань. Окрім цього, президент “Сільського господаря” вніс інтерпеляцію до владних структур, вимагаючи організації ремонту доріг і мостів Гуцульщини; доставки голодуючим кукурудзи і картоплі; дозволу випасати худобу на державних полонинах від 1 травня до 1 листопада; надання потерпілим безпроцентного кредиту для купівлі зерна і корму для худоби; будівництво залізничної дороги Коломия-Кути; ліквідації концесій на дикий сплав дерева [604: 78–80].

Очевидно, “Сільський господар” здійснював допомогову акцію активніше й успішніше, ніж польські товариства. Так, у розпалі роботи останні відмовилися відповідати на кореспонденцію. У той час Є.Олесницький та Р.Залозецький намагалися відгукнутися на кожен лист і прохання, що надходили від потерпілого населення до “Сільського господаря” [455: 10]. На нарадах крайового допомогового комітету товариство було репрезентоване Є.Олесницьким і Р.Залозецьким, а Крайовий союз господарсько-торговельних спілок – С.Герасимовичем [455: 6]. Зважаючи на мізерність державної допомоги потерпілому від стихійних лих населенню (згадати хоча би той факт, що комітет допомоговий скликав засідання всього лиш 2 рази), очевидно стає першорядна роль у цій акції “Сільського господаря” під керівництвом Є.Олесницького.

Товариство опікувалося своїми членами – людьми похилого віку. Так, 14 березня 1913 р. Головна рада на чолі з Є.Олесницьким зверталася до філій про необхідність реферування на тему організації допомоги населенню [36: арк. 2].

Свідченням турботи товариства про своїх службовців є особова справа генерального секретаря В.Струка, який неодноразово звертався до керівництва й особисто голови Є.Олесницького з проханням про підвищення заробітної плати. Вмотивована заява була розглянута і задоволена [38: арк. 1–5 зв.].

Попри широкий спектр своєї діяльності товариство намагалося вести чіткий облік і контроль усіх заходів, які здійснювало, всіх подій, що були пов'язані з його функціонуванням. Чи не тому “Сільський господар” під головуванням Є.Олесницького так суворо ставився до звітів діяльності окремих своїх осередків. “Позволимо собі зазначити, – читаємо в обіжнику від 22 листопада 1911 р., – що всі неточні і загальникові вискази не надають ся зовсім до ужитку” [34: арк. 17–18]. Керівництво організації вело книгу обліку внесків своїх членів, фізичних і юридичних осіб, із точним зазначенням дати і суми вкладу [15: арк. 87, 188]. Основний референт товариства Г.Величко в одній із доповідей у листопаді 1912 р. підкреслював, що “діяльність Філії без виконання формальних вимог є немислима!” [50: арк. 2]. Неодноразово і Є.Олесницький у своїх виступах торкався специфіки діяльності окремих структурних підрозділів “Сільського господаря” та їх органів. Так, у рефераті на тему “Що мають робити наші Філії, щоби сповнити обов'язок “Сільського господаря” як репрезентації хліборобських інтересів” (листопад 1912 р.) він охарактеризував результати діяльності гуртків і філіалів, наголосив на причинах недоліків у їх праці та способах виправлення [52: арк. 1–4].

Про те, наскільки відповідально ставився службовий персонал до розподілу і використання фінансової допомоги у різних сферах діяльності товариства, свідчила, на думку Є.Олесницького, ретельна документація у піврічних звітах, які надсилались до Міністерства сільського господарства і Крайового Виділу. Представники влади не раз підкреслювали зразкове ведення діловодства працівниками організації. Її голова також не міг не відзначати працьовитість, професіоналізм, безкорисливість, почуття громадського обов'язку своїх колег у виконанні ними службових функцій [238: 100].

Ефективним засобом поліпшення організаційної праці “Сільського господаря” було вдосконалення статуту товариства. Згідно з новою його редакцією, затвердженою 25 травня 1912 р., тереном діяльності стала вся Східна Галичина. Внутрішня перебудова стосувалася щорічних загальних зборів, які ставали найвищим законодавчим і контролюючим органом, який призначав голову і Головну раду товариства [55: арк. 1–5 зв.]. Остання обирала з-поміж своїх членів Виділ, що мав адміністративні та виконавчі функції [55: арк. 8 зв.–9]. На місцях працю задля досягнення цілей товариства виконували загальні збори і ради філій та гуртків [55: арк. 11–17].

Згідно із статутом 1912 р. діяльність “Сільського господаря” зосереджувалася у відділах Головного бюро (канцелярії): адміністративному, касі і бухгалтерії, організаційно-люстраційному, господарсько-галузевих з фаховими референтами та видавничому [55: арк. 49–59].

Роботою “Сільського господаря” керували організовані за галузевим принципом секції при Головній раді, як дорадчі органи на основі регламенту Головного віділу від 7 листопада 1910 р. [568: 68]. Існували такі секції: правничо-економічна (Є.Олесницький очолював у 1909–1917 рр.), технічно-рільнича, годівлі худоби, розведення домашньої птиці та тварин, городничо-садівнича, пасічницька, меліораційна [96: 11–13].

У 1911 р. товариство отримало міністерську субвенцію у сумі 60000 крон, як винагороду за діяльність попереднього року. Цю суму було використано для придбання власного будинку в Львові за 120000 крон [238: 100].

Про авторитет “Сільського господаря” в Австро-Угорщині під головуванням Є.Олесницького свідчать зносини товариства з державними економічними організаціями, а саме з Австрійським центральним валютним відомством народних і лісогосподарських інтересів та Всезагальним союзом сільськогосподарських товариств Австрії у Відні. На загальних зборах першої установи 30 квітня 1912 р. “Сільський господар” був репрезентований головою Є.Олесницьким і депутатом С.Онишкевичем [93: 18].

12 травня 1913 р. на знак подяки за вклад в організацію, розвиток і матеріальне забезпечення “Сільського господаря” учасники загальних зборів на пропозицію голови коломийської філії заснували стипендіальний фонд імені Є.Олесницького, на рахунок якого зібрали 260 крон [96: 15].

Зауважимо, що після відставки з посади президента товариства Є.Олесницький брав активну участь у його роботі, а особливо в допомогівій акції населенню, що потерпіло від наслідків стихійних лих 1913 р. [96: 7].

Перша світова війна зруйнувала багато надбань “Сільського господаря” і внесла дисбаланс у його роботу. Проте Є.Олесницький, який перебував на той час в еміграції у Відні, не припиняв своєї економічної діяльності. Мав рацію І.Витанович, коли писав, що він перший “визбувається загального пригноблення й будить усіх, щоби не плакали на руїнах, а дбали самі за хліб для дітей своїх, бо гірше буде, як чужинець їх нагодує” [159: 11].

У вересні 1914 р. Є.Олесницький згуртував членів Головної ради „Сільського господаря”, які перебували у Відні, та накреслив з ними план післявоєнної відбудови краю [151: 11]. Після наради 10 листопада 1914 р. з’явився проект санаційної акції. Для інтелігенції, яка працювала на селі, Є.Олесницький влаштовував господарські курси, об’їжджав табори для виселених селян, організовував курси у Гмінді й Вольфсбергу, видав разом з І.Макухом брошуру „Права й обов’язки цивільного населення в часі війни”, інформував у „Господарському Листку” (додатку до віденського „Діла”) про працю „Сільського господаря”, опублікував у „Вістях Сільського Господаря” (додатку до “Діла”) плани відбудови звільнених теренів Східної Галичини. Вже навесні 1915 р. Є.Олесницький мобілізував у Відні українських інженерів і створив „Технічну комісію для відбудови знищених сіл” [159: 11], яку очолив М.Черник [564: 298]. Плани і матеріали, розроблені нею, використала Головна рада „Сільського господаря” вже тоді, коли перебралася до Львова.

Тут, у Відні, думав Є.Олесницький про реформування „Сільського господаря” на нових засадах після війни. Зокрема, його наміри стосувалися відділення від нього сільськогосподарської кооперації. Ідеї Є.Олесницького

стали основою для повоєнної економічної роботи галицького українства [363: 2].

Навесні 1916 р. Є.Олесницький тяжко захворів, але не переставав керувати справами відбудови, економічної організації через одноступів. Він був членом економічної секції Загальної Української Ради.

На Загальному господарському з'їзді, що відбувся після смерті кооператора у Львові 1 листопада 1917 р., заступник австрійського міністра сільського господарства бажав присутнім втриматися на дорозі тієї невсипущої праці, найкращий приклад якої подав Є.Олесницький [159: 12].

Високу оцінку діяльності економіста у проводі “Сільського господаря” дали його співробітники. Так, голова філії у Винниках о. Гірняк на загальних зборах гуртка в Миклашеві підкреслив заслуги президента у розвитку товариства. Опісля мав слово член Головного віділу о. Й.Фоліс, який наголосив на тому, що робота для селянства була найбільшим щастям Є.Олесницького (лютий 1911 р.) [168: 78]. Подібні оцінки звучали на зборах філії в Рогатині у доповіді голови відділення С.Городецького (лютий 1913 р.) [177: 93].

Мабуть, найточнішу характеристику економічної діяльності Є.Олесницького дав останній голова „Сільського господаря” Є.Храпливий (1942–1944): „Всюди було чути руку, розум і силу цього Провідника. Не було більших зборів, де він не промовляв би, не було важнішої наради, на котрій не був би, не було важнішої справи при якій не рішав би. Його праця була так всесторонна і так вичерпуюча... що без неї не було б „Сільського Господаря”... Є.Олесницький лишив нам великий заповіт: „Власними силами змагати до кращої долі” [363: 2].

Повагу до постаті Є.Олесницького, його вкладу в справу розвитку й утвердження крайового господарського товариства “Сільський господар” засвідчують дні пам'яті провідника, які влаштовували його колеги-наступники. Так, у роковини смерті Є.Олесницького (26 жовтня 1937 р.) працівники “Сільського господаря” на чолі з президентом Мироном Луцьким, окрім

поминального богослужіння, організували пам'ятний вечір у залі “Руської Бесіди” [1: арк. 151]. Одна з доповідей на тему “Др. Євген Олесницький – провідник українського селянства” належала І.Витановичу [356: 314].

Підсумовуючи, зазначимо, що до числа заслужених керівників крайового господарського товариства “Сільськй гоподар” за весь час його існування належав Є.Олесницький. Він сприяв розвитку українського села завдяки розбудові “Сільського господаря” та перетворення його на головну селянську господарську інституцію Східної Галичини. Хоча реформоване товариство під головуванням Є.Олесницького не могло докорінно вплинути на економіку східногалицького села, проте наслідком його праці стали прогресивні зрушення в організаційно-технологічному розвитку селянських господарств, переході до інтенсивнішого тваринництва і товаровиробництва, утвердження переконання про сільськогосподарську роботу як таку, що вимагає фахової підготовки. Завдяки широкому спектру діяльності „Сільський господар” сприяв прискоренню ринкової еволюції селянських господарств, а також підвищенню національної свідомості галицького українства. Плани Є.Олесницького про реформування товариства на нових засадах стали основою для повоєнної економічної відбудови краю. Організаторські здібності економіста-юриста, нагромаджений ним багатий досвід захисту господарських інтересів галицького селянства, його економічні погляди, мудрі настанови і нині є цінним надбанням українського державотворення.

РОЗДІЛ ІV. ПАРЛАМЕНТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

§ 1. Депутат Галицького сейму

Галицький сейм – головний владний орган, котрий відзеркалював і водночас формував польсько-українські стосунки у Східній Галичині [608: 21]. За невеликим винятком українська репрезентація у сеймі була представлена послами (депутатами) сільської курії, хоча духовенство і селянство переважало у ньому впродовж 1861–1882 рр. Згодом у процентному співвідношенні зростає чисельність державних службовців. Під час же шостої і сьомої каденцій (1889–1895, 1895–1901) розпочався процес зростання присутності у сеймі адвокатів і нотаріусів. У цілому ці тенденції підтверджують існуючі уявлення про соціальну реструктуризацію українського національного відродження. Як вважає сучасний дослідник І.Чорновол, духовенство відіграло у ньому провідну роль до 1880 р., професори – до 1900 р., адвокати – на початку ХХ ст. [608: 227].

Керівництво виборчими кампаніями з українського боку спочатку перебувало в руках москвофільської течії. У 1883 р. вперше утворено спільний москвофільсько-народовський Головний руський виборчий комітет [608: 29–30]. Ці вибори привертають нашу увагу у зв'язку із спостереженням за ними майбутнього політика Є.Олесницького. Він був особисто знайомий з одним із послів даної каденції (1883–1889) о. М.Січинським, який під час сеймових сесій проживав у нього. Приятелі обговорювали актуальні народні справи [388: 183]. “Тямлю той сойм добре, – згадував Є.Олесницький, – бо я ходив часто на засідання... Становище русинів у тім соймі було менше, як мізерне” [388: 186].

Наступна сеймова каденція (1889–1895) прославилася українсько-польсько-австійською угодою під назвою “нова ера” (1890–1894). Мабуть, найрезонансніша акція русинів у крайовій репрезентації. “Творить вона, – писав Є.Олесницький, – в історії того десятиліття рішучий пролом у нашій політиці, якого наслідки тягнуться довший час... Під знаком нової ери стоїть на кожний спосіб ціле десятиліття 1890–1900 р.” [388: 221–222].

У 1889 р. українцям вдалося здобути 16 мандатів, що значно збільшило їхнє представництво в сеймі у порівнянні з минулою каденцією (11 мандатів у 1883 р.). Єдиний клуб русинів мав опозиційні устремління і підтримував широкі верстви українства. Він став результатом угодової акції, розпочатої, але не доведеної до кінця. Це дало несподівані, а деколи і дивні наслідки: у Тернополі не був обраний О.Барвінський – головний ініціатор угоди з українського боку.

“Сесія зачалася, – за оцінкою Є.Олесницького, – під знаком поважної праці і завзятої боротьби... Руські послы засипали відразу сойм життєвими й пекучими справами, в яких порушили всі найважніші справи того часу” [388: 232]. Лави народовців почали збільшуватися новими прихильниками, у той час москвофільство втрачало підтримку. Воно могло бути повністю асимільованим, на думку Є.Олесницького, коли б українці проявили рішучо-послідовний опозиційний настрій щодо поляків. Продовжувала їм сприяти також міжнародна кон’юнктура. “Настала хвилина, – стверджував Є.Олесницький, – яку можна було використати хочби вчасті у тому напрямі, щоб держава увійшла з русинами в безпосередні звязки...” [4: 233–234].

Проте 24 листопада 1890 р. намісник К.Бадені запросив до себе на аудієнцію лідерів народовців. Знаково, що голови української сеймової фракції Ю.Романчука на цій зустрічі не було. Наступного дня останній заявив у сеймі про лояльність щодо поляків і Корони [436: 97]. Є.Олесницький проаналізував це таким чином: “...акція відбулася в тайні перед Романчуком, якому щойно в останній хвилині подиктовано, що має говорити і чому має дати фірму. Він дав її проти своєї волі, чого опісля часто каюся; був це крок з його сторони незвичайно хибний і недостойний поважного політика” [388: 237].

Є.Олесницький став одним з народовців, хто опротестував “нову еру” одразу ж після її проголошення. Проте 1892 р. він погодився взяти участь у вічу, влаштованому прихильниками пропольської орієнтації у Станіславові. Політик доповідав неохоче і виніс з віча неприємні враження [387: 41–42].

Прикро вразила Є.Олесницького участь в українсько-польсько-австрійській угоді його приятеля – посла М.Січинського [388: 240].

Поступово у краї, зокрема на Стрийщині, розпочався вічевий рух, спрямований проти “нової ери” і політики намісника К.Бадені. Активним учасником і організатором таких акцій був Є.Олесницький (1890 р. його обрали до виділу Стрийської повітової ради [387: 39]).

Вже у листі від 22 березня 1891 р. І.Франко звернувся до Є.Олесницького із запитанням: “...чи супроти факту “угоди” і відомих результатів виборів до Ради державної, а також супроти неменше відомого факту роздрознення і заколоту серед самих Русинів не було б пожаданим – зробити у Львові з’їзд усіх інтелігентніших Русинів, котрі почувають потребу і можливість якоїсь незалежної, спільної роботи, в цілі взаїмного пізнання і порозуміння?”. Пропонувалось також поєднати скликання з’їзду із святкуванням роковин Т.Шевченка [97: 83]. Необхідність такого зібрання Є.Олесницький обговорював і з А.Чайковським, про що ми дізнаємось з листа останнього до М.Павлика від 20 січня 1894 р. [103: 22]. 19 березня 1894 р. у Львові з’їзд відбувся. У ньому брали участь представники народовців, москвофілів і радикалів. Їхні лідери стверджували, що будуть продовжувати дотримуватися національної програми українців від 1848 р. та оголосили протест проти “нової ери”. Це зібрання спричинило подібні виступи окремих діячів на різних публічних заходах. Так, 16 квітня 1894 р. на Шевченківському святі Є.Олесницький скористався нагодою для критики українсько-польсько-австрійського порозуміння [387: 52].

Найрезонансним стало зібрання у Дрогобичі (23 грудня 1893 р.), на якому натовп під час виступу Є.Олесницького назвав О.Барвінського зрадником. “Не було моїм наміром спровокувати подібний оклик”, – зазначав політик, коментуючи дані події. І далі: “Я – правда – уважав цей крок Барвінського дуже хибним, та цим він ще на назву зрадника не заслугував...” [387: 46–47]. Завдяки вічевому руху Стрийщина стала найсвідомішим повітом краю.

Ще раніше мав місце неприємний інцидент, що призвів до непорозуміння між двома родичами. У 1888 р. О.Барвінський запропонував Є.Олесницькому редагувати газету “Правда” як всеукраїнський літературний, науковий і політичний місячник. “Я вірив у Барвінського як у Бога, – писав Є.Олесницький, – а тому, що і справа була мені симпатична, відразу пристав”. Лише згодом він дізнався, що “Правда” виходила за гроші А.Сапіги з метою пропагування польсько-української угоди. Оскільки Є.Олесницький був її противником, то його обурення розглядаємо як цілком закономірне: “...вести таку акцію без мого відома під моїм іменем було справді погано” [388: 225–229].

Чергова сесія сейму на початку 1894 р. відзначилася дискусією про наслідки “нової ери”. 16 лютого намісник К.Бадені у черговий раз підтвердив, що умов угоди не було, лише усна домовленість, і запевнив, що й далі сприятиме “розумним” прагненням русинів або із заступниками українського народу, або без них. Виступ намісника народівці сприйняли як образу і привід до розриву з поляками [608: 210–211]. Депутат К.Левицький трактував слова К.Бадені так: “Се був тяжкий визов супроти нашого народного представництва, що дозволив собі свавільний польський пан в характері австрійського намісника” [490: 266–267]. На вічу в Коломиї посол Т.Окуневський кваліфікував ці ж слова як буту польського шляхтича, за що намісник подав на нього до суду. Політична “справа Т.Окуневського” стала відома на весь край завдяки захисту останнього кваліфікованим адвокатом Є.Олесницьким, про що йшлося у попередньому розділі дослідження. Завдячуючи блискучим промовам кваліфікованого правника, присяжні виправдали Т.Окуневського.

Угодова акція завершилася 1894 р. зборами Народної ради, на яких відбувся розкол на фракцію угодівців на чолі з О.Барвінським і опозиційну їй фракцію Ю.Романчука, що мала бузсумнівну більшість [608: 211]. Активну участь у нараді брав і Є.Олесницький, критикуючи “нову еру” [387: 52].

Зважаючи на таку розстановку сил на політичній арені Східної Галичини у 90-х рр., закономірно, що під час виборів до Галицького сейму 1895 р. вже

діяло аж чотири передвиборчі комітети. Кожне українське політичне угруповання провадило виборчу кампанію самостійно: Головний руський виборчий комітет О.Барвінського, Русько-народний незалежний виборчий комітет на чолі з Ю.Романчуком, москвофільський “Русский всенародный выборный комитет”; кампанію Русько-української радикальної партії очолював їхній основний організаційний осередок – товариство “Народна Воля” (Коломия) [608: 30].

Є.Олесницький докладно проаналізував у своїх спогадах так звані “баденівські” вибори 1895 р., учасником і свідком яких був сам. Ще восени 1894 р. стріяни одногolosно вирішили висунути його кандидатуру до крайової репрезентації від Стрийського повіту. А в лютому 1895 р. таке ж рішення прийняли жителі Жидачева та Жидачівського повіту. Хоча Є.Олесницький рішуче відмовився від цих пропозицій, та шансів уникнути їх він не мав. Настрій українського електорату напередодні виборів щодо особи Є.Олесницького “Діло” окреслило так: “...кождый повѣт на Руси може собѣ тѣлько за честь уважати, щобы мати своимъ кандидатомъ д-ра Олесницкого” [233: 1]. Його переконували, що жидачівський мандат надійніший від стрийського, бо буде підтриманий майже усім населенням. У Стрию Є.Олесницький скликав нараду однодумців для обговорення даного питання. Його вибір у Жидачівщині, переважно москвофільської, був би безперечною перемогою для народовського табору. У той же час кандидат Стрийщини – москвофіл В.Давидяк не становив би загрози для повіту, який і так перебував у руках народовців. Зважаючи на таку комбінацію, нарада прийняла рішення, щоб Є.Олесницький балотувався у Жидачівщині. Пізніше він пригадував: “Я не дав на це покищо рішучої відповіді, та мусів зрозуміти, що тут тяжко буде викрутитись, бо інакше готова потерпіти справа і вийти поляк. Зрештою бачив я волю народу дійсно дуже щирю і велику його готовність постояти за мою кандидатуру” [387: 83–85].

Слід зазначити, що 1 серпня 1895 р. в одному з найбільших на той час осередків національно активних сил українського народу – Стрию вийшло

перше число української газети “Стрийський Голос”. Часопис виконував роль речника ідей та політичних позицій стрийського товариства “Підгірська Рада” [447: 19]. Газета почала виходити напередодні виборів до Галицького сейму, які мали відбутися 25 вересня. Із огляду на це одним із завдань двотижневика декларувалася підтримка у передвиборчій кампанії та агітація у Жидачівському і Стрийському повітах за кандидатів у послы голови “Підгірської Ради” Є.Олесницького та учасника створення цього товариства о. В.Давидяка. Значна частина друкованої площі часопису відводилася для висвітлення передвиборчої акції у Стрийському і сусідніх з ним повітах. Газета навчала читачів, як правильно проводити правибори і вибори та знайомила їх із конкурентами власних кандидатів (у Стрийщині – Я.Лесовський, на місце якого “пророкували” маршалка графа К.Дзедушицького, у Жидачівщині – начальник суду в Журавнах – граф К.д’Абанкур) [447: 90–91]. Є.Олесницький написав програмну статтю до “Стрийського Голосу”, яка закінчувалася гаслом: “Въ солідарности – сила, в силѣ – побѣда” [210: 1]. Він редагував газету разом з В.Охримовичем [387: 85]. Щоправда, через фінансові труднощі часопис проіснував недовго [402: 83].

Дане видання, а також передвиборчий рух на Стрийщині й Жидачівщині звернули на себе увагу поляків, зокрема таких їх періодичних органів, як “Gazeta Narodowa” та “Monitor”. Так, перша подавала обґрунтування “Стрийським Голосом” його виходу у світ. У статті “Нове часописмо руске” зазначалось, що політичні події останніх років створили ситуацію, коли не було у публічному житті організуючої ланки, не існувало провідної ідеї, яка б об’єднувала загал. Українці з провінції розуміли, що у найвідповідальніший момент зі столиці марно сподіватися спонукання до всенародної акції для захисту найважливіших інтересів краю. Така ситуація породжувала апатію й бездіяльність, а праця окремих одиниць губилася і не приносила бажаних наслідків. З’явилися голоси, які прагнення до консолідації називали “мільним” політичним кроком. Однак у той час між українцями Підгір’я виробилась політична солідарність під проводом “Підгірської Ради”. Дана організація

зініціювала видання часопису, що поставив за мету пропагувати консолідацію між русинами краю в часи найбільших між ними чвар і непорозумінь. “Gazeta Narodowa” подала, крім того, програму консолідації як провідну ідею для всіх українців, вироблену головою “Підгірської Ради” Є.Олесницьким. Основні її пункти: 1) На конституційній основі добиватися прямого, загального і таємного голосування для найпригнобленіших верств суспільства. Вимагати від держави земельних реформ для селян і міщан. 2) Боротись за автономію і незалежність українського народу (йшла мова про поділ Галичини на національно-адміністративні одиниці). У східній частині краю українська мова повинна використовуватись у діловодстві та навчальних закладах. 3) Прагнути піднесення громадянської свідомості й освітнього рівня селян під гаслом: “Все з народом, через нарід і для народу” [371: 1]. Із плином часу, як зазначав автор цієї програми, йому нічого було додати до неї [387: 90] Проте польський друкований орган по-іншому її оцінив: “Це не програма державних мужів, патріотів, які турбуються про добро загалу, це програма агітаторів. Чи підбурюванням можна дійти до консолідації?” Попри таку негативну характеристику програми об’єднання українців Є.Олесницького, газета все ж визнала, що сам автор став дійсно представником консолідації, бо зумів приєднати до себе радикалів, здобув значний вплив між народовцями та працював рука в руку з москвофілами. “Це велика штука сидіти вже не на двох, але на трьох стільцях і домагатися, щоб усі йшли під його прапор”, – підсумувало періодичне видання [371: 1].

“Gazeta Narodowa” опублікувала й іншу статтю “Руський рух виборчий”, котра стверджувала, що прихильники Ю.Романчука зацікавлені у виборі до Галицького сейму Є.Олесницького, навіть при умові непроходження першого. Є.Олесницький – добрий організатор, невтомний робітник, палкий промовець, поцінувач народної мови. Найгучніші віча на Стрийщині були заслугою Є.Олесницького, якого всюди приймали із захопленням. Очевидно, тому його першого одноголосно обрали кандидатом. Далі часопис подав деякі програмні положення Є.Олесницького. Зокрема, його прагнення прийняття державного

закону про національні меншини, який би увійшов до конституції Австро-Угорщини. У сфері польсько-українських стосунків він відстоював згоду лише на підставі рівності. Щодо зносин з урядом, то кандидат був переконаний у необхідності добиватися точного виконання конституційних законів, оскільки дрібними концесіями український народ вдовольнитися не може. Міжпартійні взаємини серед українців Є.Олесницький називав “домашньою справою”, яку вони мають налагодити між собою. Зате у сеймі русини мусять виступати солідарно, як представники народу, які турбуються про його інтереси. Загалом позитивну характеристику кандидатури Є.Олесницького і його програми газета підсумувала несподіваним висновком: “Схоже, що доктор Є.Олесницький є знаменитим агітатором, але не політиком” [387: 91–92].

Ще один польський часопис “Monitor” дав цілком об’єктивну оцінку Є.Олесницького, пишучи, що у політичному житті Східної Галичини недавнім часом з’явилася першорядної ваги постать, яка здобула повагу серед усіх українських угруповань, даремно, що йшла осторонь їх, не приєднуючись ні до одного. Тією постаттю був стрийський адвокат Є.Олесницький. Його голос ставав все впливовішим у справах краю. Не зважаючи на виснажливу правничу діяльність, він знаходив час на агітацію серед народу. Напередодні виборів майже кожен день їздив по селах, де виступав на зборах і вічах. У своїх поглядах Є.Олесницький був “поступовцем”. Щодо програми, то визнавав себе українським радикалом, але в дійсності вибрав іншу дорогу, прагнучи об’єднати усіх “поступовців” для добра українського народу. Із приводу балотування Є.Олесницького у Жидачівському повіті кореспондент газети “Monitor” попросив його описати своє становище як кандидата. Є.Олесницький звернув увагу на тиск і перешкоди, які чинилися йому, починаючи від старости та закінчуючи польською інтелігенцією. Кандидат висловив припущення, що якщо цього разу не буде обраним, то навряд чи в майбутньому ще таке станеться. Стаття “Доктор Олесницький. (Сильветка)” закінчувалася словами: “За кілька хвилин я бачив, як доктор Є.Олесницький сів на візок і поїхав на селянське віче” [369: 2–3].

Як бачимо, активізація “Підгірської Ради” та поява “Стрийського Голосу” викликали значний резонанс у суспільстві – тим більше, що передвиборчі баталії загострили чутливість на будь-які політичні події. Проте це пояснювалося у першу чергу зверненням особливої уваги на постать Є.Олесницького, популярність якого зростала як завдяки його особистим рисам (енергійності, ініціативності, участі в селянських вічах, загальновідомій “симпатичності”), так і завдяки вірно розставленим ним акцентам, що відповідали тогочасним політичним настроям галицьких українців. Так, він засудив “нову еру” і не йшов на відкриту конфронтацію з місцевими русофілами, найкращим методом боротьби проти яких вважав зміцнення українофільських установ. Тому на середину 90-х рр. про нього заговорили як про діяча, що здобував дедалі більший вплив на позицію українських угруповань, навіть як про сходячу зірку української політики [402: 83–84]. Це, за спогадами Є.Олесницького, висунуло його “на сам фронт виборчої акції”. Польська преса приписувала йому намір стати на чолі всіх українських політичних течій, усунувши навіть провідників, як москвофільських, так і народовських. Очевидно, галаслива кампанія, провід у якій вела “Gazeta Narodowa”, зумовлювалась не надто етичними цілями: спровокувати непорозуміння по особистій лінії: Ю.Романчук – Є.Олесницький та звернути на адвоката, в якому небезпідставно вбачали міцніючого політика “гострого тону”, особливу увагу польського громадянства, представити його ворогом польськості й таким чином підготувати провал на виборах. Сам Є.Олесницький заперечував свої претензії на лідерство (“такого наміру я в дійсності ніколи не мав”). Не існує жодних підстав сумніватися у щирості його слів [397: 92–93].

У результаті виборів українцям всього вдалося вибороти 14 мандатів: 11 підтримувало “новий курс” О.Барвінського, а 3 представляли опозицію. Але найбільше обурення викликала величезна кількість зловживань. На виборців чинився безпрецедентний тиск, були випадки побиття кандидатів [608: 214].

Найбільшим був тиск на виборців у Калуському, Жидачівському та Жовківському повітах, де балотувалися відповідно Ю.Романчук,

Є.Олесницький та М.Король – лідери опозиційного напрямку, ідеологи відновлення єдності галицько-українського суспільства [397: 119]. Найістотніші зловживання мали місце на Жидачівщині, де Є.Олесницький програв (а в дійсності виграв) вибори К.д'Абанкурові. За 5 років Крайовий Виділ так і не спромігся представити цей результат до затвердження – випадок безпрецедентний за всю історію сейму [608: 217–218]. Серед найобширніших з українського боку були протести виборців Жидачівського повіту, справа щодо якого нараховувала рекордну (близько 60) кількість протоколів переслухуваних свідків (січень 1896 р.) [397: 144].

Детальний опис зловживань на Жидачівщині та Стрийщині в процесі сеймових виборів зробив сам Є.Олесницький.

Так, на Жидачівщині ширився справжній терор. Проти Є.Олесницького важко було знайти котркандидата. Навіть найпорядніші поляки не хотіли балотуватися. Зокрема, спочатку відмовився жидачівський маршалок К.Вінніцкі, заявивши, що Є.Олесницького можна подолати лише такими методами, на які він не піде [387: 101]. Інформуючи про цю відмову, голова польського місцевого передвиборчого комітету Г.Берщовський повідомляв, що одночасно і він склав мандат головуючого, “...не бажаючи брати на себе відповідальність за результат виборів” [25: арк. 23 зв.]. Проте начальник повітового суду К.д'Абанкур погодився. Оскільки на його користь нічого було сказати, то видумували компромати на опонента. Місцевий староста Галецький, який ще недавно агітував за Є.Олесницького, тепер завзято виступав проти нього: “Олесницький не може бути обраний послом, бо їздив до Праги і там об'єднувався з чехами, які підняли бунт проти цісаря”. Поляки називали Є.Олесницького сатаною, атеїстом, нігілістом [387: 101–102]. К.д'Абанкур заявляв: “...руська партія поставила кандидатом у послы д-ра Олесницького, вороже настроєного до польської національності, котрого, отже, всіма засобами з цілою енергією належить поборювати...” [25: арк. 21].

Дана “агітація” проти Є.Олесницького мала місце щойно за тиждень перед виборами. Проте, коли до часу голосування залишався місяць, намісник

К.Бадені передав через Галецького, щоб Є.Олесницький приїхав до нього на розмову, інакше отримає поразку на виборах. Кандидат категорично відмовився, відчуваючи за собою вагому підтримку народу [387: 102–103].

“Таких виборів не було ще в Галичині від початку конституційної ери”, – згадував очевидець з Жидачева. І далі: “Ціле переведення теперішніх виборів у Жидачеві було від початку до кінця одним великим актом насильства і то такого страшного, що коли лише слухає хто оповідання очевидців про ті вибори, то йому бігають мурашки поза шкіру, кров кипить у жилах. Були там зловживання влади, було обмеження особистої свободи, був розбій, а все те було довершене в тій цілі, щоби знасилувати виборців, щоби здавити волю громадян...”. Зловживання мали місце з початку проведення виборів. По дорозі до старства, де мало відбуватись голосування, український електорат переймали кримінальні елементи, попередньо найняті, що намагались спровокувати сутички. Перед обранням виборчої комісії невмотивовано заарештували господаря з Крупська С.Корецького, що зумовило створення пропольської більшості у складі комісії. Під час голосування особи “характерної зовнішності” несподівано вчинили бійку з виборцями, що завершилось арештом останніх (17 чоловік). У результаті Є.Олесницький отримав 47 голосів проти 50 К.д’Абанкура. Проукраїнські члени комісії відмовились підписувати протокол. Проте пропольська більшість оголосила вибори завершеними. А староста розпорядився, щоб арештованих звільнили та віддячили виборцям, які голосували за К.д’Абанкура. Жителі Жидачева були вкрай обурені й розгублені [387: 104–107].

Вибори на Стрийщині влада провела так само брутально. Очевидець повідомляв, що тут до останнього моменту сподівалися на кандидатуру Є.Олесницького, проти якого не втримався б жоден польський кандидат навіть при найбільшій підтримці уряду. Однак згодом виявилось, що він балотуватиметься в іншому повіті, а це збільшувало шанси поляків [25: арк. 9]. Є.Олесницький був свідком виборів від першої до останньої хвилини. 60 українських виборців прибуло до Стрия зі Скільщини о 10 годині вечора

напередодні дня голосування. Їх вже чекала ціла юрба провокаторів. Та місцеві священики, інтелігенція, молодь на чолі з Є.Олесницьким не допустили сутичок. Постала серйозна проблема: де розмістити людей на ніч, адже староста і маршалок заборонили власникам заїздів винаймати приміщення для виборців. Проте сім'я Олесницьких завчасно подбала про вихід із цієї ситуації. Дружина Є.Олесницького, Марія, запропонувала звільнити дві кімнати їхнього помешкання від меблів і приготувати для нічлігу 60-ти людей, а в інших кімнатах поставити столи. Тільки но вони розмістилися в будинку Є.Олесницького, як у паркан почало летіти каміння. Цей “напад” також вдалось відбити. У день голосування всі виборці повинні були зустрітись біля міської церкви. Проте по дорозі їх переймали провокатори, після чого жандарми заарештовували мирних людей. Так, був заарештований С.Корчинський – кандидат зі Скольного. Є.Олесницький одразу ж кинувся до староства, проте приміщення було замкнене. Виборці, що прибували своїм транспортом із сіл Стрийщини, також ставали жертвами безпідставних арештів. Повідомлений про це Є.Олесницький намагався зустрітись із старостою, але отримав відмову. Біля місця голосування, магістрату, стояли жандарми, що перевіряли наявність легітимаційних карток. Коли ж документ пред'являвся, несподівано з'являлися кримінальні елементи, що видирали його з рук виборців. При цьому жандарми не вживали ніяких заходів. Поки такі сутички тривали на подвір'ї, у магістраті було обрано пропольську виборчу комісію. Зважаючи на це, голосування перетворювалось у формальність: К.Дзедушицькому віддали 90 голосів, В.Давидяку – 70. “Того почування, – згадував Є.Олесницький, – що його я тоді зазнав, не в силі я представити. Я не розумів досі тої гіркої розпуки, тої скаженої злости, яка мене тоді опанувала на цей вид безконечної неправди, безправства, нечуваного насильства, яке в моїх очах тут довершили на моїм народі... Я бачив, як старі, сиві селяни плакали як діти, як били головами в мур. І це піднімало ще мою злість і розпуку, викликувало в мене докори проти нас самих, що в такій хвилині вміємо лише плакати...” [387: 107–115]. У

формуванні громадської позиції самого Є.Олесницького вибори 1895 р., безумовно, належали до ключових моментів.

Невдовзі після закінчення виборчої кампанії у всіх повітах почалися віча, на порядку денному яких стояла одна резолюція, що вимагала скасування результатів виборів і призначення нових [387: 118]. Опозиційні українські угруповання організували комітет для скликання у Львові віча, яке мало б опротестувати вибори і обрати делегацію до цісаря. У склад комітету ввійшли представники усіх трьох “незалежних” угруповань (Р.Бачинський, В.Давидяк, М.Король, В.Нагірний, С.Новаковський, Т.Окуневський, Є.Олесницький, Л.Рожанковський, Ю.Романчук, К.Телішевський), а напрям його діяльності, очевидно, визначали народовці [343: 2]. Однак віче заборонила поліція. Тоді його ініціатори влаштували збори. 12 грудня 1895 р. делегація українців у складі 221 особи виїхала до Відня. Після тривалих переговорів з тепер вже прем'єр-міністром К.Бадені до Франца-Йосифа I допущено шестеро чоловік. Імператорові вручено меморіал із скаргою на нелегітимні вибори та вимогою розпуску сейму. Аудієнція тривала чотири хвилини. Цісар дав зрозуміти, що невдоволений. Делегація була у розпачі [608: 216]. Проте опозиційні українські послы, прийнявши мандати, підтвердили легітимність нового сейму і таким чином ударемнили власні домагання його розпуску [608: 218].

Провідною політичною організацією Східної Галичини була з моменту свого створення в 1899 р. Українська націонал-демократична партія. Біля її витоків стояли І.Франко, М.Грушевський, Ю.Романчук, К.Левицький, Є.Левицький, В.Охримович, В.Будзиновський та Є.Олесницький. Національна демократія зосереджувала у своїх лавах інтелектуальну еліту краю і завдяки цьому зберігала провідні позиції в політичному житті українства [453: 69].

У 1900 р. посла К.д'Абанкура неофіційно змусили скласти мандат. Відповідно були оголошені додаткові вибори. 4 серпня Народний комітет УНДП затвердив Є.Олесницького кандидатом від Жидачівського виборчого округу з селянських громад і закликав до його підтримки [275: 1]. Але останній відмовився кандидувати. Це викликало обурення в українських політиків,

оскільки балотування вони вважали справою честі. Як результат, 4 вересня Є.Олесницький врешті увійшов до сейму від Жидачівського повіту [608: 218], “бо, – як зазначав К.Левицький, – вже тоді добув він своєю визначною діяльністю симпатію й авторитет між нашим громадянством” [493: 58].

Зауважимо, що напружена атмосфера передвиборчої боротьби і практикованих провокацій не проходила для Є. Олесницького безслідно. Після виборів 1900 р. він тяжко захворів [402: 85].

Із останньої сесії сьомої каденції Галицького сейму Є.Олесницький розпочав свою активну депутатську діяльність. Так, він разом з Т.Окуневським 21 грудня 1900 р. вніс інтерпеляцію у справі виборчих зловживань [490: 341] (наведено приклади з 31 повіту та окремих міст [111: 43–44]). Взагалі, фальсифікації виборів спонукали українських і польських опозиційних послів до внесення запитів про забезпечення законності під час виборчих кампаній. Очевидно, сеймова більшість вперто їх відхиляла.

У 1901 р. Є.Олесницький вніс на розгляд сейму запити щодо зміни закону, який стосувався функціонування окремих громад, а саме їх самоуправління та виборів до гмінних рад, а також щодо розгляду протестів у справах зловживань під час виборів до громадських рад [252–255], [338–339].

Угодовці на чолі з О.Барвінським, а також Т.Окуневський продовжили змагання за українське шкільництво. Сейм обговорював різні пропозиції. Найважливішим здобутком руських послів, крім перетворення українських паралельних класів у Перемишлі в окрему гімназію, стала нова українська гімназія в Тернополі, що відкрилася 14 жовтня 1898 р. [608: 218–221]. У червні 1901 р. Є.Олесницький вніс запит про відкриття українського університету в Львові [123: 5–6], організацію кафедр з українською мовою викладання і переведення на неї усіх предметів. Заява була адресована шкільній комісії [196: 2]. Ще 21 січня 1896 р. А.Вахнянин вперше вніс запит щодо утворення української гімназії у Станіславові. Про це О.Барвінський неодноразово нагадував. Однак законопроект адресувався шкільній комісії, де безнадійно застрягав [608: 219].

Українські парламентарії були активні також у розв'язанні селянських проблем. Найважливіша їх ініціатива – організація позичкових кас системи Райфайзена [608: 223]. Під час данної сеймової сесії українці гостро опротестували законопроект про так звані “рентові оселі”. 4 липня 1901 р. Є.Олесницький назвав намір польських політиків щодо їх створення тенденцією пруського колонізаційного закону. Він зазначив, що прагнення влади підтримати селян середнього достатку насправді скеровані проти українських аграріїв, які здебільшого були незаможними [340: 1–2]. А 5 липня О.Барвінський заявив, що русини не голосуватимуть у третьому читанні закону про рентові господарства, який спрямований проти українського народу [492: 47–48].

На засіданні сейму 8 липня 1901 р. О.Барвінський оголосив декларацію, у якій йшлося, що українські послы завжди виступали з мінімальними домаганнями для задоволення основних потреб свого народу. Зокрема, це вимога поступового заснування української гімназії у Станіславові. Однак влада її не виконала. Втім, вона навіть не давала відповіді на поставлені інтерпеляції. Крім того, закон про рентові господарства був прийнятий проти застереження українських парламентаріїв і волі всього народу. Тому вони більше не могли брати участі у сеймових нарадах. Після цих слів члени “Руського клубу” покинули зал засідань [490: 349].

Тож сьома каденція Галицького сейму завершилася резонансним складанням мандатів усіх українських послів. Намір “сецесії” (відокремлення, демонстративного виходу зі складу сейму) визрівав у таємниці, тому став несподіванкою. Проте узгодженість і організованість дій між членами “Руського клубу” показала, що вони остаточно порозумілися. Взагалі, протягом останньої сесії спостерігалася істотна активізація української фракції сейму. У першу чергу це пов'язано з особою Є.Олесницького. Хоч між ним і О.Барвінським існувала неприязнь через згадані причини, однак тепер були підстави для примирення. Зокрема, це те, що Є.Олесницький єдиний представляв у Галицькому сеймі опозиційних народовців і не міг залишатися на

самоті. Крім того, угодовці на чолі з О.Барвінським отримали додаткові причини для невдоволення владою, зумовлені невдачею “нової ери”. Розрив з угодовством відкривав “реалістам” шлях до порозуміння з націонал-демократами. Втім, активність українських послів свідчила про зростання їхніх потреб, амбіцій та реальної сили українського руху. А поляки, побоюючись цього, вже не бажали погоджуватися навіть на найменші поступки. Неважко було передбачити, що ХХ ст. знаменуватиметься посиленням конфронтації.

Напередодні виборів 1901 р. польські політики доклали чимало зусиль, щоб протидіяти обранню до сейму визначніших українських діячів, зокрема ініціаторів “сецесії” [396: 204]. Запекла передвиборча боротьба розгорілась у Стрийському повіті, де суперником Є.Олесницького був маршалок місцевої повітової ради К.Дзедушицький. У виданій на його підтримку агітаційній брошурі “Голос народу” стверджувалося, що Є.Олесницький “...прибув до Стрия безъ нічого, а теперъ має мастокъ зъ хлопской шкери... У него Братя Селяни всьо одно, панъ чи рѣльникъ, жидъ або полякъ, аби гроші давъ... Се що Олесницькій гарно бесѣдує, то єсть его фахъ...” [345: 2]. Виправдовуючись в одній із авторських статей на заклик “Діла” за ці чи інші наклепи, К.Дзедушицький заявляв, що визнає здібності, працьовитість Є.Олесницького та вважає його “гарячим русином”, проте з політичної точки зору не може з ним погодитись. Є.Олесницький “ставить справи народні на перший план, хоче поділу краю... я ж ставлю на перший план економічне становище...” [368: 1]. “Gazeta Narodowa” назвала підрахунок голосів (99) на користь Є.Олесницького хибним, оскільки, мовляв, 15 голосів він отримав таким чином, що у виборців відбирали картки для голосування і вписували його прізвище [373: 1].

Незадовго до першої сесії новообраного сейму Є.Олесницький підписав запрошення на з’їзд, що мав визначити напрям майбутньої української сеймової політики, як “провизоричный предсѣдатель клубу руского послѣвъ соймовыхъ” [81: арк. 24]. Тобто після оголошення результатів виборів головування Є.Олесницького у майбутньому клубі не викликало сумнівів.

У грудні 1901 р. розпочалася перша сесія восьмої каденції Галицького сейму. Українська фракція налічувала 13 послів. Є.Олесницький отримав мандат від Стрийського повіту та як зрілий парламентарій таки очолив “Руський клуб” [349: 2]. Українське представництво було неоднорідним за партійним складом. Націонал-демократи отримали 6 мандатів, русофіли – 3, радикали – 1, угодовці – 1; два українці увійшли до сейму як кандидати від поляків [396: 210]. Результати виборів виявилися для українців гіршими, ніж 1889 р. і 1895 р.

Уже на першому засіданні Є.Олесницький виголосив красномовну програмну декларацію про становище українських депутатів [107: 2]. У ній підкреслювалося, що минула сесія залишила сумні спогади, бо представники українського народу змушені були покинути сейм, не знайшовши серед його більшості, як і в репрезентанта уряду, ніякого розуміння [493: 60]. Далі він засудив політику галицького намісника графа Л.Пінінського, який порушив конституцію Австро-Угорщини, виступаючи в сеймі тільки польською мовою, ігноруючи мову більшості населення краю, “супроти чого мусимо домагатись від репрезентанта уряду рівного трактування нашої народности” [492: 48]. Опісля голова “Руського клубу” заявив, що останні сеймові вибори були проведені із зловживаннями, як попередні й мали на меті усунення українського народу з публічного життя, тому стали безпрецедентним прикладом потоптання закону і права [132: 9]. Укінці Є.Олесницький сказав, що “...вступаємо сьогодні до сього Сойму... бо участю нашою в працях сеї Палати, хочемо показати щиру нашу волю спільного труду в користь краю, але жадаємо від більшости і правительства: вступлення на дорогу иншої політики супроти нас і наших постулятів; як репрезентанти цілого нашого народу мусимо уважати ся виразом бажань і поглядів не якоїсь партії політичної, але цілого народу руського, та домагатися, щоби наші постуляти політичні, економічні і культурні трактувані були достойно і серіозно як постуляти народу, та щоб в кожній справі загально-краєвій голос наш справедливо був розважений і узгляднений, і щоб не рішалось без нас а проти нас, – щоб тут

положено кінець системови: уважати нас народом другорядним, – та з сього становища не уступимо ні на крок. А коли на сім становищі стрінемо ся з неохотою і протиділаннем сеї Палати, то не нашою буде виною, що тоді супроти безхосенности нашої участі в Соймі, приневолені будем піти за голосом суспільности і полишити сей Сойм, щоби тим сильнійше поза ним стати в обороні наших прав, а консеквенції з сього витягне вже сам нарід руський!” [490: 363–364]. Згідно з оцінкою К.Левицького ця заява, виголошена достойно і красномовно, була одним з “найповажніших” виступів українських посольських представництв. Нею Є.Олесницький заповів послідовну і рішучу боротьбу за дотримання прав українського народу [492: 48].

Лідерство в українській сеймовій політиці припало Є.Олесницькому в один із найскрутніших для неї часів. Засадничою тезою посла при створенні “Руського клубу” було те, що всі українські депутати, незважаючи на спосіб свого вибору, ставлення до угод з поляками та національно-орієнтаційних розбіжностей, повинні узгоджено відстоювати в сеймі інтереси галицького українства [402: 86]. Зауважимо, що 21 червня 1902 р. Є.Олесницький отримав відпустку до кінця даної сесії [141: 25], проте в повній мірі нею не скористався, продовжуючи роботу в стінах сейму вже 1903 р.

Саме в цей період серед польської галицької владної еліти відбувалася політична боротьба. Найбільш націоналістично налаштовані польські політичні угруповання вимагали відставки діючого намісника Л.Пінінського, який не справлявся із заворушеннями в краю. У такій ситуації українці запропонували на посаду намісника своїх представників – Ю.Романчука, М.Василька або Є.Олесницького [636: 156]. Відрадно, що серед претендентів на високу державну посаду лунало прізвище голови “Руського клубу”. Це підтверджувало його лідируючі позиції в українській політиці.

Долю намісника було вирішено 8 червня 1903 р., коли цісар призначив на цю посаду А.Потоцького – поміркованого консерватора [521: 78].

Наприкінці 1901 р. у стінах сейму Є.Олесницький разом з М.Королем брав участь у бюджетних дискусіях, виголошуючи рішучі опозиційні промови.

У даній справі він навіть полемізував з намісником [546: 10]. 27 жовтня 1903 р. він виголосив чергову змістовну й ґрунтовну промову щодо крайового бюджету на 1904 р., закликаючи депутатський корпус голосувати проти нього, оскільки основні його кошти спрямовувались на розвиток польських установ [533]. Проте законопроект було схвалено.

Щодо інших економічних питань, які розглядалися на засіданнях сейму, то, безумовно, слід звернути увагу на промову керівника українського посольського клубу від 13 жовтня 1903 р. про бюро посередництва праці. Вперше цю проблему було піднято ще у 1901 р. на літній сеймовій сесії. Від цього часу Є.Олесницький її докладно вивчив, ґрунтовно проаналізував і зумів виробити власне бачення суті справи. Він рішуче виступив проти законопроекту, який передбачав створення нових інституцій для організації посередництва праці й передавав ведення таких підприємств, що раніше були у приватних руках, громадам, повітовим і Крайовому віділам [542: 35]. Доповідач простежив історію виникнення і функціонування бірж праці, зокрема у Франції, Англії, Німеччині та інших країнах. На його думку, у Східній Галичині не існувало безробіття, яке б вимагало соціальних реформ на зразок західних. Як відомо, попит і пропозиція робочої сили концентрувалися поблизу великих копалень, фабрик, заводів. Проте проект адміністративної комісії якраз не передбачав створення бюро у таких місцях. Крім того, він не відповідав дійсним потребам рілних робітників, хоча переважно ними мали займатися біржі праці [542: 7–12]. Наступний закид: організація бюро повинна була враховувати інтереси як роботодавців, так і робітників, а тим часом повітові віділи репрезентували та давали голос лише першим [542: 25]. У законопроекті вказувалось, що експорт робочої сили за кордон міг допускатися тоді, коли б відчувався його надлишок у краї й усі потреби були задоволені. А це означало, що мова йшла про обмеження еміграції й нав'язування робітникам примусових зарплат, тобто про обмеження особистої свободи [542: 14]. Несподіваною, як відзначав Є.Олесницький, слід вважати справу утримання бюро, яка, очевидно, покладалася на просте населення повіту, що змушене було платити додаткові

податки. Крім того, закон вимагав, щоб усі громади співпрацювали з публічними бюро, а це – новий тягар на громади, замах на їх автономію і фінансовий стан. Один з параграфів законопроекту передбачав заснування бірж праці у тих повітах, у яких Крайовий Виділ після вислухання думки повітової ради вважав це потрібним. Отож, Крайовий Виділ не залежав від рішення повітової ради і міг розпоряджатись про організацію бюро без її згоди. А це треба трактувати як порушення автономії місцевих законодавчих органів влади [542: 22–23]. Ще одне негативне положення проекту – примус [542: 21]. Є.Олесницький зробив висновок: “Кожний закон є о стільки практичний і потрібний, о кілько дійсним потребам людности відповідає. Если отже відносини фактичні є того рада, що дотична інституція без примусу не була би заведена, то в таким случаю нема рачії єї заводити” [542: 26]. Довівши, що закон є тяжким тягарем для українського народу, доповідач пропонував не приймати його [542: 23–24]. Та все ж вийшло навпаки.

Під час даної сеймової сесії 21 червня 1901 р. голова українського посольського клубу знову вносив запити щодо Львівського університету [112: 51–52], [378: 1], [379: 1], а також інтерпеляцію у справі виборчих зловживань (28 грудня 1901 р.) [107: 45–46]. 29 грудня 1902 р. він обговорював питання функціонування української бурси в Стрию, у якій проживало 40 учнів – селянських синів, обґрунтовуючи необхідність надання їй фінансової допомоги [133: 1122]. О.Барвінський продовжував піднімати питання про відкриття української гімназії у Станіславові [490: 364], а Є.Олесницький брав слово у цій справі 12, 22 і 29 жовтня 1903 р. [140: 47].

30 вересня 1903 р. Є.Олесницький вніс запит у справі зміни системи народних шкіл із тим, щоб 3-класові школи були реорганізовані у спосіб, який давав би можливість випускникам з хорошими оцінками без перешкод вступати до четвертого класу вищекласових шкіл [114: 9]. Черговий запит політика від 3 жовтня передбачав запровадження в народних школах україномовного діловодства та наповнення читанок матеріалом з української історії, поданим у доступній формі [115: 4–5]. Допповідач обґрунтовував несправедливість

подвійного типу народного шкільництва, оскільки навчання в сільських школах (т. зв. нижчого типу) не задовольняло духовних потреб учнів. Запит було передано шкільній комісії [135: 1570–1571].

Глибоко вразив присутніх виступ Є.Олесницького у сеймі, коли польська більшість відхилила пропозицію про поліпшення роботи державних українських гімназій у Тернополі й Коломиї (14 жовтня 1903 р.). Голова “Руського клубу” заявив, що дані навчальні заклади не мали належних приміщень. Так, у Коломиї класи були у бібліотеці, кабінеті для малювання. Раніше тернопільська гімназія розміщувалась у єзуїтському домі з кількома класами польської школи. На нарікання загалу і компетентних органів перенесено її до будинку колишньої реальної школи, що валився. Отже, для польської реальної школи він був небезпечний, а для української гімназії став надійним [532: 16].

17 жовтня 1903 р. відбулася демонстрація українських студентів у Львівському університеті проти обрання одного професора ректором вузу. На це польська молодь відповіла нападом на українську духовну семінарію і блокадою університету в Львові. Тоді митрополит А.Шептицький і ректор духовної семінарії Г.Хомишин звернулись до центрального уряду, щоб усунути блокаду. Як наслідок, польська сеймова більшість поставила за мету не допустити до заснування української гімназії у Станіславові [493: 60–61]. Відповідно 29 жовтня був відхилений запит О.Барвінського, М.Короля, Є.Олесницького та інших щодо цієї справи [588: 93]. Після того голова “Руського клубу” заявив, що українські послы покидають сейм і залишають представникам польського народу відповідальність за такий крок [131: 2634].

З’їзд українців Львова 30 жовтня 1903 р. схвалив “сецесію” української фракції. Щоправда, Є.Олесницький, на розчарування учасників, не зміг взяти участі у зборах, бо “наслідком форсованої праці та перебутих подій занедужав” [195: 1].

У 1904 р. у зв’язку із звільненням сеймових мандатів призначено додаткові вибори. Були докладені усі зусилля для нового обрання тих самих

послів. Є.Олесницький особисто вникав у ситуацію в кожному повіті та брав участь у передвиборчих зборах [401: 93]. Він, зокрема, виступав на вічі в Перемишлі, так що всі присутні дивились на нього як на “провісника боротьби за народні права і кращої долі для України” [380: 1].

Щодо кандидатури О.Барвінського, то голова “Руського клубу” наполягав на потребі його переобрання на засіданнях Народного комітету. Проте лідер християнських суспільників – єдиний з усіх депутатів-“сецесіоністів” – програв вибори, а власні невдоволення та образу спрямував проти націонал-демократів, змусивши Є.Олесницького виправдовуватися за свій провал: “Результат брідського вибору був для мене дуже болючим – ручу вам словом, що волів я був мій мандат утратити!.. Я и нині щиро болю, що вас нема між нами и видчуваю брак вашого досвіду и знання – та суть се річи від моєї волі зовсім независимі. Я радів щиро, що в послідніх літах затерто давні непорозуміння між нами и що можемо іти разом, а ви бачили и відчували самі, що я з вами у всіх майже головних точках... політичних годився...” [81: арк. 43–46].

Є.Олесницький став в українській сеймовій фракції одноособовим лідером, хоча продовжував заперечувати свої претензії на такий статус: “Не думайте зовсім (звернення до О.Барвінського – І. Ч.) що я асперую до якого будь провідника в політиці. Нинішнє моє становище ест случайне а хвилеве. Нічого більше не бажаю, як можливо найскорше уступити з него й віддати его в інші руки – и на тій точці нема у мене ні крихти якої будь личної амбіції”. Як вважав Є.Олесницький, політика “Руського клубу” мала поєднувати в собі принципи політичної опозиції з фаховим аналізом усіх справ (т. зв. політика “мериторичної опозиції”). Така позиція викликала повагу до посла навіть поляків, які називали його єдиним європейцем серед українців [402: 87–88].

30 вересня 1904 р. розпочалася нова сесія Галицького сейму, на якій голова української фракції виголосив заяву про те, що минула сесія відзначилася небувалими досі фактами ігнорування “найсправедливіших і найживотніших наших постулатів” [108: 2]. Далі Є.Олесницький зазначив: “руські послы ідучи за покликком народу вступають в Сойм скріплені новим

вибором, – апробатою нашого народу; що вони займуть різке і виразне становище опозиції, поки більшість соймова не змінить своєї політики і не буде трактувати наших послів як рівнорядних представників рівноправного народу, – та що на соймову більшість спаде відвічальність, коли нарід руський утвердить ся, що тут нема для нього ні права ні справедливости” [128: 11].

Із усіх економічних питань, що розглядалися даної сеймової сесії, найрезонансними були дискусії над законом про рентові господарства, з приводу якого 29 жовтня 1904 р. Є.Олесницький виголосив промову. Як вже згадувалось, 1901 р. посол опротестував даний законопроект. Цього ж разу він здійснив ґрунтовний комплексний аналіз кожного окремого положення.

Доповідач розпочав свою промову, як і завжди, з короткої історичної довідки про дію аналогічних законів у Пруссії, Данії, Англії. Основу даного проекту складав австрійський закон від 1 квітня 1889 р., у якому йшлося про створення не найдрібніших, а середніх і лише селянських посілостей, тобто виключно аграрних інституцій в інтересах селянства [531: 3–4]. Що стосувалося проекту, який розглядався, підкреслив Є.Олесницький, то у ньому ми не знайдемо зазначення, що він лише аграріям мав служити. Один з пунктів зазначав, що “рентова оселя” мусить бути господарством рільничим або лісовим, тобто допускалося існування таких “рентових осель” як ліси. Очевидно, створювати їх мали не селяни. Наступне положення закону стверджувало, що комплекс рентового господарства повинен бути скомасований, тобто становити одну цілісність. Але селянські ґрунти переважно роздріблені й розкидані, тому дана умова щодо аграріїв не могла виконуватись. Пункт законопроекту про рентову позику допускав дуже високу вартість будинків, яких селянин з огляду на свої незначні особисті й станові вимоги не потребував. Отож, тут знову йшлося про те, що власником “оселі” міг бути не аграрій. Закон мав на меті створити нову інституцію на основі середніх ґрунтових посілостей, але, на переконання Є.Олесницького, таких не існувало у Східній Галичині, функціонували лише великі господарства і дрібні селянські. Проект адміністративної комісії передбачав не лише утримання

“рентових осель”, але й утворення нових. При цьому обіцявся кредит до 3/4 вартості землі. Не важко здогадатися, що було багато бажаючих кандидатів, у першу чергу тих, хто невміло вів своє господарство, знаходився за крок до ліцитації або ж взагалі його не мав. Добрих господарів закон, очевидно, не цікавив. “Як же тоді рентова комісія застосує пункт, де говориться про кандидатів, які довели, що вміють працювати на землі продуктивно?” – ставив питання Є.Олесницький. Припустимо, що знайшлися порядні господарі, які засвідчили свою кваліфікацію й отримали “оселі”. Але законопроект не давав гарантій тривалого існування нових інституцій, але лише їх створення. Після смерті рентового власника навряд чи спадкоємці могли співпрацювати, швидше за все, вони б почали поділ господарства, продаж окремих частин і т. д., а це призвело б до ліквідації “рентової оселі” як такої [531: 6–13]. Крім того, закон не передбачав способу, згідно якого один єдиний спадкоємець міг би сплатити за частини господарства інших спадкоємців. А коли б йому і вдалося для цього дістати значні кошти, то подальші рентові виплати і повернення позик перетворили б його з господаря у робітника, що прирівнювалося б “економічній смерті”. І навряд чи в такому випадку вдалося б забезпечити неподільність “рентових осель” протягом 52–56 років, тобто за життя двох поколінь, як вимагав цього законопроект. Був ще й етичний бік правового акту. Існувала велика небезпека непорозумінь у родинах, у яких мала відбуватися компенсаційна сплата між спадкоємцями [531: 17–19]. Не зважаючи на всі застереження і протести, даний законопроект був схвалений. 31 жовтня 1904 р. відбулось його третє читання без участі українських послів [490: 398]. 10 листопада Є.Олесницький брав участь в обговоренні звіту бюджетної комісії про крайовий бюджет на 1905 р. [136: 43].

Протягом осінньої 1904 р. сесії Галицького сейму піднімалися важливі питання шкільництва. Так, обговорювався закон про реорганізацію Крайової Шкільної Ради. 5 листопада посол М.Король висловив протест проти даного правового акту, заявивши, що українське населення через своїх репрезентантів вимагає поділу Крайової Шкільної Ради на дві секції: польську й українську під

проводом намісника. Проте закон, який не враховував інтересів галицького українства, все-таки був ухвалений [490: 398–399]. Голова “Руського клубу” вважав його шкідливим як для українського шкільництва, так і взагалі для національних прав українців [546: 7]. На думку Є.Олесницького, закони про “рентові оселі” й Крайову Шкільну Раду зміцнили владу поляків у Східній Галичині [546: 9]. Наступна справа щодо української гімназії у Станіславові згодом була розв’язана на користь “Руського клубу”. Один з польських послів з приводу цього сказав, що сеймова більшість робить українцям дарунок в ім’я братньої згоди [490: 399]. Відповідний запит Є.Олесницького щодо Станіславівської гімназії від 1 жовтня не обговорювався і не викликав заперечень [109: 16]. Однак посол не вважав це значною перемогою українців. Із того часу, від коли йшла мова у сеймі про гімназію, поляки отримали 13 середніх шкіл [546: 8].

Дійсно, про доброзичливі наміри поляків не доводилося говорити. Прикладом служила заява шовіністичного посла С.Гломбінського (5 листопада 1904 р.), що нібито Східна Галичина – це польська земля, а український народ – плем’я. Є.Олесницький швидко відреагував на такі закиди, рішуче заявивши: “То наша земля, а не ваша! Знайте, що тої землі не дамо собі нікому вирвати!..” [490: 399]. “Gazeta Narodowa” прокоментувала це таким чином: “Є.Олесницький, від якого цілий сейм сподівався рівноваги, зрілості, спішно і навально виступив проти адміністрації краю, заидаючи їй анархію” [372: 2].

Користуючись великим довір’ям галицьких українців, Є.Олесницький завжди дорожив ним, підтримував тісні зв’язки зі своїми виборцями. 8 грудня 1904 р. він виступив перед стріянами зі звітом про свою посольську діяльність. У залі стрийського Народного дому зібралося більше 300 чоловік. У промові посол виділив три частини: економічну, шкільну, політичну [636: 165].

За період своєї посольської діяльності до кінця 1904 р. Є.Олесницький став ініціатором, окрім згаданих, й інших запитів економічного характеру, наприклад, у справах стихійних лих, реформи водного закону, нижчих рільничих шкіл, розведення худоби, регуляції рік, конкуренції церковної та ін.

Голова “Руського клубу” брав також активну участь у дискусіях над звітом про крайове господарство, виступив з критикою закону про садіння при дорогах дерев. За запит про скликання анкети щодо реформи цивільного кодексу він отримав лист з подякою від чеської палати адвокатів у Празі [546: 6].

Доповідач згадав і про деякі місцеві справи: клопотання про дозвіл для Сколього брати іпотечні позики на будівництво міських будинків, щодо моста на р. Стрий у Крушельниці та ін. Першу частину своєї промови Є.Олесницький закінчив представленням бюджету крайового на 1905 р. і мізерної частки у ньому, призначеної для українських інституцій (10 %) [546: 6–7].

Говорячи про справи шкільництва, голова української фракції Галицького сейму передав головні моменти своїх виступів про середні школи, про внесення ним запитів щодо української викладової мови. Відтак Є.Олесницький пояснив головні засади законів про вчителів і Крайову Шкільну Радю. За запит про запровадження української мови обов’язковою у деяких польських, а польської – у деяких українських гімназіях “Руський клуб” голосував тому, щоб кожен мешканець краю міг вивчити українську мову. Є.Олесницький зазначив, що не вважає цей факт якоюсь концесією для галицьких українців. Навпаки, саме полякам дана можливість навчитись по-українськи розмовляти, бо українці й так добре володіють польською. Однак, на думку Є.Олесницького, лише школа з українською мовою навчання, а не вивчення української мови як окремого предмету, може сприяти успішному розвитку народу [546: 7–8].

Промовець окремо зупинився на політичному становищі українського клубу в Галицькому сеймі. Він, зокрема, зазначив: “Вибрані по сецесії послы завязали оден клуб руский, котрий через цілий час сесії сходил ся і нараджував ся над кожною справою так, що кождий виступ в соймі члена клубу був виразом політичного пересвѣдченя цілого клубу. В клубі панувала через цілий час сесії повна солідарність і однодушність...” [546: 8–9]. Агресивній політиці сеймової більшості, – продовжував Є.Олесницький, – українські послы протиставили різку й рішучу опозицію відповідно до своєї декларації. Вони спростовували усі провокації й при кожній нагоді захищали

права українського населення. Доказом цього були об'ємні й змістовні інтерпеляції у справах зловживань влади, зокрема жандармерії, про що доповідач дискутував з представниками уряду [546: 10–11]. Далі референт наголосив на тому, що українські послы повинні прагнути, щоб їх виступи вирізнялись високою ерудицією, глибокими знаннями своєї справи. І чим чисельнішим буде “Руський клуб”, тим вагомніше значення матиме, тим більше його поважатимуть і рахуватимуться з ним. Є.Олесницький підкреслив, що у тогочасному сеймі українські послы становили помітну меншість. А тому вони могли бути сильними лише завдяки своїй кваліфікованості, високій освіті, глибоким знанням парламентської справи, невтомній праці [511: 332].

Завершивши третю частину своєї доповіді, голова української сеймової фракції зупинився на спростуванні закидів галицької преси на адресу “Руського клубу” і себе, як його керівника. Слід пояснити, що наприкінці 1904 р. безрадність сеймового представництва викликала дедалі більше невдоволення українських політиків, які вимагали від депутатів переходу до “безоглядної і демонстраційної опозиції” [402: 89]. Зі шпальт газет – періодичних органів радикальної, москвофільської і навіть народовської партій (“Громадського Голосу”, “Галичанина” і “Діла”) – звучали звинувачення у поступливості, рабській підлєсливості, нерішучості, поміркованості, участі у закулісних інтригах, поверненні до “нової ери” [546: 11]. Стверджувалося, що політика “Руського клубу” йде врозріз з актуальними завданнями національного руху, зокрема з посиленням масових виступів [319: 1–2]. Є.Олесницького особливо глибоко обурювала неприхильна оцінка з боку “Діла” – органу партії, до якої він належав і більшість тодішнього українського посольського клубу. Доповідач зазначив, що вже на його першому засіданні він запропонував надіслати листи до керівних органів українських політичних партій із закликом про співпрацю. Є.Олесницький виходив з того, що “Руський клуб” покликаний репрезентувати у сеймі інтереси усього українського народу. А український посол повинен бути речником кожного громадянина, не зважаючи на партійну приналежність, захищати основні його права і свободи. Тим більше, що у сеймі

велася боротьба поляків з русинами, у якій однаково було зацікавлене все українське населення. Що ж до партійних суперечок, то їхнє місце за стінами сейму [546: 12–15]. На закид заключення якоїсь політичної угоди доповідач відповів так: “...був я все і єсьм противником всяких зделок і закулісових махинацій, – се становиско займав я від хвилі – коли в житю політичним почав забирати голос – на тім становиску, стою і нині і з гори осуджую політику, котра за якібудь хочби і значійші концесії лишає становиско принципіальне, лишає поле тревалої, консеквентної (послідовної – І. Ч.) борби за права народні“ [546: 17]. Є.Олесницький послідовно, аргументовано та виважено спростував і відкинув усі безпідставні звинувачення недоброзичливців. А наприкінці своєї промови він сказав: “Одно, що вяже мене тісно з моім мандатом то се, що то єсть стрийский мандат, бо з виборцями стрийскими лучать мене довголітна спільна праця, довголітні, тісні і сердечні звязи, котрі виробили між нами взаімну віру і поважанє.

Я знаю, що я много винен моім виборцям за їх тільки разів доказану ширість для мене і що они в силу сего много від мене можуть жадати.

Знаю, що справа народна може вимагати від одиниці многих і тяжких жертв, – і я на всі ті жертви був і єсьм готовий, – одного лише не дам, не пожертвую – моєї чести!” [546: 27–28].

Після трьохгодинної промови Є.Олесницького відбулося обговорення його звіту. Доповідачі висловили довіру українському сеймовову клубу на чолі з головою, схвалили його політику, водночас прозвучало обурення з приводу газетних статей, які на основі надуманих підстав виступили проти українських послів з невиправданими звинуваченнями. Віче ухвалило резолюції, які підтримали вимоги, висунуті промовцями у їх доповідях. Є.Олесницькому була висловлена подяка за віддану працю. Виборці просили парламентарія не складати мандат, а продовжувати використовувати його для добра українського народу. У свою чергу Є.Олесницький подякував за довіру [546: 28–30].

Народний з’їзд УНДП у Львові 26 грудня 1904 р. прийняв на підставі реферату К.Левицького резолюції, у яких висловив довіру “Руському клубу”,

зокрема голові Є.Олесницькому, і водночас вказав на потребу використання найгостріших парламентських методів з огляду на безуспішність опозиційної політики [492: 49–50]. “Діло” було змушене перепросити Є.Олесницького: “...ми признаєм найліпшу волю послів, їх незвичайну працю, щирю дбалість о всі народні справи, а ми піднесли ще й особливо... визначні прикмети і особисті заслуги Олесницького” [209: 1]. У такий спосіб суперечка в середовищі УНДП була розв’язана. На думку сучасного польського дослідника Ч.Партача (називає Є.Олесницького поважним, поміркованим політиком), конфлікт набирив щоразу більшого розмаху і міг спричинити “розбиття” партії [636: 166]. Ці події засвідчили високий авторитет Є.Олесницького серед українського суспільства та водночас показали особисту неприязнь до нього окремих націонал-демократів.

У 1905 р. на засіданнях сейму Є.Олесницький вносив запити про заснування української гімназії у Бережанах, у справі негайного будівництва приміщення для української гімназії в Тернополі, щодо усунення несправедливих вимог закону від 22 червня 1867 р. про викладову мову в середніх школах (14 жовтня 1905 р.) [117: 7–9], а також у справі організації української школи у Стрию (26 жовтня 1905 р.) [120: 16–17].

10 жовтня 1905 р. на черговому засіданні сейму маршалок граф С.Бадені згадав, що цісар відновив дозвіл про перетворення Вавеля (польського королівського замку в Кракові) за допомогою крайових коштів у свою резиденцію. Польські послы ставанням з місць висловили за це подяку цісареві. Українські ж залишились на своїх місцях. Відтак Є.Олесницький склав декларацію протесту проти імператорського листа від 30 травня 1905 р., у якому йшлося, що цісарська резиденція у Вавелі – це бажання населення краю. Насправді воно виходило тільки від польської сеймової більшості [630: 189].

У 1905 р. конфлікт у середовищі УНДП мав продовження. Голова партії Ю.Романчук намагався скласти з себе повноваження керівника через зайнятість у віденському парламенті. Його заступник К.Левицький не погоджувався обійняти партійний провід. 8 грудня нарада Народного комітету обговорювала

кандидатуру Є.Олесницького. Учасники вирішили будь-якою ціною втримати його на парламентській арені. Однак К.Левицький висловив думку про те, що Є.Олесницький не здатен бути провідником у націонал-демократичному сторонництві [402: 91]. Тобто перспективи лідерства Є.Олесницького в українській політиці продовжували непокоїти певних її учасників.

У період засідань наступної сесії Галицького сейму Є.Олесницький продовжував вносити інтерпеляції, що стосувалися українського шкільництва. Так, 14 лютого 1907 р. він укотре закликав уряд відкрити у Львові український університет і організувати кафедри з українською викладовою мовою [106: 19]. У своїй довгій і змістовній промові посол, між іншим, зазначив: “Це не є боротьба самої лише молоді. Вона цікавить все українське суспільство, котре мусить університетську справу вважати одним із найважливіших національних питань і першорядним культурним інтересом” [326: 1–2]. І далі: “Наша вимога і легальна, і справедлива. Ми не можемо і не хочемо вважати себе якимсь видідіченим народом у державі, за котру наш народ податком крові та майна складав і складає жертви” [127: 47]. 18 лютого Є.Олесницький укотре вніс запит щодо викладової мови у середніх і народних школах [116: 18], а 21 лютого – у справі відкриття українських гімназій у Бережанах і Стрию [121: 7].

15 березня 1907 р. під час обговорення проекту бюджету Є.Олесницький виголосив свою чергову промову, в якій підкреслив факт роздмухування антиукраїнських настроїв з боку поляків у Східній Галичині. Провокаційна агітація викликала почуття непримиренності та ненависті до русинів. Такі заходи, на думку посла, мали стати каталізатором акцій протесту, які, у свою чергу, викликали б суворі переслідування українців. Є.Олесницький заявив: “Нема поля, на якому не спочивала би рука давлячого гнету” [407: 17–18].

Сеймові вибори 1908 р. обрали 12 українських послів дев'ятої каденції; русофіли створили власну фракцію. 6 березня у Львові українофіли уконституювалися під проводом Є.Олесницького як Українсько-Руський сеймовий клуб [231: 1]. Вибори відзначилися тим, що виборчий комітет польських правих партій Рада Народова за згодою намісника графа

А.Потоцького уклав з русофілами угоду про взаємну підтримку, за якою останні здобули більшу кількість мандатів у Східній Галичині, ніж ту, на яку вони могли розраховувати. Співпраця польських автономістів, русофілів та адміністрації краю була спрямована на недопущення кандидатів від українофілів до Галицького сейму та проявилася у грубому порушенні законності [596: 9]. Під час виборів було навіть вбито члена Народного комітету М.Каганця з Бучаччини [526: 119].

Після сеймових виборів в українських політичних осередках панувало роздратування й обурення, намісник А.Потоцький був підданий нищівній критиці. Він зрозумів помилковість своєї позиції на виборах. Тим більше, що перед такими діями його застерігав прем'єр М.Бек [521: 105–106]. Щоб залагодити зростаючий конфлікт з українцями після виборів та заспокоїти центральний уряд, 18 березня 1908 р. А.Потоцький приїхав у Стрий до Є.Олесницького для обговорення своїх взаємин з народовцями [635: 544]. Намісник пропонував йому посаду віце-маршалка Галицького сейму замість митрополита А.Шептицького, здобуття для українців посади другого віце-президента Крайової Шкільної Ради, визнання незаконними кількох посольських мандатів, які отримали русофіли, задоволення деяких національно-культурних і економічних домагань українців. Є.Олесницький вирішив проконсультуватись з членами УНДП щодо такої пропозиції, надіславши лист К.Левицькому, в якому писав: "...прошу щоб Ви зараз порозумілись з пп. Романчуком і Васильком і зараз мені телеграфували, що маю робити" [491: 473]. Є.Олесницький прийняв пропозицію А.Потоцького (за офіційною версією), але призначення не затвердив цар. Ймовірно, на рішення останнього вплинули поляки, які не бажали, щоб високу посаду в сеймі займав такий поважний і принциповий український політик як Є.Олесницький [636: 223]. Однак можна припустити, що і серед керівництва УНДП знайшлися противники номінації Є.Олесницького віце-маршалком. Про це свідчить анонімна стаття у "Ділі", в якій звучить думка про неприйнятність прийняття подібних пропозицій українськими політиками [332: 1].

Початки переговорного процесу між польськими консерваторами й українськими народовцями були перекреслені остаточно 12 квітня 1908 р. атентатом (замахом) студента М.Січинського на намісника А.Потоцького [430]. Коли Є.Олесницький довідався про цей вчинок, то дістав серцевий напад. Пізніше він пояснював, що М.Січинський занастив велику справу, бо з А.Потоцьким було домовлено про українсько-польську угоду [521: 106]. Вбивство намісника Є.Олесницький пережив особливо важко ще й тому, що М.Січинський був сином його товариша зі студентських років, на той час уже покійного [402: 95].

29 квітня 1908 р. новим намісником було призначено М.Бобжинського, який, на думку уряду, здатен був зняти українсько-польське протистояння в краї [521: 108]. Зауважимо, що також і Є.Олесницький оцінював М.Бобжинського як розумного, розважного політика та висловлював сподівання на стабілізацію ним ситуації в Східній Галичині [367: 1]. М.Бобжинський звернувся за згодою на призначення віце-маршалком Галицького сейму митрополита А.Шептицького. Намісник виходив з того, що польський політичний провід найгірше прийняв би номінацію Є.Олесницького, оскільки він не засудив вчинку М.Січинського. На думку М.Бобжинського, сеймова польська більшість, поборюючи його кандидатуру, унеможливить будь-які угодві переговори з українцями [398: 186]. М.Бек зволікав з відповіддю, ведучи одночасно переговори з українськими послами австрійського парламенту. Це дратувало Б.Бобжинського, який вважав, що краще орієнтувався у ситуації в краї і тому обіцяв не виконувати того, про що домовлялися у Відні М.Бек і Є.Олесницький. У серпні сеймовим віце-маршалком став А.Шептицький [402: 96].

Варто зазначити, що віце-маршалок Галицького сейму входив до числа кількох перших осіб у провінції. Тому уже сам факт пропонування цієї посади Є.Олесницькому свідчив про його величезний політичний авторитет не лише серед українських, а й серед польських політиків і офіційного Відня.

Чергова сесія Галицького сейму зібралася 15 вересня 1908 р. Є.Олесницький склав заяву про становище українських парламентаріїв. Він сказав, що сейм у даному складі не здатний задовольнити основні потреби українців, а також розв'язати міжнаціональні справи краю [491: 498].

Далі розпочалась звичайна сеймова робота. Є.Олесницький в основному вносив запити у справі виборчої реформи [491: 498]. 24 вересня 1908 р. він вніс інтерпеляцію щодо нехтування української мови у судах [124: 6]. 5 листопада Є.Олесницький звернувся до Крайового Виділу із резолюцією про необхідність відкриття у Східній Галичині нових гімназій з українською викладавкою мовою, до уряду – про створення при українській гімназії в Перемишлі самостійної філії та видання українських підручників для середніх шкіл тощо [119: 15].

16 вересня 1909 р. скликано Галицький сейм під знаком сеймової виборчої реформи. Коли поляки почали відтягувати з розв'язанням даного питання, українці відповіли технічною обструкцією (зривом обговорення). Є.Олесницький вніс запит, щоб з порядку денного сесії усунути усі пропозиції польською мовою. Цю вимогу сеймова більшість відхилила. Відтак надходили нові запити, у яких йшлося про усунення подібних справ з порядку денного. У результаті маршалок закрив засідання. Обструкція й надалі залишалась тактикою українських парламентаріїв [492: 130]. 1 жовтня Є.Олесницький виступав у справі торговельних трактатів з балканськими державами [139: 71], опротестовуючи їх як такі, що не відповідали інтересам українських селян. Проте резолюції сейму давали можливість полякам у віденському парламенті голосувати за трактати [262: 2]. 2 жовтня він доповідав про необхідність поділу української гімназії у Перемишлі на два окремі заклади [122: 17–18], а 12 жовтня вніс запит щодо проблеми неприйняття на посади вчителів кандидатур українців [139: 73].

Намагання польської більшості Галицького сейму відкласти розгляд питання про виборчу реформу викликало обструкцію українських послів, унаслідок чого крайовий представницький орган влади фактично став бездіяльним. Гостре протистояння у сеймі ще раз продемонструвало небажання

сторін йти на компроміс: поляки не допускали можливості задоволення українських вимог, доки українські послы не припинять політичної боротьби, а українці наполягали на тому, що вони не зможуть відмовитись від обструкційної тактики, доки поляки не сприймуть їхніх домагань [596: 11].

Даної сеймової сесії вибухнув ще один конфлікт за посаду, в якому фігурувало прізвище Є.Олесницького. Йшлося про особу майбутнього члена Крайового Виділу. М.Бобжинському вдалося сформувати більшість, що погодилася на обрання “українця”. Відповідною кандидатурою був лідер сеймового представництва Є.Олесницький, який, за твердженням намісника, готовий був прийняти дану посаду. Проте Л.Пінінський на довірочній нараді польських угруповань висловився проти цієї кандидатури, мовляв Є.Олесницький завдяки своєму таланту і досвіду здобуде надто сильні позиції у Крайовому Виділі. Врешті обрано І.Кивелюка, що мав значно менші політичні впливи [398: 190].

Є.Олесницький і М.Бобжинський, безумовно, відіграли ключову роль у нормалізації польсько-українських взаємин та стабілізації ситуації у Східній Галичині після вбивства А.Потоцького. Задоволення з починань намісника Є.Олесницький висловив у листі до нього від 9 листопада 1908 р. [629: 130].

16 жовтня 1909 р. М.Бобжинський несподівано проголосив закриття сеймової сесії. На початку 1910 р. Є.Олесницький зазнав серцевого нападу, що поставив під загрозу його життя. Оточення не мало сумнівів, що це був наслідок “надзвичайного перепрацювання” [270: 4]. Лікарі наполегливо рекомендували Є.Олесницькому тривалий відпочинок. Але після кількомісячного лікування за кордоном стан здоров’я політика залишався незадовільним [402: 101]. У зв’язку з цим у травні 1910 р. Є.Олесницький склав сеймовий мандат і надалі залишався послом в австрійському парламенті (1907–1917) [492: 131].

Стрийський часопис “Підгірська Рада” відставку Є.Олесницького оцінив так: “...уступлене такого д-ра Олесницького може відбитись фатально на нашій політиці, так в краю як і в державі” [212: 2]. “Діло” пов’язувало з його ім’ям

епоху в українській політиці, стверджуючи, що він “...займав перше місце між нашими послами, а також передове місце між загалом політиків...”, а виконання ним своєї суспільної місії у сеймі назвало “безпримірною совісністю” [270: 4].

Слід зазначити, що багатий досвід парламентської діяльності Є.Олесницького викликав чималий інтерес у побратимів з Наддніпрянщини. Про це свідчить лист І.Шрага (голови української громади в І російській державній Думі, чернігівського депутата, адвоката і громадського діяча) від 6 червня 1906 р., адресований Є.Олесницькому: “Певний, що Ви, вельми шановний Добродію, не відмовите допомагати нам своїм досвідом; найтісніші звязки між Вами і нами тепер більш потрібні, ніжколинебудь, бо можуть обставини так скластися, що нам і в парламентарній боротьбі треба буде єднатися; наші інтереси спільні і в Австрії, і в Росії” [97: 83].

Підсумовуючи слід сказати, що сформований парламентарій Є.Олесницький керував українською фракцією Галицького сейму протягом майже всього періоду свого послування, а точніше повних дев’ять років (1901–1910). Проте досвід парламентської діяльності він почав набувати ще зі студентської лави, відвідуючи засідання сейму і спілкуючись з авторитетними українськими послами. Молодечі зацікавлення Є.Олесницького у 1890-х рр. оформились у чітку політичну позицію. Перекоаний народовець виступив з різкою критикою проголошеного курсу українсько-польсько-австрійського порозуміння, водночас не йшов на відкриту конфронтацію з русофілами, пропагуючи політичну солідарність і консолідацію усіх українців. У сфері польсько-українських стосунків він відстоював згоду лише на підставі рівності. Така політична орієнтація, якій посол залишався вірний до кінця своєї парламентської діяльності, а також його особисті риси дали йому підстави претендувати на лідерство в українській політиці. Ставши свідком безпрецедентних виборчих зловживань 1895 р., у результаті яких і сам постраждав як кандидат, Є.Олесницький поставив перед собою мету добиватися законності під час виборчих кампаній методами парламентської боротьби. Крім того, використовуючи трибуну Галицького сейму, впливовий

політик вносив запити, які стосувалися справ українського шкільництва і селянських проблем. Високою фаховістю й ерудицією відзначалися його виступи про бюро посередництва праці й “рентові оселі”, законопроекти про які посол гостро опротестував. Як людина непримиренна до несправедливості, національного і соціального визиску, він не пропускав ні однієї нагоди, щоб захистити права й інтереси українського населення. Та найбільшою красномовністю й ораторським хистом вирізнялися його промови політичного характеру, в яких він послідовно спростовував закиди польського табору, апелював до громадянських і національних почуттів сеймової більшості, вимагаючи від неї адекватного трактування українського народу і його потреб, засуджував політику центральної й місцевої влади, а також окремих шовіністичних польських послів. Висловлення довіри Є.Олесницькому від стрийських виборців стало подякою за самовіддане служіння українській справі. А позитивну оцінку його виборчої програми та посольської діяльності деякими польськими друкованими органами можна вважати доказом того, що Є.Олесницький відбувся як зрілий політик і добрий знавець парламентської справи. Ставши організуючим центром української сеймової репрезентації, він своїми промовами здобув собі славу реформатора і визначного оратора. Найпереконливішим свідченням високого політичного авторитету Є.Олесницького в українському русі, а також в очах польських політиків і офіційного Відня було пропонування йому в різний час його політичної кар’єри посад галицького намісника, керівника УНДП, віце-маршалка Галицького сейму і члена Крайового Виділу. Як не парадоксально, саме достоїнства Є.Олесницького, його обдарованість, якості національного лідера й авторитет обернулися проти нього, оскільки він не зайняв ні однієї із згаданих посад. Не останню роль у цьому відіграли партійні суперечки в середовищі УНДП, керівництво якої усі дії Є.Олесницького розглядало крізь призму його перспектив стати лідером в українській політиці. Корисною і для нинішніх українських депутатів та й виборців є багатогранна й активна діяльність

Є.Олесницького у Галицькому сеймі. Вона слугуватиме взірцем служіння рідному народові для кожного парламентарія України.

§ 2. Праця в австрійському парламенті

На початку ХХ ст. галицько-українське суспільство все глибше почало усвідомлювати свої національні інтереси. Їх захищати було покликане українське парламентське представництво у віденському рейхсраті (парламенті).

Українські послы активно розв'язували політичні, соціальні, економічні та культурні проблеми галицького українства. Особливо гостра боротьба між українськими і польськими депутатами велася навколо автономії Східної Галичини, господарського, мовного та культурно-освітнього питань [395: 15].

Уперше Є.Олесницький висувався як кандидат у послы до Державної Ради у 1891 р. Йому пропонували депутатський мандат в окрузі Чортків–Бучач, а також одночасно в окрузі Тернопіль–Скалат–Збараж. Однак Є.Олесницький не наважився балотуватися до парламенту. Він виходив з того, що перш ніж бути політиком, слід забезпечити власну матеріальну незалежність [388: 242–243].

З приводу виборів до Державної Ради 1900 р. Є.Олесницький тепло згадував жителів с. Синевідська Вижнього (Стрийщина) як національно свідомих громадян та відповідальних, надійних виборців [290: 8].

На травень 1907 р. були призначені перші вибори до віденського парламенту на основі загального і рівного виборчого права [591: 122].

Українські політичні партії, викриваючи традиційні при виборах махінації польських шовіністичних кіл, повели агітацію в масах за кандидатури українських послів. 25 грудня 1906 р. відбувся з'їзд УНДП, до якої належав і Є.Олесницький. Її члени розглянули питання політичної діяльності й виборчої тактики партії, обговорили кандидатури у депутати [591: 122–124]. Ширший Народний комітет зібрався 21 лютого 1907 р., щоб на підставі пропозицій повітових організацій затвердити кандидатури у послы до парламенту [491: 435]. Є.Олесницький був висунутий саме від УНДП, як засновник і член цієї партії [395: 13–14]. Недаремно, за словами К.Левицького, у суспільстві переважала думка, що у депутати слід обирати цвіт української інтелігенції,

талановитих людей, які б не поступалися перед представниками інших народів [591: 124].

За зовнішнім спокійним і лояльним фасадом іміджу УНДП приховувалось досить гостра внутрішня боротьба двох угруповань. Перше – консервативне крило – К.Левицький, Є.Олесницький і М.Василько, друге – політики молодшого віку, що вимагали радикалізації як партійної тактики, так і програмних вимог [567: 115]. Поступово опозиціонери згуртувались навколо одного з пресових органів партії – “Народного Слова”. Для нейтралізації їх впливу, було організовано видання нового часопису і доручено його ведення К.Левицькому та Є.Олесницькому [267: 3–4]. Незважаючи на те, що останній входив до впливової трійки УНДП, його іноді радикальніша позиція мала істотні розходження з офіційним політичним курсом [567: 126]. Ф.Федорців вважав, що Є.Олесницький належав до передових і найвизначніших членів УНДП, у якій проявив себе як ліберал європейського зразка [358: 332].

Ситуація в Східній Галичині навколо парламентських виборів загострювалася. Національно-демократична, радикальна і соціал-демократична партії об’єднали свої сили. Їм протистояли москвофільський табір і польські кола. У всіх виборчих округах відбувалися збори, мітинги, віча, на яких виборці мали змогу зустрітися з кандидатами у послы. Проте такі зустрічі нерідко закінчувалися сутичками між представниками різних угруповань [591: 125–126].

Незважаючи на зловживання польського політичного табору і фальсифікації результатів місцевими органами влади, перші демократичні вибори до Державної Ради дали галицьким українцям 27 мандатів [446: 32]. Крім того, п’ятеро депутатів-українців були від Буковини. Таке парламентське представництво у Відні перетворилася на силу, з якою федеральний уряд не міг не рахуватися [526: 20]. Вибори змінили склад рейхсрату. Новообрана Палата Послів налічувала 516 членів, у тому числі: українців – 32, поляків – 80, німців – 231, чехів – 107, італійців – 19, хорватів – 11, румунів – 6, сербів – 2 [591:

128–129]. У Східній Галичині націонал-демократи одержали 17 мандатів, радикали – 3, соціал-демократи – 2, москвофіли – 5 [526: 40].

Вибори 1907 р. фактично не були рівними. Правлячі кола продовжували політику протиставлення одних народів іншим. Та все ж новий виборчий закон давав можливість широким народним масам бути учасниками виборів, здобувати досвід політичної боротьби, сприяв посиленню участі українців у державному житті Австро-Угорщини. Все це зумовило вступ галицького українства у новий етап визвольних змагань. Рівновага польсько-українського протистояння в краї похитнулася. У цих умовах віденський уряд змушений був виробляти нову політику щодо міжнаціональних відносин у Східній Галичині [440: 12–13].

17 червня 1907 р. українці в парламенті утворили Русько-український клуб чисельністю 30 послів на чолі з Ю.Романчуком [636: 206]. До нього увійшли представники націонал-демократів (у тому числі Є.Олесницький [628: 427]), радикалів, москвофілів і 5 буковинських послів. Лише соціал-демократи вступили до загальноавстрійського соціалістичного клубу [591: 129].

Українська парламентська фракція уже в перший день роботи рейхсрату, 20 червня 1907 р., оприлюднила політичну заяву – “Декларацію русинських послів парламенту відносно державно-правового статусу українського населення в Галичині та Буковині” [596: 8], яку підписали всі 30 членів Русько-українського клубу [607: 40–41]. У ній йшлося про національно-територіальну автономію українських земель в Австро-Угорщині, звучав протест проти існуючої крайової автономії та “заступництва” українського народу протизаконними виборчими махінаціями [584: 278].

5 липня 1907 р. Русько-український клуб зібрався на засідання для накреслення програми подальшої діяльності. У прийнятому документі йшлося, що українські послі дотримуватимуться опозиції щодо уряду, поки не будуть створені умови для самостійного розвитку галицького українства [491: 452].

Як приклади зміненого “тону” у виступах українських депутатів можна вважати промови В.Будзиновського й Є.Олесницького. Останній у змістовному

виступі від 9 липня 1907 р. сказав, що “український нарід вітає нову палату з правдивою радістю, він вітає її як народне представництво” і сподівається від неї захисту своїх прав та інтересів. Стверджуючи, що український народ складався “майже виключно з працюючих мас”, депутат вимагав спішного здійснення політичних заходів, аграрних реформ тощо. Він зазначив, що українці ніколи не відмовляться “від політичної, національної незалежності” і будуть боротися проти дискримінації в громадському житті та за “перебудову держави на царство справедливості і свободи”, в якому держава буде для народів “затишним домом, а не в’язницею”. Дотепер русини вважалися фактично “справжніми пасинками” імперії. Це “вина не лише польської панівної партії в Галичині, але головно держави і уряду, що з четвертим за величиною народом Австрії в його рідному краю поводяться як з невільникми”. Підсумовуючи, Є.Олесницький заявив, що кожен уряд, який додержується старих порядків, “ми будемо поборювати всіма засобами, що є в нашому розпорядженні” [607: 42–43].

Критичні заяви з парламентської трибуни змусили віденський уряд предметніше займатися українськими справами. Вперше прем’єр-міністр барон М.Бек запросив на консультації українців [591: 133].

Водночас, прагнучи привернути до себе увагу урядових кіл, москвофіли здійснили невдалу спробу переконати депутатський корпус у правомірності виголошення доповідей російською мовою, що загостило протистояння в Русько-українському клубі. У цих умовах русофіли були змушені вийти зі спільної парламентської фракції та утворити окремих “Русско-народный клуб”. Українофіли самостійно розпочали переговори з урядом та одержали запевнення щодо підтримки українських національних інтересів [596: 8].

До кінця 1907 р. центральний уряд змушений був здійснити певні зміни на користь русинів: відкрито дві кафедри з українською мовою викладання у Львівському університеті, обіцяна матеріальна допомога “Просвіті”, створено початковий фонд для майбутнього українського парцеляційного банку, полагоджено справи мови діловодства в громадах, обіцяно ліквідувати

куріальну систему виборів до Галицького сейму. Реакція українських політичних сил на проголошені рішення Відня була позитивною [591: 133].

Протестуючи проти втручання уряду в справи галицької автономії, поляки проігнорували положення угоди з українцями на крайовому рівні, що найгостріше проявилось 1908 р. під час сеймових виборів [596: 9]. 6 березня у Львові відбувалася конференція українських депутатів з метою розгляду політичної ситуації. Русько-український клуб констатував, що уряд не змінив ворожого ставлення до населення Східної Галичини [591: 135] і висловив готовність відмовитись від співпраці з ним, перейшовши до гострих форм обструкції.

21 травня 1908 р. у Державній Раді проходило слухання справи про характер зловживань при останніх виборах до Галицького сейму. Є.Олесницький, який доповідав на даному засіданні, виступив з критикою зловживань. Посол зробив заяву відносно становища українських депутатів у вищому законодавчому органі краю. Він заявив, що Галицький сейм у даному складі не може розв'язати жодних проблем українського населення [591: 135–136].

У листопаді 1908 р. був сформований новий кабінет на чолі з бароном Р.Бінертом, який розпочав централізацію системи державного управління. У польсько-українському протистоянні він підтримав поляків. Міністр-президент ініціював консультації з Колом польським з приводу можливостей розширення галицької автономії та визначення прийнятних поступок польської сторони українцям. Національна політика центрального уряду викликала невдоволення малих фракцій Державної Ради, що призвело до утворення у лютому 1909 р. Слов'янської унії, з якою зразу ж солідаризувалася українська парламентська репрезентація. Намагання кабінету Р.Бінерта розколоти опозиційні партії спровокувало вихід буковинських послів з Русько-українського клубу, оскільки вони були противниками обструкційної тактики у рейхсраті [596: 10–11].

27 квітня 1909 р. на порядку денному нарад Палати Послів був запит української фракції про ліквідацію міністерства для галицького краю [72: 117].

Власне ліквідацію установи з питань співвітчизників захищав Є.Олесницький, який доводив, що вона суперечить конституції, а необхідність розширення міністерства із залученням до нього українського представника, окрім польського, доводив депутат Є.Левицький [494: 39]. Барон Р.Бінерт висловився проти запиту, заявивши, що міністр даної установи має дбати про інтереси обох народів у рівній мірі. Відтак Є.Олесницький, Є.Левицький і Т.Окуневський критично охарактеризували роль міністрів для краю, які, на думку послів, на кожному кроці намагалися гальмувати розвиток українського народу [491: 515].

До економічних справ, які розглядалися в даний період у рейхсраті, варто віднести обговорення проекту загального соціального забезпечення. 3 листопада 1908 р. вперше уряд вніс це питання на опрацювання окремії комісії, роботу якої перервало закриття парламенту 5 лютого 1909 р. Скликання нової сесії поставило проблему знову на порядок денний нарад. Пояснити основні положення законопроекту широкому загалу взявся фахівець у таких справах – Є.Олесницький. Він розпочав із визначення терміну суспільне (соціальне) забезпечення, підкреслив, що воно носило примусовий характер, перерахував його види. Далі депутат зупинився на описі кожного окремого виду, пояснюючи, хто мав право бути соціально забезпеченим, які за це передбачались вклади, виплати тощо [530: 5–6]. Є.Олесницький вітав проект соціального забезпечення, оскільки він стосувався не лише держслужбовців, чиновників, промислових робітників, купців, але й аграріїв, тобто селян-хліборобів, лісників, тих, хто працював у гірництві, самостійних господарів. Безумовно, проект мав і прорахунки. Так, він не надавав права на суспільне забезпечення для халупників і комірників, не призначав так званої “ренти інвалідів” самостійним господарям. Крім того, законопроект надавав соціальне забезпечення у випадку хвороби тим робітникам, які працювали переважно на одного і того самого промислового підприємця, але не аграрія. “Рента старості” виплачувалася аж з 65 року життя, що, як вважав Є.Олесницький, було надто високою межею [530: 27–33]. Тому проект вимагав доопрацювання або ж

відхилення. Вибір покладався на громадськість, точку зору якої мали врахувати парламентарії [530: 35–36].

11 грудня 1909 р. у Палаті Послів розпочалось перше читання торговельних угод з Румунією і балканськими державами щодо імпорту їхньої худоби на територію імперії. Як вже йшлося в попередньому розділі, у парламенті було вирішено, що Австро-Угорщина мала виплатити відшкодування власним аграріям на підтримку годівлі й збуту худоби. Компенсація повинна була перейти в руки крайової галицької влади. Однак у відповідній комісії Є.Олесницький дізнався про те, що німецькі, чеські послы і депутати інших національностей зажадали призначення відшкодування безпосередньо їхнім господарським організаціям [494: 40–41]. Про це Є.Олесницький повідомив К.Левицького й Т.Окуневського, які вирішили домагатися від Р.Бінерта виплати матеріальної допомоги для українських селян безпосередньо крайовому господарському товариству “Сільський господар”, очолюваного в той час Є.Олесницьким. Прем’єр-міністр визнав таку вимогу виправданою, хоча представники Кола польського були протилежної думки [492: 131]. Адже “пощо мають Поляки годитись з русинами? Таж вони сотворені до панованя над ними...” – іронізував Є.Олесницький в одній із своїх доповідей у Державній Раді (2 грудня 1910 р.), аналізуючи дану проблему [535: 14]. Українські послы досягли свого і водночас ліквідували обструкцію в парламенті щодо торговельних угод [492: 131], яка мала місце 22 грудня 1909 р. [535: 4]. Проте у вересні 1910 р. на скликаній конференції Міністерство сільського господарства запропонувало проект поділу відшкодування, який відповідав інтересам поляків. Є.Олесницький рішуче висловився проти такого проекту. Виступаючи у рейхсраті 2 грудня 1910 р., він сказав: “Ми остерігаємо правительство перед так далеко ідучою уступчивістю для Поляків, котра би приневолювала його до ломаня виразних умов і виставленя себе на позорище не лиш перед парламентом, але і перед цілим сьвітом” [535: 16–17]. Врешті 19 грудня 1910 р. було призначено 133333 крони державної субвенції товариству

“Сільський господар”, яка значно активізувала його діяльність. Не останню роль у такому повороті подій відіграв Є.Олесницький.

Однією з найактуальніших проблем суспільно-політичного життя Східної Галичини в цей час була ідея відкриття українського університету у Львові. Коло польське (репрезентація галицьких поляків) ставило питання негайного визнання польського характеру Львівського університету, у той час українці наполягали на збереженні його утравістичного статусу до заснування окремої вищої української школи у Львові. Протистояння в парламенті щодо даної проблеми загострило суспільно-політичну напругу в краї аж до кривавої сутички між польськими та українськими студентами, у результаті якої 1 липня 1910 р. загинув студент юридичного факультету А.Коцко [523: 66–67].

Глибоко хвилювала дана проблема Є.Олесницького. Її аналізу він присвятив значну частину своєї доповіді на засіданні Державної Ради 2 грудня 1910 р. Обурювала депутата позиція уряду, який, не дочекавшись висновків суду, проголосив винною в університетських сутичках українську молодь. Але ж “ніхто не може бути позбавлений свого законного судії”, – пояснював юридичні тонкощі Є.Олесницький. До того ж судочинство згідно конституції проголошувалося незалежним від політики. У даному випадку були порушені ці норми права. Безумовно, ніякий суддя не наважився опротестувати рішення центральної влади. “Як може таке правительство вимагати від людности пошановання законів, коли само допче його ногами: санкціонує безправність! Бо безправним і протиконституційним мусить бути признане ціле дотеперішнє поступованє в справі університетській”, – заявив доповідач. Далі він зупинився на деяких подробицях кривавої сутички, зокрема підкреслив, що слідчий суддя, котрий прибув на місце події, зразу ж наказав затримати українську молодь, а польську зачислив до категорії свідків. 101 українському студенту були пред’явлені акти звинувачення. Керівництво учбового закладу звільнило усю українську молодь, задіяну в даній справі, окрім 25 студентів, хоча їм відмовили у підтвердженні попереднього курсу. На думку Є.Олесницького, це була найкраща нагода позбутися українців в університеті й сміливо доводити

його виключно польський характер. Такого досі не практикувалися в Європі [535: 11–13].

Наприкінці 1910 р. під час бюджетних нарад у Палаті Послів прем'єр-міністр барон Р.Бінерт сказав, що в Галицькому сеймі вдалося досягти порозуміння, так що там відбудеться розв'язання виборчої проблеми. Це була неправдива інформація, яку переказав уряду намісник М.Бобжинський. Українські послы швидко відреагували. Слово взяв Є.Олесницький, підкресливши нещирість і антизаконність поведінки поляків щодо українців [491: 560].

Варто докладніше зупинитися на промові Є.Олесницького від 2 грудня 1910 р. Спочатку доповідач спростував звинувачення української парламентської опозиції з боку федерального уряду в тому, що вона нібито гальмувала роботу Палати Послів. Але саме вищий виконавчий орган державної влади встановлював тривалість сесій і канікул. Так, від початку даної сесії до скликання рейхсрату востаннє минуло 398 днів, а засідань відбулось усього 68. При чому від 22 грудня 1909 р. обструкція не застосовувалась. Обрання нової фінансової комісії (при існуванні податкової) для опрацювання проекту фінансової реформи, що затяглося на півроку, було абсолютно недоцільним. Сприяло неповноцінній дієздатності Державної Ради і Коло польське, яке підняло справу водних шляхів. Робилося це для того, щоб повернути втрачену довіру виборців, розв'язати питання, яке зобов'язався залагодити уряд і таким способом змусити його не втручатися в українські справи. Адже “польське коло бачило і розуміло дуже добре, що якраз під ту пору стали ся в Галичині річи, супроти яких навіть зовсім йому віддане правительство не могло остати супокійним, що переслідуване і кривджене руського народа перейшло вже границі звичайного в Австрії безправства” [535: 3–5]. Є.Олесницький підсумував, що саме уряд і провладні партії зумовили непродуктивність діяльності парламенту останньої сесії.

Іншими прикладами порушення урядом законів Є.Олесницький назвав ставлення до реформи виборчого права, трактування університетського

питання, відшкодування аграріям за міжнародні торговельні угоди. Вищий виконавчий орган крайової влади – намісництво проводило таку ж антизаконну політику щодо українства [535: 9–20]. Є.Олесницький зробив логічний висновок, з яким важко не погодитись. Політика галицької державної адміністрації щодо українства не виходила за межі й повністю вписувалася у тактику діяльності офіційного Відня. Єдиним виходом із цієї ситуації, на його погляд, міг бути лише поділ галицького краю на дві національно-адміністративні одиниці.

Зважаючи на загострення австрійсько-російських відносин під час “Боснійської кризи” упродовж 1909–1910 рр., викриття антидержавної діяльності москвофілів та поглиблення польсько-українського антагонізму, у середині 1910 р. офіційний Відень та галицький намісник припинили підтримувати русофілів, а натомість почали співпрацювати з поміркованим крилом УНДП. Визрілі обставини змушували центральний уряд переглянути ставлення до українського питання [596: 12].

Робота українського посольського клубу постійно утруднювалась діяльністю москвофілів, які домагалися визнання галицьких українців за російський народ, а російської мови як крайової. Русофіли все більше відмежовувалися від українського політичного табору, схиляючись до угоди з поляками. Ще 1907 р. вони розірвали стосунки з українофілами. Оскільки 1909 р. з парламентського клубу вийшли і буковинці, у фракції залишилось 20 чоловік [591: 141–142].

1911 рік для Русько-українського клубу був особливо важливим і відповідальним, адже підводилися підсумки роботи Державної Ради останньої каденції й вимальовувалися перспективи майбутніх виборів. Крім того, депутати-русини прагнули надати українському питанню загальнодержавного значення [426: 44].

Варто підкреслити, що протягом попередньої каденції (1907–1911) Є.Олесницький став ініціатором, окрім згаданих, й інших запитів політичного, культурного та економічного характеру, зокрема, поправки до закону про

порядок проведення зборів, відповідальності державних службовців за правопорушення, вчинені ними перед народом, представлення нового проекту карного закону, відповідальності державних службовців за порушення прав політичних партій; заснування гірського училища з українською мовою викладання у Східній Галичині; доповнення до постанов закону про поземельний кадастр, ревізії кадастру поземельних податків у Східній Галичині, доповнення виконавчих розпоряджень до закону про регулювання річок у зв'язку з будівництвом водних шляхів тощо [71: 304–306], [72: 117–118], [73: 196–198]. Крім того, посол доповідав щодо перехідного бюджету 1907 р., проектів залізничних доріг, попереднього державного кошторису на 1908 р., меліораційних законів [71: 305], тимчасового бюджету на 1910 р. та 1911 р. і т. д. [73: 198].

Посли К.Левицький, Є.Петрушевич, Л.Цегельський та Т.Окуневський видали окрему працю, в якій проаналізували діяльність української фракції Державної Ради за період попередньої каденції [426: 46]. Було зроблено висновок, що Русько-український клуб плідно працював у парламенті на користь народу. Тому перед майбутньою репрезентацією ставилось завдання не втратити цих здобутків і примножити нові.

Навесні 1911 р. сталася глибока парламентська криза – віденський рейхсрат було достроково розпущено цісарським декретом від 30 березня і призначено нові вибори на 19 червня [591: 145].

Співпраця офіційного Відня з УНДП в умовах міжнародного загострення між Австро-Угорщиною і Росією та швидкий розвиток української партійної системи у Східній Галичині позначились на результатах парламентських виборів 1911 р. [596: 12]. 6 липня у пресі опублікували їх підсумки, за якими з 28 округів краю обрали 24 українських депутатів, 2 москвофільської орієнтації і 2 польської [426: 48]. Тобто галицькі українці отримали 26 мандатів. Національні сили зміцнили свої позиції, направивши в імперський рейхсрат 24 послы: 18 місць дісталось націонал-демократам (у тому числі Є.Олесницькому [628: 436]), 5 – радикалам, 1 – соціал-демократу [591: 177], [426: 48].

Варто зазначити, що вибори проходили у напруженій обстановці. Навіть у порівнянні з 1907 р. посилилось неприкрите втручання у хід передвиборчої кампанії й самих виборів з боку адміністративних органів державної влади. Виборчі дільниці перебували під наглядом поліції й армії, тому будь-які прояви невдоволення виборців рішуче придушувалися. Антидемократизм парламентських виборів 1911 р. перевершив попередні [591: 178].

Перегрупування політичних сил вплинуло на формування української посольської репрезентації у Відні. Представники націонал-демократичної, радикальної партії та українські депутати від Буковини створили три окремі клуби, які на автономних засадах увійшли до Українського парламентського союзу під головуванням К.Левицького [596: 12]. Існування трьох українських клубів, безумовно, послаблювало значення союзу. Це згодом проявилось у прийнятті важливих рішень, коли мали місце неоднотайність, розбіжність думок.

Восени 1911 р. спільна українська фракція фактично розпалася, оскільки між її членами виникли тактичні розходження, внаслідок чого галицькі послы від УНДП очолили співпрацю з урядом. Новий прем'єр К.Штюрк намагався відновити польсько-українські переговори. Завдяки застосуванню тактики безкомпромісної опозиції, українська парламентська репрезентація одержала особисті гарантії імператора та прем'єр-міністра про врегулювання всіх спірних питань у Східній Галичині [596: 12–13].

Успішною була парламентська діяльність Є.Олесницького після того, як він вдруге отримав посольський мандат у 1911 р., особливо у розгляді економічних питань.

У жовтні 1911 р. під час дебатів про дорожнечу в містах та у справі допомоги міському населенню коштами села звучали думки, щоб центральний уряд, не зважаючи на спротив з боку Угорщини, налагодив довіз аргентинського м'яса до Австрії. Із українського посольського клубу виступали В.Будзиновський і Є.Олесницький. Перший сказав, що годі думати про міське населення, слід подбати також і про сільське. У відповідь соціалісти дорікнули

українцям, що така позиція суперечить інтересам робітників, а захищає аграріїв. Проти цих докорів промовляв Є.Олесницький, який доводив, що треба поліпшувати годівлю худоби в державі, щоб постійно й успішно забезпечувати населення власною продукцією м'яса [491: 584–585].

Зупинимося докладніше на його виступі від 13 жовтня 1911 р., у якому він зосередив увагу на поясненні причин дорожнечі, зокрема на м'ясо. Високі ціни стали для населення Східної Галичини справжньою катастрофою, яка зачіпала інтереси як міських робітників, так і селян. Проте скарги звучали переважно в містах щодо дорожнечі сільськогосподарських продуктів, а вина за це покладалась на їх виробників – аграріїв. Першочерговою мірою у розв'язанні проблеми пропонувалось “відкриття” кордонів для ввозу імпортного збіжжя, худоби і м'яса [534: 4]. Тобто хлібороби стали об'єктом найзавзятішої критики. Однак, як підкреслив Є.Олесницький, саме селяни жили у гірших умовах, ніж міські робітники, тому вони не могли диктувати ціни на сільськогосподарські продукти [154: 1]. До винуватців дорожнечі належала передусім сама держава, яка спричиняла високі ціни на помешкання, на такі продукти споживання, як цукор, кава, вино, горілка, пиво, сіль, тютюн тощо, на поштові послуги, залізничні тарифи (особливо третього класу, у якому перевозились найбільш бідні пасажери) і т. д. Показово, що дана державна політика не спровокувала такого обурення загалу, як дорожнеча продуктів споживання, зокрема м'яса. Високі ціни на м'ясо, на думку Є.Олесницького, були виявом тенденції, котра мала місце в народному господарстві краю, і в існуванні якої не могло бути вини селян. Так, загальна дорожнеча спричиняла зниження вартості валюти, що у свою чергу провокувало завищення цін на товари широкого вжитку. Наступна причина високих цін – торговельне посередництво [534: 6–7]. Державна влада, замість підбурювання громадської думки проти аграріїв, повинна приймати міри щодо створення справедливої пропорції між ціною первинних і кінцевих продуктів, між вартістю худоби і м'яса, а то й встановлювати сталі ціни на дану продукцію. Крім того, вона б мала сприяти заснуванню кооперативних товариств, знижувати споживчі податки тощо. А імпорт м'яса з-за кордону,

ліквідація охоронних мит не замінять результатів власної годівлі худоби. Не сприятиме санації існуючих відносин у сільському господарстві й ввіз аргентинського м'яса, як вважав Є.Олесницький, оскільки “наша монархія має всі услівля, щоби плекати худобу, не лиш для повного заспокоєня потреб своєї людности, але також на вивіз...” [154: 2]. Далі доповідач проаналізував активну діяльність Крайового союзу для хову і збуту худоби – основного постачальника продукції тваринництва на галицькі та інші ринки, яка засвідчувала, що в Австро-Угорщині не існувало дефіциту м'яса. А щоби активізувати торгівлю останнім, слід підтримувати малі господарства його виробників-селян, у власності яких перебувало 90 % усієї худоби краю, а також субвенціонувати відповідні господарські організації [155: 3–4]. Посол закінчив виступ рішучою заявою: “Ми не дамо інтересів селян на поталу соціялістам” [407: 19]. І далі: “Наш руський хлоп-хлібороб є найбільшійший між бідними. Він не є нічим иньшим як також робітником, але робота його не має ніякої охорони. Він позбавлений організації, позбавлений средств, щоби боронити своїх інтересів... А сей хлібороб се ядро нашої нації, се наша основа і підвалина. В його розвитку і в його долі лежить наша надія і вигляди на красшу будучність і се наш найсвятійший обовязок... стояти на сторожі його жизнених інтересів” [156: 3].

У жовтні 1911 р. у парламенті був утворений комітет для захисту прав та інтересів селян, що складався з семи представників різних національностей. Делегатом від українців обрали Є.Олесницького. Вже на першому засіданні комітету 15 жовтня він запропонував проект укладання селянських контрактів щодо купівлі-продажу недорогих ділянок землі безплатно через суди. Члени комітету одногосно підтримали його пропозицію [208: 3].

Навесні 1912 р. західноукраїнські землі потерпали від наслідків повеней, що були зумовлені занедбанням регуляції галицьких рік. Український парламентський клуб зібрався на нараду 19 квітня, щоби обговорити дану проблему [491: 611]. На пропозицію Є.Олесницького було вирішено внести запит у Державну Раду про допомогуву акцію потерпілим від повені шляхом

матеріального відшкодування і затримання стягання податків [74: 298–299]. Відповідне звернення Є.Олесницького як депутата віденського парламенту від 22 жовтня пришвидшило “акцію ратункову” зі сторони властей [93: 43].

У цей час у стінах Державної Ради політик активно розв’язував і культурно-освітні питання. Так, 1911 р. Є.Олесницький і Й.Фоліс внесли подання про зміну державного закону щодо народного шкільництва, в якому вимагали, щоб зарплата вчителям виплачувалась з державних (а не крайових) фондів і щоб вони були прирівняні до державних службовців четвертої категорії [588: 102].

У передвоєнні роки боротьба за український університет набирала все гостріших форм. 22 травня 1912 р. Український парламентський союз висунув такі основні вимоги з цього питання: місцем заснування навчального закладу може бути лише Львів; університет повинен розпочати свою діяльність не пізніше як через 5 років [523: 69]. Протягом 1912 р. українські депутати ще декілька разів у парламенті та в приватних розмовах з австро-угорськими урядовцями знову піднімали дану проблему. 13 і 14 червня у рейхсраті виступали українські послы. Як наслідок, було прийнято рішення, що міністр освіти Гусарек подасть у бюджетну комісію декларацію, згідно якої уряд виконає вимогу українського населення в справі університету [591: 184–185]. Українському парламентському союзу неодноразово подавали на розгляд проекти заснування українського вищого навчального закладу, але жоден з них не відповідав висунутим вимогам посольського представництва.

У результаті невдачі в розв’язанні справи першого українського університету у 1913 р. між членами Українського парламентського союзу прокотилось невдоволення, почались пошуки винуватців. Як правило, у таких випадках вину звалювали на голову репрезентації. К.Левицький пригадував, що “добрі люде розпустили були навіть поголоски, мов би п. Олесницький ладив ся обняти політичний провід на моє місце, так що п. Олесницький як чоловік незвичайно характерний і розважний уважав за вказане прилюдно опрокинути сі крамольні сплетні” [491: 643]. У статті-спростуванні Є.Олесницький

стверджував: “...мушу рішучо заперечити, аби я був тим, що рефлектує на політичне наслідство по д-рі К.Левицьким і міг датися ужити в якійнебудь акції проти Нього”. “Я високо ціную Його діяльність, – продовжував автор, – яко голови наших політичних організацій і нашого клубу та вважаю Його на тім становищі найвідповіднішим і навіть, коли би Він хотів з тих становищ уступити – до чого нема найменших причин – я ніколи не згодив ся би зайняти Його місце, до чого, впрочім, не ма нині ані сили ані здоровля” [258: 5].

28 травня 1913 р. у Державній Раді відбулося перше читання проекту бюджету. Українські послы виступали проти нерівного ставлення до українців і поляків, заявляючи, що не мають довіри до уряду, який не виконав своїх зобов’язань ані в університетській справі, ані щодо сеймової виборчої реформи. Укотре було підкреслено, що основною вимогою західноукраїнського населення залишається здобуття національної і політичної автономії. Українські депутати виступили проти фінансових пропозицій більшості Палати Послів. Їхні обструкційні запити затримали залагодження справи. Під час другого читання так званої “бюджетної провізорії” Є.Олесницький взяв слово. Він пояснив тактику українських послів у рейхсраті, зазначивши, що “Українці не жадають ані привілеїв для себе ані переслідування своїх противників, а тільки об’єктивності у трактуванні своїх справедливих домагань, – якої на жаль не находять у правительства Австрії – і те як раз в часі, коли цілий український нарід заявив ся без застереження за сею державою!..” [491: 654–655].

Новий етап у польсько-українських переговорах розпочався з призначенням галицьким намісником В.Коритовського (літо 1913 р.), який через відсутність власної концепції міжнаціонального примирення потрапив під вплив польських національних демократів. У цих умовах українська репрезентація знову була змушена застосовувати найгостріші форми обструкції [596: 13].

1913 рік приніс нові стихійні лиха у Східній Галичині. Крайове господарське товариство “Сільський господар” під проводом Є.Олесницького і

Народний комітет УНДП скликали 8 вересня конференцію у справі допомогової акції. 150 делегатів зі всіх повітів Східної Галичини представили масштаби економічної кризи. Крайова конференція вислала депутацію на чолі з Є.Олесницьким до намісника В.Коритовського з планом господарської акції, який охоплював фінансову допомогу постраждалому населенню, негайні роботи для регуляції рік, меліорації ґрунтів, будівництва локальних залізниць замість водних каналів, а також підмоги для поліпшення годівлі худоби тощо. Цей план Є.Олесницький і К.Левицький запропонували пізніше центральному уряду, який разом з намісником і Колом польським визнали його єдино доцільним. А у Львові зібрався крайовий допомогивий комітет з метою практичного втілення пунктів плану акції [491: 661–662]. Зауважимо, що невідкладні парламентські запити у справах надзвичайних ситуацій у Східній Галичині Є.Олесницький вносив регулярно протягом липня 1911 р. – березня 1914 р. [74: 298–299].

20 грудня 1913 р. у Державній Раді під час дискусій між польськими послами слово взяв Є.Олесницький, акцентуючи на так званій “галицькій інституції міністра-земляка”. Останні події в Львові й у Відні, на переконання депутата, свідчили про необхідність припинення ворожої політики щодо українців. Це стосувалося й інституції галицького міністра. Посол тепер переконував, що її потрібно поділити на два крайові міністерства для Галичини, окремо для поляків і для українців, як це мало місце у Чехії [491: 678–679].

На початку 1914 р. при обговоренні проекту бюджету була порушена проблема відриття гірничої академії у Кракові. Є.Олесницький взяв слово і сказав: “Якщо має відкритися гірнична академія в Кракові, то одночасно мусить бути заснований український університет у Львові”. Далі посол підкреслив неприхильну позицію поляків у справі сеймової виборчої реформи. Він закінчив промову висуненням вимог про повну національну автономію та самоуправління краю. “Отсе головні цілі нашої найближчої політичної програми”, – підсумував Є.Олесницький [407: 19].

Тільки на початку 1914 р. вдалося досягти угоди з польським політичним табором про відкриття українського університету, проте реалізацію цього заходу перервала Перша світова війна [591: 185].

Початок війни призвів до утворення у Львові українськими силами Головної Української Ради (ГУР) (1 серпня 1914 р.) [591: 89]. У вересні 1914 р. після окупації російською армією галицьких земель керівники українських політичних партій перемістилися у Відень. ГУР була реорганізована у Загальну Українську Раду (ЗУР) (30 квітня 1915 р.) [395: 15]. До її складу ввійшли делегати всіх українських галицьких і буковинських партій та представники Союзу визволення України. Найбільше (14) було націонал-демократів зі Східної Галичини [424: 70], серед яких і Є.Олесницький. Рада налічувала 34 делегати.

До грудня 1916 р. ЗУР координувала роботу українських суспільно-політичних об'єднань в еміграції, у Східній Галичині та Наддніпрянській Україні. Крім того, члени Ради шукали політичної й фінансової підтримки серед країн Європи і Америки у боротьбі проти Росії та за розв'язання українського питання [395: 15–16].

Фактично усіма справами українців у еміграції керувала трійка впливових політиків, а саме К.Левицький, Є.Олесницький і М.Василько. Вони щодня збирались і обмінювались інформацією та думками, а також розподіляли між собою обов'язки. Проте значна частина колег не сприймала їх лідерства. Це спричиняло звичні для еміграції підозри та інтриги. Як наслідок, у Відні виникло кілька українських політичних осередків (центрів) [151: 10–11].

Останні два повних засідання, на яких були присутні всі члени ЗУР, відбулися 27 серпня та 11 вересня 1915 р. Керівництво Ради внесло до влади вимоги, щоб впровадити в адміністрацію українську мову, набирати держслужбовців українського походження, вже вкотре підносилося питання створення україномовних шкіл. На засіданнях визначили, що грошова допомога українському населенню буде здійснюватися у формі кредиту [424: 73–74].

4 листопада 1916 р. австро-угорський цісар за згодою німецького монарха дав Польщі право створювати на звільнених під час війни польських територіях, які входили до складу Російської імперії, національне державне формування. “Акт двох цісарів” перекреслював можливість надання офіційним Віднем автономії для Східної Галичини, означав крах проавстрійськи налаштованої ЗУР. Українські політики звинувачували К.Левицького у тому, що він не перешкодив підписанню цього документу [591: 90–91]. У даних умовах ЗУР змушена була скласти свої повноваження. Координаційні функції взяв на себе Український парламентський клуб на чолі з Є.Петрушевичем [395: 16].

Слід звернути увагу на засідання ЗУР від 20 грудня 1915 р., на якому був присутній фактично весь галицький політикун, у тому числі й Є.Олесницький. Цього дня на порядок денний було висунуто питання декларації Ради та справу стрільців [48: арк. 21]. Щодо декларації, то К.Левицький сказав: “Ми досі стояли на тім, що при Австрії має остати Галичина і Буковина з якимсь незначним заокругленем, а решта українських земель творитиме самостійну Україну. Посол Цегельський іде далше і хоче усі тепер здобуті території дати Австрії. Се є нове і треба над тим застановитися”. Обговорення цієї пропозиції закінчилось дискусією між В.Темницьким, В.Дорошенком, М.Лозинським і Є.Олесницьким [48: арк. 24–26]. Конкретних пропозицій з цього питання прийнято не було. Закінчилося засідання прийняттям резолюції, яка пояснювала, що “в цілі консолідації національних сил ЗУР рішає дати почин до скликання загальноукраїнського національного з’їзду”. У ньому повинні були брати участь депутати, що репрезентували інтереси українців у парламенті та сеймі, а також представники усіх партій краю для того, щоб налагодили стосунки і примиритися з партійними лідерами [48: арк. 29].

Варто підкреслити, що Є.Олесницький був активним членом ЗУР. Він разом з К.Левицьким, за словами І.Витановича, “...тримав у руках живчик нашої національної політики, в часі війни залишився у Відні... щоби там пильнувати справи при центральних властях. Виготовляв меморіяли до уряду,

інтервенював у різних міністерствах і військових командах, а найважливіші його заходи були, щоби секція відбудови краю (Є. Олесницький вважався членом економічної секції ЗУР, котра розв'язувала питання, що стосувалися відбудови постраждалих від війни українських земель, а також всі споріднені економічні справи – І. Ч.) була в руках самих українців, щоби всяка допомога збоку держави була передана українському зорганізованому громадянству” [159: 12].

Позицію ЗУР щодо питань економічного характеру Є.Олесницький висловив у рефераті від 11 березня 1916 р. “Біжучі питання й наші завдання на економічному полі”. У ньому зазначалося, що українці, не маючи свого автономного керівного органу, завжди були в опозиції до чужої влади і тому будь-які українські справи наштовшувалися на труднощі. Автор критикував українських діячів за те, що вони не звикли думати про майбутнє. Тому економічний розвиток австрійських українців від скасування панщини 1848 р. аж до Першої світової війни спізнився на 20 років. Але найважливішою причиною важкого господарського становища була значна диспропорція між українською малоземельною власністю (40–48 % всього ґрунту) та іноземною великою посілістю. Для майбутнього плану економічного розвитку передбачалося насамперед залагодження правничо-політичного становища української частини краю, що дало б українцям можливість самим керувати всіма справами. Крім того, їм потрібно було взяти у свої руки виробництво продукції, тісно зв'язаної з хліборобством, зокрема цукроварство, текстильну індустрію і т. д., дальшу організацію збуту. У план економічної акції, на думку Є.Олесницького, обов'язково мусила ввійти підготовка кваліфікованих спеціалістів для різних галузей господарства. Автор вважав, що встановлення високого рівня життя повинно стати інтегральною частиною світогляду кожного українця, масовим суспільним рухом і утворити групи людей, пройнятих місією економічного відродження краю [194: 196].

Окрім залагодження справ українського господарського життя, Є.Олесницький вів політичну акцію за відокремлення Східної Галичини в

окрему національно-адміністративну одиницю, за відкриття українського університету, підтримував взаємини з діячами Наддніпрянської України.

Зауважимо, що протягом чергової каденції Державної Ради (1911–1918) парламентарій став ініціатором, окрім згаданих, і таких запитів політичного, культурного та економічного характеру: представлення закону про відповідальність держави за збитки, скоєні службовцями при виконанні своїх посадових функцій, стосовно зловживань посадами у провінції, дій працівників галицьких поштамтів, знущань над солдатами; щодо прийняття державою на себе зобов'язань з виплати зарплати вчителям народних шкіл, восьмирічного зволікання Міністерства внутрішніх справ у розгляді скарги у справі української мови, накладення арешту на українські газети “Руслан” і “Діло”, недотримання прав української мови магістратом Львова; стосовно дій органів державної залізниці проти українських товариств з реалізації худоби, нестачі вагонів на державних залізницях, забруднення річок Тисмениця та Дністер відходами нафтової продукції у Бориславі, неприйняття на роботу українських робітників на галицьку тютюнову фабрику, надання права на військове постачання сільськогосподарським товариствам, встановлення прожиткового мінімуму для власників сільських земельних ділянок [74: 298–302], а також щодо створення експертної комісії при Міністерстві у справах громадськості для економічної відбудови державних територій, які були зруйновані війною, організації особливого центрального відділу для економічної відбудови Східної Галичини тощо [75: 255–256]. Крім того, Є.Олесницький доповідав про військовий карно-процесуальний кодекс, підвищення цін, податки на горілчані вироби, автомобілі, тимчасовий бюджет на 1913 р. і 1914 р. і т. д. [74: 300].

Тобто, як вважав І.Витанович, посол “працював біля всіх важніших справ, думав за всіх”. “Він і др. К.Левицький (про якого працює Олесницький у своїх передсмертних записках згадує з дружнім признанням) чи не найбільше резигнував з особистих амбіцій для загального добра, не звертаючи уваги на прикрощі” [159: 12].

Взагалі, Є.Олесницький і К.Левицький вчилися в одному університеті на юридичному факультеті, поруч починали громадську роботу, а потім довгий час були головними політичними провідниками галицьких українців, послами крайового сейму (Є.Олесницький – з 1900 р., К.Левицький – з 1908 р.) і віденського парламенту з 1907 р. Мав рацію І.Витанович, говорячи, що “увесь час вони ривалізували між собою за першенство в керівництві, але те змагання було джентельменське, підкорене високим ідеалам, а не особистим амбіціям.

Обидва ці ровесники (К.Левицький народився 1859 р., а Є.Олесницький – 1860 р. – І. Ч.), провідні мужі й громадські діячі, завжди близькі в громадській праці, в стримлінні до спільної мети, різнилися не так поглядами, як вдачами й темпераментами. Обоє – непересічні юристи й промовці...” [433: 156]. Приймаючи важливі рішення, українські діячі прислухалися до порад і критики один одного [389: 165]. “Діло” стверджувало, що кому були відомі відносини в українській політичній репрезентації, той мусів визнати: Є.Олесницький належав до найближчих прихильників К.Левицького [258: 5].

Про роль К.Левицького, Є.Олесницького та їх колеги О.Барвінського у суспільно-політичному житті Східної Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. влучно висловився їхній учень і сучасник В.Лукич: “Доктор Кость Левицький належить до вийняткового типу у нас людей, як Олександр Барвінський та Євген Олесницький, що надзвичайно прислужилися для розвитку рідної нації, як своєю літературною працею, так і політичною, культурною і економічною діяльністю, залишивши слід своєї роботи” [7: арк. 1–2]. Така оцінка підтверджує, що Є.Олесницький користувався авторитетом серед своїх колег.

У змістовних промовах посол порушував засадничі питання українського життя, не раз гостро викривав польську шовіністичну політику в Східній Галичині, послідовно захищав інтереси трудового селянства. Аналізуючи парламентську діяльність Є.Олесницького, І.Витанович писав: “Справам, що обходили українське село посвячував найбільше труду й боротьби в соймі, а відтак... в віденському парламентах. Чи то була справа рільничих страйків, еміграції, парцеляції, хліборобського шкільництва, сільського кредиту, чи

земельної політики австрійського уряду й краєвих можновладців узагалі, він все пильнував, аби відбити намірені кривди в сторону українського села, ставив відважно жадання, а що даліше то й погрожував, бо чув під ногами ґрунт, який створив собі з товаришами працею над піднесенням національної й соціальної свідомости, господарської й політичної організації українського села” [160: 47].

У тогочасній Східній Галичині не було промовця рівного Є.Олесницькому. Характеризуючи його ораторське мистецтво І.Витанович відзначив, що він “...не тільки переконував, а й поривав, захоплював силою й щирістю власної віри в справу; безпосередністю й прикметною високою культурою слова Олесницький будив подив і пошану до себе усіх, навіть противників. Кажуть, що коли Олесницький у Соймі чи парламентаві мав говорити про якусь важливу справу, то галерію для слухачів так заповнювали чужинці, що годі було знайти хоч би стояче місце” [433: 156].

Доктор М.Волошин ніби продовжував думку: “Вражіння зовсім правильні, бо хто чув д-ра Євгена Олесницького як бесідника, – вражіння у нього остануть незабутні. Він був насправду бесідником з Божої ласки, – його промови, чи то в судах у карних політичних процесах, чи то з парламентарної трибуни, були під оглядом змісту як і форми скінченими архитворами. На це складались не тільки великі спосібности, але теж висока особиста культура і солідна всестороння підготовка” [201: 81].

Зазначимо, що Є.Олесницький писав історію українського парламентаризму, користуючись щоденниковими записами посла до віденського рейхсрату І.Озаркевича та власними спогадами [552: 282]. Проте доля цієї праці не відома.

Таким чином, посольська діяльність Є.Олесницького у Державній Раді на перших порах (1907–1910) поєднувалася, а потім стала логічним продовженням парламентської праці у Галицькому сеймі. Вже як зрілий депутат у швидкому часі він був висунутий у число провідних діячів української репрезентації Палати Послів. Хоча українські питання у віденському рейхсраті перебували на маргінесі австро-угорської політики, проте галицьким послам за допомогою

гострих форм обструкції вдавалося привернути до себе увагу центрального уряду і добитися від нього окремих поступок. Велика заслуга у цьому Є.Олесницького, який з трибуни імперського рейхсрату робив рішучі заяви і вносив численні запити про найзлободенніші проблеми галицького українства. Він часто виступав з викривальними промовами виборчих махінацій місцевої влади і польських кіл. Неодноразово депутат доводив неконституційність існування міністерства для галицького краю. Є.Олесницький повністю підтримував своїх колег у тому, що основною політичною вимогою галицьких українців залишалося відокремлення Східної Галичини в окрему національно-адміністративну одиницю. Посол завжди був завзятим прихильником ідеї відкриття українського університету в Львові. Однак найбільше зусиль в австрійському парламенті він доклав для відстоювання інтересів трудового галицького селянства, зокрема добився переправлення компенсаційної матеріальної допомоги центрального уряду товариству “Сільський господар”; став автором плану господарської акції та ініціатором її проведення для потерпілого від стихійних лих населення Східної Галичини; брав участь у бюджетних дебатах, для яких парламентські фракції рекомендували своїх найкращих представників; роз’яснював широкому загалу, в тому числі й депутатському корпусу, особливості економічної й соціальної політики держави для прийняття правильних рішень при обговоренні багатьох законопроектів; не пропускав ні однієї нагоди для викриття польської шовіністичної політики у краї тощо. У роки війни логічним продовженням посольської праці Є.Олесницького стала його участь у ЗУР. Завдяки своєму багатому досвіду громадсько-політичної роботи та високому інтелектуальному і культурному рівневі політик, безумовно, відіграв важливу роль у діяльності української фракції Державної Ради.

§ 3. Участь у боротьбі за демократизацію виборчої системи

Парламентська та навколопарламентська діяльність, що зосереджувалася у двох інституціях – Державній Раді у Відні та Галицькому крайовому сеймі у Львові була невід’ємною частиною політичного життя східногалицького населення. В обох органах українці ніколи не мали вирішального голосу, складаючи виразну меншість, оскільки куріальна виборча система була несправедливою. Депутатів обирали по чотирьох куріях (виборчих групах), у кожній з яких визначальним у наданні права голосу був майновий ценз. Поділ на курії виходив із податкової спроможності населення. Відображаючи соціальну структуру суспільства, виборчий закон ігнорував національний фактор [440: 10].

Політичне значення австрійського парламенту та Галицького сейму набагато перевищувало рамки їх обмеженої компетенції [440: 12]. Втім, встановлений порядок репрезентації інтересів, що мав усі ознаки феодальної упривілейованості, у цілому відповідав рівневі самоусвідомлення Східної Галичини, тому задовольняв загальне аж до 90-х рр. XIX ст. Саме у цей час українські політики започаткували змагання за ґрунтовну реформу виборчої системи, принаймні, за розширення репрезентації четвертої курії [608: 27].

Так, на початку листопада 1891 р. політичні активісти на чолі з Є.Олесницьким скликали в Стрию збори, на яких майбутній парламентарій виголосив реферат про реформу виборчої ординації до сейму і парламенту в напрямку запровадження безпосередніх виборів у курії сільських громад. Присутні вислухали виступ з чималим зацікавленням [387: 38]. У доповіді Є.Олесницький як юрист доводив необхідність прямого способу здійснення голосування і водночас спростовував котраргументи поляків. На його думку, загальні й безпосередні вибори не вимагали значних фінансових та часових затрат, про що засвідчувала практика іноземних держав. Інший закид, що називав український народ “темним і недоспілим” для безпосереднього голосування, Є.Олесницький спростував таким чином: перед конституцією всі громадяни рівні. Із приводу того, що лише платникам податків надавались

виборчі права, він зазначив: “У нас немає таких, хто би не платив податків, якщо не безпосередніх, то посередніх”. Політик закінчив виступ такими словами: “Мусить прозвучати рішучий голос всього галицько-українського населення, для якого реформа – перша умова його розвитку і здійснення найважливіших прав. Це не лише справа українських міщан і селян, але й польських, а також всієї інтелігенції. “Підгірській Раді” випав обов’язок першій порушити цю проблему привселюдно” [333: 1–2]. Отже, у 1891 р. під проводом Є.Олесницького в Стрию розпочалася кампанія за виборчу реформу.

На переломі XIX–XX ст. виборчий рух активізував національну інтелігенцію, викликав величезні селянські віча, робітничі страйки, виступи студентства. Боротьба за виборчу реформу стала для галицьких українців всенародною справою [591: 97–98]. Починаючи із серії масових мітингів 1900 р., зорганізованих українськими народовцями, питання демократизації виборчої системи пронизувало всі сфери політичного життя краю.

1902 р. у Східній Галичині відбувся масовий селянський страйк [526: 20]. З приводу цих подій Є.Олесницький виступав на засіданні крайового сейму, захищаючи вимоги страйкарів, однією з яких була виборча реформа [159: 7].

Ще 14 вересня 1903 р. Є.Олесницький вніс запит у справі зміни положень § 3 і § 12 крайового статуту та запропонував проект сеймової виборчої ординації [113: 12–24]. 18 вересня відбулося перше його читання. Голова “Руського клубу” зазначив: “Проект закону виборчої ординації не новий в цій Палаті, новим є факт запропонування закону вже готового, скодифікованого, щоб міг зразу обговорюватись. Мій проект опирається на куріальну систему і з невеликим винятком залишає поділ числа мандатів непорушеним, а мета його – усунути несправедливості, з якими виборча ординація трактує як раз ті найчисельніші класи, які мають найменші права”. Доповідач наполягав на надісланні проекту до комісії, яку слід було утворити [134: 1413–1416].

4 жовтня 1904 р. він знову порушував у Галицькому сеймі питання демократизації виборчої системи [129: 77–79]. Про це посол доповідав, виступаючи перед стріянами зі звітом про свою депутатську діяльність (8

грудня 1904 р.). Його запит про зміну виборчої ординації був надісланий адміністративній комісії, але на порядок денний засідань сейму так і не потрапив. Промовець згадував про докори у деяких засобах масової інформації з приводу того, що його проект, мовляв, не відповідав потребам народу, адже потрібно було вимагати загального голосування із скасуванням курій. Депутат пояснював, що цілком погоджувався з такими радикальними змінами, але вносив запит, виходячи з реальності його втілення в життя. Тому проект виявився поміркованішим від настроїв у суспільстві. Крім того, неможливо було вимагати іншої виборчої системи, ніж тої, яка вже існувала у деяких провінціях імперії. “Однак такої реформи... т. є. заведення безпосереднього голосування в курії сел і утворення курії V. домагатись мусимо всею силою і мусимо її досягнути: – таку реформу має вже Австрія вища і нисша, Чехія, Моравя, Каринтія, Стирія і Країна, а в останній сесії ухвалив її навіть сойм буковинський, – а і в найкоротшій часі мусить чейже прийти черга і на Галичину”, – такі надії висловлював Є.Олесницький, вважаючи, що справа демократизації виборчої системи належала до першорядних і найвагоміших політичних та національних проблем східногалицького суспільства [546: 9].

Тобто у 1903–1904 рр. Є.Олесницький вимагав безпосереднього голосування у курії сільських громад та утворення п'ятої курії з 15 депутатами при виборах крайової репрезентації. Поляк Я.Стапінський вніс проект закону про введення загальних, безпосередніх і рівних виборів. Однак обидві пропозиції були відхилені шляхетською більшістю сейму [574: 2], [630: 67].

1905 р. питання демократизації виборчої системи нарешті було внесено на розгляд крайового парламенту. Є.Олесницький все частіше виступав за реформу виборчого права – найактуальнішу проблему того часу [492: 50]. 17 і 19 жовтня він вносив запити про зміну виборчої ординації до сейму, назвавши її одним із головних домагань української репрезентації [118: 4–5], [137:45]. 23 листопада був виголошений перший звіт комісії з питань виборчої реформи, після чого відбулася дискусія [130: 3482–3492]. Усі члени сеймової комісії в адміністраційних справах, окрім одного, висловлювались про те, що дану

проблему не можна так швидко залагоджувати, і врешті виступили проти безпосередніх виборів, а 2/3 комісії – проти запровадження п'ятої курії [635: 210]. Тобто польська більшість відхилила пропозиції політика. Тоді він заявив: “...руські і польські маси обезправнені зметуть сей Сойм упривілесених!..” [490: 407–408].

Отже, обговорення в Галицькому сеймі проблеми введення загального виборчого права не дало бажаних результатів. Більшістю голосів крайова репрезентація ухвалила усунути це питання з порядку денного.

Тим часом наприкінці грудня 1904 р. центральний уряд на чолі з бароном П.Гаучем прихильно поставився до вирішення назрілої й наболілої проблеми. 28 листопада 1905 р. прем'єр-міністр обіцяв, що у лютому 1906 р. уряд подасть на розгляд рейхсрату проект нового виборчого закону на основі загального, безпосереднього, рівного й таємного голосування. Восени 1905 р. за реформу виступила й основна більшість австрійського парламенту [521: 86–87].

1 грудня 1905 р. у рейхсраті Ю.Романчук заявив, що українці задоволені обговоренням проекту виборчої реформи, бо досі вважали себе найбільш покривдженим народом імперії. Але русини домагаються, щоб основою при поділі мандатів була лише чисельність населення і його національний характер. Відтак посол М.Василько виступив проти політики поляків, спрямованої на недопущення виборчої реформи [490: 409].

У лютому 1906 р. у Львові відбулося велелюдне (близько 40000 осіб) віче, на якому доповідачі (К.Левицький, К.Трильовський, С.Вітик, Є.Олесницький та інші), захищаючи права своєї нації, проголосили необхідність запровадження загального і рівного виборчого права [566: 260].

Ключовою проблемою виборчого закону для галицьких політиків став кількісний розподіл мандатів між поляками й українцями в парламенті [357: 2]. Розробка виборчого закону супроводжувалася безперервними конфліктами. Досить зазначити, що комісія з підготовки реформи засідала 61 день і провела 95 нарад. Було заслухано 832 справи, з яких більшість у тій чи іншій формі трактувала національне питання [591: 116].

Закон про вибори Палата Панів прийняла 13 грудня 1906 р. і передала для остаточної санкції імператору [591: 117], який підписав проект 26 січня 1907 р. Парламентська комісія затвердила його у такому вигляді: на загальну кількість 516 місць полякам у рейхсраті припадало 78 місць, українцям – 28 [521: 89].

Що ж принесла нова виборча реформа українському населенню Східної Галичини? Газета “Діло” друкувала популярний виклад головних положень виборчого закону, представлений Є.Олесницьким. Доступне і докладне пояснення законодавчого нововведення містила й окрема брошура Є.Олесницького (1907). Автор стверджував, що українцям “дає новий закон спромогу вибрати ледве половину того числа послів, яке би нам належалося, а воля народу повязана у нас такими обмеженнями і виємковими постановами, що значну часть з тих 28 мандатів, що їх ніби-то забезпечено Русинам, можуть нам забрати наші противники... Ціла задача наша мусить тепер лежати в тім, щоб ми не дали видерти собі ані одного з тих 28, для нас призначених мандатів. До того треба нам великої і дуже старанної організації, треба злуки всіх а всіх сил наших і великої та тяжкої агітаційної праці, чого – на жаль – доси у нас якось не видно.

А щоби – ж наші люде знали, як до тої виборчої праці забирати ся, як поступати, то мусять вони передвсім познакомити ся з новим виборчим законом, т. є. пізнати і зрозуміти всі його постанови – мусять знати, як можна ті постанови для нас використати, а як треба на кождім кроці боронити ся против штукоч, підступів і насильств наших противників. А для тих штукоч і насильств новий закон відкриває широке поле” [539: 3–4].

За новим законом право голосувати надавалось чоловікам, які досягли 24 років, крім військовослужбовців, злочинців, позбавлених батьківських прав, утриманців гомад та ін. Не набули виборчих прав і жінки. Депутатом міг бути обраний той, хто володів правом голосування, досяг 30 років і не менше трьох років мав австрійське громадянство [308: 2]. Річний ценз осілості позбавляв права голосу значну частину австрійських підданих, яка змушена була в пошуках роботи часто змінювати своє місце проживання.

Виборчий закон скасовував куріальну систему, побудовану на основі майнового цензу. Натомість вводилися виборчі округи, які поділялися на сільські й міські. У Східній Галичині було створено 21 міський округ і 19 сільських, з першого обирали по одному депутату, з другого – по два [309: 2]. Організація міських округів відбувалася так, щоб у кожному з них вийшов лише польський посол, незважаючи на чималу кількість українських жителів. Тому Є.Олесницький радив русинам у таких округах “...розвинути як-найсильнішу виборчу акцію, щоби – коли вже не поведе ся нам здобути ні одного мандату – бодай імпонуючим числом голосів зазначити руський характер східно-галицьких міст і наші права до тих міст. Без міст ніякий нарід не може розвинути ся і жити! І нам не вільно... зрікати ся прав до міст руської землі.

Вибори, се найкрасша нагода права ті добувати, скріпляти і перед цілим світом виявляти. Для того організація наша в тих 21 округах міських належить до перших задач наших в теперішній хвили!” [539: 12–13].

Із 19 сільських округів призначено 9 округів (по 2 мандати) для українців. Поляки зобов’язались не ставити у них своїх кандидатів, хоча дану обіцянку вони схильні були проігнорувати. Інших 10 сільських округів (по 2 мандати) створювались так, що з них мали вийти по одному польському й українському депутату [309: 2].

“Нема ані одного округа, – підсумував Є.Олесницький, – в котрім би Русин мусів вийти. Всі мандати мусимо здобувати тяжкою борбою, бо в кождім окрузі, хочби в чисто-руськім, вільно стати Полякови і мандат здобути”. Коли йшлося про “руські” мандати, то малося на увазі те, що у відповідних округах українське населення перебуває у більшості. “Однак коли та маса буде спати і остане мертвою масою – то маленька жмінка рухливих противників видре тій дрімучій масі мандати з рук. Для того праці невсипучої, агітації і організації треба в кождім, і в найбільше руськім окрузі виборчим” [539: 16]. Актуальність таких гасел, незважаючи на столітню давність, зберігається і до сьогодні.

Ліквідація куріальної системи виборів мала неабияке значення для населення Східної Галичини, оскільки вела до нової розстановки політичних сил у краї [591: 121]. Проте взятий за основу виборчого закону 1907 р. принцип рівності представництва не реалізувався на практиці. Через нерівномірність виборчих округів та їх своєрідний розподіл в державі фактично існувала нерівність виборчого права в залежності від національної приналежності виборців. Так, один депутат припадав приблизно на 39000 німців, 56000 поляків і аж 102000 русинів. Українці, які склали 13, 2 % від загального числа населення імперії, мали тільки 6, 4 % представництва у парламенті [521: 89]. Тобто закон закріпив занижену кількість мандатів для українців, створював нерівномірні за кількістю виборців міські й сільські округи та винятково у Східній Галичині запроваджував двомандатні виборчі округи на основі пропорційного принципу голосування [596: 8]. Саме такий стан речей повністю задовольняв польських шовіністів.

Далі у поясненні Є.Олесницького йдеться, що новий виборчий закон пропонував прямий спосіб голосування (кожен, хто володів правом голосувати, мав віддавати голос сам особисто). У сільських округах вибори повинні були проходити лише у тих громадах, в яких кількість жителів перевищувала 1200 чоловік, решта менших громад об'єднувалися для досягнення відповідного числа виборців [310: 2]. Тобто питання про об'єднання населених пунктів в один виборчий округ розв'язувалося не на користь українців, оскільки в інших краях імперії виборчий округ створювався в тих громадах, де кількість жителів перевищувала 500 чоловік.

Про початок виборчої кампанії, а також час і місце проведення виборів мали повідомляти оголошення в урядових газетах і плакати [539: 18].

Щоб кожен, хто володів правом голосувати, допускався до голосування, мусив бути внесений до так званої “виборчої лісти” – списку виборців конкретної громади, який складав начальник останньої [310: 2]. Правильність і достовірність таких списків мали виняткове значення, оскільки, як вважав

Є.Олесницький, “не можна недбалльством тратити ані одного голосу. Кождий голос важний і може заважити при виборах” [539: 25].

Староства для всіх громад свого повіту виготовляли “карти легітимацийні” і “карти до голосованя”. У перших фіксувалось місце і час виборів, другі призначались для віддачі виборчих голосів [311: 1].

Вибори проводила виборча комісія, яка складалася із семи чоловік. Трьох членів обирала громадська рада, а трьох – виборчий комісар. Сьомий учасник обирався тими шістьма. Виборча комісія мала право вирішувати про допущення чи недопущення виборців до голосування і про зарахування відданого голосу. Вибори повинні були проходити у присутності виборчого комісара, обраного староством. Він дбав про дотримання громадського порядку і спокою під час виборів, а також про точне виконання постанов виборчого законодавства. Комісарові допомагав писар [311: 1–2].

Далі Є.Олесницький ретельно описав послідовність проведення виборів на окремих виборчих дільницях та спосіб підрахунку голосів [311: 2].

Щоб уберегтись від зловживань виборчої комісії, а саме викрадення чи заміни відданих карток, їх фальшивого прочиння або підрахування, виборці могли залучити до спостереження за проведенням виборів своїх мужів довір'я. Останніх у селах мало бути від двох до п'яти чоловік, у містах – до 10 [539: 32]. Є.Олесницький вважав, що “право покликуня мужів довіря є одним з найліпших прав, які дає новий закон виборчий, – і ми Русини повинні з сего права користати. Особливо там є обовязком жадати таких мужів довіря, де нема певности, що громадська рада покличе від себе до комісії людей певних, сьвідомих і розумних. ...на мужів довіря подавати належить найліпших, найпевніших і найсвітлійших людей з громади, конечно письменних, а по можности інтелігентних, бо лише з такими людьми комісія буде числити ся, – і лише такі люди зуміють належито вже своєю присутностию запобігати надужитям”. Під час виборів заборонялася будь-яка агітація [311: 2].

У кожному виборчому окрузі намісництво призначало центральне місце виборів, де мала працювати головна виборча комісія. Вона повинна була

підсумувати голосування в окремих громадах, оголосити остаточний результат і нарешті відправити виборчі акти з цілого округу до намісництва [539: 38–39].

Далі автор брошури докладно пояснив, скільки голосів мусить набрати кандидат, щоб міг бути обраний послом; коли застосовується, окрім першого голосування, “поновний” або “тіснійший” вибір; що таке пропорційна система виборів і як вона діє на практиці у Східній Галичині; яким чином обирають заступників депутатів; коли відбувається верифікація виборів парламентом (перевірка їх істинності) тощо [539: 40–51].

Розуміючи, що новим виборчим законом українці були надто покривджені, Є.Олесницький своїм популярним викладом зумів пояснити його основні положення і переконати широкий загал, що “се є ті заповіді виборчі, які точно сповнити велить нам всім наш народний інтерес і обов'язок” [313: 3].

Таким чином, виборча реформа була проведена, і новий виборчий закон став реальністю. Велику роль при цьому відіграла активність населення Східної Галичини, яке протягом кількох років вело боротьбу за свої політичні права. Хоч галицькі українці не знайшли в законі відображення своїх вимог, проте отримали можливість збільшити українське представництво у Відні.

Проблемою для Східної Галичини залишалось те, що новий виборчий закон не поширювався на виборче право до органів місцевого самоврядування і до крайового сейму. Тому боротьба за демократизацію виборчої системи не припинялась у краї й після 1907 р. [591: 128].

Ще 16 і 21 лютого 1907 р. Є.Олесницький вносив запити до Крайового Виділу в справі зміни крайового статуту і сеймової виборчої ординації [142: 49], [110: 20]. А 5 липня у парламенті виступив Ю.Романчук, який заявив про необхідність скасування куріальної системи при виборах послів до Галицького сейму. Він поставив вимогу збільшення представництва українців у крайовому вищому законодавчому органі влади. Ю.Романчук зазначив, що український народ буде і надалі домагатись загальних виборів до сейму [591: 132–133].

Є.Олесницький сподівався, що після першої сесії нового парламенту загального голосування збереться Галицький сейм і прийме реформу сеймового

виборчого права. Але вже незабаром виявилось, що дана справа була непроста, оскільки польська шляхта прагнула зберегти свої переваги у крайовій репрезентації, крім того, уряд мав певні інтереси у цьому питанні [492: 126].

На розв'язанні даної проблеми особливо наполягали українські соціал-демократи, до них прилучилися національні демократи та радикали. Запити щодо виборчої реформи в краї вносились восени 1907 р. на сесії Галицького сейму [87: арк. 253–295], в тому числі й Є.Олесницького [87: арк. 253–261]. Але до порозуміння з поляками у цьому питанні справа не дійшла. Кожне сеймове засідання було доказом безсилля “Руського клубу”.

На першій сесії новообраної крайової репрезентації (15 вересня 1908 р.) Є.Олесницький виступив від імені українських послів, характеризуючи їх становище у сеймі [138: 68]. Політик сказав, що вони вступають у куріальний сейм, вважаючи його перехідним представництвом, покликаним якнайшвидше ухвалити сеймову виборчу реформу. Є.Олесницький запевнив, що українці будуть боротися за проведення даної реформи, щоб у сеймі знайшли справедливую репрезентацію усі верстви населення й обидва народи [125: 11–12].

Черговий запит у справі реформи виборчої системи Є.Олесницький вніс вже 16 вересня 1908 р. [138: 71]. 22 вересня на засіданні сейму голова українського клубу знову доповідав про зміну крайового статуту і сеймової виборчої ординації на засадах загального права голосування [126: 218–222].

Поштовхом для розгляду справи виборчої реформи була демонстрація, організована 27 вересня 1908 р. у Львові польською й українською соціал-демократією. Спочатку представників демонстрантів, поляка І.Дашинського та українця С.Вітика, прийняв для переговорів крайовий маршалок С.Бадені [521: 119]. Він взяв до відома вимоги політиків, заявивши, що особисто є прихильником надання виборчих прав ширшим верствам населення, але це справа не одного місяця, розв'язувати її слід поступово і виважено [629: 117].

Далі депутація вирушила на переговори спочатку з польськими, а потім і з українськими сеймовими демократами. С.Вітик та І.Дашинський закликали

послів-русинів якомога швидше ухвалити нову виборчу реформу. У відповідь Є.Олесницький зазначив: “Я є в тім положеню, що не потребую словами впевнювати Вас про становище, яке в сій справі займу я і мій клуб. Вчинки можуть бути нашим свідомством. Ми були перші, що порушили справу виборчої реформи в соймі... Справу сю уважаємо власною та з цілим серцем стоїмо по стороні робітничих мас... Можете бути певні, що Ваш апель не остане без наслідку та додасть нашій діяльності нової енергії. Жадаємо не лише реформи як такої, але й найшвидшого її переведеня. Дальше проволіканє не є можливе; в тім напрямі мусимо числити ся з голосами публичної опінії, а в акції тій не спинить ся цілий край...” [261: 1]. Тобто Є.Олесницький від українського сеймового клубу гарантував повну підтримку соціал-демократам у справі проведення реформи виборчої системи [629: 117].

Після переговорів депутація вийшла до маніфестантів, щоб повідомити їх про результати розмов з представниками різних політичних сил, репрезентованих в сеймі. Під час виступу С.Вітика почалися сутички з поліцією. Остання жорстоко побила людей. Після побиття мітингу біля сейму делегацію І.Дашинського і С.Вітика прийняв намісник М.Бобжинський, який пообіцяв: у справі колотнечі буде проведено слідство. Щодо виборчої реформи, то він запевнив, що докладе всіх зусиль для впровадження її в життя [261: 120].

У жовтні 1908 р. українські націонал-демократи опублікували в “Ділі” звернення “До русинів Галицької землі!”, у якому закликали підніматися на боротьбу за демократизацію виборчої системи в краї [211: 2].

22 жовтня 1908 р. на засіданні сейму Є.Олесницький вкотре піднімав дане питання, закликаючи не зволікати з його розв’язанням. Загалом доповідач висловив задоволення політикою намісника М.Бобжинського, у тому числі й щодо ставлення останнього до виборчої реформи [629: 130].

На засіданнях даної сесії Галицького сейму з проектом виборчої реформи від народовців виступив Є.Олесницький. Його пропозиції ґрунтувалися на засадах загального, рівного, безпосереднього й таємного виборчого права. Він доводив необхідність складу репрезентації краю в 160 членів: 12 вірилістів і

148 вибраних послів (37 депутатів з виборчих округів міст і містечок та 111 – з виборчих округів окремих судових повітів) [87: арк. 253 зв.]. Необхідно було створити усього 140 виборчих округів, серед яких 1–29 – виборчі округи міст і містечок; 30–140 – виборчі округи окремих судових повітів, з котрих виборчі округи 72–140 припадали б на Східну Галичину. Із-поміж усіх округів у Львові мали б обирати 6 послів, у Кракові – 4, у решта – по 1 [263: 1]. Проект Є.Олесницького не передбачав обмеження висунення кандидатів за національною ознакою і давав можливість балотуватися як українцям, так і полякам у всіх виборчих округах [86: арк. 310–318 зв.]. За Є.Олесницьким виступив М.Король з подібним проектом виборчої сеймової ординації та ще кілька польських націонал-демократів [86: арк. 319–340].

Створена комісія з реформи виборчої системи (між іншим, її членами були Є.Олесницький, К.Левицький і М.Король [263: 1]), яку очолив лідер галицьких ендеків С.Гломбінський, не могла погодитись з проектом українських народовців, зокрема Є.Олесницького. По-перше, усі без винятку представники польських партій не погоджувались на те, щоб українці висували своїх кандидатів у виборчих округах Західної Галичини, яка в основному була заселена поляками; по-друге, усі законопроекти поляків передбачали поділ виборчих округів за національною ознакою – на українські й польські. Через це проблема виборчої реформи мала у своїй основі більше національно-політичних моментів, аніж адміністративно-правових. Крім того, одночасно з прийняттям виборчої ординації поляки намагалися розширити компетенцію крайової автономії, а українці – розв'язати проблему відкриття українського університету. Ці два взаємнонеприйнятні полякам й українцям фактори теж значно гальмували прийняття нового виборчого закону [521: 120–121].

16 вересня 1909 р. К.Левицький поставив перед Галицьким сеймом вимогу доручити комісії розробити проект виборчої реформи. У такий спосіб депутат намагався пришвидшити залагодження даної проблеми [591: 136]. Є.Олесницький охарактеризував становище українського клубу в зв'язку з реформою сеймової виборчої ординації [139: 69]. Він говорив про

незадоволення роботою комісії щодо виборчої реформи і запевнив, що українці не допустять, аби новим законом було їх скривджено. Адже від розв'язання цієї справи залежали стосунки обох народів у краї [492: 130], [629: 149].

Восени 1909 р. при розгляді проекту реформи в сеймовій комісії українці вимагали для себе 40 % місць у крайовому парламенті [262: 2], спираючись на те, що їх кількість складала 42 % усіх жителів краю. Але поляки з цим не погодились і запропонували українцям 21 % представництва у сеймі. Свою позицію вони обґрунтували тим, що українське населення (за словами поляків) сплачувало всього 2 % безпосередніх податків [521: 126].

По мірі наростання польсько-українського протистояння боротьба за новий виборчий закон дедалі більше набувала національного характеру. Розпочавши акцію самостійно (щодо поляків), українські послы Галицького сейму з 1909 р. перейшли до тактики обструкції (1909 р. – “технічна”, з 1910 р. – “голосна”), вимагаючи першочергового полагодження виборчої реформи. Обструкція відновлювалася при кожній спробі провести сеймове засідання і протягом п'яти років повністю паралізувала роботу крайового представництва [397: 20–21]. На думку Є.Олесницького, “руська обструкція була боротьбою не лиш о права руського, але й польського народу... котрого заступники заповіли були також боротьбу о демократичну виборчу реформу...”, проте не українські послы, а “...польські консервативні члени сойму обструують виборчу реформу вже цілими роками” [535: 22].

У порядок денний весняної сесії сейму 1910 р. питання виборчої реформи не було включене [348: 1]. На відкритті сесії Галицького сейму 22 вересня крайовий маршалок С.Бадені закликав українських і польських парламентаріїв до толерантності. У резолюції з питань виборчої реформи від 24 жовтня було висловлено впевненість про досягнення порозуміння щодо прийняття нової виборчої ординації ще у 1910 р. Проект закону надавав українцям 43 мандати (22, 2 %) у сеймі, а полякам – 150 (77, 8 %). Русини отримали шанс, хоч і досить незначний, реального впливу на крайову політику. Але від української депутації виступив К.Левицький, який заявив, що “Руський клуб” вимагає для

себе 40 % представництва в сеймі та 10 місць у Крайовому Виділі. Такі вимоги були опротестовані поляками. Останні не погодились на компроміс навіть тоді, коли українські політики зменшили свої вимоги до 31 %. Така позиція сеймової більшості змусила “Руський клуб” зірвати засідання крайового парламенту, влаштувавши звукову обструкцію (листопад 1910 р.) [521: 127–129].

Виступаючи 2 грудня 1910 р. в австрійському парламенті, Є.Олесницький, між іншим, охарактеризував ставлення уряду до реформи сеймового виборчого права. У той час, коли і русини, і поляки визнали загальне право голосування необхідністю, що була продиктована духом часу і людськими потребами, центральний уряд заявив про свою відмову санкціонувати відповідний закон. На думку політика, “таке становище правительства противить ся найпростійшим поняттям конституційним. Конституція не знає ніяких заборон”. Дане ставлення влади доповідач пояснював її прагненням зберегти пануючі позиції польської шляхти в краї, “...яку загальне голосуванє вимело із сеї палати, а яка находить своє послідне прибіжище в курії більшої посілости галицького сойму”. Найбільше Є.Олесницького обурював факт, що уряд проводив політику на користь поляків, не зважаючи на загострення ними міжнародних відносин та доведення економіки краю до катастрофи. У той час влада не звертала уваги на порушення прав усього українського народу [535: 9–10].

21 липня й 11 жовтня 1911 р. парламентарій вносив чергові невідкладні депутатські запити стосовно призначення комітету з реформи виборів до Державної Ради з метою ревізії порядку виборів і створення виборчого суду. Запит направлено до конституційного комітету [75: 298].

Переговорний процес щодо демократизації виборчої системи до Галицького сейму продовжувався, але не приносив ніяких результатів.

І тільки новому наміснику В.Коритовському під сильним тиском федерального уряду вдалося зрушити справу з місця. 5 грудня 1913 р. у сеймі було подано на розгляд проект виборчої реформи, який передбачав для українців 27, 2 % сеймового представництва [521: 147]. 26 січня 1914 р.

польські й українські політики зібрались на нараду у крайового маршалка графа А.Голуховського, куди запросили і митрополита А.Шептицького, який відіграв вирішальну роль у досягненні згоди щодо сеймової реформи [491: 685–686].

На засіданні 14 лютого 1914 р. Галицький сейм ухвалив нову виборчу ординацію і крайовий статут, за яким українська сеймова репрезентація дістала можливість обирати двох своїх представників до Крайового Виділу, сеймових комітетів і крайових установ. У склад сейму зараховувався ректор українського університету [521: 147]. За українцями закріплювалися також посади віце-голови сейму і заступника голови [498: 61]. Куріальна система ще зберігалась, але в сільській курії було введено загальне, таємне і безпосереднє голосування й додано нову курію загального голосування. Сейм повинен був складатись із 228 депутатів, з яких 62 мандати резервувались за українцями [591: 89]. Реформа також дала українцям змогу обирати своїх послів від галицьких міст до сейму. Виборче право одержували значно ширші народні маси. Це засвідчувало про наближення до засад демократичної виборчої системи [440: 13].

Закон обмежував монополію поляків на політичну владу в краї, дозволяв українцям не тільки збільшити своє представництво у крайовій адміністрації та центральних міністерствах, а й активніше займатися розбудовою системи національного шкільництва та мережі господарських організацій [596: 14]. Українське представництво могло тепер впливати на рішення сейму з принципових питань і повніше задекларувати свої політичні й економічні вимоги [521: 147].

Із іншого боку, через поєднання протилежних інтересів різних політичних сил галицька сеймова виборча реформа представляла в тогочасній Європі одну із найскладніших та найзаплутаніших систем голосування, яка при збереженні курій одночасно реалізовувала в різних округах принципи пропорційного голосування та національного кадастру виборців [596: 14]. “Виборча географія” змінювалась в напрямку створення максимально однонаціональних округів [397: 21]. Поділ мандатів на польські й українські, очевидно, суперечив засаді

свободи волевиявлення, принаймні теоретично [608: 35]. У зв'язку з початком Першої світової війни закон ніколи не був введений у дію.

Підсумовуючи довготривалий період боротьби галицьких українців за демократизацію виборчої системи, К.Левицький підкреслив, що “перед десяти роками українські послы перші, внеском посла д-ра Евгена Олесницького і товаришів, піднесли справу соймової виборчої реформи з сего місця, обстоюючи прінципи поступової реформи, опертої на загальнім і безпосереднім праві виборчим до галицького Сойму” [491: 688].

І.Витанович був переконаний, що “до протестаційних промов Олесницького прислухувалася тоді вся наша країна, з запертим віддыхом слухали його й ті, проти яких звертав він вістря своїх гострих слів, бо рівного йому бесідника не було тоді на галицькій землі, бо він був геніяльним народнім трибуном. Нікого тоді з наших провідників так не цінили противники, як Олесницького, хоч і не мали між ними більшого від него поборника” [160: 46].

Навесні 1916 р. здоров'я Є.Олесницького різко погіршилося, він був частково паралізований. Помер 26 жовтня 1917 р. у Відні. Вдячні земляки спровадили його тіло до Стрия. Такого величавого похорону ніколи ще у місті не було [411: 56]. Прибули делегації зі Львова, Відня, Стрийщини, сусідніх повітів, а також з Тернопільщини. Одну з промов виголосив митрополит А.Шептицький. Від імені українського депутатського корпусу промовляв К.Левицький, який, між іншим, сказав: “Від студентської лавки до послідних днів життя перебув (Є.Олесницький – І. Ч.) великий шлях праці народної; праці ідейної, характерної та обильної плодами Його діяльності. ...добув він собі авторитет у всего українського народу по сім і тім боці кордону, так, що не було важнійшої справи, щоби наш нарід не спитав ся що скаже Евген Олесницький?.. Найбільшу увагу звертав Покійний на конечну потребу організації мас народних, щоби всі ми разом станули до великої праці для оборони житевих інтересів українського народу та добули йому належне право самостійного і вільного життя на своїй землі. Так, незабутний Товаришу Евгене

– отсе твій заповіт політичний!.. Вдячна пам'ять українського народу для Євгена Олесницького запишеться в історії України – від рода в род” [324: 2].

Все сказане дає змогу зробити висновок, що Є.Олесницький брав активну участь у виборчому русі галицьких українців на межі ХІХ–ХХ ст. Він одним із перших разом з іншими колегами ініціював тривалу і важку боротьбу за демократизацію виборчої системи. Ще у 1903–1904 рр. політик вносив запити у крайовому сеймі про зміну виборчої ординації, які на порядок денний нарад так і не потрапили. Відхилені його пропозиції були і в 1905 р. Тим часом масовий народно-демократичний рух в Австро-Угорщині призвів до запровадження у 1907 р. 4-складового виборчого права до Державної Ради. Критично оцінивши новий виборчий закон, Є.Олесницький прийшов до висновку, що він не відповідав дійсним потребам українського народу та характеризувався обмеженістю і недосконалістю. Водночас юрист пояснив, як можна положення закону використати на користь галицьких українців. На новому тлі крайовий сейм виглядав цілковитим анахронізмом. Тому вже 1907 р. Є.Олесницький продовжив змагання за виборчу реформу до Галицького сейму. У 1908 р. він підкреслив готовність української репрезентації послідовно і наполегливо боротися за зміну виборчої системи. Запропонований ним проект виборчої реформи ґрунтувався на демократичних засадах і не передбачав національних обмежень. Проте він не задовольняв польський політичний табір. 1909 р. парламентарій вкотре піднімав питання про сеймову виборчу реформу – найактуальнішу, на його думку, проблему того часу. 1910 р. у черговому своєму виступі Є.Олесницький підкреслив неприхильне ставлення центрального уряду до демократизації виборчої системи. Пройшовши складний і тривалий період, виборчий рух за запровадження загального, рівного, безпосереднього і таємного виборчого права завершився виборчою реформою до Галицького сейму. Можемо констатувати, що депутат Є.Олесницький вніс значний вклад у процес парламентської боротьби, яка принесла частковий успіх аж у 1914 р. Його змістовні запити, запальні виступи з приводу демократизації виборчої системи змушували депутатський корпус і політичний бомонд австро-

угорської держави акцентувати пильну увагу і постійно тримати в полі зору дану проблему протягом тривалого періоду. Реформа виборчої ординації стала тим питанням, розв'язанню якого політик присвятив найбільше часу і зусиль у парламентських стінах, оскільки вважав його вихідним пунктом досягнення національно-політичних прагнень українського народу.

ВИСНОВКИ

Українське населення Східної Галичини протягом віків терпіло національний і соціальний гніт від польських і австро-угорських поневолювачів. Денаціоналізаторська політика загарбників стала причиною відсутності в краї до початку XIX ст. української інтелігенції, шкіл, значних матеріальних і культурно-освітніх здобутків. Особливо разючим був національний занепад галицько-українського населення. Можливо, політика онімечення та ополячення досягла б успіху, якби на авансцені історичних змін не з'явилася українська інтелігенція, яка стала генератором нових ідей і концепцій.

Сучасні уявлення про соціальну реструктуризацію й модернізацію українського руху свідчать, що у середині 80-х рр. XIX ст. на арену суспільно-політичного і культурно-просвітницького життя Східної Галичини вийшла плеяда здібних правників, які зробили вагомий внесок в українське національне відродження. Є.Олесницький – відомий український політик, адвокат, економіст і суспільно-політичний діяч – уособлював усі найхарактерніші риси галицько-української інтелігенції даного періоду. Цілісний та ґрунтовний аналіз біографії і творчої спадщини цього яскравого представника національної еліти дозволяє з'ясувати його роль у суспільно-політичному житті Східної Галичини на межі XIX–XX ст. та в історії України у цілому, а також глибше зрозуміти процеси та обставини відродження західноукраїнських земель у той час.

Вивчення основних віх життя та діяльності Є.Олесницького дає можливість простежити процес формування світогляду та активної громадсько-політичної позиції українського діяча, визначальними чинниками якого стали і родинне виховання, що здійснювалося у національному дусі, й учнівське оточення Тернопільської гімназії, де як член, а згодом і голова “Громади” юнак почав набувати досвіду суспільно-політичної роботи та заклав фундамент своїх патріотичних переконань. Проте найважливішим етапом розвитку Є.Олесницького як особистості й громадського діяча варто вважати

університетський період навчання, де його світоглядні позиції формувалися під впливом викладацького середовища та української громади в особі І.Франка, В.Барвінського, В.Навроцького, К.Левицького. Ці й інші відомі тогочасні діячі та їх погляди спрямували світобачення Є.Олесницького на шлях “органічної” праці та виробили в ньому дух модерного українства, що протиставлялось формальному, сентиментальному. Формування національних почуттів, які відіграли неабияку роль у майбутній громадсько-політичній діяльності Є.Олесницького, розширення та збагачення інтересів й світогляду діяча відбувалось і завдяки його участі у студентських організаціях “Дружній Лихвар”, “Кружок правників” та культурно-просвітницьких товариствах “Руська Бесіда” і “Просвіта”.

Співпраця Є.Олесницького з галицько-українськими періодичними виданнями “Батьківщина”, “Правда”, “Діло”, в яких він публікував свої глибоко фактологічні, стилістично блискучі статті на правову, соціально-економічну і політичну тематику, редагування гумористичних журналів “Нове зеркало” й “Зеркало”, видання літературного збірника “Русько-українська бібліотека”, науково-редакторська праця у “Часописі правничій”, виступ Є.Олесницького як літературного критика, перекладача, поета і театрального діяча переконують, що вже у студентські роки відбулася кристалізація його народовських переконань і він став активним учасником громадсько-політичного та національно-культурного життя Східної Галичини. Науково-публіцистична і літературна спадщина Є.Олесницького зайняла гідне місце у доробку української культури кінця XIX – початку XX ст. і відіграла значну роль у пробудженні національних почуттів українського народу.

Є.Олесницький був співтворцем нового етапу українського національного відродження, що увійшов у історію як “адвокатська доба”. Тому окремою сторінкою в його життєписі є правнича діяльність. Закінчивши юридичний факультет Львівського університету і відкривши власну адвокатську канцелярію в Стрию, він незабаром став кваліфікованим юристом, знаним на цілий край завдяки захисту соціально-економічних і

громадянських прав українців у гучних політичних судових процесах. На адвокатській ниві Є.Олесницький зарекомендував себе як високоморальна людина, професійний правник і незрівнянний промовець.

Найгучнішою, відомою на цілий край судовою справою, у якій брав участь Є.Олесницький, став успішний захист ним українського депутата Т.Окуневського, звинуваченого в підбурюванні населення краю проти галицького намісника К.Бадені. Без перебільшення, вагомою заслугою Є.Олесницького як правника стало використання ним української мови як ділової у власному юридичному бюро. Крім того, він домігся ведення судового діловодства у Стрию лише українською мовою. Ці заходи були спрямовані на утвердження національної ідеї у свідомості кожного українця і принесли свої результати. Головною рисою юридичної практики Є.Олесницького стало її успішне поєднання з громадською діяльністю у Стрийському повіті й Східній Галичині в цілому. Так, очолене Є.Олесницьким товариство “Підгірська Рада” у Стрию активно зайнялося політичною роботою; завдяки його ініціативі “Міщанська Бесіда”, філія “Просвіти” і Народний дім розпочали культурно-просвітні заходи; громадсько-економічна організація “Каса задаткова” перейшла від поляків до українців, а при філії “Просвіти” в Стрию виник Союз руських молочарських спілок. Завдяки цьому в повіті закладалися підвалини українського громадсько-політичного, господарського і культурно-просвітницького життя. Є.Олесницький здобув пошану і авторитет серед місцевих жителів, а Стрийщина за рівнем національного розвою вийшла на межі XIX–XX ст. на одне з перших місць у Східній Галичині.

Важливе значення у формуванні Є.Олесницького як зрілого громадського діяча відіграло товариство “Просвіта”. Перейнявши організаторські здібності від свого батька о. Г.Олесницького, який створив читальню “Просвіти” у Говиліві Великому на Теробовлянщині, набувши досвіду діяльності у львівській “Просвіті” завдяки участі у праці її літературної й видавничої комісії, в обговоренні матеріалів календарів, у розробці деяких статутів і нарешті в заснуванні господарсько-промислової комісії та створенні

програми діяльності останньої, Є.Олесницький переніс ці знання і досвід на “стрийський ґрунт”. Саме на Стрийщині повністю розкрився його талант на чолі проводу місцевої філії “Просвіти”. Виголошування ним доповідей із різних галузей знань, організація безплатної бібліотеки, хорових виступів, віч, ювілейних концертів, днів пам’яті відомих українців, заснування розгалуженої мережі первинних осередків у кожному селі повіту, діяльна участь у спорудженні Народного дому в Стрию сприяли посиленню інтересу широких верств населення до знань і культури. А налагодження дахівкарського, ткацького, молочарського промислів, садівництва і городництва, організація меліорації пасовиськ і сіножатей, створення крамниць підняло добробут жителів повіту. Організаторська діяльність Є.Олесницького була продиктована переконанням, що економічна праця може і повинна здійснюватись лише водночас із просвітою народу. Такі думки свідчать про далекоглядність і глибоке входження громадського діяча у тогочасні суспільні процеси. Перенесення даних теоретичних побудов на практичний ґрунт сприяло активізації освітньо-культурного й налагодженню економічного життя українців Східної Галичини, створювало умови для їх консолідації, формувало у них навички цивілізованого господарювання, розуміння своїх національних і громадянських прав. Свідченням плідної й успішної діяльності Є.Олесницького у товаристві й визнанням заслуг діяча перед ним стало обрання його головою матірньої “Просвіти” у Львові, членом почесної старшини першого просвітньо-економічного конгресу, а також почесним членом товариства.

Є.Олесницький відіграв важливу роль у господарській організації українства. Його заслуги є особливими в розвитку кооперативного руху. Він став визнаним організатором і провідником Крайового союзу господарсько-молочарського в Стрию, Крайового союзу господарсько-торговельних спілок, Крайового союзу для хову і збуту худоби, а також членом дирекції страхового товариства “Дністер”, Земельного банку іпотечного та Крайового союзу ревізійного у Львові. Саме молочарство стало тією галуззю сільської кооперації, до створення якої він найбільше прилучився. Прибутки від

молочарства сприяли розв'язанню проблеми поліпшення матеріального добробуту галицько-українських аграріїв. Чималих зусиль доклав Є.Олесницький до розвитку українського села завдяки реформуванню очоленого ним товариства “Сільський господар”, розвою його діяльності та перетворенню на основну громадсько-економічну інституцію Східної Галичини, яка стала виразником інтересів українських селян перед органами влади. Керівні посади в господарських товариствах місцевого, крайового і навіть загальнодержавного масштабу Є.Олесницький продуктивно використав для популяризації демократичних економічних ідей та їх практичної реалізації в українському середовищі. Рушійною силою громадсько-господарських та просвітньо-економічних заходів Є.Олесницького стало переконання, що національно-державницький розвиток неможливий без опори на заможних громадян. І сьогодні викликають захоплення висловлені ще наприкінці ХІХ ст. думки громадсько-політичного діяча про економічну свободу.

Громадсько-політична та економічна праця Є.Олесницького тісно переплелася з його політичною діяльністю. Переконаний народовець, він виступав проти угод з поляками, відстоюючи послідовну опозиційну тактику, оскільки вважав, що українці мають право вимагати задоволення своїх національно-культурних потреб й інтересів безпосередньо від центральної австрійської влади, а також володіють усіма підставами для успішного результату такого діалогу. Цих переконань Є.Олесницький дотримувався упродовж усієї своєї політичної кар'єри. Водночас він зарекомендував себе толерантною, коректною, поміркованою й інтелігентною людиною, обережною в судженнях, витриманою в оцінках. Політик ніколи не уникав порад своїх колег, а конструктивну критику сприймав із зацікавленням. Що ж стосувалося захисту життєво важливих прагнень українського народу методами парламентської боротьби, то Є.Олесницький був рішучим, послідовним і безкомпромісним. Це викликало повагу навіть в опонентів, як українських, так і польських. Тому, як свідчить політична біографія Є.Олесницького, протягом

усього життя він був загальноновизнаним авторитетом серед відомих політичних діячів свого часу.

У велику політику Є.Олесницький прийшов із солідним інтелектуальним багажем і практичними здібностями, оскільки ще з молодих років спостерігав за діяльністю крайового парламенту, виступав публічним критиком проголошеного курсу українсько-польсько-австрійського порозуміння “нова ера”, не йшов на відкриту конфронтацію з русофілами, найкращим методом боротьби проти яких вважав зміцнення українофільських установ, зокрема стрийського політичного товариства “Підгірська Рада”, влаштовував політичні селянські віча, брав активну участь у передвиборчих кампаніях. Політичні уподобання Є.Олесницького були пов’язані з національно-демократичною течією. Тому він опинився в числі засновників Української національно-демократичної партії, неодноразово балотувався і обирався від неї до крайового сейму й австрійського парламенту. Діяльна участь Є.Олесницького у складі даної партії, в якій він проявив себе як ліберал європейського взірця, висунула його у трійку лідерів УНДП. Завдяки такому досвіду політичної діяльності формувалася зрілий політик, що мав підстави претендувати на лідерство в українській політиці. Ставши депутатом Галицького сейму, Є.Олесницький одразу ж очолив українську фракцію і керував нею упродовж усього періоду своєї парламентської праці. Згодом він посилив свій політичний вплив у краї, ставши ще й депутатом австрійського рейхсрату.

Парламентська діяльність Є.Олесницького відбивала національні прагнення галицьких українців. У численних виступах, депутатських інтерпеляціях політик намагався піднести економічний рівень українства, тому вимагав впровадження аграрних реформ для селян і міщан, виступав проти утворення бюро посередництва праці й рентових господарств, як некорисних для українців, добивався компенсаційної матеріальної допомоги центрального уряду українським аграріям за невігідні міжнародні договори і за наслідки стихійних лих, доповідав щодо реформи водного, цивільного, мисливського

законів, проекту загального соціального забезпечення, брав активну участь у дебатах про причини дорожнечі в містах, у бюджетних дискусіях тощо.

Не менш важливими завданнями, до залагодження яких у парламентських стінах Є.Олесницький прилучився, були справи українського шкільництва. Усвідомлюючи важливу роль школи для національно-культурного відродження українців, він виступав за реорганізацію системи народних шкіл, наповнення підручників матеріалом з української історії, вимагав поділу Крайової Шкільної Ради на дві національні секції, виступав за відкриття нових українських гімназій і за те, щоб викладання у середніх і народних школах здійснювалося українською мовою, доповідав про нехтування українською мовою в судах та інших органах влади, клопотав про долю українських вчителів і, нарешті, виступив ревним поборником ідеї відкриття українського університету в Львові й створення кафедр з українською мовою викладання. Така діяльність Є.Олесницького щодо відстоювання основних економічних та освітніх прагнень українського народу сприяла піднесенню національної й громадянської свідомості широкого українського загалу і підготувала ґрунт для боротьби за демократизацію виборчої системи.

Змагання за виборчу реформу до Галицького сейму та за демократизацію виборчої системи імперії Габсбургів у цілому Є.Олесницький вважав важливою складовою політичної програми галицьких українців, що була „на часі”, оскільки створювала сприятливі умови і можливості для боротьби за національно-територіальну автономію Східної Галичини в рамках Австро-Угорської імперії. Тому він одним з перших підняв цю проблему й ініціював парламентські заходи, щодо її розв’язання. Запропонований ним проект виборчої реформи не передбачав національних обмежень, давав можливість як українцям, так і полякам балотуватися у всіх виборчих округах, виходив із засад загального, безпосереднього, рівного й таємного права голосування, тобто ґрунтувався на демократичних принципах.

Тісні зв’язки з народними масами та відстоювання їх інтересів, гострий розум і відчуття потреб часу, високий культурний рівень й ораторське

мистецтво, енергійність та ініціативність були тими чинниками, які висунули Є.Олесницького у число впливових політичних діячів Східної Галичини. А факти пропонування йому посад віце-маршалка Галицького сейму та члена Крайового Виділу підтверджували величезний політичний авторитет Є.Олесницького не лише серед українських, а й серед польських політиків та офіційного Відня. Він став одним із головних провідників галицького політикуму і його репрезентантом на найвищих державних рівнях кінця ХІХ – початку ХХ ст. Водночас саме лідерство Є.Олесницького в українській політиці непокоїло окремих її учасників, чим був зумовлений конфлікт в середовищі УНДП. Йому були притаманні такі риси, як демократичність поглядів, політичний досвід, беззастережна відданість ідеалам українського національного відродження. Саме тому постать Є.Олесницького може стати взірцем для нового покоління українських політиків у плані формування інституту політичного лідерства на сучасному етапі.

Таким чином, предметне вивчення громадської та парламентської діяльності Є.Олесницького, з'ясування його ролі у процесах національного відродження наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. дозволяють зробити висновок, що визначний український суспільно-політичний діяч пройшов нелегкий, але благородний життєвий шлях, залишивши нащадкам чималий інтелектуальний та моральний капітал, яскравий приклад послідовної боротьби за торжество української національної ідеї. Діяльності Є.Олесницького були притаманні широкий діапазон і багатогранність. Не існувало жодної вагової ділянки українського життя, в яких він безпосередньо чи опосередковано не брав би участі. Водночас широкомасштабна і різнобічна праця Є.Олесницького стала резонансною, оскільки їй була характерна загальноукраїнська зорієнтованість. А це сприяло розбудові господарського, просвітнього і політичного життя та прищепленню національної самосвідомості в широкого загалу українського народу. Є.Олесницький відіграв значну роль у розвитку українського відродження та самоутвердженні української нації. Його діяльність можна вважати етапним явищем в історії України. Саме тому нам важливо звернутися

до повчального життєпису і творчої спадщини Є.Олесницького. Багатий досвід його громадської та політичної діяльності стане у пригоді сучасним українським діячам – будівникам незалежної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Архівні матеріали

ЦДАВО України

1. Об'яви (некрологи) про смерть і похорони українських націоналістів // Ф. 4465 Колекція окремих документальних матеріалів українських націоналістичних емігрантських установ, організацій та різних осіб. 1901–1945. – Оп. 1. – Спр. 349. – 256 арк.

2. Приватні листи у зв'язку з 30-літнім ювілеєм літературної і кооперативної діяльності Андрія Жука (редактора Ревізійного союзу українських кооперативів) з додатком газет “Діло”, “Америка” і інших. 1907–1939 рр. // Ф. 3807 Жук Андрій – український емігрант, член президії “Спілки визволення України”. – Оп. 2. – Спр. 47. – 156 арк.

3. Статті Жука А. “Земство і українська книжка”, “Наше економічне становище і вихід з нього”. Просвітньо-економічний конгрес в 1909 р. Стаття В.Васюка “Український хаос продовжується”. Відозва “до українського народу”. 1909–1936 рр. // Ф. 3807. – Оп. 2. – Спр. 15. – 32 арк.

ЦДІА України у м. Києві

4. Листи Олесницького Є. 1 січня 1898 р. – 7 лютого 1913 р. // Ф. 1235 Грушевські – історики, лінгвісти. – Оп. 1. – Спр. 670. – 25 арк.

ЦДАГО України

5. Матеріали з питання діяльності “Просвіти” та інших громадських організацій. 21 січня 1924 – вересень 1932 рр. // Ф. 6 Центральний Комітет Комуністичної партії Західної України. – Оп. 1 Документи КПЗУ 1917–1936 рр. – Спр. 104. – 43 арк.

6. Огляд діяльності українського товариства “Просвіта” у Львові. 1926 // Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 324. – 37 арк.

ЦДІА України у м. Львові

7. Біографічна довідка про Левицького Костя до 75-річчя народження, написана Левицьким В. 1934 // Ф. 363 Левицький Володимир Лукич (псевд.

Василь Лукич), нотаріус, письменник, літературознавець, культурно-освітній діяч, дійсний член НТШ. 1856–1938 рр. – Оп. 1. – Спр. 11. – 2 арк.

8. Головна книга реєстрації членів товариства, прийнятих у 1894–1897 роках. 1894–1897 // Ф. 348 Товариство “Просвіта”, м. Львів. 1868–1939 рр. – Оп. 1. – Спр. 775. – 150 арк.

9. Донесення Львівської дирекції поліції, староств в м. Самбір, Яворів, Станіслав і ін. про відбувші збори, скликані УНДП, депутатами сейма і політичними організаціями // Ф. 146 Галицьке намісництво. – Оп. 8. – Спр. 699.

10. Замітки Костя Левицького на тему: “Відносини між митрополитом Шептицьким і Олесницьким Євгеном”. 1917 // Ф. 408 Греко-католицький ординаріат, м. Львів. – Оп. 1. – Спр. 1116. – 3 арк.

11. Заява австрійському урядові про забезпечення евакуації населення під час воєнних дій в Галичині 1917 р. 1917 // Ф. 746 Українська парламентська репрезентація в австрійському парламенті, м. Відень. – Оп. 1. – Спр. 5. – 6 арк.

12. Звернення української студентської молоді у Відні до українських представників у парламенті з вимогою всестороннього захисту прав українського народу. 1917 // Ф. 309 Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів. 1873–1939, 1941–1944 рр. – Оп. 1. – Спр. 2762. – 3 арк.

13. Звернення, декларації, листи-спростування та інші матеріали про заходи Романчука Ю. як голови об’єданого українського депутатського клубу в австрійському парламенті в справі консолідації українців для боротьби проти дискримінації (оригінали, чернетки). 1890–1923 // Ф. 382 Романчук Юліан – письменник. – Оп. 1. – Спр. 1. – 65 арк.

14. Звіти про діяльність товариства і його філіалів. 1908–1909 // Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 90 а. – 72 арк.

15. Книга обліку членських внесків, оплачених філіалами в 1912–1920 рр. 1912–1927 // Ф. 302 Крайове господарське товариство “Сільський Господар”, м. Львів. 1898–1944 рр. – Оп. 1. – Спр. 490. – 188 арк.

16. Лист Міністерству залізниць у Відні про зниження тарифу на перевезення насіння і штучних погноїв. 1913 // Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 398 а. – 7 арк.

17. Лист Міністерству сільського господарства у Відні в справі концесій на сплави лісу по ріці Черемош та його притоках. 1912 // Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 398. – 4 арк.

18. Листи Білецького В., Даниловича О., Донцова Д. та ін. до Олесницького Є. 1909–1917 // Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2389. – 107 арк.

19. Листи від кореспондентів з прізвищами на літери “Барв.” – “Бат.” // Ф. 358 Шептицький Андрій, Олександр, граф, митрополит греко-католицької церкви 1865–1944 рр. – Оп. 1. – Спр. 214.

20. Листи до Грушевського М., Білецького В., Озаркевича та ін. про прийняття участі у зборах та співробітництво. 1906 // Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 6500. – 12 арк.

21. Листи Жука А., Мишуги Л., Шухевича С. та ін. до Олесницького Є. 1909–1917 // Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2390. – 84 арк.

22. Листи Новаковського М., Пеленського С., Савчака Д. та ін. до Олесницького Є. 1908–1914 // Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2388. – 32 арк.

23. Листи члена товариства Барвінського Олександра // Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 244.

24. Листування Олесницького Є. з групою української студентської молоді про політичне становище українців у Польщі. 1915 // Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2761. – 19 арк.

25. Матеріали про висунення кандидатів у депутати до Крайового сейму і Державну Раду у Стрийському, Жидачівському і Дрогобицькому повітах. 1895–1897 // Ф. 810 Центральний передвиборчий комітет до Крайового сейму у Львові. – Оп. 1. – Спр. 8. – 42 арк.

26. Матеріали про заходи Головної управи товариства навколо вшанування пам'яті померлого у Відні доктора Олесницького Євгена

(клепсидри, об'яви, звернення і інші). 26 жовтня 1917 р. – 24 жовтня 1918 р. // Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 66. – 18 арк.

27. Матеріали про підготовку і проведення загальних зборів членів товариства весною 1906 року (об'яви, звернення, протоколи). 1906 // Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 146. – 40 арк.

28. Матеріали про підготовку і проведення загальних зборів членів товариства у 1902 р. (звернення, заяви, протоколи, списки учасників та інші). 1902 // Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 144. – 33 арк.

29. Матеріали про підготовку і проведення позачергових надзвичайних загальних зборів членів товариства восени 1906 року (об'яви, протоколи, списки учасників та інші). 1906 // Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 147. – 26 арк.

30. Меморандум австрійському урядові з вимогою введення назви країни й народу “Україна”, “український” – замість попередньої “Русь”, “руський”. 1915 // Ф. 746. – Оп. 1. – Спр. 2. – 19 арк.

31. Меморандум австрійському урядові про політичне становище і адміністративне управління Галичини. Б. д. // Ф. 746. – Оп. 1. – Спр. 3. – 7 арк.

32. Меморандум Об'єднаної української національної ради про становище Галичини після I світової війни, складений Олесницьким Є. 1920 // Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2544. – 36 арк.

33. Меморіал Українського клубу Австрійської Державної Ради про національне становище українського народу в Австрії. Б. д. // Ф. 746. – Оп. 1. – Спр. 4. – 7 арк.

34. Обіжники за 1910–1911 роки. 1910–1911 // Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 34. – 29 арк.

35. Обіжники за 1912 рік. 1912 // Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 35. – 12 арк.

36. Обіжники за 1913 рік. 1913 // Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 37. – 25 арк.

37. Обіжники товариства “Крайовий Союз господарсько-торговельних спілок” у Львові за 1912–1913 роки, 1918 р. 1912, 1913, 1918 // Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 36. – 19 арк.

38. Особова справа генерального секретаря товариства Струка Василя. 1911 // Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 759. – 26 арк.
39. Переписка з Міністерством внутрішніх справ про надання грошової допомоги редакції газети “Руслан”. 1890–1912 // Ф. 146. – Оп. 4. – Спр. 871. – 101 арк.
40. Поема і п’єса Бобикевича О. “У небі” та “Настоящий”. Рукописи. 1893–1900 // Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1099. – 27 арк.
41. Праця Олесницького Є. “Сторінки з мого життя”, том I. 1916 // Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1683. – 183 арк.
42. Праця Олесницького Є. “Сторінки з мого життя”, том II і останній. 1916 // Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1684. – 88 арк.
43. Проект статуту створення фонду побудови народного руського театру у Львові, складений Левицьким К. 24 серпня 1904 // Ф. 358. – Оп. 2. – Спр. 402. – 7 арк.
44. Проекти змін в законодавстві про риболовство, експлуатацію і регуляцію рік та ін., внесені на розгляд австрійського парламенту Олесницьким Є. 1909 // Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2519. – 45 арк.
45. Протести жителів сіл Борщів, Жилинці і Усте Єпископське проти неправильно проведених виборів, зібраних адвокатом Олесницьким Є. 1908 // Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2531. – 20 арк.
46. Протокол ювілейних звітно-виборчих загальних зборів членів товариства, проведених за участю делегатів від філіалів, читалень “Просвіти” 2 лютого 1894 року у Львові. 1894 // Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 142. – 20 арк.
47. Протоколи засідань Головної управи товариства. 1905–1910 // Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 7632.
48. Протоколи і резолюції 8, 16 і 22 засідань. 16 червня 1915 р. – 23 вересня 1916 р. // Ф. 440 Загальна Українська Національна Рада, м. Відень. – Оп. 1. – Спр. 2. – 37 арк.
49. Резолюція зборів української студентської молоді м. Відня. Копія. 1917 // Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2763. – 7 арк.

50. Реферат Г. Величка “Про організаційну роботу філіалів”. 1912 // Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 584. – 2 арк.

51. Реферат Олесницького Є. Уривок. Б. д. // Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1687. – 12 арк.

52. Реферати Е.Олесницького, М.Творидла, Г.Величка про стан діяльності філіалів, виголошені на окружній конференції в листопаді 1912 року (Стенограми). 1912 // Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 644. – 9 арк.

53. Стаття невстановленого автора “Австро-Угорська монархія і українське питання”. 1916 // Ф. 746. – Оп. 1. – Спр. 11. – 28 арк.

54. Стаття невстановленого автора “Чого чекають українці від війни і миру через відродження Австро-Угорщини”. 1915 // Ф. 746. – Оп. 1. – Спр. 10. – 2 арк.

55. Статут товариства “Крайове товариство господарське “Сільський господар” у Львові і службові правила для ведення діловодства. 1912 // Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 3. – 59 арк.

56. Статут товариства. 1891 // Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 1. – 12 арк.

57. Устав товариства “Крайове рільниче товариство господарське “Сільський Господар” у Львові, затверджений Галицьким намісництвом 24 липня 1909 р. 1909 // Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 2. – 12 арк.

ДАЛО

58. Алфавіт студентів, що склали державні екзамени. 1850–1885 // Ф. 26 Львівський королівський університет ім. Франца І (1817–1918). Університет ім. Яна Казимира у Львові (1919–1939). – Оп. 15. – Спр. 406. – 146 арк.

59. Алфавітний покажчик до протоколів про складання студентами екзаменів. 1877–1905 // Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 408. – 178 арк.

60. Головний каталог студентів. 1879–1880 // Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 67. – 154 арк.

61. Головний каталог студентів. 1879–1880 // Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 68. – 146 арк.

62. Головний каталог студентів. 1880–1881 // Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 69. – 150 арк.
63. Головний каталог студентів. 1881 // Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 70. – 142 арк.
64. Головний каталог студентів. 1881–1882 // Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 71. – 145 арк.
65. Головний каталог студентів. 1882–1883 // Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 73. – 142 арк.
66. Книга протоколів складання державних екзаменів. 1878–1884 // Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 364. – 492 арк.
67. Рішення Крайового комітету і Намісництва у Львові по заявах студентів і випускників про призначення їм стипендій та ін. матеріали з цього питання. 21 червня 1883 – 6 травня 1884 // Ф. 26. – Оп. 6. – Спр. 367. – 104 арк.
68. Розпорядження Міністерства віросповідань та освіти про терміни внесення оплати за навчання, списки студентів, що клопотали про звільнення від цієї оплати та ін. матеріали з цього питання. 15 жовтня 1878 – 7 червня 1880 // Ф. 26. – Оп. 6. – Спр. 304. – 30 арк.
69. Списки студентів, допущених до екзаменів і тих, що клопотали про звільнення від оплати за навчання. 28 жовтня 1878 – 15 вересня 1879 // Ф. 26. – Оп. 6. – Спр. 308. – 15 арк.
70. Списки студентів, які внесли заяви про звільнення від оплати за навчання і тих, що не заплатили за навчання, заяви студентів про повернення грошей за невідвідування ними лекцій. 28 жовтня 1880 – 11 травня 1885 // Ф. 26. – Оп. 6. – Спр. 330. – 48 арк.

Парламентський архів у республіці Австрія

71. Индекс стенографічних протоколів Палати Депутатів імперської ради. XVIII сесія 1907–1909 рр. (11-й термін повноважень законодавчих органів). Том 1. Частина 1–2. Поіменний та предметний алфавітний список. – Відень, 1909 // Parlamentsarchiv. Republik Österreich.

72. Індекс стенографічних протоколів Палати Депутатів імперської ради. XIX сесія 1909 р. (11-й термін повноважень законодавчих органів). Том 1. Частина 1–2. Поіменний та предметний алфавітний список. – Відень, 1909 // Parlamentsarchiv. Republik Österreich.

73. Індекс стенографічних протоколів Палати Депутатів імперської ради. XX сесія від 20 жовтня 1909 р. до 30 березн 1911 р. (11-й термін повноважень законодавчих органів). Том 1. Частина 1–2. Поіменний та предметний алфавітний список. – Відень, 1911 // Parlamentsarchiv. Republik Österreich.

74. Індекс стенографічних протоколів Палати Депутатів імперської ради. XXI сесія від 17 липня 1911 р. до 25 липня 1914 р. (12-й термін повноважень законодавчих органів). – Відень, 1914 // Parlamentsarchiv. Republik Österreich.

75. Індекс стенографічних протоколів Палати Депутатів імперської ради. XXII сесія (остання сесія імперської ради) від 30 травня 1917 р. до 12 листопада 1918 р. (12-й термін повноважень законодавчих органів). – Відень, 1920 // Parlamentsarchiv. Republik Österreich.

ЦНБ НАН України ім. В.Вернадського

76. Листування товариства “Просвіта” у Києві і “Краєвого союзу ревізійного” у Львові про підготовку всеукраїнського кооперативного з’їзду в 1910 р. Серпень–жовтень 1909 р. // Ф. 114 Товариство “Просвіта”. – Спр. 118. – 5 арк.

77. Твори М. Нарис історії просвіт на Галичині. Без кінця. [1910-і рр.]. Машинопис // Ф. 114. – Спр. 23. – 68 арк.

ЛНБ ім. В.Стефаника НАН України

78. Лист Є.Олесницького до О.Маркова, 1895, Стрий // Ф. 168 Марков О. – Спр. 380, п. 14. – 2 арк.

79. Лист Є.Олесницького до О.Партицького, 23 серпня 1890, Говилів // Ф. 154 Партицький О. – Спр. 78, п. 3. – 2 арк.

80. Листи Є.Олесницького до М.Бучинського, 1897, Стрий // Ф. 17 Бучинський М. – Спр. 112, п. 3. – 2 арк.

81. Листи Є.Олесницького до О.Барвінського, 1879–1915, Львів, Стрий, Відень, б. м. // Ф. 11 Барвінські. – Спр. 2012, п. 127. – 77 арк.
82. Листи Є.Олесницького до О.Барвінського, 1880, 1888, Львів // Ф. 11. – Спр. 5001, п. 316. – 4 арк.
83. Листи Є.Олесницького до О.Барвінського, 1888 // Ф. 11. – Спр. 4833, п. 309. – 4 арк.
84. Олесницький Е. Літопись пережитих часів і подій. (Спомини з життя) // Ф. 9 Окремих надходжень. – Спр. 1153. – 112 арк.
85. Фотокопія листа І.Белея і Є.Олесницького до О.Барвінського з допискою І.Франка, 22 березня 1883, Львів // Ф. 11. – Спр. 597, п. 57. – 1 арк.
86. Kurya Ruska. 1908 // Ф. 59 Козловські. – Спр. 426 / 4. – 309–340 арк.
87. Reforma wyborcza. 1907 // Ф. 59. – Спр. 426 / 3. – 238–308 арк.

Опубліковані джерела

88. 172. Є.Олесницький. 23 квітня 1906, Стрий // У півстолітніх змаганнях: Вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941). – К.: Наукова думка, 1993. – С. 174.
89. 193. Є.Олесницький. 27 травня 1907, Стрий // У півстолітніх змаганнях: Вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941). – К.: Наукова думка, 1993. – С. 195–196.
90. 87. Г.Цеглинський. 30 квітня 1903, Перемишль // У півстолітніх змаганнях: Вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941). – К.: Наукова думка, 1993. – С. 102.
91. Звіт з діяльності філії Просьвіти в Стрию за час від 11. мая 1904 до 11. мая 1906. – Львів: Накладом філії Просьвіти в Стрию. 3 печатні В.А.Шийковського, 1906.
92. Звіт з діяльності філії Просьвіти в Стрию за час від 11. червня 1903 до 11. мая 1904. – Львів: Накладом філії Просьвіти в Стрию. 3 печатні В.А.Шийковського, 1904. – 31 с.

93. Звіт Краєвого Товариства господарского “Сільський Господар” у Львові за 1912-ий рік. – Львів: Накладом Краєвого Товариства господарского “Сільський Господар” у Львові. З друкарні “Діла”, 1913. – 138 с.

94. Звіт Краєвого Товариства господарского “Сільський Господар” у Львові з діяльності за час від 23. вересня 1909. до 31. грудня 1910. – Львів: Накладом Краєвого Товариства господарского “Сільський Господар” у Львові. З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – 194 с.

95. Звіт Краєвого Товариства господарского “Сільський Господар” у Львові за рік 1911. – Львів: Накладом Краєвого Товариства господарского “Сільський Господар” у Львові. З друкарні І.Айхельбергера, 1912. – 203+126 с.

96. Звіт Краєвого Товариства господарского “Сільський Господар” у Львові з діяльності за рік 1913. – Львів: Накладом Краєвого Товариства господарского “Сільський Господар”, 1914. – 271 с.

97. Ісаїв П. Недруковані листи Івана Франка і Іллі Шрага до Євгена Олесницького // Український історик. – 1967. – № 1–2. – С. 81–83.

98. Каталог першої української хліборобської вистави в Стрию устроєної заходом Краєвого Союзу господарсько-молочарського в Стрию. – Стрий: Накладом Краєвого Союзу госп.-молоч. в Стрию. З друкарні І.Айхельбергера і Сп., 1909. – 43 с.

99. Лист письменниці Н.Кобринської з Болехова до В.Гнатюка у Львові про надіслання новели для альманаху, присвяченого 25-річчю літературної діяльності І.Франка. 28 лютого 1898 р. // Гнатюк В. Документи і матеріали. 1871–1989 / Упоряд. Н.Дашкевич та ін. – Львів: Б. в., 1998. – С. 40–41.

100. Листи (1880–1935). 114. До М.Коцюбинського. Бережани, 12 лютого 1904 р. // Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження: В 3 т. / Львівський нац. ун-т, Наукова б-ка та ін.; Редкол.: Б.З.Якимович (голова) та ін. – Львів: Б. в., 2002. – Т. 2. – С. 146–148.

101. Листи (1880–1935). 120. До І.Франка. Сколе, 24 вересня 1904 р. // Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження: В 3 т. / Львівський нац. ун-т,

Наукова б-ка та ін.; Редкол.: Б.З.Якимович (голова) та ін. – Львів: Б. в., 2002. – Т. 2. – С. 153–154.

102. Листи (1880–1935). 143. До І.Франка. Бережани, 22 листопада 1907 р. // Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження: В 3 т. / Львівський нац. ун-т, Наукова б-ка та ін.; Редкол.: Б.З.Якимович (голова) та ін. – Львів: Б. в., 2002. – Т. 2. – С. 184–185.

103. Листи (1880–1935). 15. До М.Павлика. Бережани, 20 січня 1894 р. // Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження: В 3 т. / Львівський нац. ун-т, Наукова б-ка та ін.; Редкол.: Б.З.Якимович (голова) та ін. – Львів: Б. в., 2002. – Т. 2. – С. 22–24.

104. Перший український просвітно-економічний конгрес уладжений Товариством “Просвіта” в сорокліте заснованя у Львові в днях 1. і 2. лютого 1909. року. / Протоколи і реферати зредагували Д-р І.Брик і Д-р М.Коцюба; Коштом і накладом Товариства “Просвіта”. – Львів: З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка. Під зарядом К.Беднарського, 1910. – XIV, 2, 655 с. – (На авантитулі назв.: Пропамятна книга).

105. Устав Краєвого, рільничого Товариства господарского “Сільский Господар”. – Львів: З Друкарні І.Айхельбергера, 1909. – 23 с.

106. Protokół 1. posiedzenia z dnia 14. lutego 1907 // Protokoły z III. sesyi VIII. peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem w roku 1907. Posiedzenie 1–23 od 14. lutego do 19. marca 1907. Przytem: Skorowidz ważniejszych uchwał i Spis petycyj. – Lwów: Z drukarni E.Winiarza. – Т. I.

107. Protokół 1. posiedzenia z dnia 28. grudnia 1901 // Protokoły z 1. sesyi VIII. peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z W. Księstwem Krakowskiem w roku 1901 / 902. Posiedzenie 1–16 od 28. grudnia 1901 do 12. lipca 1902. Przytem skorowidz ważniejszych uchwał i spis petycyj. – Lwów: Z Drukarni Ludowej we Lwowie, 1902. – Т. I.

108. Protokół 1. posiedzenia z dnia 30. września 1904 // Protokoły z II. sesyi VIII. peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem

Księstwem Krakowskim w roku 1904. Posiedzenie 1–31 od 30. września do 12. listopada 1904. Przytem: Skorowidz ważniejszych uchwał i Spis petycyj. – Lwów: Z I. Związkowej drukarni we Lwowie, 1904. – T. I.

109. Protokół 2. posiedzenia z dnia 1. października 1904 // Protokoły z II. sesji VIII. peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim w roku 1904. Posiedzenie 1–31 od 30. września do 12. listopada 1904. Przytem: Skorowidz ważniejszych uchwał i Spis petycyj. – Lwów: Z I. Związkowej drukarni we Lwowie, 1904. – T. I.

110. Protokół 2. posiedzenia z dnia 16. lutego 1907 // Protokoły z III. sesji VIII. peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim w roku 1907. Posiedzenie 1–23 od 14. lutego do 19. marca 1907. Przytem: Skorowidz ważniejszych uchwał i Spis petycyj. – Lwów: Z drukarni E. Winiarza. – T. I.

111. Protokół 2. posiedzenia z dnia 21. grudnia 1900 // Protokoły z 6. sesji VII. peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z W. Księstwem Krakowskim w roku 1900 / 901. Posiedzenie 1–16 od 18. grudnia do 21. grudnia 1900 i od 17. czerwca do 9. lipca 1901. Przytem skorowidz ważniejszych uchwał i spis petycyj. – Lwów: Z pierwszej związkowej drukarni we Lwowie, 1901.

112. Protokół 2. posiedzenia z dnia 30. grudnia 1901 // Protokoły z 1. sesji VIII. peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z W. Księstwem Krakowskim w roku 1901 / 902. Posiedzenie 1–16 od 28. grudnia 1901 do 12. lipca 1902. Przytem skorowidz ważniejszych uchwał i spis petycyj. – Lwów: Z Drukarni Ludowej we Lwowie, 1902. – T. I.

113. Protokół 20. posiedzenia z dnia 14. września 1903 r. // Protokoły z I. sesji VIII. peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z W. Księstwem Krakowskim w roku 1902 / 903. Posiedzenie 17–49 od 29. grudnia do 30. grudnia 1902 i od 14. września do 3. listopada 1903. Przytem skorowidz ważniejszych uchwał i spis petycyj. – Lwów: Z pierwszej związkowej drukarni we Lwowie, 1903. – T. II.

114. Protokół 25. posiedzenia z dnia 30. września 1903 r. // Protokoły z I. sesji VIII. peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z W. Księstwem Krakowskiem w roku 1902 / 903. Posiedzenie 17–49 od 29. grudnia 1901 do 30. grudnia 1902 i od 14. września do 3. listopada 1903. Przytem skorowidz ważniejszych uchwał i spis petycyj. – Lwów: Z pierwszej związkowej drukarni we Lwowie, 1903. – T. II.

115. Protokół 28. posiedzenia z dnia 3. października 1903 r. // Protokoły z I. sesji VIII. peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z W. Księstwem Krakowskiem w roku 1902 / 903. Posiedzenie 17–49 od 29. grudnia 1901 do 30. grudnia 1902 i od 14. września do 3. listopada 1903. Przytem skorowidz ważniejszych uchwał i spis petycyj. – Lwów: Z pierwszej związkowej drukarni we Lwowie, 1903. – T. II.

116. Protokół 3. posiedzenia z dnia 18. lutego 1907 // Protokoły z III. sesji VIII. peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem w roku 1907. Posiedzenie 1–23 od 14. lutego do 19. marca 1907. Przytem: Skorowidz ważniejszych uchwał i Spis petycyj. – Lwów: Z drukarni E. Winiarza. – T. I.

117. Protokół 34. posiedzenia z dnia 14. października 1905 // Protokoły z II. sesji VIII. peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem w roku 1905. Posiedzenie 32–61 od 10. października do 24. listopada 1905. Przytem: Skorowidz ważniejszych uchwał i Spis petycyj. – Lwów: Z I. Związkowej drukarni we Lwowie. – T. II.

118. Protokół 35. posiedzenia z dnia 17. października 1905 // Protokoły z II. sesji VIII. peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem w roku 1905. Posiedzenie 32–61 od 10. października do 24. listopada 1905. Przytem: Skorowidz ważniejszych uchwał i Spis petycyj. – Lwów: Z I. Związkowej drukarni we Lwowie. – T. II.

119. Protokół 36. posiedzenia z dnia 5. listopada 1908 // Protokoły z I. sesji IX. peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem w roku 1908. Posiedzenie 1–36 od 15. września do 5.

listopada 1908. Przytem: Skorowidz ważniejszych uchwał i Spis petycyj. – Lwów: Z I. związkowej drukarni we Lwowie. – T. I.

120. Protokół 39. posiedzenia z dnia 26. października 1905 // Protokoły z II. sesyi VIII. peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem w roku 1905. Posiedzenie 32–61 od 10. października do 24. listopada 1905. Przytem: Skorowidz ważniejszych uchwał i Spis petycyj. – Lwów: Z I. Związkowej drukarni we Lwowie. – T. II.

121. Protokół 4. posiedzenia z dnia 21. lutego 1907 // Protokoły z III. sesyi VIII. peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem w roku 1907. Posiedzenie 1–23 od 14. lutego do 19. marca 1907. Przytem: Skorowidz ważniejszych uchwał i Spis petycyj. – Lwów: Z drukarni E. Winiarza. – T. I.

122. Protokół 45. posiedzenia z dnia 2. października 1909 // Protokoły z I. sesyi IX. peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem w r. 1909 i 1910. Posiedzenie 37–84. od 16. września do 16. października 1909 i od 11. stycznia do 19. lutego 1910. Przytem: Skorowidz ważniejszych uchwał i Spis petycyj. – Lwów: Z I. związkowej drukarni we Lwowie, 1910. – T. II.

123. Protokół 5. posiedzenia z dnia 21. czerwca 1901 // Protokoły z 6. sesyi VII. peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z W. Księstwem Krakowskiem w roku 1900 / 901. Posiedzenie 1–16 od 18. grudnia do 21. grudnia 1900 i od 17. czerwca do 9. lipca 1901. Przytem skorowidz ważniejszych uchwał i spis petycyj. – Lwów: Z pierwszej związkowej drukarni we Lwowie, 1901.

124. Protokół 7. posiedzenia z dnia 24. września 1908 // Protokoły z I. sesyi IX. peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem w roku 1908. Posiedzenie 1–36 od 15. września do 5. listopada 1908. Przytem: Skorowidz ważniejszych uchwał i Spis petycyj. – Lwów: Z I. związkowej drukarni we Lwowie. – T. I.

125. Sprawozdanie stenograficzne z rozpraw galicyjskiego Sejmu krajowego 1. posiedzenia, I. sesyi IX. peryodu z dnia 15. września 1908.

126. Sprawozdanie stenograficzne z rozpraw galicyjskiego Sejmu krajowego 5. posiedzenia, I. sesji IX. peryodu z dnia 22. września 1908.

127. Sprawozdanie stenograficzne z rozpraw galicyjskiego Sejmu krajowego 2. posiedzenia, III. sesji VIII. peryodu z dnia 16. lutego 1907.

128. Sprawozdanie stenograficzne z rozpraw galicyjskiego Sejmu krajowego 1. posiedzenia, II. sesji VIII. peryodu z dnia 30. września 1904.

129. Sprawozdanie stenograficzne z rozpraw galicyjskiego Sejmu krajowego 3. posiedzenia, II. sesji VIII. peryodu z dnia 4. października 1904.

130. Sprawozdanie stenograficzne z rozpraw galicyjskiego Sejmu krajowego 60. posiedzenia, II. sesji VIII. peryodu z dnia 23. listopada 1905.

131. Sprawozdanie stenograficzne z rozpraw galicyjskiego Sejmu krajowego 45. posiedzenia, I. sesji VIII. peryodu Sejmu galicyjskiego z dnia 29. października 1903.

132. Sprawozdanie stenograficzne z rozpraw galicyjskiego Sejmu krajowego 1. posiedzenia, I. sesji VIII. peryodu Sejmu galicyjskiego z dnia 28. grudnia 1901.

133. Sprawozdanie stenograficzne z rozpraw galicyjskiego Sejmu krajowego 18. posiedzenia, I. sesji VIII. peryodu Sejmu galicyjskiego z dnia 29. grudnia 1902.

134. Sprawozdanie stenograficzne z rozpraw galicyjskiego Sejmu krajowego 23. posiedzenia, I. sesji VIII. peryodu Sejmu galicyjskiego z dnia 18. września 1903.

135. Sprawozdanie stenograficzne z rozpraw galicyjskiego Sejmu krajowego 26. posiedzenia, I. sesji VIII. peryodu Sejmu galicyjskiego z dnia 3. października 1903.

136. Stenograficzne sprawozdania z drugiej sesji ósmego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim z roku 1904 od 30. września do 12. listopada 1904 r. Posiedzenie 1–31. Przytem: Indeks osób i przedmiotów. – T. I.

137. Stenograficzne sprawozdania z drugiej sesji ósmego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim z roku 1905 od 10. października do 24. listopada 1905. Posiedzenie 32–61. Przytem: Indeks osób i przedmiotów. – T. II.

138. Stenograficzne sprawozdania z pierwszej sesji dziewiątego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem z roku 1908 od 15. września do 5. listopada 1908. Posiedzenie 1–18. Przytem: Indeks osób i przedmiotów. – T. I.

139. Stenograficzne sprawozdania z pierwszej sesji dziewiątego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem z roku 1909 i 1910 od 16. września do 16. października 1909 i od 11. stycznia do 19. lutego 1910. Posiedzenie 37–57. Przytem: Indeks osób i przedmiotów.

140. Stenograficzne sprawozdania z pierwszej sesji ósmego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem z roku 1902/3 od 29. grudnia 1902 do 3. listopada 1903 r. Posiedzenie 17–49. Przytem: Indeks osób i przedmiotów. – T. II.

141. Stenograficzne sprawozdania z pierwszej sesji ósmego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem z roku 1901/02 od 28. grudnia 1901 do 12. lipca 1902 r. Posiedzenie 1–16. Przytem: Indeks osób i przedmiotów.

142. Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesji ósmego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem z roku 1907 od 14. lutego do 19. marca 1907. Posiedzenie 1–23. Przytem: Indeks osób i przedmiotów. – T. I.

Періодичні видання

143. ω [Олесницький Є.]. Новый податокъ ѳдь горѣвки и интересы пропинаціи // Дѣло. – Львѳвъ, 1888. – 10 (22) лютого. – С. 1–2.

144. ω [Олесницький Є.]. Новый податокъ ѳдь горѣвки и интересы пропинаціи // Дѣло. – Львѳвъ, 1888. – 13 (25) лютого. – С. 1.

145. ω [Олесницький Є.]. Новый податокъ ѳдь горѣвки и интересы пропинаціи // Дѣло. – Львѳвъ, 1888. – 17 (29) лютого. – С. 2.

146. ω [Олесницький Є.]. Новый податокъ ѡдъ горѣвки и интересы пропинаціи // Дѣло. – Львѡвъ, 1888. – 18 лютого (1 марта). – С. 1–2.
147. ω [Олесницький Є.]. Новый податокъ ѡдъ цукру и его економично-политичне значенъе // Дѣло. – Львѡвъ, 1888. – 1 (13) лютого. – С. 1.
148. ω [Олесницький Є.]. Новый податокъ ѡдъ цукру и его економично-политичне значенъе // Дѣло. – Львѡвъ, 1888. – 3 (15) лютого. – С. 1–2.
149. Анкета в справі асекураціі худоби // Самопоміч. Популярний додаток до “Економіста”. Орган Краєвого Союзу ревизійного / Ред. О.Саєвич. – Львів: Краєвий Союз ревизійний. З друкарні І.Айхельбергера, 1910. – Ч. 10. – С. 3–4.
150. Анкета в справі забезпеченя худоби // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера. – 1910. – Ч. 19. – С. 1–3.
151. Баран С. Від Головної до Загальної Української Ради // Діло. – Львів, 1938. – 24. квітня. – С. 9–11.
152. Брик І. З картин забутого // “Просвіта” за шістьдесять літ. Ювілейний альманах. – Львів: Видання Т-ва “Просвіта”. З друкарні Вид. Сп. “Діло”, 1928. – С. 56–59.
153. Бурбела Б. Перша українська хліборобска вистава в Стрию // Господар і Промисловець. Орган “Краєвого Союзу господарско-молочарского” в Стрию. – Стрий, 1909. – Ч. 18. – С. 2–7.
154. В обороні хлопа-хлібороба. (Промова посла Д-ра Евгена Олесницького виголошена в палаті послів австрійського парламенту на засіданю 13 жовтня 1911 при дебаті над внесенями в справі дорожнечі) // Діло. – Львів, 1911. – 17. н. ст. жовтня (4. жовтня ст. ст.). – С. 1–2.
155. В обороні хлопа-хлібороба. (Промова посла Д-ра Евгена Олесницького виголошена в палаті послів австрійського парламенту на засіданю 13 жовтня 1911 при дебаті над внесенями в справі дорожнечі) // Діло. – Львів, 1911. – 18. н. ст. жовтня (5. жовтня ст. ст.). – С. 3–4.

156. В обороні хлопа-хлібороба. (Промова посла Д-ра Євгена Олесницького виголошена в палаті послів австрійського парламенту на засіданню 13 жовтня 1911 при дебаті над внесеннями в справі дорожнечі) // Діло. – Львів, 1911. – 19. н. ст. жовтня (6. жовтня ст. ст.). – С. 2–3.

157. В справі закладання дослідних піль на громадських пасовисках // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні “Діла”, 1912. – Ч. 11. – С. 169.

158. Виріб цементових дахівок // Економіст. Місячник економічно-господарський, Орган Краєвого Союзу Ревізійного / Ред. О.Саєвич. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К.Беднарського, 1908. – Ч. 2. – С. 4.

159. Витанович І. Др. Євген Олесницький, провідник українського селянства // Український агрономічний вістник. – Львів, 1938. – Ч. 5. – С. 2–13.

160. Витанович І. Світлій пам’яті великого організатора українського села: (В 20-літню річницю смерті д-ра Євгена Олесницького) // Сільський господар. Ілюстрований господарський календар на звичайний рік 1937. – Львів, 1936. – С. 43–48.

161. Відслоненє пам’ятника Т.Шевченка у Винниках // Діло. – Львів, 1913. – 29. н. ст. (16. ст. ст.) вересня. – С. 2.

162. Вісти “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 23. – С. 351–354.

163. Вісти господарські // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 5. – С. 79–80.

164. Вісти господарські // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні “Діла”, 1912. – Ч. 19. – С. 304–305.

165. Вісти господарські // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 7. – С. 112–114.

166. Вісти господарські // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 21. – С. 326–328.

167. Вісти господарські // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера. – 1910. – Ч. 16. – С. 6–7.

168. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 5. – С. 77–79.

169. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 22. – С. 335–338.

170. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні “Діла”, 1912. – Ч. 18. – С. 287–289.

171. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні “Діла”, 1913. – Ч. 4. – С. 62–65.

172. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні “Діла”, 1913. – Ч. 9. – С. 141–144.

173. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні “Діла”, 1913. – Ч. 10. – С. 159–163.

174. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 21. – С. 323–326.

175. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера. – 1910. – Ч. 15. – С. 5–6.

176. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 24. – С. 362–364.

177. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні “Діла”, 1913. – Ч. 6. – С. 92–96.

178. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні “Діла”, 1913. – Ч. 2. – С. 26–28.

179. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні “Діла”, 1913. – Ч. 8. – С. 127–129.

180. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 4. – С. 61–65.

181. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 6. – С. 91–94.

182. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні “Діла”, 1912. – Ч. 6. – С. 89–91.

183. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні “Діла”, 1912. – Ч. 17. – С. 271–272.

184. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні “Діла”, 1912. – Ч. 20. – С. 320–323.

185. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні “Діла”, 1912. – Ч. 21. – С. 335–338.

186. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні “Діла”, 1912. – Ч. 23. – С. 367–370.

187. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера. – 1910. – Ч. 1. – С. 10–13.

188. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера. – 1910. – Ч. 8. – С. 4–5.

189. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера. – 1910. – Ч. 9. – С. 5–6.

190. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера. – 1910. – Ч. 13. – С. 5–6.

191. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера. – 1910. – Ч. 19. – С. 5–7.

192. Вісти з “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера. – 1910. – Ч. 20. – С. 5–7.

193. Вісти з Запорожа. – Львів, 1914. – 14 марта. – С. 1.

194. Вістник Союзу визволення України. – Відень, 1916. – № 83–84. – С. 196.

195. Віче львівських Русинів // Діло. – Львів, 1903. – 18 (31) Жовтня. – С. 1.

196. Внесенє посла д-ра Олесницкого і тов. в справі креованя катедр з руским язиком викладовим на університеті у Львові // Дїло. – Львôвъ, 1901. – 8 (21) червня. – С. 2.

197. Володимир Навроцкій, его значенье и заслуги. Ôдчить д-ра Евгенія Олесницкого, выголошенный въ памятный день шестыхъ роковинъ смерти бл. п. Вол. Навроцкого // Дїло. – Львôвъ, 1888. – 28 мая (9) червня. – С. 1–2.

198. Володимир Навроцкій, его значенье и заслуги. Ôдчить д-ра Евгенія Олесницкого, выголошенный въ памятный день шестыхъ роковинъ смерти бл. п. Вол. Навроцкого // Дїло. – Львôвъ, 1888. – 30 мая (11) червня. – С. 1–2.

199. Володимир Навроцкій, его значенье и заслуги. Ôдчить д-ра Евгенія Олесницкого, выголошенный въ памятный день шестыхъ роковинъ смерти бл. п. Вол. Навроцкого // Дїло. – Львôвъ, 1888. – 31 мая (12) червня. – С. 1.

200. Володимир Навроцкій, его значенье и заслуги. Ôдчить д-ра Евгенія Олесницкого, выголошенный въ памятный день шестыхъ роковинъ смерти бл. п. Вол. Навроцкого // Дїло. – Львôвъ, 1888. – 1 (13) червня. – С. 1–2.

201. Волошин М. Тим, що відійшли від нас у боротьбі за право // Ювілейний альманах Союзу Українських Адвокатів. – Львів: Накладом Товариства: Союз Українських Адвокатів, 1934. – С. 74–108.

202. Всячина // Економіст. Місячник економічно-господарський. Орган Краєвого Союзу ревізійного / Ред. О.Саєвич. – Львів: Краєвий Союз ревізійний. З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 3. – С. 62–67.

203. Всячина // Економіст. Місячник економічно-господарський. Орган Краєвого Союзу ревізійного / Ред. О.Саєвич, А.Жук. – Львів: Краєвий Союз ревізійний. З друкарні “Діла”, 1912. – Ч. 1. – С. 17–20.

204. Всячина. Хліборобська вистава в Стрию // Самопоміч. Популярний додаток до “Економіста”. Орган Краєвого Союзу ревізійного / Ред. О.Саєвич. – Львів: Краєвий Союз ревізійний. З друкарні І.Айхельбергера, 1909. – Ч. 7. – С. 7–8.

205. Ганкевич Л. Десятиліття Союзу Українських Адвокатів // Ювілейний альманах Союзу Українських Адвокатів. – Львів: Накладом Товариства: Союз Українських Адвокатів, 1934. – С. 38–73.
206. Десятилітє “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера. – 1910. – Ч. 7. – С. 2.
207. Діло. – Львів, 1917. – 27 жовтня (14 ст. ст.). – С. 4.
208. Для охорони хліборобів. Відень, 15. жовтня 1911 // Діло. – Львів, 1911. – 16. н. ст. жовтня (3. жовтня ст. ст.). – С. 3.
209. Для поясненя // Діло. – Львів, 1904. – 8 (21) Грудня. – С. 1.
210. До нашихъ читателѣвъ // Стрийській Голосъ. – Стрий, 1985. – 1 серпня. – С. 1.
211. До русинів Галицької землі // Діло. – Львів, 1908. – 3. н. ст. жовтня (20. вересня ст. ст.). – С. 2.
212. Др. Евген Олесницький зложив соймовий мандат // Підгірська Рада. – Стрий, 1910. – Ч. 9/10. – С. 2.
213. Д-рô Е.О[лесницький]. Примусова асекурація // Дѣло. – Львôвъ, 1888. – 4 (16) сѣчня. – С. 1.
214. Д-рô Е.О[лесницький]. Примусова асекурація // Дѣло. – Львôвъ, 1888. – 5 (17) сѣчня. – С. 1.
215. Д-рô Е.О[лесницький]. Примусова асекурація // Дѣло. – Львôвъ, 1888. – 7 (19) сѣчня. – С. 1.
216. Д-рô Е.О[лесницький]. Примусова асекурація // Дѣло. – Львôвъ, 1888. – 9 (21) сѣчня. – С. 1–2.
217. Д-рô Е.О[лесницький]. Примусова асекурація // Дѣло. – Львôвъ, 1888. – 13 (25) сѣчня. – С. 1–2.
218. Д-рô Е.О[лесницький]. Примусова асекурація // Дѣло. – Львôвъ, 1888. – 14 (26) сѣчня. – С. 1–2.
219. Д-рô Е.О[лесницький]. Примусова асекурація // Дѣло. – Львôвъ, 1888. – 18 (30) сѣчня. – С. 1–2.

220. Драматичний конкурс галицького Виділу краєвого // Літературно-науковий вістник. Видає Українсько-руська Видавнича Спілка у Львові / Ред. комітет: В.Гнатюк, М.Грушевський, І.Франко. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К.Беднарського, 1909. – Т. XLVIII. – Жовтень–грудень (Кн. 12). – С. 637.

221. Другий курс для збуту худоби уладжений в Стрию дня 16. і 17. марта с. р. заходом Гол. Виділу “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 7. – С. 102–104.

222. Д-рґь Е.О-[лесницьки]й. Нові робітничі закони въ Австріи // Дїло. – Львѡвъ, 1888. – 25 червня (7 липня). – С. 2.

223. Д-рґь Е.О-[лесницьки]й. Нові робітничі закони въ Австріи // Дїло. – Львѡвъ, 1888. – 27 червня (9 липня). – С. 1.

224. Д-рґь Е.О-[лесницьки]й. Нові робітничі закони въ Австріи // Дїло. – Львѡвъ, 1888. – 28 червня (10 липня). – С. 1–2.

225. Д-рґь Е.О-[лесницьки]й. Нові робітничі закони въ Австріи // Дїло. – Львѡвъ, 1888. – 15 (27) червня. – С. 1–2.

226. Д-рґь Е.О-[лесницьки]й. Нові робітничі закони въ Австріи // Дїло. – Львѡвъ, 1888. – 16 (28) червня. – С. 1–2.

227. Д-рґь Е.О-[лесницьки]й. Нові робітничі закони въ Австріи // Дїло. – Львѡвъ, 1888. – 20 червня (2 липня). – С. 1–2.

228. Д-рґь Е.О-[лесницьки]й. Нові робітничі закони въ Австріи // Дїло. – Львѡвъ, 1888. – 22 червня (4 липня). – С. 1–2.

229. Жук А. Початки українського кооперативного молочарства в Галичині // Кооперативне молочарство. Ілюстрований місячник. Орган Краєвого Молочарського Союзу “Маслосоюз”. – Львів, 1937. – Ч. 11. – С. 2–9.

230. З “Краєвого Союзу Ревізийного” у Львові // Економіст. Місячник економічно-господарський, орган стоваришень заробкових і господарських / Ред. К.Паньковський. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К.Беднарського, 1904. – Ч. 10. – С. 13–14.

231. З нарад українських послів // Діло. – Львів, 1908. – 7. н. ст. марця (23. ст. ст. лютого). – С. 1.

232. З'їзд делегатів спілок для збуту худоби // Економіст. Місячник економічно-господарський. Орган Краєвого Союзу ревізійного / Ред. О.Саєвич. – Львів: Краєвий Союз ревізійний. З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 4–5. – С. 89–90.

233. За мѣсяць выборы // Дѣло. – Львѡвъ, 1900. – 22 Липня (4 Серпня). – С. 1.

234. Загальні Збори Краєвого Союзу для збуту худоби // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні “Діла”, 1912. – Ч. 10. – С. 153–155.

235. Збори “Краєвого Союзу ревізійного” // Економіст. Економічно-господарський місячник, орган Краєвого Союзу ревізійного / Ред. К.Паньковський. – Львів: Краєвий Союз ревізійний. З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К.Беднарського, 1905. – Ч. 5. – С. 13–14.

236. Звичайні Загальні Збори // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 6. – С. 85–90.

237. Звичайні загальні збори “Сільського Господаря” // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 5. – С. 70–76.

238. Звичайні Загальні Збори Краєвого Товариства господарского “Сільський Господар” у Львові // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні “Діла”, 1912. – Ч. 7. – С. 97–104.

239. Звичайні загальні збори Краєвого Товариства господарского “Сільський Господар” у Львові // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні “Діла”, 1913. – Ч. 10. – С. 149–154.

240. Звичайні загальні збори Краєвого Товариства господарского “Сільський Господар” у Львові // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні “Діла”, 1913. – Ч. 11. – С. 165–166.

241. Звичайні Загальні Збори Краєвого Товариства господарского “Сільський Господар” у Львові сполучені зі з’їздом господарским в днях 1. і 2. н. ст. лютого 1911 // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 3. – С. 33–36.

242. Звичайні Загальні Збори Краєвого Товариства господарского “Сільський Господар” у Львові сполучені зі з’їздом господарским в днях 1. і 2. н. ст. лютого 1911 // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 4. – С. 53–60.

243. Звичайні Загальні Збори Краєвого Товариства господарского “Сільський Господар” у Львові // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні “Діла”, 1912. – Ч. 8. – С. 113–114.

244. Звіт з діяльності Товариства “Краєвий Союз ревізійний у Львові” // Діло. – Львів, 1907. – 6 лютого. – С. 1.

245. Звіт з діяльності “Краєвого Союзу ревізійного” у Львові і стану союзних стоваришень за 1911. рік // Економіст. Місячник економічно-господарський. Орган Краєвого Союзу ревізійного / Ред. О.Саєвич, А.Жук. – Львів: Краєвий Союз ревізійний. З друкарні “Діла”, 1912. – Ч. 2. – С. 26–36.

246. Звіт з діяльності “Краєвого Союзу ревізійного” у Львові і стану союзних стоваришень за 1912. рік // Економіст. Місячник економічно-господарський. Орган Краєвого Союзу ревізійного у Львові. – Львів: З друкарні “Діла”, 1913. – Ч. 1. – С. 1–23.

247. Звіт з діяльності Краєвого Союзу ревізійного у Львові і стану союзних стоваришень за 1910 р. // Економіст. Місячник економічно-

господарський. Орган Краєвого Союзу ревізійного / Ред. О.Саєвич. – Львів: Краєвий Союз ревізійний. З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 2. – С. 25–37.

248. Звіт Товариства “Краєвий Союз Ревізійний у Львові” з діяльності до дня 31. грудня 1905. року // Економіст. Місячник економічно-господарський, орган стоваришень заробкових і господарських / Ред. К.Паньковський. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К.Беднарського, 1906. – Ч. 1. – С. 1.

249. Звіт Товариства “Краєвий Союз Ревізійний” у Львові з діяльності Товариства і розвою союзних стоваришень за 1908. рік // Економіст. Економічно-господарський місячник з популярним додатком – “Самопоміч”. Орган Краєвого Союзу ревізійного, руських стоваришень господарських, позичкових, торговельних і промислових / Ред. комітет: К.Паньковський, А.Жук, О.Саєвич. – Львів: Краєвий Союз Ревізійний. З друкарні Айхельбергера, 1909. – Ч. 1. – С. 1.

250. Звіт Товариства “Краєвий Союз Ревізійний” у Львові за рік 1904 // Економіст. Економічно-господарський місячник, орган Краєвого Союзу ревізійного / Ред. К.Паньковський. – Львів: Краєвий Союз ревізійний. З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К.Беднарського, 1905. – Ч. 5. – С. 12–13.

251. Земельний Банк Гіпотечний в 1912 р. // Економіст. Місячник економічно-господарський. Орган Краєвого Союзу ревізійного у Львові. – Львів: З друкарні “Діла”, 1913. – Ч. 5. – С. 97–99.

252. Інтерпеляция посла Д-ра Олесницького й тов. до Високого ц. к. Правительства в справі трактованя властями правительств виборів до рад громадских // Дѣло. – Львѣвъ, 1901. – 6 (19) червня. – С. 1–2.

253. Інтерпеляция посла Д-ра Олесницького й тов. до Високого ц. к. Правительства в справі трактованя властями правительств виборів до рад громадских // Дѣло. – Львѣвъ, 1901. – 7 (20) червня. – С. 1–2.

254. Інтерпеляція посла Д-ра Олесницького й тов. до Високого ц. к. Правительства в справі трактованя властями правительств виборів до рад громадских // Дїло. – Львѳвъ, 1901. – 8 (21) червня. – С. 1–2.

255. Інтерпеляція посла Д-ра Олесницького й тов. до Високого ц. к. Правительства в справі трактованя властями правительств виборів до рад громадских // Дїло. – Львѳвъ, 1901. – 9 (22) червня. – С. 2.

256. ІХ. Загальні Збори Товариства “Краєвий Союз ревізійний” у Львові з дня 25. марта 1912 р. // Економіст. Місячник економічно-господарський. Орган Краєвого Союзу ревізійного / Ред. О.Саєвич, А.Жук. – Львів: Краєвий Союз ревізійний. З друкарні “Діла”, 1912. – Ч. 3. – С. 66–72.

257. Кирчѳвъ П. “Конкуренція шкѳльна” // Дїло. – Львѳвъ, 1890. – 1 (13 мая). – С. 2.

258. Конець сензації // Діло. – Львів, 1913. – 27. н. ст. (14. ст. ст.) лютого. – С. 5–6.

259. Коренець Д. Вступне слово // Ювілейний альманах Центросоюзу в 30-ліття. – Львів, 1930. – С. 3–5.

260. Краєва хемічно-рільнича Стация в Дублянах // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 10. – С. 153–154.

261. Кровава демонстрація за реформою виборчою до сойму // Земля і воля, орган української соціалдемократії для робочого люду. – Львів, 1908. – 2 жовтня. – С. 1–2.

262. Левицький К. Галицький сойм в 1909 р. // Діло. – Львів, 1910. – 1. н. ст. січня (19. ст. ст. грудня 1909 р.). – С. 2–3.

263. Левицький К. Огляд діяльности галицького сойму 1908 року // Діло. – Львів, 1908. – 17. н. ст. (4. ст. ст.) падолиста. – С. 1.

264. Лозинський М. Д-р Евген Олесницький // Діло. – Львів, 1917. – 28 жовтня. – С. 1–2.

265. Лозинський М. Сорок літ діяльності “Просьвіти”. (В 40-літній ювілей Товариства). – Львів: Коштом і заходом Товариства “Просьвіта”, 1908. – 72 с. + карта. Ч. 344. За грудень 1908.

266. Лукич В. Календарі “Просьвіти” мого укладу // “Просьвіта” за шістьдесять літ. Ювілейний альманах. – Львів: Видання Т-ва “Просьвіта”. З друкарні Вид. Сп. “Діло”, 1928. – С. 48–55.

267. Народний з’їзд. Реферат д-ра Дмитра Левицького про пресу // Діло. – Львів, 1911. – 28. н. ст. (15. ст. ст.) грудня. – С. 3–4.

268. Народный Дѣмъ въ Стрыю // Дѣло. – Львѣвъ, 1901. – 2 (15) сѣчня. – С. 2.

269. Наша господарська організація // Діло. – Львів, 1909. – 6. н. ст. падолиста (24. ст. ст.). – С. 1–2.

270. Новинки // Діло. – Львів, 1910. – 4. н. ст. мая (21. ст. ст.) цвітня. – С. 4.

271. О[лесницький Є.]. Письма изъ села въ справахъ економічнихъ // Дѣло. – Львѣвъ, 1890. – 6 (18) марта. – С. 1.

272. О[лесницький Є.]. Письма изъ села въ справахъ економічнихъ // Дѣло. – Львѣвъ, 1890. – 12 (24) марта. – С. 2.

273. О[лесницький Є.]. Письма изъ села въ справахъ економічнихъ // Дѣло. – Львѣвъ, 1890. – 31 марта (12 цвѣтня). – С. 1–2.

274. Обіжник Краєвого Союзу Ревізийного у Львові з дня 30 цвітня 1908 до союзних стоваришень заробкових і господарских // Економіст. Місячник економічно-господарский, Орган Краєвого Союзу Ревізийного / Ред. О.Саєвич. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К.Беднарского, 1908. – Ч. 4. – С. 13–15.

275. Оголошенє // Дѣло. – Львѣвъ, 1900. – 22 Липня (4 Серпня). – С. 1.

276. Оденъ вечеръ въ чesкѣмъ divadl-ѣ // Дѣло. – Львѣвъ, 1895. – 12 (24) серпня. – С. 1.

277. Олесницький Е. В справі рільничого кредиту ґрунтового // Господар і Промисловець. Орган “Краєвого Союзу господарско-молочарского” в Стрию. – Стрий, 1909. – Ч. 7. – С. 1–2.

278. Олесницький Е. Задачі нашої краєвої хліборобської організації. (Реферат виголошений на зборах краєвого рільничого товариства “Сільський Господар” в Стрию дня 23 вересня 1909 р.) // Господар і Промисловець. Орган “Краєвого Союзу господарско-молочарского” в Стрию. – Стрий, 1909. – Ч. 21–22. – С. 6–8.

279. Олесницький Е. Задачі нашої краєвої хліборобської організації. (Реферат виголошений на зборах краєвого рільничого товариства “Сільський Господар” в Стрию дня 23 вересня 1909 р.) // Господар і Промисловець. Орган “Краєвого Союзу господарско-молочарского” в Стрию. – Стрий, 1909. – Ч. 23. – С. 3–5.

280. Олесницький Е. Новий закон ловецький // Господар і Промисловець. Орган “Краєвого Союзу господарско-молочарского” в Стрию. – Стрий, 1909. – Ч. 15. – С. 1–4.

281. Олесницький Е. Новий закон про заразу худоби // Господар і Промисловець. Орган “Краєвого Союзу господарско-молочарского” в Стрию. – Стрий, 1909. – Ч. 8. – С. 1–2.

282. Олесницький Е. Новий закон про заразу худоби // Господар і Промисловець. Орган “Краєвого Союзу господарско-молочарского” в Стрию. – Стрий, 1909. – Ч. 10. – С. 1–2.

283. Олесницький Е. Новий закон про заразу худоби // Господар і Промисловець. Орган “Краєвого Союзу господарско-молочарского” в Стрию. – Стрий, 1909. – Ч. 13–14. – С. 1–3.

284. Олесницький Е. Політика торговельна а інтереси рільництва // Господар і Промисловець. Орган “Краєвого Союзу господарско-молочарского” в Стрию. – Стрий, 1909. – Ч. 4. – С. 1–2.

285. Олесницький Е. Політика торговельна а інтереси рільництва // Господар і Промисловець. Орган “Краєвого Союзу господарско-молочарского” в Стрию. – Стрий, 1909. – Ч. 5. – С. 1–2.

286. Олесницький Е. Політика торговельна а інтереси рільництва // Господар і Промисловець. Орган “Краєвого Союзу господарско-молочарского” в Стрию. – Стрий, 1909. – Ч. 6. – С. 2.

287. Олесницький Е. Політика торговельна а інтереси рільництва // Господар і Промисловець. Орган “Краєвого Союзу господарско-молочарского” в Стрию. – Стрий, 1909. – Ч. 9. – С. 1–2.

288. Олесницький Е. Політика торговельна а інтереси рільництва // Господар і Промисловець. Орган “Краєвого Союзу господарско-молочарского” в Стрию. – Стрий, 1909. – Ч. 15. – С. 4–5.

289. Олесницький Е. Політика торговельна а інтереси рільництва // Господар і Промисловець. Орган “Краєвого Союзу господарско-молочарского” в Стрию. – Стрий, 1909. – Ч. 16–17. – С. 2–4.

290. Олесницький Е. Торговельна організація Бойків Синевідських // Економіст. Місячник економічно-господарский, орган стоваришень заробкових і господарских / Ред. К.Паньковський. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К.Беднарского, 1904. – Ч. 2. – С. 5–8.

291. Олесницький Е. Яким задачам має служити “Господар і Промисловець” // Господар і Промисловець. Орган “Краєвого Союзу господарско-молочарского” в Стрию. – Стрий, 1909. – Ч. 1. – С. 2–3.

292. Олесницькій Е. Австрійске законодавство державне въ р. 1889 // Часопись правнича, мѣсячникъ для теоріѣ и практики. Р. 2. – Львѣвъ: Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка пѣдъ зарядомъ К.Беднарского, 1890. – Ч. 1–12, з показ. – С. 21–24.

293. Олесницькій Е. Краєве законодавство Галичини въ р. 1889 // Часопись правнича, мѣсячникъ для теоріѣ и практики. Р. 2. – Львѣвъ: Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка пѣдъ зарядомъ К.Беднарского, 1890. – Ч. 1–12, з показ. – С. 65–69.

294. Олесницькій Е. Право приватне а интересы убогихъ клясъ // Дѣло. – Львѡвъ, 1890. – 17 (29) марта. – С. 1–2.
295. Олесницькій Е. Право приватне а интересы убогихъ клясъ // Дѣло. – Львѡвъ, 1890. – 19 марта (31). – С. 2.
296. Олесницькій Е. Право приватне а интересы убогихъ клясъ // Дѣло. – Львѡвъ, 1890. – 21 марта (2 цвѣтня). – С. 2.
297. Олесницькій Е. Право приватне а интересы убогихъ клясъ // Дѣло. – Львѡвъ, 1890. – 24 марта (5 цвѣтня). – С. 1–2.
298. Олесницькій Е. Право приватне а интересы убогихъ клясъ // Дѣло. – Львѡвъ, 1890. – 6 (18) цвѣтня. – С. 2.
299. Олесницькій Е. Право приватне а интересы убогихъ клясъ // Дѣло. – Львѡвъ, 1890. – 7 (19) цвѣтня. – С. 2.
300. Олесницькій Е. Право приватне а интересы убогихъ клясъ // Дѣло. – Львѡвъ, 1890. – 9 (21) цвѣтня. – С. 2.
301. Олесницькій Е. Право приватне а интересы убогихъ клясъ // Дѣло. – Львѡвъ, 1890. – 11 (23) цвѣтня. – С. 2–3.
302. Олесницькій Е. Право приватне а интересы убогихъ клясъ // Дѣло. – Львѡвъ, 1890. – 12 (24) цвѣтня. – С. 2.
303. Олесницькій Е. Рѣшене Трибуналу адміністраційного до арт. 2 зак. зъ 1. сѣчня 1889. ч. 16 в. з. кр. // Часопись правнича, мѣсячникъ для теоріѣ и практики. Р. 2. – Львѡвъ: Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка пѡдъ зарядомъ К.Беднарского, 1890. – Ч. 1–12, з показ. – С. 29–30.
304. Олесницькій Е. Школа исторична політичної економіѣ и сѣ юбилей въ літературѣ // Часопись правнича, мѣсячникъ для теоріѣ и практики. Р. 1. – Львѡвъ: Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка пѡдъ зарядомъ К.Беднарского, 1889. – Ч. 1/4, 5–12, з показ. – С. 36–45.
305. Олесницькій Е. З перед четвертини столітя. (Картка з історіѣ руської молодіжи університетської.) // Літературно-науковий вістник. Видає Наукове Товариство имени Шевченка у Львові / Ред. комітет: В.Гнатюк, М.Грушевський,

І.Франко. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К.Беднарського, 1904. – Т. XXVII. – Вересень (Кн. 9). – С. 125–132.

306. Олесницький Е. Кілька слів фактичного спростованя // Літературно-науковий вістник. Видає Наукове Товариство імени Шевченка у Львові / Ред. комітет: В.Гнатюк, М.Грушевський, І.Франко. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К.Беднарського, 1905. – Т. XXX. – Цвітень–червень (Кн. 4). – С. 76–80.

307. Олесницький Е. Кропивницький в Галичині // Діло. – Львів, 1910. – 30. н. ст. (17. ст. ст.) цвітня. – С. 6.

308. Олесницький Е. Новий виборчий закон. (Популярний виклад головних постанов) // Діло. – Львів, 1907. – 16. (29. січня). – С. 2.

309. Олесницький Е. Новий виборчий закон. (Популярний виклад головних постанов) // Діло. – Львів, 1907. – 17. (30. січня). – С. 2.

310. Олесницький Е. Новий виборчий закон. (Популярний виклад головних постанов) // Діло. – Львів, 1907. – 18. (31. січня). – С. 2.

311. Олесницький Е. Новий виборчий закон. (Популярний виклад головних постанов) // Діло. – Львів, 1907. – 19. січня (1. лютого). – С. 1–2.

312. Олесницький Е. Новий виборчий закон. (Популярний виклад головних постанов) // Діло. – Львів, 1907. – 20. січня (2. лютого). – С. 2.

313. Олесницький Е. Новий виборчий закон. (Популярний виклад головних постанов) // Діло. – Львів, 1907. – 4. н. ст. лютого – С. 3.

314. Олесницький Е. П'ятдесятлітний ювілей українського театру в Галичині // Діло. – Львів, 1914. – 23. н. ст. (10. ст. ст.) марта. – С. 1–2.

315. Олесницький Е. П'ятдесятлітний ювілей українського театру в Галичині // Діло. – Львів, 1914. – 24. н. ст. (11. ст. ст.) марта. – С. 1–3.

316. Олесницькій Є. Рускій народный театр и конечность его реформы // Діло. – Львѡвъ, 1900. – 13 (26) вересня. – С. 1–2.

317. Панове Пасічники! Братя бортники! // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера. – 1910. – Ч. 2. – С. 11–12. Перші Загальні

Збори // Економіст. Місячник економічно-господарський, орган стоваришень заробкових і господарських / Ред. К.Паньковський. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К.Беднарського, 1904. – Ч. 3. – С. 22.

318. По смерті д-ра Е.Олесницького // Діло. – Львів, 1917. – 30 жовтня (17 ст. ст.). – С. 2–3.

319. По соймі. V. // Діло. – Львів, 1904. – 13 (26) Падолиста. – С. 1–2.

320. Поклін великому організаторові українського села // Господарсько-кооперативний часопис. – Львів, 1937. – 14 листопада. – С. 1–2.

321. Політичний процесъ въ Коломыи // Дѣло. – Львѡвъ, 1894. – 2 (14 вересня). – С. 1–2.

322. Політичний процесъ въ Коломыи // Дѣло. – Львѡвъ, 1894. – 30 серпня (11 вересня). – С. 1.

323. Політичний процесъ въ Коломыи // Дѣло. – Львѡвъ, 1894. – 31 серпня (12 вересня). – С. 1–3.

324. Похорон д-ра Евгена Олесницького в Стрию // Діло. – Львів, 1917. – 1 падолиста. – С. 1–2.

325. Приготовленє рілі під пашні бураки до закладаня дослідних піль // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні “Діла”, 1912. – Ч. 14. – С. 217–218.

326. Промова посла Д-ра Олесницького в справі львівського університету виголошена в краєвім соймі дня 16. лютого 1907 р. // Діло. – Львів, 1907. – 18. н. ст. лютого. – С. 1–2.

327. Просьвітно-економічний конгрес // Економіст. Економічно-господарський місячник з популярним додатком – “Самопоміч”. Орган Краєвого Союзу ревізійного, руських стоваришень господарських, позичкових, торговельних і промислових / Ред. комітет: К.Паньковський, А.Жук, О.Саєвич. – Львів: Краєвий Союз Ревізійний. З друкарні І.Айхельбергера, 1909. – Ч. 3. – С. 5–10.

328. Протокол // Економіст. Економічно-господарський місячник з популярним додатком – “Самопоміч”. Орган Краєвого Союзу ревізійного, руських стоваришень господарських, позичкових, торговельних і промислових / Ред. комітет: К.Паньковський, А.Жук, О.Саєвич. – Львів: Краєвий Союз Ревізійний. З друкарні І.Айхельбергера, 1909. – Ч. 3. – С. 12–14.

329. Протокол VII. Загальних Зборів Товариства “Краєвий Союз ревізійний руських стоваришень господарських, позичкових, торговельних і промислових” у Львові, дня 25. марта 1910. року // Економіст. Місячник економічно-господарський. Орган Краєвого Союзу ревізійного / Ред. комітет: К.Паньковський, А.Жук, О.Саєвич. – Львів: Краєвий Союз ревізійний у Львові. З друкарні І.Айхельбергера, 1910. – Ч. 3. – С. 64–68.

330. Протокол VIII. Загальних Зборів Товариства Краєвий Союз ревізійний у Львові з дня 25. марта 1911 // Економіст. Місячник економічно-господарський. Орган Краєвого Союзу ревізійного / Ред. О.Саєвич. – Львів: Краєвий Союз ревізійний. З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 3. – С. 60–61.

331. Ратуймо Гуцульщину від голоду! // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні “Діла”, 1913. – Ч. 8. – С. 118.

332. Ратункова акция пана Потоцького // Діло. – Львів, 1908. – 24. н. ст. (11. ст. ст.) марця. – С. 1.

333. Рѣчь д-ра Евгенія Олесницького выголошена на загальныхъ зборахъ “Пѣдгѣрской Рады” въ Стрию дня 5-го н. ст. падолиста 1891 для умотивованя резолюціи въ справѣ непосредныхъ выборѣвъ зъ куріи сельской // Дѣло. – Львѣвъ, 1891. – 31 жовтня (12 листопада). – С. 1–2.

334. Резолюції Краєвої Конференції в справі елементарних нещасть // Економіст. Місячник економічно-господарський. Орган Краєвого Союзу ревізійного у Львові. – Львів: З друкарні “Діла”, 1913. – Ч. 9. – С. 180–182.

335. Рефератъ д-ра Евг. Олесницького на вѣчи народномъ въ Станиславовѣ въ справахъ економічныхъ // Дѣло. – Львѣвъ, 1892. – 26 червня (8 липня). – С. 1.

336. Рефератъ д-ра Евг. Олесницького на вѣчи народнѣмъ въ Станиславовѣ въ справахъ економічныхъ // Дѣло. – Львѣвъ, 1892. – 26 червня (8 липня). – С. 1.

337. Рефератъ д-ра Евг. Олесницького на вѣчи народнѣмъ въ Станиславовѣ въ справахъ економічныхъ // Дѣло. – Львѣвъ, 1892. – 27 червня (9 липня). – С. 1–2.

338. Річ д-ра Олесницького виголошена на засіданню Сойму, дня 3. липня 1901 для умотивованя внесень в справахъ громадскихъ // Дѣло. – Львѣвъ, 1901. – 20 червня (3 липня). – С. 1–2.

339. Річ д-ра Олесницького виголошена на засіданню Сойму, дня 3. липня 1901 для умотивованя внесень в справахъ громадскихъ // Дѣло. – Львѣвъ, 1901. – 21 червня (4 липня). – С. 1–2.

340. Річ пос. д-ра Олесницького, виголошена на засіданню Сойму д. 4 липня 1901 при загальній дебаті над законом о рентових оселяхъ // Дѣло. – Львѣвъ, 1901. – 22 червня (5 липня). – С. 1–2.

341. Річ пос. д-ра Олесницького, виголошена на засіданню Сойму д. 4 липня 1901 при загальній дебаті над законом о рентових оселяхъ // Дѣло. – Львѣвъ, 1901. – 23 червня (6 липня). – С. 1–2.

342. Романчук Ю. Товариство “Просвіта” в перших часах свого розвитку. Події і люди // “Просвіта” за шістьдесять літ. Ювілейний альманах. – Львів: Видання Т-ва “Просвіта”. З друкарні Вид. Сп. “Діло”, 1928. – С. 31–44.

343. Русини галицкои землі // Дѣло. – Львѣвъ, 1895. – 23 жовтня (4 падолиста). – С. 2.

344. Руске краєве господарске товариство “Сільський господар”, відбуло 23 вересня с. р. надзвичайні загальні збори в Стрию // Господар і Промисловець. Орган “Краєвого Союзу господарско-молочарского” в Стрию. – Стрий, 1909. – Ч. 18. – С. 11.

345. Рухъ выборчій // Дѣло. – Львѣвъ, 1901. – 20 Липня (2 Серпня). – С. 2.

346. Свято епохи. Промова д-ра Евгена Олесницького на ювілейнім вечері в честь Шевченка в спортивій палаті у Львові дня 9. марта 1914 // Діло. – Львів, 1914. – 10. марта н. ст. (25. ст. ст. лютого). – С. 1–2.

347. Сецесия! // Діло. – Львів, 1903. – 17 (30) Жовтня. – С. 1.
348. Скликане галицького сойму // Діло. – Львів, 1910. – 6. н. ст. січня (24. ст. ст. грудня 1909 р.). – С. 1.
349. Соймъ краєвий // Діло. – Львів, 1901. – 17 (30 Грудня). – С. 2.
350. Стоваришеня кредитові // Економіст. Місячник економічно-господарский, Орган Краєвого Союзу Ревізийного / Ред. О.Саєвич. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К.Беднарского, 1908. – Ч. 1. – С. 12–19.
351. Творидло М. “Центросоюз” (трицятиліття його діяльності) // Ювілейний альманах Центросоюзу в 30-ліття. – Львів, 1930. – С. 6–19.
352. Творидло М. Для обнови нашої господарської самоосвіти // Ювілейний альманах Центросоюзу в 30-ліття. – Львів, 1930. – С. 145–157.
353. Тов. “Сільский Господар” в році 1907 // Економіст. Місячник економічно-господарский, Орган Краєвого Союзу Ревізийного / Ред. О.Саєвич. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К.Беднарского, 1908. – Ч. 2. – С. 7–8.
354. Товариство взаїмних обезпечень “Дністер” // Економіст. Місячник економічно-господарський. Орган Краєвого Союзу ревізийного / Ред. О.Саєвич. – Львів: Краєвий Союз ревізийний. З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 4–5. – С. 91–92.
355. Треті загальні збори товариства “Краєвий союз ревізийний” у Львові // Економіст. Місячник економічно-господарский, орган стоваришень заробкових і господарских / Ред. К.Паньковский. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К.Беднарского, 1906. – Ч. 5. – С. 10–11.
356. У 20-ліття смерти Е.Олесницького // Кооперативна Республіка. Суспільно-економічний місячник / Ред. К.Коберський. – Львів: Накладом Ревізийного Союзу Українських Кооператив у Львові. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, 1937. – Ч. 11. – С. 314.
357. Україна-Русь в 1907 році // Діло. – Львів, 1908. – 1. н. ст. січня. – С. 2.

358. Федорців Ф. Євген Олесницький // Ілюстрований календар товариства “Просьвіта” з літературним збірником на переступний рік 1920. – Львів: З друкарні Ставропігійського інституту під управою Ю.Сидорака. Коштом товариства “Просьвіта”, 1919. – С. 328–332.

359. Х. Загальні Збори Товариства Краєвий Союз Ревізійний у Львові // Економіст. Місячник економічно-господарський. Орган Краєвого Союзу ревізійного у Львові. – Львів: З друкарні “Діла”, 1913. – Ч. 3–4. – С. 71–78.

360. Хліборобська вистава в Стрию // Господар і Промисловець. Орган “Краєвого Союзу господарско-молочарского” в Стрию. – Стрий, 1909. – Ч. 16–17. – С. 1–2.

361. Хліборобська вистава в Стрию // Самопоміч. Популярний додаток до “Економіста”. Орган Краєвого Союзу ревізійного / Ред. О.Саєвич. – Львів: Краєвий Союз ревізійний. З друкарні І.Айхельбергера, 1909. – Ч. 9. – С. 3–4.

362. Храпливий Є. Сорок літ праці Краєвого Господарського Товариства “Сільський Господар” (1899–1939) // Ілюстрований господарський календар “Сільський Господар” на звичайний рік 1939. – Львів: Коштом і заходом Краєвого Господарського Товариства “Сільський Господар”, 1938. – С. 43–58. – (Бібліотека “Сільського Господаря”. Ч. 153).

363. Храпливий Є. У двацятьліття смерти провідника “Сільського Господаря” д-ра Євгена Олесницького (26.X.1917–26.X.1937) // Сільський господар. – Львів, 1937. – 15 листопада. – С. 1–2.

364. Членам нашого Товариства під розвагу // Господарська часопись. Орган Краєвого Товариства Господарського “Сільський Господар” / Ред. Г.Величко. – Львів: З друкарні І.Айхельбергера, 1911. – Ч. 5. – С. 69.

365. Члени Ради Товариства // Економіст. Місячник економічно-господарський, Орган Краєвого Союзу Ревізійного / Ред. О.Саєвич. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К.Беднарського, 1908. – Ч. 1. – С. 26–27.

366. Dlaczego nowy sejm ma być sejmem reform ? // Gazeta Narodowa Wychodzi o godzinie 5-tej wieczorem. – Lwów, 1908. – 15 Maja. – S. 1.

367. Dr Bobrzyński – namiestnikiem // Gazeta Narodowa Wychodzi o godzinie 5-tej wieczorem. – Lwów, 1908. – 30 Kwietnia. – S. 1.

368. Dzieduszycki K. Po czyjej stronie nadużycia ? Stryj 22 sierpnia. // Gazeta Narodowa wychodzi w dwóch wydaniach: dla Lwowa o godzinie 8 rano – dla prowincyi o godzinie 7 wieczorem. – We Lwowie, 1901. – 24 Sierpnia. – S. 1–2.

369. Er. Dr. Olesnicki. (Sylwetka) // Monitor. Tygodnik polityczno-społeczny i literacki. Wychodzi kazdej soboty. – Lwów, 1895. – 14 Wrzesnia. – S. 2–3.

370. Narady ruskich posłów // Gazeta Narodowa Wychodzi o godzinie 5-tej wieczorem. – Lwów, 1908. – 10 Marca. – S. 1–2.

371. Nowe czasopismo ruskie. // Gazeta Narodowa. Wychodzi o godzinie 5-tej wieczorem. – Lwów, 1895.– 4 Sierpnia.– S. 1.

372. Po Sejmie // Gazeta Narodowa wychodzi o godzinie 6-tej wieczorem. – We Lwowie, 1904. – 15 Listopada. – S. 2.

373. Rewelacye wyborcze // Gazeta Narodowa wychodzi w dwóch wydaniach: dla Lwowa o godzinie 8 rano – dla prowincyi o godzinie 7 wieczorem. – We Lwowie, 1901. – 8 Stycznia. – S. 1.

374. Rusini między sobą. Lwów 11. czerwca // Gazeta Narodowa wychodzi o godzinie 6-tej wieczorem. – We Lwowie, 1904. – 12 Czerwca . – S. 1.

375. Rusini o sejmie // Gazeta Narodowa wychodzi o godzinie 6-tej wieczorem. – We Lwowie, 1904. – 5 Października. – S. 1.

376. Ruski nar. komitet // Gazeta Narodowa Wychodzi o godzinie 5-tej wieczorem. – Lwów, 1908. – 31 Maja. – S. 1.

377. Sejm. (11 posiedzenie – 6 sesyi – VII peryodu.) Lwów 3 lipca // Gazeta Narodowa wychodzi w dwóch wydaniach: dla Lwowa o godzinie 8 rano – dla prowincyi o godzinie 7 wieczorem. – We Lwowie, 1901. – 4 Lipca . – S. 1–2.

378. Sejm. (5 posiedzenie – 6 sesyi – VII peryodu.) Lwów 21 czerwca // Gazeta Narodowa wychodzi w dwóch wydaniach: dla Lwowa o godzinie 8 rano – dla prowincyi o godzinie 7 wieczorem. – We Lwowie, 1901. – 22 Czerwca. – S. 1–2.

379. Sejm. (6 posiedzenie – 6 sesyi – VII peryodu.) Lwów 24 czerwca // Gazeta Narodowa wychodzi w dwóch wydaniach: dla Lwowa o godzinie 8 rano – dla prowincyi o godzinie 7 wieczorem. – We Lwowie, 1901. – 25 Czerwca. – S. 1–2.

380. Sprawy ruskie // Gazeta Narodowa wychodzi o godzinie 6-tej wieczorem. – We Lwowie, 1904. – 23 Stycznia. – S. 1.

381. Telegramy i telefonematy. z dnia 2 czerwca 1908. Rada państwa. Posiedzenie wczorajsze // Gazeta Narodowa Wychodzi o godzinie 5-tej wieczorem. – Lwów, 1908. – 3 Czerwca. – S. 3.

Мемуари

382. Барвінський О. Спомини з мого життя / Упор. А.Шацька, О.Федорук; ред. Л.Винар, І.Гирич. – К.: Смолоскип, 2004. – 528 с.

383. З часів переполоху (Спомини й рефлексії) // Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження: В 3 т. / Львівський нац. ун-т, Наукова б-ка та ін.; Редкол.: Б.З.Якимович (голова) та ін. – Львів: Б. в., 2002. – Т. 1. – С. 161–169.

384. Левицький К. Д-р Андрій Чайковський. Посмертний спомин // Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження: В 3 т. / Львівський нац. ун-т, Наукова б-ка та ін.; Редкол.: Б.З.Якимович (голова) та ін. – Львів: Б. в., 2002. – Т. 3. – С. 133–135.

385. Мій життєпис // Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження: В 3 т. / Львівський нац. ун-т, Наукова б-ка та ін.; Редкол.: Б.З.Якимович (голова) та ін. – Львів: Б. в., 2002. – Т. 1. – С. 274–282.

386. Мої спомини про Івана Франка // Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження: В 3 т. / Львівський нац. ун-т, Наукова б-ка та ін.; Редкол.: Б.З.Якимович (голова) та ін. – Львів: Б. в., 2002. – Т. 1. – С. 181–189.

387. Олесницький Е. Сторінки з мого життя: У двох частинах. – Львів: Накладом Видавничої Спілки “Діло”, 1935. – II частина (1890–1897). – 123 с.

388. Олесницький Е. Сторінки з мого життя: У двох частинах. – Львів: Накладом Видавничої Спілки “Діло”, 1935. – I частина (1860–1890). – 252 с.

389. Цегельський Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні зв'язані з Першим листопада 1918 р. / Передмова Я.Дашкевича. – Львів: Свічадо, 2003. – 336 с.

390. Wasylewski S. Czterdzieści lat powodzenia: Przebieg mojego życia. – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1959.

Статті та монографії

391. “В своїй хаті своя правда...”: Сторінки історії Стрия. – Стрий: Мале підприємство “Опришки”, 1992. – 90 с.

392. “Сільський Господар” // Енциклопедія українознавства. Словникова частина / Наукове товариство ім. Шевченка. Фонд духовного відродження ім. митрополита Андрея Шептицького; Гол. ред. В.Кубійович. – Львів: Вид-во “Молоде життя”, 2000. – Т. 8. – С. 2830–2832.

393. Алексієвець М.М., Зуляк І.С. Діяльність “Просвіти” у національно-культурному відродженні Східної Галичини (1868–1914). – Тернопіль: Б. в., 1999. – 184 с.

394. Андрій Палій – будівничий та керманіч “Маслосоюзу”. Статті, спогади, листи / Укладач, автор вступних статей та “Замість післямови” Р.Матейко; ред. Б.Мельничук. – Тернопіль: “Економічна думка”, 2001. – 293 с.

395. Андрухів І., Арсенич П. Українські правники в національному відродженні Галичини: 1848–1939 рр. – Івано-Франківськ: Б. в., 1996. – 79 с.

396. Аркуша О. Вибори до Галицького сейму 1901 року: до проблеми політичної модернізації українського суспільства Галичини // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2003. – Вип. 38. – С. 171–218.

397. Аркуша О. Галицький сейм: виборчі кампанії 1889 і 1895 рр. – Львів: Б. в., 1996. – 173 с.

398. Аркуша О. Міхал Бобжинський та українське питання в Галичині // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2000. – Вип. 35–36. – С. 168–206.

399. Аркуша О. Парламентська традиція галицьких українців у другій половині XIX – на початку XX ст. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 6: Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції. – Львів, 2000. – С. 68–90.

400. Аркуша О. Політика польських клубів Галицького сейму щодо українського питання (кін. XIX – поч. XX ст.) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 7. – С. 191–220.

401. Аркуша О. Український християнсько-суспільний рух у Галичині на початку XX століття: політичне товариство “Руська громада” // Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. І.Франка на пошану професора Костянтина Кондратюка / Упорядник Олексій Сухий. – Львів: Видавництво “Піраміда”, 2004. – С. 63–99.

402. Аркуша О. Шлях українського політика з провінції до Львова: політичні дилеми Євгена Олесницького // Lwów. Miasto – społeczeństwo – kultura. T. V: Ludzie Lwowa. Studia z dziejów Lwowa / Pod red. K.Karolczaca. – Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2005. – S. 79–103.

403. Баб’як П. Озаркевич Євген Іванович // Українська журналістика в іменах / За ред. М.М.Романюка. – Львів: Б. в., 1999. – Вип. VI. – С. 250–252.

404. Бабенко С.Г., Гелей С.Д., Гончарук Я.А. та ін. Історія кооперативного руху: Підручник для кооперативних вузів / Укоопспілка, Львівська комерційна академія. – Львів: Інститут українознавства НАНУ, 1995. – 410 с.

405. Бабенко С.Г., Гелей С.Д., Гончарук Я.А., Пастушенко Р.Я. Основи кооперації. Навчальний посібник. – К.: Знання, 2004. – 470 с.

406. Бабій В. Спогади про Говилів Великий // Історично-мемуарний Збірник Чортківської Округи. Повіти: Чортків, Копичинці, Борщів, Заліщики / Ред. кол. О.Соневицька, Б.Стефанович, д-р Р.Дражньовський. – Нь Йорк–Париж–Сідней–Торонто: Діловий Комітет Земляків Чортківської Округи, 1974. – С. 380–395. – (Український архів; т. XXVI).

407. Бачинський В. Народній трибун. Життя і праця д-ра Євгена Олесницького. – Львів: Вид. І.Тиктор; Друк. Ставропігійського Ін-ту в аренді І.Тиктора, 1938. – 32 с. – (Б-ка “Народньої Справи” “Рідне Слово”, ч. 5 (17)).

408. Белей І. Двацять и пять лѣтъ історіи товариства “Просвѣты”. – Б. м.: Зъ друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка пѣдъ зарядомъ К.Беднарского, 1894. – 68 с.

409. Бобикевич О. Мій спомин // Стрийщина. Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рожнітівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини: В 3 т. / Ред. І.Пеленська, К.Баб’як. – Нью Йорк: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. 2. – С. 271–274. – (Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів; т. XLIX А. Регіональний збірник).

410. Бобикевич О. Спогади з моїх років // “В своїй хаті своя правда...”: Сторінки історії Стрия. – Стрий: Мале підприємство “Опришки”, 1992. – С. 43–69.

411. Боднарук І. Де залишилось моє серце. Статті про рідний край та його політичних і культурних діячів на Батьківщині й скитальщині. – Стрий: Б. в., 1998. – 148 с.

412. Боднарук І. На службі мельпомени // Стрийщина. Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рожнітівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини: В 3 т. / Ред. І.Пеленська, К.Баб’як. – Нью Йорк: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. 2. – С. 275–288. – (Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів; т. XLIX А. Регіональний збірник).

413. Боднарук І. Стрий до приїзду Євгена Олесницького // Квітучі Береги. – Нью-Йорк, 1967. – Ч. 3. – С. 22–24.

414. Боднарук І. Стрийський парнас // Стрийщина. Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рожнітівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини: В 3 т. / Ред. І.Пеленська,

К.Баб'як. – Нью-Йорк: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. 2. – С. 57–80. – (Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів; т. XLIX А. Регіональний збірник).

415. Боднарук І. Трибун Стрийщини // Квітучі Береги. – Нью-Йорк, 1968. – Ч. 5. – С. 13–15.

416. Бойцун Л. Тернопіль у плині літ. Історико-краєзнавчі замальовки. – Тернопіль: Джура, 2003. – 392 с.

417. Бойчук Н. Повернення Євгена Олесницького // Вільне життя. – Тернопіль, 2000. – 11 квітня. – С. 3.

418. Боровський М. Сільсько-господарське шкільництво на західноукраїнських землях // Крайове Господарське Товариство “Сільський Господар” у Львові 1899–1944 / Ред. кол.: П.Дубрівний та ін.; Українська Вільна Академія наук у США. – Нью-Йорк: Б. в., 1970. – С. 93–111.

419. Бородавка Ю. В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля // Хвилі Стрия: Сторінки з історії культури та національно-визвольного руху. Сучасне літературно-мистецьке життя. – Стрий: Щедрик, 1995. – С. 51–57.

420. Бородавка Ю. Перша хліборобська виставка в Стрию // “В своїй хаті своя правда...”: Сторінки історії Стрия. – Стрий: Мале підприємство “Опришки”, 1992. – С. 12–17.

421. Бородаєвський С.В. Історія кооперації. – Прага: Український громадський видавничий фонд, 1925. – 445 с.

422. Бурлачок О. Зоря Євгена Олесницького // Свобода. – Тернопіль, 2000. – 11 березня. – С. 4.

423. Важливі відомості про історію нашої території // Історично-мемуарний Збірник Чортківської Округи. Повіти: Чортків, Копичинці, Борщів, Заліщики / Ред. кол. О.Соневицька, Б.Стефанович, д-р Р.Дражньовський. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто: Діловий Комітет Земляків Чортківської Округи, 1974. – С. 26–41. – (Український архів; т. XXVI).

424. Василик І. Діяльність Костя Левицького в Головній та Загальній Українських Радах // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг.

ред. проф. М.М.Алексієвця. – Вип. 3: Національно-державне відродження слов'янських народів Центрально-Східної Європи крізь призму 85-річчя. – Тернопіль: ТДПУ, 2003. – С. 69–77.

425. Василик І. Діяльність Костя Левицького у товаристві “Просвіта” // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М.М.Алексієвця. – Тернопіль. – 2003. – Вип. 1. – С. 48–58.

426. Василик І. Кость Левицький у передвиборчій кампанії 1911 року // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 6. Серія: Історія: Збірник наукових праць. / За заг. ред. проф. П.С.Григорчука / – Вінниця, 2003. – С. 44–49.

427. Ващишин М. Видатний громадський діяч Галичини. До 140-річчя від дня народження Євгена Олесницького // Дзвін. – 2000. – № 7. – С. 112–121.

428. Ващишин М. Видатний подвижник української справи: До 140-річчя від дня народження Євгена Олесницького // Гомін волі. – Стрий, 2000. – 26 лютого. – С. 2.

429. Ващишин М. Серед друзів і однодумців (передрук з книги Є.Олесницького “Сторінки з мого життя”, Львів, 1935 р.) // Гомін волі. – Стрий, 1998. – 12 листопада. – С. 2.

430. Веселовський Я., Лозинський М. Як судили Мирослава Січинського. З портретами й ілюстраціями. – Львів: Накладом В.Бачинського, 1910. – 304 с.

431. Видання “Просвіт” Галичини: книги та аркушева продукція (1868–1939): Бібліографічний покажчик. – К.: Абрис, 1996. – 248 с.

432. Видання Івана Тиктора та концерну “Українська преса”: Бібліографічний покажчик (1923–1977) / Уклала В.Г.Денисюк; вступна стаття та наукова редакція Б.З.Якимовича. – Львів: Б.в., 2000. – 368 с.

433. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Із праць Історично-Філософської Секції НТШ. – Нью-Йорк: Товариство Української Кооперації, 1964. – 624 с.

434. Влох М. Винники, Звенигород, Унів та довкільні села. Історично-мемуарний збірник. – Чикаго: Б. в., 1970. – 526 с.
435. Вулиці міста Стрия / Упоряд. М.Мандрик. – Стрий: Б. в., 1999. – 52 с.
436. Гелей С. Консервативна течія в суспільно-політичній думці України XIX ст. – Львів: Ін-т українознавства НАН України, 1996. – 124 с.
437. Гелей С., Пастушенко Р. Львів – столиця української кооперації // Українська кооперація: історичні та соціально-економічні аспекти (збірник статей). Т. 1. – Львів: Б. в., 1998. – С. 59–66.
438. Гелей Т., Занік Я. Євген Олесницький (1860–1917) // Українські кооператори. Історичні нариси. Книга 1. – Львів: Вид-во “Укоопосвіта” Львівської комерційної академії, 1999. – С. 156–163.
439. Головин Б. Нації незгасний смолоскип. Статті. Інтерв’ю. Спогади. – Тернопіль: Просвіта, 2003. – 340 с.
440. Гончарук Т.В. Виборчий рух галицьких українців наприкінці XIX ст. – 1914 р. / Автореф. дис... канд. іст. наук: 07. 00. 01 / Київ. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1998. – 16 с.
441. Грицак Я. Наукове товариство ім. Т.Шевченка // Львів: Історичні нариси / Упоряд. Я.Ісаєвич, Ф.Стеблій, М.Литвин. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України, 1996. – С. 249–254.
442. Грицак Я.Й. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст.: [Навч. посібник для учнів гуманіт. гімназій, ліцеїв, студентів іст. фак. вузів, вчителів]. – К.: Генеза, 2000. – 360 с.
443. Дей О.І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.). – К. : Наукова думка, 1969. – 559 с.
444. До 140-річчя з дня народження. Наш славетний земляк Євген Олесницький // Академія. Газета Тернопільської академії народного господарства. – 2000. – 8 березня. – С. 3.
445. Добко Т.В., Ясінський Б.Д. Вістник: Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. 1933–1939: Системат. покажч. змісту / Наук. ред. О.С.Онищенко; НАН України. Нац. б-ка України ім. В.І.Вернадського; Б-ка

Конгресу США; НТШ Америки. – Київ–Вашингтон–Нью-Йорк: Б. в., 2002. – 340 с.

446. Доманицький В. Про Галичини та життя галицьких Українців. – К.: З Друкарні Першої Київської Друкарської Спілки, 1909. – 80 с.

447. Дроздовська О. Українські часописи повітових міст Галичини (1865–1939 рр.): Історико-бібліографічне дослідження / Наук. ред.-консультант М.М.Романюк. – Львів: Б. в., 2001. – 364 с.

448. Дубрівний П. Методи праці суспільної агрономії Т-ва “Сільський Господар” // Крайове Господарське Товариство “Сільський Господар” у Львові 1899–1944 / Ред. кол.: П.Дубрівний та ін.; Українська Вільна Академія наук у США. – Нью-Йорк: Б. в., 1970. – С. 61–73.

449. Економічна історія України: Підручник / Б.Д.Лановик, М.В.Лазарович, Р.М.Матейко, З.М.Матисякевич; За заг. ред. Б.Д.Лановика. – К.: Видавничий дім “Юридична книга”, 2004. – 456 с.

450. Євген Олесницький (1860–1917) // Аліман М.В., Гавриленко Ю.М. Видатні діячі кооперативного руху та їх ідеї. – Донецьк: “ПРОЕКТ”, 2000. – С. 188–189.

451. Євген Олесницький (1860–1917). Адвокат, журналіст, громадський і політичний діяч // Визначні постаті Тернопілля: Біографічний збірник / Укладачі: О.Бенч, В.Троян. – К.: “Дніпро”, 2003. – С. 146.

452. Євген Олесницький як публіцист і письменник // <http://slovnyk.org.ua/txt/bodnaruki/mds/23.html>

453. Зайцев О. Українська народна трудова партія (1919–1925) // Україна модерна / За ред. В.Верстюка, Я.Грицака, Л.Зашкільняка, В.Кравченка, М.Крикуна. – Київ: Критика; Львів: Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. – Ч. 7. – С. 69–90.

454. Залізник О. У місті Стрию при кінці минулого століття // Стрийщина. Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рожнітівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини: В 3

т. / Ред. І.Пеленська, К.Баб'як. – Нью Йорк: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. 2. – С. 429–437. – (Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів; т. XLIX А. Регіональний збірник).

455. Залозецький Р. Катастрофи елементарні і акція ратункова. – Львів: Накладом Товариства господарського “Сільський Господар”, 1914. – 14 с.

456. Занік Я. Євген Олесницький і початок української молочарської кооперації в Галичині // Українська кооперація: історичні та соціально-економічні аспекти (збірник статей). Т. 1. – Львів: Б. в., 1998. – С. 168–170.

457. Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с.

458. Збожна О. Учнівські та студентські “Громади” – школа виховання української національної еліти. – Тернопіль: Горлиця, 2003. – 188 с.

459. Злупко С. Не плакати на руїнах // Персоналії і теорії української економічної думки. – Львів: Євросвіт, 2002. – С. 245–249.

460. Злупко С. Податки, зайнятість і добробут населення (До 140-річчя від дня народження Євгена Олесницького) // Шанс. – Львівський обласний центр зайнятості, 2000. – № 14 (149). – С. 3.

461. Злупко С.М. Економічна думка на Україні. Нариси історії економічної думки на західноукраїнських землях в другій половині XIX ст. – Львів: Вид-во Львівського університету. – 1969. – 222 с.

462. История Украинской ССР в десяти томах. Том четвертый: Украина в период разложения и кризиса феодально-крепостнической системы. Отмена крепостного права и развитие капитализма (XIX в.) / Ред. колл.: Н.Н.Лещенко (отв. ред.), А.М.Анфилов, А.К. Волощенко и др. – К.: “Наукова думка”, 1983. – 694 с.

463. Історія України / Керівник авт. кол. Ю.Зайцев. – Львів: Світ, 1996. – 488 с.

464. Історія української кооперації. Витяги з лекцій читаних на кооперативних курсах укр. сел. Спілки в Празі Я.Грабовим. – Прага: Видання української селянської спілки на еміграції в Ч.-С. Р., 1924. – 79 с.

465. Качараба С.П., Рожик М.Є. Українська еміграція. Еміграційний рух зі Східної Галичини та Північної Буковини у 1890–1914 рр. – Львів: Б. в., 1995.

466. Качкан В. Левицький Володимир Лукич // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника / За ред. М.М.Романюка; Передм. В.Качкана. – Львів: Б. в., 1994. – Вип. I. – С. 109–113.

467. Качкан В. Олесницький Євген Григорович // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника / За ред. М.М.Романюка; Передм. В.Качкана. – Львів: Б. в., 1994. – Вип. I. – С. 136–139.

468. Качкан В. Хай святиться ім'я твоє. Галицькі просвітницькі діячі, письменники, вчені – вихідці із священицьких родин. – Чернівці: Вид-во “Прут”, 1994. – 197 с.

469. Качкан В.А. З корифеїв українського руху (суспільно-культурна праця Євгена Олесницького) // Українське народознавство в іменах: У двох частинах. – К.: Либідь, 1994. – Частина I. – С. 160–168.

470. Качор А. Батьки й піонери українського кооперативного молочарства та їх успіхи // Календар-альманах Українського Народного Союзу на рік 1965. – Джерзі Ситі–Нью-Йорк: Видавництво “Свобода”, б. р. – С. 148–158.

471. Качор А. Мужі ідеї і праці. Андрій Палій і Андрій Мудрик творці “Маслосоюзу” і модерної української молочарської кооперації в Західній Україні. – Вінніпег–Торонто–Клівленд: Видання “Братства Маслосоюзників” у Канаді та ЗСА, 1974. – 344 с.

472. Качор А. Роля “Просвіти” в економічному розвитку Західної України. – Вінніпег: Накладом Товариства “Просвіта” в Порт Артурі, 1960. – 31 с.

473. Качор А. Стрий – колыска українського кооперативного молочарства // Стрийщина. Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рожнітівщини, Журавенщини, Жидачівщини і

Миколаївщини: В 3 т. / Ред. І.Пеленська, К.Баб'як. – Нью-Йорк: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. 2. – С. 345–365. – (Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів; т. XLIX А. Регіональний збірник).

474. Кісак В. Слово про славного земляка // Тернопіль вечірній. – 2000. – 29 березня. – С. 4.

475. Коберницький А., Кохановський М. Говилів Великий і Малий // Тербовельська земля. Історично-мемуарний збірник / Ред. кол.: І.Винницький (гол. ред.) та ін. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1968. – С. 579–582. – (Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів; т. XX).

476. Ковба Ж. М. “Просвіта” – світло, знання, добро і воля українського народу. – Дрогобич: Видавнича фірма “Відродження”, 1993. – 128 с.

477. Кондратюк К.К. Історія України. Від половини ХІХ століття до 1917 року. Навчальний посібник. – Тернопіль: Б. в., 1994. – 175 с.

478. Кондратюк К.К. Нариси історії українського національно-визвольного руху ХІХ ст. – Тернопіль: Б. в., 1993. – 95 с.

479. Котлобулатова І.П. Львівські скарбниці. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2002. – 92 с.

480. Кравченко О. (передрук з книги Є.Олесницького “Сторінки з мого життя”, Львів, 1935 р.) // Шляхами золотого Поділля. Регіональний історично-мемуарний збірник Тернопільщини: В 3 т. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто: Об'єднання “Тернопільщина”, 1983. – Т. 3. – С. 45–72. – (Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів; т. 35).

481. Кравченко О. Євген Олесницький // Ювілейна книга Української гімназії в Тернополі. До сторіччя заснування. 1898–1998 / За ред. С.Яреми. – Тернопіль; Львів: Наукове товариство ім. Шевченка; Львівське крайове товариство “Рідна Школа”, 1998. – С. 665.

482. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ: Б. в., 1993. – 200 с.

483. Кузьмінець О.В., Цапко О.М. Діяльність “Просвіт” в галузі кооперації та господарського виховання українського народу в кінці ХІХ – на початку ХХ століть. – К.: Знання, 1998. – 18 с.

484. Кучер Р.В. Наукове товариство імені Т.Шевченка: Два ювілеї. – К.: Наукова думка, 1992. – 112 с.

485. Кушплір Д. Олесницький Євген // Довідник з історії України (А–Я) / Ред.: І.Підкова, Р.Шуст. – 2-ге вид., доопр. і доп. – К.: Генеза, 2001. – С. 523.

486. Кушплір Д. Олесницький Євген // Підкова І.З., Шуст Р.М. Довідник з історії України: Видання в 3-х томах. – К.: Генеза, 1993. – Т. 2: (К–П). – 1995. – С. 302.

487. Лазурко І. Сподвижниця галицької кооперації // Краєзнавчий вісник. Спецвипуск стрийського краєзнавчого музею “Верховина”. – 1995. – Червень. – С. 2.

488. Лановик Б.Д., Лазарович М.В. Економічна історія України і світу: Навчальний посібник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Тернопіль: Джура, 2003. – 316 с.

489. Лановик Б.Д., Лазарович М.В. Економічна історія: Курс лекцій. – 5-те вид., випр. – К.: Вікар, 2005. – 405 с. – (Вища освіта ХХІ століття).

490. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 на підставі споминів. Перша часть. – Львів: Б. в., 1926. – 432 с.

491. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. З ілюстраціями на підставі споминів і документів. Друга часть. – Львів: Накладом власним. З друкарні оо. Василян у Жовкві, 1927.– 300 с.

492. Левицький К. Українські політики Галичини / Кафедра українознавства Тернопільської академії народного господарства. – Тернопіль: Б. в., 1996. – 178 с.

493. Левицький К. Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів. – Львів: Накладом Видавничої Спілки “Діло”, 1936. – 140 с.

494. Левицький К. Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів 1907–1914. рр. – Львів: Накладом Видавничої Спілки “Діло”, 1937. – Друга частина. – 109 с.

495. Левицький Кость // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника / За ред. М.М.Романюка; Передм. В.Качкана. – Львів: Б. в., 1994. – Вип. I. – С. 113–117.

496. Лисий В. Тернопільська філія “Просвіти” // Шляхами золотого Поділля. Регіональний історично-мемуарний збірник Тернопільщини: В 3 т. – Філядельфія, Па: Об’єднання “Тернопільщина”, 1976. – Т. 2. – С. 49–57. – (Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів; т. 21).

497. Література до знаменних і пам’ятних дат Тернопільщини на 2005 рік. Бібліографічний список / Уклад. М.В.Друневич. Ред. Г.Моліцька. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – 128 с.

498. Мазур О., Патер І. Українці і поляки: угода 1914 р. у світлі російської дипломатії // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21–22 листопада 1996 р.) / Ред. колегія: П.Федорчак, М.Геник, М.Кугутяк, М.Лесюк, І.Райківський, Ю.Томин. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 58–61.

499. Макарчук С. Громадсько-політичний центр західноукраїнського краю // Львів: Історичні нариси / Упоряд. Я.Ісаєвич, Ф.Стеблій, М.Литвин. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України, 1996. – С. 267–290.

500. Макарчук С.А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западно-украинских землях в период империализма. – Львов: Вища школа, 1983. – 256 с.

501. Мандрик М. Сторінки історії “Просвіти” Стрийщини. – Стрий: “Просвіта”; Щедрик, 1998. – 176 с.

502. Мандрик М. Стрийський Народний дім. Суспільно-історичний нарис. – Стрий: “Просвіта”; “Щедрик”, 2000. – 126 с.

503. Мандрик М. Стрийщина: шлях до волі. – Стрий: Просвіта; Щедрик, 1998. – 626 с.
504. Матейко Р. “Ера доктора Євгена Олесницького” // Свобода. – Тернопіль, 1998. – 7 січня. – С. 3.
505. Матейко Р. “Учив не плакати на руїнах”: Штрихи до портрета Євгена Олесницького // Віче. – 2000. – № 5. – С. 139–141.
506. Матейко Р. Віхи історії українського кооперативного молочарства // Українська кооперація: історичні та соціально-економічні аспекти. Зб. статей. Том II. За заг. ред. д-ра іст. наук, проф. С.Гелея. – Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2001. – С. 159–164.
507. Матейко Р. Доктор Євген Олесницький // 900-річчю Тереховлі присвячується. Тереховлянщина. Краєзнавчий і літературно-мистецький Альманах-Календар на 2001 рік / Упор. і гол. ред. Г.Й.Кушнерик. – Тернопіль: Збруч, 2001. – С. 328–329.
508. Матейко Р. Євген Олесницький: ретроспективний погляд на деякі сторінки життя та діяльності // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М.М.Алексієвця. – Тернопіль. – 2003. – Вип. 2. – С. 75–79.
509. Матейко Р. З когорти славних синів України: (Ретроспективний погляд на життя та діяльність Євгена Олесницького) // Тернопіль вечірній. – 1999. – 13 жовтня. – С. 3.
510. Матейко Р. Зародження молочарської кооперації // Краєзнавчий вісник. Спецвипуск стрийського краєзнавчого музею “Верховина”. – 1998. – 19 травня. – С. 2.
511. Матейко Р. Парламентська діяльність Євгена Олесницького в кінці XIX – на початку XX ст. // Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. І.Франка на пошану професора Костянтина Кондратюка / Упорядник Олексій Сухий. – Львів: Видавництво “Піраміда”, 2004. – С. 323–336.

512. Матейко Р., Чуйко І. Євген Олесницький – видатний уродженець Тернопілля: витоки політичної біографії // Історичні пам'ятки Галичини. Матеріали другої наукової краєзнавчої конференції 24 листопада 2004 р. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – С. 389–396.

513. Матейко Р.М. Колиска кооперативного молочарства. Коротка історична довідка про виникнення та діяльність “Маслосоюзу” // Сільський господар. – 1997. – № 7–8. – С. 9–11.

514. Матейко Р.М. Роль товариства “Просвіта” у становленні та розвитку української молочарської кооперації Східної Галичини (1904–1914) // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства / За заг. ред. проф. П.П.Кононенка. – К.: Поліграфічний центр “Фоліант”, 2005. – Т. VI. – С. 255–264.

515. Матисякевич З. Історія Синевідська Вижнього. – Львів: Літопис, 2003. – 383 с.

516. Медведик П. Будитель національної свідомості // Свобода. – Тернопіль, 2000. – 11 березня. – С. 4.

517. Мельничук Б. “Дуже потрібний нам був той чоловік...” // Тернопіль. – 1993. – № 2. – С. 34–39.

518. Мельничук Б., Уніят В. “...Вірим, запануємо на нашій землі” // Вільне життя. – Тернопіль, 2005. – 3 вересня. – С. 6.

519. Миколаєнко Г. Повернувся із забуття // Свобода. – Тернопіль, 2000. – 18 квітня. – С. 4.

520. Мисак Н.Ф. Українська інтелігенція Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст.: соціально-професійний аспект / Автореф. дис... канд. іст. наук: 07. 00. 01 / Львів. ун-т ім. І.Франка. – Львів, 2005. – 20 с.

521. Михальський Ю.В. Польські політичні партії та українське питання в Галичині на початку XX століття: (1902–1914). – Львів: Каменярь, 2002. – 166 с.

522. Мілянч А. З господарського минулого Стрийщини // Стрийщина. Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рожнітівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини: В 3

т. / Ред. І.Пеленська, К.Баб'як. – Нью-Йорк: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. 2. – С. 292–304. – (Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів; т. XLIX А. Регіональний збірник).

523. Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині. – Львів–Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. Фондація українського вільного університету в ЗСА, 1999. – 191 с. – (Українознавча бібліотека НТШ. Ч. 12).

524. Нарис історії “Просвіти” / Р.Іваничук, Т.Комаринець, І.Мельник, А.Середяк. – Львів–Краків–Париж: Просвіта, 1993. – 232 с. – (Популярна енциклопедія “Просвіти”; Ч. 1).

525. Нечиталюк М. Цінний документ до біографії Андрія Чайковського // Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження: В 3 т. / Львівський нац. ун-т, Наукова б-ка та ін.; Редкол.: Б.З.Якимович (голова) та ін. – Львів: Б. в., 2002. – Т. 3. – С. 211–236.

526. Новітня історія України (1900–2000): Підручник / А.Г.Слюсаренко, В.І.Гусев, В.П.Дрожжин та ін. – К.: Вища шк., 2000. – 663 с.

527. Олесневич Л.О. Кооперативні міфи і капіталістична діяльність. Західноукраїнська буржуазна кооперація (1883–1939). – К.: Наукова думка, 1974. – 167 с.

528. Олесницький Е. Регуляція каналових рік в Галичині. – Львів: Друк. Народова Манецких, 1905. – 50 с.

529. Олесницький Е. Право пропинації въ Галичинѣ. – Львѣвъ: Накладомъ автора. Зъ друкарнѣ товариства імени Шевченка пѣдъ зар. К.Беднарского, 1889. – 159 с.

530. Олесницький Е. Про социяльне обезпеченє. – Львів: Накладом В.Бачинського, 1909. – 36 с.

531. Олесницький Є. Бесіда п. д-ра Олесницького виголошена в галицкім соймі дня 29. жовтня 1904 р. при загальній дискусії над законом о рентових загородах. – Львів: Накладом редакції “Діла”, 1904. – 37 с.

532. Олесницький Є. Бесіда пос. д-ра Олесницького виголошена в галицькій соймі дня 14. жовтня 1903. при загальній розправі над звітом шкільної комісії о стані середних шкіл в рр. 1900/ 1 і 1901/ 2. – Львів: Накладом редакції “Діла”. З друкарні Інститута Ставропігійського, під зарядом Й.Данилюка, 1903. – 26 с.

533. Олесницький Є. Бюджетова промова посла д-ра Олесницького виголошена в соймі дня 27 жовтня 1903 при загальній дискусії над бюджетом з р. 1903 і 1904. – Б. м.: З друкарні Ставропігійського Інститута під зарядом Й.Данилюка, б. р. – 24 с.

534. Олесницький Є. В обороні хлопа-хлібороба: Промова посла Д-ра Евгена Олесницького виголошена в палаті послів австрійського парламенту на засіданню 13 жовтня 1911 р. при дебаті над внесенем в справі дорожничі. – Львів: “Сільський Господар”, 1911. – 16 с. – (Б-ка “Сільського господаря”, Ч. 17).

535. Олесницький Є. До боротьби!: Промова посла Д-ра Евгена Олесницького виголошена в австрійській палаті послів підчас дебатів над бюджетовою провізориєю дня 2. грудня 1910 р. – Львів: Накладом д-ра В.Бачинського. З друкарні І.Айхельбергера, 1910. – 29 с.

536. Олесницький Є. Задачі нашої краювої хліборобської організації. Реферат виголошений на зборах краювого рільничого товариства “Сільський Господар” в Стрию дня 23. вересня 1909. – Львів: Накладом “Сільського Господаря”. З друкарні І.Айхельбергера, 1909. – 17 с. – (Б-ка “Сільського господаря”, Ч. 1).

537. Олесницький Є. Конкуренція шкільна на підставі обов'язуючих законів державних і краєвих, розпоряджень властей шкільних і рішень Трибуналу адміністраційного представив Д-р'я Евгений Олесницький. – У Львові: Коштом і заходом Товариства “Просвіта”. З друкарні Товариства имени Шевченка під зарядом К.Беднарського, 1890. – 52 с. – (“Просвіта”, Ч. 123).

538. Олесницький Є. Мої гімназійні літа (передрук з книги Є.Олесницького “Сторінки з мого життя”, Львів, 1935 р.) // Ювілейна книга Української гімназії в Тернополі. До сторіччя заснування. 1898–1998 / За ред. С.Яреми. – Тернопіль; Львів: Наукове товариство ім. Шевченка; Львівське крайове товариство “Рідна Школа”, 1998. – С. 172–188.

539. Олесницький Є. Новий виборчий закон про вибори до державної ради популярно пояснив Д-р Евген Олесницький. – Львів: Накладом “Народної Ради” у Львові. З друкарні Народової, 1907. – 53 с.

540. Олесницький Є. О ловецький закон. Промова посла д-ра Евгена Олесницького, виголошена на засіданю галицького сойму дня 28. вересня 1907. – Львів: Накладом редакції “Діла”. Друкарня Манецких, 1907. – 23 с.

541. Олесницький Є. Оповідка про політично-научний місячник “Правда”... У Львові, в серпни 1888. Др. Евгеній Олесницькій, видавець і редактор. – [Львів]: Накладом редакції. З друкарні Тов. ім. Шевченка, [1888]. – 3 с.

542. Олесницький Є. Промова посла д-ра Олесницького виголошена на засіданю галицького сойму дня 13. жовтня 1903 при розправі над бюроми посередництва праці. – Львів: Накладом автора. З друкарні В.А.Шийковського, 1903. – 38 с.

543. Олесницький Є. Промови посла Д-ра Евгена Олесницького в галицькім соймі на сесії 1903 р. – Львів: Накладом автора. З друкарні В.А.Шийковського, 1903. – 50 с.

544. Олесницький Є. Рефератъ Д-ра Евгенія Олесницького на першихъ зборахъ філії “Просвѣты” въ Стрию дня 29 н. ст. серпня 1892 року. Передрукъ зъ “Дѣла”. – Львѡвъ: Зъ Друкарнѣ Товариства имени Шевченка пѡдъ зарядомъ К.Беднарского, 1892. – 34 с.

545. Олесницький Є. Рефератъ економічний д-ра Евгенія Олесницького виголошений на вѣчи народнѡмъ въ Станиславовѣ дня 4 н. ст. липня 1892. – Львѡвъ: Накладомъ автора. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка пѡдъ зарядомъ К.Беднарского, 1892. – 29 с.

546. Олесницький Є. Справозданє посольске Д-ра Евгена Олесницького відбуте в Стрию дня 8-го н. ст. грудня 1904. – Львів: З друк. В.А.Шийковського, 1904. – 30 с.

547. Олесницький Є. Яка має бути наша рільнича організація? : Промова посла Дра Евгена Олесницького на Загальних Зборах філій Товариства господарского “Сільський Господар” в Станиславові. – Львів: “Сільський Господар”. З друкарні І.Айхельбергера, 1910. – 13 с. – (Б-ка “Сільського господаря”, Ч. 5).

548. Олесницький Євген (1860–1917) // Діячі кооперативного руху Галичини (1873–1939 рр.): Бібліографічний покажчик / Укладач Л.А.Пинда, редактор Д.В.Митякинська. – Львів–Дубляни: Львівський державний сільськогосподарський інститут, 1995. – С. 31–33.

549. Олесницький Євген // Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН Укр. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького; Ред. кол.: Ю.А.Римаренко (відп. ред.) та ін. – К.: Довіра: Генеза, 1996. – С. 871–872.

550. Олесницький Євген Григорович: Український громадсько-політичний діяч, юрист, економіст, перекладач, публіцист, театральний діяч // Провідники духовності в Україні. – К.: Б. в., 2003. – С. 74–75.

551. Остапчук Я. Подих з недавньої бувальщини (Думки і спогади з мого життя) // Збаражчина. Збірник споминів, статей і матеріалів / Ред. кол.: А.Батюк та ін. – Б. м. і р. в. – С. 181–418. – (Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів; т. XVII. Накладом Об'єднання збаражан Америки і Канади).

552. Павлюк І. Олесницький Євген Григорович // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника / За ред. М.М.Романюка; Передм. В.Качкана. – Львів: Б. в., 1995. – Вип. II. – С. 281–282.

553. Павлюк О. Комерційні та кооперативні банки. Кооперативний банк “Дністер” // Українська кооперація: історичні та соціально-економічні аспекти (збірник статей). Т. 1. – Львів: Б. в., 1998. – С. 157–160.

554. Падох Я. Правники Стрийщини // Стрийщина. Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болахівщини, Долинщини, Рожнітівщини,

Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини: В 3 т. / Ред. І.Пеленська, К.Баб'як. – Нью Йорк: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. 2. – С. 153–175. – (Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів; т. XLIX А. Регіональний збірник).

555. Падох Я. Стрийський пласт (нарис історії) // Стрийщина. Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рожнітівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини: В 3 т. / Ред. І.Пеленська, К.Баб'як. – Нью Йорк: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. 1. – С. 404–531. – (Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів; т. XLIX. Регіональний збірник).

556. Падох Я. Стрийські журналісти // Стрийщина. Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рожнітівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини: В 3 т. / Ред. І.Пеленська, К.Баб'як. – Нью Йорк: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. 2. – С. 132–152. – (Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів; т. XLIX А. Регіональний збірник).

557. Патер І. Наддніпрянська політична еміграція у Львові початку ХХ століття // Львів: Історичні нариси / Упоряд. Я.Ісаєвич, Ф.Стеблій, М.Литвин. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1996. – С. 291–303.

558. Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів: Б. в., 2000. – 346 с.

559. Пашук В. Товариство “Просвіта” у Львові // Львів: Історичні нариси / Упоряд. Я.Ісаєвич, Ф.Стеблій, М.Литвин. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1996. – С. 235–248.

560. Пеленська І. Освітнє життя Стрийщини // Стрийщина. Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рожнітівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини: В 3 т. / Ред. І.Пеленська, К.Баб'як. – Нью Йорк: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. 1. – С. 390–

403. – (Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів; т. XLIX. Регіональний збірник).

561. Періодика Західної України 20–30-х рр. ХХ ст.: Матеріали до бібліографії / За ред. М.М.Романюка. – Львів: Видавничий центр “Фенікс”, 1998. – Т. 1. – 328 с.

562. Перський С. Популярна історія товариства “Просвіта” у Львові. З ілюстраціями. – Львів: Накладом товариства “Просвіта”, 1932. – 268 с.: іл. (Вид-я т-ва “Просвіта”; Ч. 780).

563. Пинда Л. Періодичні видання крайового товариства “Сільський Господар” (1910–1944) // Українська кооперація: історичні та соціально-економічні аспекти (збірник статей). Т. 1. – Львів: Б. в., 1998. – С. 83–96.

564. Плисюк В. Громадсько-політична діяльність Євгена Олесницького // Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. І.Франка на пошану професора Костянтина Кондратюка / Упорядник Олексій Сухий. – Львів: Видавництво “Піраміда”, 2004. – С. 294–299.

565. Повернувся із забуття: До 140-ої річниці від дня народження Є.Олесницького // Воля. – Терехівля, 2000. – 1 квітня. – С. 2.

566. Політична історія України. ХХ століття: У 6 т. Т. 1: На зламі століть (кінець ХІХ ст. – 1917 р.) / Ю.А.Левенець (кер.), Л.П.Нагорна, М.С.Кармазіна. – К.: Генеза, 2002. – 424 с.

567. Расевич В.В. Українська національно-демократична партія (1899–1918): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України, Інст-т українознавства ім. І.Крип'якевича. – Львів, 1996. – 221 с.

568. Рева-Родіонова Л. Українське товариство “Сільський господар”. 1899–1944 рр. Історія. Досвід. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. – 368 с.

569. Репертуар української книги 1798–1916. Матеріали до бібліографії. Том 5. 1901–1905 / Упорядкування, підготовка до друку та примітки Л.І.Ільницької, О.І.Хміль; наукова редакція Я.Р.Дашкевича; відповідальний редактор Л.І.Крушельницька. – Львів: Б. в., 2001. – 415 с.

570. Репертуар української книги 1798–1916. Матеріали до бібліографії. Том 3. 1887–1894 / Упорядкування, підготовка до друку та примітки Л.І.Ільницької, О.І.Хміль; наукова редакція Я.Р.Дашкевича; відповідальний редактор Л.І.Крушельницька. – Львів: Б. в., 1999. – 427 с.

571. Родіонова Л. Співпраця товариства “Сільський господар” у Львові з українською кооперацією у економічному відродженні села (20–30 рр. ХХ ст.) // Українська кооперація: історичні та соціально-економічні аспекти. Зб. статей. Том II. За заг. ред. д-ра іст. наук, проф. С.Гелея. – Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2001. – С. 143–159.

572. Романенко А. Крайове Господарське Товариство “Сільський Господар” у Львові (1899–1939 р.) // Крайове Господарське Товариство “Сільський Господар” у Львові 1899–1944 / Ред. кол.: П.Дубрівний та ін.; Українська Вільна Академія наук у США. – Нью-Йорк: Б. в., 1970. – С. 17–29.

573. Ростикус Р., Матейко Р. В інтересах панівних класів. Антинародний характер виборчої системи в Галичині за часів Австро-Угорщини // Трудова слава. – Тербовля, 1974. – 15 червня. – С. 2–3.

574. Ростикус Р., Матейко Р. За загальне виборче право // Текстильник. – Тернопіль, 1975. – 11 червня. – С. 2.

575. Савчин Р. Історія будівлі стрийського краєзнавчого музею “Верховина” // Історичні пам’ятки Галичини: Матеріали третьої наукової краєзнавчої конференції (19 листопада 2004 р.) / Ред. колегія: В.Голубко, С.Качараба, Я.Малик, А.Середяк, Р.Шуст. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – С. 40–42.

576. Савчин Р. Ті, що йшли першими // Краєзнавчий вісник. Спецвипуск стрийського краєзнавчого музею “Верховина”. – 1998. – 19 травня. – С. 3.

577. Свидницький А.П. Люборадскі. Семейна хроніка А.Свидницького. – Львѡвъ: Накладомъ Евгенія Олесницького. Зъ друкарнї Товариства им. Шевченка, 1887. – 392 с. – (Руско-українська Бібліотека, 15–17).

578. Середяк А. “Просвіта” // Довідник з історії України: Вид. в 3-х т., т. 2 /К–П/. – К.: Генеза, 1995. – 435 с.

579. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К.: Наукова думка, 2001. – 912 с.
580. Сірополко С. Історія освіти в Україні. Підготував Ю.Вільчинський. 2-ге вид. – Львів: Афіша, 2001. – 664 с.
581. Сов'як П. Голобутівська парохія і Остап Нижанківський // Стрийщина крізь призму століть / Праці Науково-дослідної лабораторії археології та краєзнавства ДДПУ ім. І.Франка. – Вип. 3. – Дрогобич: Коло, 2004. – С. 94–110.
582. Сохоцький І. Д-р Євген Олесницький // Історичні постаті Галичини ХІХ–ХХ ст. – Нью Йорк–Париж–Сідней–Торонто: Заходом і коштом Осередку праці НТШ у Філядельфії, 1961. – С. 118–136. – (Наукове товариство ім. Шевченка. Бібліотека українознавства. Ч. 8).
583. Сохоцький І. Олесницький Євген (5.03.1860 – 26.10.1917) // Енциклопедія українознавства / За ред. В.Кубійовича. – Львів, Б. в., 1996. – Т. 5. – С. 1843–1844.
584. Сохоцький І. Українські послы зі Станиславівщини // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріялів до історії Станиславова і Станиславівщини: В 2 т. / Ред. кол.: Д.Бойчук, О.Бойчук, Р.Крохмалюк та ін. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто: Видання Центрального Комітету Станиславівщини, 1985. – Т. 2. – С. 273–281. – (Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів; т. ХХІХ).
585. Стінде Ю. Родина Бухгольцѣвъ, образки зъ родинного житя Нѣмцѣвъ Юлія Стіндого... Зъ нѣмецкого свобѣдно переложивъ Др. Евгеній Олесницкій... – У Львовѣ: Накладомъ редакції “Дѣла”. Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка, 1888. – 288 с. – (Литературный додатокъ “Дѣла”. Библиотека найзнаменитшихъ повѣстей пѣдъ редакцією И.Белея. Томъ ХХVІ).
586. Струк З. “Сільський господар” у кооперативному русі на західноукраїнських землях // Українська кооперація: історичні та соціально-економічні аспекти. Зб. статей. Том ІІ. За заг. ред. д-ра іст. наук, проф. С.Гелея. – Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2001. – С. 137–143.

587. Студії з поля суспільних наук і статистики. Видає статистична комісія Наукового товариства ім. Шевченка / Ред. М.Грушевський. – Львів: Накладом НТШ, 1910. – Т. II. – 300 с.

588. Ступарик Б.М. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.). – Івано-Франківськ: Б. в., 1994. – 143 с.

589. Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. Ю.І.Шевчука; Вст.ст. С.В.Кульчицького. – К.: Либідь, 1991. – 512 с.

590. Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ столітті). – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. – 497 с.

591. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії ХІХ – початку ХХ ст. 2-е видання, доповнене. – Львів: Львівський національний університет ім. І.Франка; Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1999. – 226 с.

592. Творидло М. П'ятдесятилітня діяльність “Просвіти” на полі економічній / Упоряд., вступні статті В.Пашука, Ж.Ковби. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2002. – 98 с.

593. Тисяча років української суспільно-політичної думки: У 9-ти томах. Т. 5: Кн. 2. – Кінець ХІХ ст. – поч. ХХ ст. / Упоряд., прим. О.Сліпушко. – К.: Дніпро, 2001. – 376 с.

594. Торжество історичної справедливості. Закономірність возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі / Ред. кол.: М.Олексюк (відповідальний редактор) та ін. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1968. – 803 с.

595. Улицький Л. Д-р Володислав Калуський // Стрийщина. Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рожнітівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини: В 3 т. / Ред. І.Пеленська, К.Баб'як. – Нью Йорк: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. 2. – С. 463–

465. – (Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів; т. XLIX А. Регіональний збірник).

596. Уська У. Українське питання в Галичині у політиці австрійського уряду в 1907–1914 рр. / Автореф. дис... канд. іст. наук: 07. 00. 02 / Львів. ун-т ім. І.Франка. – Львів, 2005. – 19 с.

597. Фединський Ю. Д-р Юлій Олесницький серед українських правників Станиславова // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / Ред. Кол. : І.Ставничий, О.Левицький, В.Клодницький та ін. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен: Центральний Комітет Станиславівщини, 1975. – С. 623–629. – (Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів; т. XXVIII).

598. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Збір. творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1984. – Т. 41. – С. 194–470.

599. Франко І. Перехресні стежки // Збір. творів: у 50 т. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. 20. – С. 173–459.

600. Фур Б. “Чим стала Стрийщина, тим стала завдяки його починові...” // Гомін волі. – Стрий, 1990. – 15 серпня. – С. 3.

601. Фур Б. “Чим стала Стрийщина, тим стала завдяки його починові...” // Гомін волі. – Стрий, 1990. – 18 серпня. – С. 2.

602. Фур Б. У вирі суспільного життя // Краєзнавчий вісник. Спецвипуск стрийського краєзнавчого музею “Верховина”. – 2001. – 25 травня. – С. 3.

603. Ханас З. Серед львівської прогресивної молоді // Краєзнавчий вісник. Спецвипуск стрийського краєзнавчого музею “Верховина”. – 2001. – 25 травня. – С. 3.

604. Хоткевичь И. Кооперація въ Галичинѣ. – Харьков: Издательство “Союзъ” Харьковскаго Кредитнаго Союза Кооперативовъ, 1918. – 212 с.

605. Храпливий Є. Сорок літ праці Краєвого Господарського Товариства “Сільський Господар” у Львові (23.III.1899–23.III.1939). – Львів: Наклад Краєвого Господарського Т-ва “Сільський Господар” у Львові, 1939. – 39 с. – (Бібліотека “Сільського Господаря”, Ч. 161).

606. Хроновят М. Співпраця Крайового Молочарського Союзу “Маслосоюзу” з Господарським Товариством “Сільський Господар” // Крайове Господарське Товариство “Сільський Господар” у Львові 1899–1944 / Ред. кол.: П.Дубрівний та ін.; Українська Вільна Академія наук у США. – Нью-Йорк: Б. в., 1970. – С. 209–214.

607. Цюцюра Т. Боротьба українців у віденському парламенті за загальне виборче право і національну автономію (Зокрема в роках 1905–1907) // Український Історик. Журнал Українського Історичного Товариства / Ред. Любомир В.Винар, заст. ред. М.Антонович; Ред. Кол.: О.Баран та ін. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1980. – Ч. 1–4. – С. 23–44.

608. Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму. 1861–1901 (нарис з історії українського парламентаризму). – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України, 2002. – 288 с.

609. Чуйко І. Адвокатська діяльність Євгена Олесницького // Суспільство: історія, методологія дослідження, практика. Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, м. Тернопіль, 18 червня 2004 р. – Тернопіль, 2004. – С. 77–78.

610. Чуйко І. Дитячі та юнацькі роки Євгена Олесницького // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М.М.Алексієвця. – Тернопіль. – 2003. – Вип. 4. – С. 353–358.

611. Чуйко І. Діяльність Євгена Олесницького в австрійському парламенті (1907–1917) // Матеріали V Буковинської Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 130-річчю заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. У двох томах. Том 1: Історія України. Краєзнавство. – Чернівці: Книги – XXI, 2005. – С. 149–254.

612. Чуйко І. Діяльність Євгена Олесницького у товаристві “Просвіта” // Тези 58-ої Міжнародної конференції молодих вчених “Каразінські читання”, присвяченої 60-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні / 22 квітня 2005 р. / http://www-history.univer.kharkov.ua/sno/sno_konf_files/sno_konf_58/chuiko.htm

613. Чуйко І. Євген Олесницький: сторінки життєпису. Історико-біографічний нарис. – Тернопіль: Принтер-Інформ, 2005. – 206 с.
614. Чуйко І. Формування світогляду Євгена Олесницького у львівський період його діяльності (1878–1891) // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М.М.Алексієвця. – Вип. 1. – Тернопіль: ТДПУ, 2004. – С. 61–67.
615. Чуйко І.С. Адвокатська діяльність Євгена Олесницького // Сторінки історії: Збірник наукових праць / Відп. ред. Н.Ф.Гнатюк. – К.: ІВЦ С81 “Видавництво “Політехніка”, 2004. – Вип. 19. – С. 282–293.
616. Чуйко І.С. Роль Є.Олесницького у розбудові крайового хліборобського товариства “Сільський господар” // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 9. Серія: Історія: Збірник наукових праць. / За заг. ред. проф. П.С.Григорчука / – Вінниця, 2005. – С. 125–131.
617. Чуйко І.С. Участь Євгена Олесницького у кооперативному русі // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К.: Поліграфічний центр “Фоліант”, 2005. – Т. IV. – С. 159–171.
618. Чуйко І.С. Формування національно-патріотичного світогляду Євгена Олесницького // Гуманізм та освіта. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, м. Вінниця, 21–23 вересня 2004 р. В 2-х томах. Том 2. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2004. – С. 239–243.
619. Шанковський Л. Нарис історії Стрийщини // Стрийщина. Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рожнітівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини: В 3 т. / Ред. І.Пеленська, К.Баб’як. – Нью Йорк: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. 1. – С. 69–192. – (Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів; т. XLIX. Регіональний збірник).
620. Шаповал Ю.Г. “Діло” (1880–1939 рр.): Поступ української суспільної думки. – Львів: Б. в., 1999. – 384 с.

621. Шаповал Ю.Г. “Літературно-Науковий Вістник” (1898–1932 pp.): Творення державницької ідеології українства. – Львів: Б. в., 2000. – 352 с.
622. Шевельова С. Використання досвіду “Маслосоюзу” в практиці господарювання сучасних агропромислових формувань // Українська кооперація: історичні та соціально-економічні аспекти. Зб. статей. Том II. За заг. ред. д-ра іст. наук, проф. С.Гелея. – Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2001. – С. 194–205.
623. Шемантизмъ всего клира греко-католической епархїи Станиславѳвской на рѳкъ Божїй 1903. Р. XVIII. – Станиславѳвъ: Накладомъ клира епархїяльного, 1903. – 238 с.
624. Якель Р. “Маслосоюз” селянам не чужий // Свобода. – Тернопіль, 2004. – 26 жовтня. – С. 3.
625. Якель Р. Свій – чужий “Маслосоюз” // Дзеркало тижня. – 2004. – 23–29 жовтня. – С. 21.
626. Якимович Б. Театр “Руської бесіди” і Андрій Чайковський (Сторінки історії українського театру в Галичині) // Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження: В 3 т. / Львівський нац. ун-т, Наукова б-ка та ін.; Редкол.: Б.З.Якимович (голова) та ін. – Львів: Б. в., 2002. – Т. 3. – С. 413–427.
627. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Видання друге, перероблене та розширене. – К.: Критика, 2005. – 582 с.
628. Buszko J. Polacy w parlamencie wiedeńskim: 1848–1918. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1996. – 459 [5] s., [9] s. tabl., [3] k. mapy złoż.
629. Buszko J. Sejmowa reforma wyborcza w Galicji 1905–1914. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1956. – 299 [1] s., 1 mapa.
630. Grodziski S. Sejm Krajowy galicyjski 1861–1914. T. 1. – Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1993. – 216 [3] s.
631. Himka J.P. Galician Villagers and the Ukrainian National Movements in the Nineteenth Century. – Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies; University of Alberta, 1988. – XXXVI, 358 s.: il., mapki.

632. Hornowa E. Ukraiński obóz postępowy i jego współpraca z polską lewicą społeczną w Galicji 1876–1895. – Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1968.

633. Meissner A. Spór o duszę polskiego nauczyciela: Społeczeństwo galicyjskie wobec problemów kształcenia nauczycieli. – Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1999. – 380 s.: il.

634. Najdus W. Szkice z historii Galicji. T. 1, Galicja w latach 1900–1904. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1958. – 409 s., [23] s. tabl.

635. Najdus W. Szkice z historii Galicji. T. 2, Galicja w latach 1905–1907. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1960. – 635 s., [23] s. tabl.

636. Partacz C. Od Badeniego do Potockiego: stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908. – Toruń: A.Marszałek, 1996. – 280 s.

637. Pawluczuk Z. Ukraińska spółdzielczość w Polsce do 1939 roku // Przegląd Wschodni. Historia i współczesność Polaków na Wschodzie. – Warszawa, T. II (1992/93). – Zeszyt 4 (8). – S. 863–872.

638. Wątor A. Galicyjska Rada Narodowa w latach 1907–1914: Z dziejów instytucji obywatelskiej. – Szczecin: Wydaw. Nauk. US, 2000. – 270 s.